רחל סיגנברג

מגלת דבורה

רָחֵל פֵּיגֶנְבֶּרְג

מְגִלַּת דְּבוֹרָה

תּוֹלְדוֹת עִיר שֶׁעָבְרָה וּבְטְלָה מִן הָעוֹלָם

הוֹצָאַת ל.ע.מ. / תֵּל־אָבִיב, רְחוֹב בְּלְפוֹר 16 / ת"ש

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

Printed in Erez-Israel (Palestine)

All rights reserved by „La'am" Publishing house, Tel-Aviv, Balfour 16, 1940

כָּל הַזְּכִיּוֹת שְׁמוּרוֹת

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

נִדְפַּס בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל

דפוס הוצאת המזרחי, אגודה קואופ. בע"מ, תל־אביב, הרצל 78, טל. 5458

רחל פיגנברג / מגלת דבובה

* * *

מגילה זו נכתבה ביידיש בקיץ שנת 1921. בשנת 1927 תורגמה מכתב-יד לצרפתית בהשתדלות ל. מוצקין המנוח, ובחוברת היקסוגרפית הומצאה על ידו לעורך-דין טוריס, פרקליטו של שלום שוואַרצבארד.

ביידיש נדפסה מגלת-דובובה בווארשה בהוצאת „אחי-ספר", בשנת 1928 בשם „כרוניקה של עיר מתה". בשנה זו תורגמה לרוסית על ידי ד"ר שאול גינזבורג ונדפסה בשם זה על ידי הוצאת „פריבוי" בלנינגרד.

העתקה גנובה ומסולפת מהפרק ל"ב שבמגילה בכתב-יד שבו מסופר על מות הרב מדובובה, נדפסה בעתונות היידישאית באמריקה ובאירופה בשם „הקדוש מדובובה". המחברת אינה אחראית להעתקה זו, מפני שהיא כולה מסולפת על ידי המעתיק מתוך רדיפה אחרי בצע וסנסציות.

המחברת אינה אחראית גם לאיתם הפרקים של „מגלת-דובוב", המסולפים והמסורסים, שנדפסו ב„מומנט" הווארשאי בחורף בשנת 1927.

הפרק ל"ט של המגלה תורגם לאנגלית ונדפס בירחון „מנורה" שבניו-יארק.

התרגום העברי — בידי המחברת.

א.

לְפָנִים הָיְתָה דְּבוֹבָה נַחֲלָתָם שֶׁל אֲצִילֵי פּוֹלִין, אַחַת מִן הָאֲחֻזּוֹת, הַמְכֻנּוֹת בְּפִי הָעָם בַּשֵּׁם „הַמַּפְתֵּחַ הַפּוֹדְבִּיסוֹטִי". אֵלֶּה הָיוּ שְׁנֵים עָשָׂר כְּפָרִים, הַמְּקֻפִּים יַעְרוֹת אַלּוֹנִים עַתִּיקֵי יוֹמִין, כְּרֵי דֶשֶׁא יְרֻקִּים וְרַעֲנַנִּים וּשְׂדוֹת־בָּר מְבֹרָכִים. כָּל אַדְמַת־נִיר זוֹ, הַפּוֹרִיָּה וְהָרְחָבָה, הָיְתָה רְכוּשָׁהּ הַפְּרָטִי שֶׁל מִשְׁפַּחַת צֶ'טְוֶרְטִינְסְקִי. אַחֲרֵי כֵּן קָמָה לַנַּחֲלָה לַאֲצִילֵי קוֹרוֹבָה. עַל יְדֵיהֶם נִמְכְּרוּ נִכְסֵי „הַמַּפְתֵּחַ הַפּוֹדְבִּיסוֹטִי" חֲלָקִים חֲלָקִים, וְאַדְמַת דְּבוֹבָה קָנָה לוֹ הַיְוָנִי רַדוֹקוַאנְקִי. מִמֶּנּוּ עָבְרָה הָאֲדָמָה לִידֵי הָרוֹסִי דוֹדִילִין, אֲשֶׁר יָשַׁב עַל נַחֲלַת אֲבוֹתָיו בְּאוֹתָהּ הַסְּבִיבָה. הַדָּבָר הַזֶּה הָיָה בַּשָּׁנִים הָאַחֲרוֹנוֹת לִפְנֵי הַמִּלְחָמָה. אַדְמַת דְּבוֹבָה הָיְתָה אָז רַק נַחֲלָה קְטַנָּה מְאֹד, כִּי כָּל הַקַּרְקַע מִסָּבִיב לָעֲיָרָה, יַחַד עִם הַכְּפָרִים וְהַיְעָרִים מָכַר רַדוֹקוַאנְקִי לְאִכָּרִים מִכְּפָרֵי הַמָּחוֹז, שֶׁהִתְנַחֲלוּ עַל חֶלְקוֹת אַדְמָתָם. עַל פְּנֵי הַשָּׂדוֹת בָּנוּ לָהֶם בָּתִּים וּבְחַצְרוֹתֵיהֶם הִנִּיחוּ הַנְרָחָבוֹת הֵקִימוּ לָהֶם מִשְׁקֵי כְּפָר, כְּמִנְהַג בַּעֲלֵי־הָאֲחֻזּוֹת הָאֲמִידִים. אֵלֶּה הֵן „הַחָווֹת" — יְשׁוּבִים קְטַנִּים וּבוֹדְדִים, שֶׁהָיוּ מְפֻזָּרִים מִסָּבִיב לָעֲיָרָה.

לְפִי הַמְּקוֹרוֹת הָרִשְׁמִיִּים, הָיְתָה רֵאשִׁית הִיְשׁוּב הַיְהוּדִי בַּמָּקוֹם בִּשְׁנַת 1779. עַד הָעֵת הַהִיא הָיְתָה דְּבוֹבָה כְּפָר קָטָן וְנִדָּח וּבוֹ צְרִיפִים עֲלוּבִים אֲחָדִים, שֶׁבַּעַל־הָאֲחֻזָּה הֵקִים בִּשְׁבִיל עֲבָדָיו מִפּוֹדְבִּיסוֹטָה, כִּי יְגַדְּעוּ אֶת הָאַלּוֹנִים הָעֲנָקִים וְיַעֲקְרוּ אֶת שָׂרְשֵׁיהֶם. כָּאן עַל יַד דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ, הַמּוֹבִילָה לְאוּמַן הָעִיר, אָמַר אֲדוֹן הַמָּקוֹם לִבְנוֹת עֲיָרָה יְהוּדִית, כְּדֵי לְמָשְׁךְ אֲנָשִׁי מִסְחָר אֶל גְּבוּל נַחֲלוֹתָיו הַכְּפָרִיוֹת. לְתַכְלִית זוֹ בָּנָה פָּנְדָּק בַּיַּעַר וְהוֹשִׁיב שָׁם אֶחָד מֵחוֹכְרָיו הַיְהוּדִיִּים. הַחוֹכֵר הַזֶּה הָיָה הַתּוֹשָׁב הַיְהוּדִי הָרִאשׁוֹן שֶׁל דְּבוֹבָה.

בְּרֵאשִׁית הַמִּלְחָמָה עָלוּ הַיְּהוּדִים בְּדָבוֹבָה בְּמִסְפָּרָם עַל הַתּוֹשָׁבִים הַנּוֹצְרִים. לְפִי הַמִּסְפָּרִים הַמְדֻיָּקִים שֶׁל וַעַדַת מְחַלְקֵי הַסְּכָר עַל יַד הַמַּשְׁבִּיר בִּשְׁנַת 1918, הָיוּ אָז בָּעֲיָרָה אֶלֶף וַחֲמִשִּׁים נוֹצְרִים וְאַלְפַּיִם וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת יְהוּדִים.

דְּבוֹבָה יוֹשֶׁבֶת בְּמֶרְחַק שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה פַּרְסָה מֵאוּמָן. הַכְּבִישׁ שֶׁבֵּין הָעִיר וְהָעַיָּרָה עוֹבֵר בֵּין כְּפָרִים עֲשִׁירֵי קַרְקַע וּנְכָסִים וַאֲחֻזּוֹת אִכָּרִים מִתְנַחֲלִים. גַּם בַּיּוֹם מָקְפָּה דְּבוֹבָה חֹרְשׁוֹת שֶׁל עֲצֵי־אַלּוֹן עַתִּיקִים. מִסָּבִיב מַרְהִיבִים אֶת הָעַיִן כְּפָרֵי אוּקְרָאִינָה עַל שְׂדוֹתֶיהָ וְגַיְיהָ הַמְּבֹרָכִים, וְעַל פְּנֵי הַמֶּרְחָב מַלְבִּינוֹת הַחַצֵּרוֹת הַמְּבֻסָּסוֹת שֶׁל הָאִכָּרִים הַמִּתְנַחֲלִים, רַבֵּי הַמֶּשֶׁק. בֵּין הָעַיָּרָה וְהַיִּשׁוּב הַכְּפָרִי זוֹרֵם הַנָּהָר יַטְרַן הַצַּח וְהַזַּךְ, הַשּׁוֹפֵךְ אֶת מֵימָיו הַשְּׁקֻטִים וְהָעֲמֻקִּים לְתוֹךְ הַבּוּג הָרָחוֹק, וְעַל חוֹפָיו הַבְּהִירִים וּצְהֻבֵּי־הַחוֹל פּוֹרְחִים גַּנֵּי־הַפְּרִי וְגַנֵּי הַיֶּרֶק שֶׁל הָאִכָּרִים. עַל הַחוֹף הַהֲרָרִי מוֹרִיק גַּן־הַטֵּיוּל הַנֶּהְדָּר וְהָעַתִּיק שֶׁל אֲדוֹנֵי דְּבוֹבָה מִדּוֹרוֹת הָאֲבִירִים, וּבְמַעֲלֵה הַגִּבְעָה שֶׁעַל יָדוֹ עוֹמֵד הָאַרְמוֹן הַקּוֹרְזִ׳וֹבִי בְּתוֹךְ עֲרוּגוֹת פְּרָחִים וְשׁוּרוֹת אִילָנוֹת עֲנָקִיִּים. מִלְמַעְלָה הוּא מֵצִיץ עַל הַסְּבִיבָה בְּהוֹד פַּשְׁטוּתוֹ הַכְּפָרִית וְשׁוֹמֵר עַל זִכְרוֹנָם הַמְּזֻהָּר שֶׁל אֲדוֹנָיו מִימֵים קַדוּמִים. עַל חוֹף הַנָּהָר עוֹמֶדֶת גַּם הַטַּחֲנָה הַגְּדוֹלָה, אֲשֶׁר פַּרְנְסָה אֶת יְהוּדֵי דְּבוֹבָה.

כֻּלָּם הָיוּ קְמְחוֹנִים. מִשְּׁלֹשׁ מֵאוֹת הַמִּשְׁפָּחוֹת הַיְּהוּדִיּוֹת שֶׁל הָעַיָּרָה, מֵאָה וְשִׁבְעִים בְּמִסְפָּרָן מָצְאוּ פַּרְנָסָתָן בְּמִסְחָר שֶׁל חִטָּה וָקֶמַח. הַשְּׁאָר הָיוּ חֲנֻנִים וְאָמָנִים. בְּיוֹם חֲמִשִּׁי בְּשַׁבָּת — יוֹם הַשּׁוּק בְּדָבוֹבָה — הָיוּ אִכָּרֵי הַסְּבִיבָה מְבִיאִים לָעַיָּרָה אֶת תְּבוּאוֹתֵיהֶם, וְיהוּדֵי הַמָּקוֹם הָיוּ קוֹנִים מֵהֶם אֶת יְבוּלָם, טוֹחֲנִים אוֹתוֹ בַּטַּחֲנָה הַדְּבוֹבִית וְשׁוֹלְחִים אֶת הַקֶּמַח לְאוּמַן הַקְּרוֹבָה וְלִשְׁאָר עָרֵי אוּקְרָאִינָה. יְהוּדֵי דְּבוֹבָה פִּתְּחוּ לְמוֹפֵת אֶת הַמִּסְחָר בְּקֶמַח וְחִטָּה בָּעַיָּרָה. הַטַּחֲנָה אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַנָּהָר הֵבִיאָה שֶׁפַע וּבְרָכָה לְכָל אִכָּרֵי הַמָּחוֹז, אַף הַיְּהוּדִים עַצְמָם עִם מִסְחָרָם הַמְשֻׁגְשָׁג מָצְאוּ בְּקִשְׁי

אֶת פַּרְנָסָתָם הַדַּלָּה. מִלְּבַד שְׁתַּיִם־שָׁלֹשׁ מִשְׁפָּחוֹת יוֹצְאוֹת מִן הַכְּלָל, לֹא הָיוּ בֵּין יְהוּדֵי דְּבוֹבָה לֹא בַּעֲלֵי הוֹן וְלֹא בַּעֲלֵי רְכוּשׁ.

אוּלָם בִּשְׁנוֹת הַמִּלְחָמָה וְאַחֲרֵי כֵן בִּימֵי הַמַּהְפֵּכָה, בִּזְמַן שֶׁהַקֶּמַח נַעֲשָׂה הַתּוֹצֶרֶת הַחֲשׁוּבָה בְּיוֹתֵר בְּכָל חֶלְקֵי הַמַּמְלָכָה, הִגִּיעָה שָׁעָתָם שֶׁל יְהוּדֵי דְּבוֹבָה, כִּי יֶהֱנוּ גַּם הֵם מִקְּצָת מִן הַשֶּׂפַע הָרָב. הַהוֹן וְהָעֹשֶׁר שֶׁל הָעִיר זָרַם כִּנְהַר זָהָב אֶל הַכְּפָר בְּעַד כִּכַּר לֶחֶם. וְהַזָּהָב הַזֶּה, שֶׁתּוֹשָׁבֵי הָעִיר שָׁלְחוּ לִבְנֵי הַכְּפָר תְּמוּרַת פַּת לֶחֶם חֲרֵבָה, בְּלִי לְבַקֵּשׁ רְשׁוּת מֵאֵת הַשִּׁלְטוֹן, הִשּׂוּאַ לְהִשְׁתַּלֵּט עַל הַצְּנוֹרוֹת שֶׁל כַּלְכָּלַת הַמְּדִינָה — אוֹתוֹ הַהוֹן הֶעָצוּם שֶׁל הַפְּרָט הָיָה זָקוּק בַּיָּמִים הָהֵם לִשְׁלִיחִים יְהוּדִיִּים, שֶׁמִּחֲמַת פַּרְנָסָתָם מִן הָאֲוִיר הֵם עֲלוּלִים לְסַכֵּן אֶת נַפְשָׁם וּבַסֵּתֶר שֶׁל חֶשְׁכַת הַלַּיְלָה לְסַדֵּר אֶת הַחִלּוּף הָאָסוּר בֵּין יַצְרָנֵי הַכְּפָר וְצַרְכָּנֵי הָעִיר הַיְרוּדִים. וּבְשָׂכַר הַתִּוּוּךְ הַמְסֻכָּן הַזֶּה נָפְלוּ פֵּרוּרִים גַּם לְכִיסֵי הַיְהוּדִים מֵאוֹתָם עַפְרוֹת הַזָּהָב, שֶׁאִכְּרֵי אוּקְרָאִינָה קִבְּלוּ אָז בְּעַד תּוֹצֶרֶת אַדְמָתָם וּצְבָרוּם בְּחָבְיוֹת, אֲשֶׁר טָמְנוּ בַּקַּרְקַע הַשְּׁחוֹרָה, יִרְאַת הָאֲבוֹת.

אוּלָם בּוֹ בַּזְּמַן קִנְאָה עַזָּה הָאֲכָר הַמִּתְעַשֵּׁר בַּיְּהוּדִי בֶּן הָעֲיָרָה, שֶׁרָכַשׁ לוֹ הוֹן. אֵלֶּה הַיְּהוּדִים, הָעֲנִיִּים הַמְּרוּדִים מֵאֲתָמוֹל, הִתְגָּאוּ מְאֹד בְּעָשְׁרָם הַפִּתְאֹמִי. הֵם בִּזְבְּזוּ כֶּסֶף לָרֹב לְקָנוֹת בְּגָדִים יְקָרִים וְתַכְשִׁיטִים לָהֶם וְלִבְנֵי בֵיתָם. לִפְנֵי כֵן לֹא הָיוּ טוֹחֲנִים נוֹצְרִים בְּדְבוֹבָה. הַכֹּמֶר הַמְּקוֹמִי הָיָה בֵּינֵיהֶם הַיְחִידִי, שֶׁנַּפְשׁוֹ חָשְׁקָה לִפְעָמִים בְּעִסְקֵי הַיְּהוּדִים, וְהָיָה סוֹחֵר וְטוֹחֵן בְּשֻׁתָּפוּת עִם יְהוּדִי. אוּלָם מִשֶּׁבָּאוּ יְמֵי הַמְּבוּכָה בָּאָרֶץ, כַּאֲשֶׁר הִתְחִילוּ הַשִּׁלְטוֹנוֹת לְרַדֵּף אֶת הַיְּהוּדִים כְּסַפְּסָרִים בְּצָרְכֵי מָזוֹן וְהָיוּ מַחֲרִימִים בַּדָּרָכִים אֶת סְחוֹרוֹתֵיהֶם, בְּעוֹד אֲשֶׁר לָאִכָּר הָיָה מֻתָּר לְהָבִיא הָעִירָה אֶת יְבוּל שָׂדֵהוּ וְתוֹצֶרֶת מִשְׁקּוֹ הַכְּפָרִי, נִשְׁמַט מִסְחַר הַקֶּמַח מִידֵי יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, וַעֲלֵיהֶם הָיָה לְהִתְקַיֵּם רַק בְּחַסְדָּם שֶׁל הָאִכָּרִים. כָּל פַּעַם שֶׁאֶחָד מֵהֶם הִסְכִּים לִקְרֹא אֶת שְׁמוֹ עַל עֶגְלַת קֶמַח שֶׁל יְהוּדִי, שֶׁהוּבְלָה לְאוּמַן, הָיָה בַּעַל הַשֵּׁם הַתָּקִיף נוֹטֵל רִבּוֹ שֶׁל הָרֶוַח וְעוֹד

עָשָׂה בָּזֶה חֶסֶד גָּדוֹל עִם הַיְהוּדִי הֶעָלוּב. וְיֵשׁ אֲשֶׁר חַבְרָיָה עַלְיָה מִבַּחוּרֵי הַכְּפָר, שֶׁעָלוּ לַשִּׁלְטוֹן בַּמָּקוֹם, בָּאָה לְהִתְעַלֵּל בִּיהוּדוֹנִי זֶה, הָעוֹסֵק בְּסִפְסָרוּת הָאֲסוּרָה וְהַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁמוֹ הַטּוֹב שֶׁל הָאִכָּר. הָיוּ מַחֲרִימִים אֶת הַקֶּמַח שֶׁבְּעֶגְלָתוֹ וּמַכְרִיחִים אוֹתוֹ לְחַלֵּק בְּעַצְמוֹ חִנָּם אֵין כֶּסֶף אֶת הַמִּטְעָן הַיָּקָר בֵּין הַמִּשְׁפָּחוֹת שֶׁל נִצְרְכֵי הַכְּפָר.

כָּךְ הָיָה מַצָּבָם שֶׁל יְהוּדֵי דֻבּוֹבָה בִּשְׁנַת תרע"ט, כַּאֲשֶׁר נִגְזְרָה גְּזֵרַת הַהֶרֶס וְהַחֻרְבָּן עַל יִשּׁוּבֵי הַיְהוּדִים בְּאוּקְרָאִינָה.

ב.

יְהוּדֵי דֻבּוֹבָה הָיוּ נֶחֱשָׁלִים מְאֹד בְּחַיֵּיהֶם הַצִּבּוּרִיִּים. הַחִנּוּךְ שֶׁל הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת הָיָה כְּמִנְהַג הַדּוֹר הַיָּשָׁן. הַנְּעָרִים שָׁקְדוּ עַל לִמּוּד הַתּוֹרָה בַּ„חֲדָרִים" לְמִינֵיהֶם מֵעָלוֹת הַשַּׁחַר עַד חֶשְׁכַת הַלָּיְלָה. בַּעֲלֵי הַכִּשְׁרוֹנוֹת שֶׁבָּהֶם עָבְרוּ אַחַר כָּךְ לְמַלַּמְדֵי הַגְּמָרָא, וּבְעִקָּר לְר' דָּוִד הַשּׁוֹחֵט, הַמַּסְמָךְ לְהוֹרָאָה, מִי שֶׁעָתִיד הָיָה לְמַלֵּא מְקוֹמוֹ שֶׁל הָרַב הַיָּשִׁישׁ. וְאֵלֶּה הַמְּעַטִּים הֲרִיפֵי הַמֹּחַ, שֶׁקָּנוּ לָהֶם שֵׁם „עִלּוּיִם", נִשְׁלְחוּ לַ„יְשִׁיבוֹת" שֶׁבְּתְּפוּצוֹת יִשְׂרָאֵל לְהִשְׁתַּלֵּם בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה, כְּדֵי לְקַבֵּל „סְמִיכָה" לְרַבָּנוּת וְ„קַבָּלָה" לְשְׁחִיטָה. בְּבֵית־הַסֵּפֶר הַמְקוֹמִי שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית לָמְדוּ רַק הַנְּעָרוֹת שֶׁל הָעֲיָרָה. אֲבָל מִסְפָּרָן לֹא הָיָה גָּדוֹל, כִּי רַק בָּנוֹת הַיְהוּדִים הָאֲמִידִים לָמְדוּ שָׁם יַחַד עִם בְּנוֹתֵיהֶם שֶׁל נִכְבַּדֵי־הַמָּקוֹם הַנּוֹצְרִים. בִּימֵי הַקַּיִץ הָיוּ בָּאִים לְדֻבּוֹבָה גַּם סְטוּדֶנְטִים וּסְטוּדֶנְטִיּוֹת מִן הַכְּרַכִּים, כְּדֵי לָתֵת שִׁעוּרִים לְיַלְדֵי הַיְהוּדִים שֶׁבָּעֲיָרָה. אוּלָם תְּנוּעַת „הַמִּתְלַמְּדִים"*) הַמִּתְכּוֹנֶנֶת לִבְחִינוֹת, שֶׁהִשְׁתַּלְּטָה בַּיָּמִים הָהֵם עַל הַנֹּעַר הַיְהוּדִי בֶּעָרִים וּבָעֲיָרוֹת שֶׁל מְדִינַת רוּסְיָה, לֹא פָּגְעָה כְּלָל בְּדֻבּוֹבָה הַנֶּחֱשֶׁלֶת, אַף כִּי שֶׁהָעֲיָרָה כֹּה קְרוֹבָה לְאוּמָן, הַיְרוּעָה בְּמַשְׁכִּילֶיהָ.

בֵּין הַנֹּעַר בְּדֻבּוֹבָה, שֶׁקָּנוּ לָהֶם הַשְׂכָּלָה עֶלְיוֹנָה, הָיוּ רַק צֶאֱצָאֵי שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת חֲשׁוּבוֹת: בָּנָיו שֶׁל גְּדַלְיָה קוֹרְצְקִי וְשֶׁל

*) אַפִּקְפֹּרְסִים.

הָעוֹרֵךְ דִּין נֶסְטרוֹבְסְקִי. הַמַּשְׂכִּילִים הַמְקוֹמְיִים הָאֵלֶּה הֵם שֶׁיִּסְּדוּ בַּעֲיָרָתָם בִּימֵי קֶרֶנְסְקִי, בְּסִיּוּעוֹ שֶׁל בֶּן הָרַב מֶנְדֶל בֶּרְדִיצֶ׳בְסְקִי,— בֵּית־סֵפֶר יְהוּדִי־עַמְמִי וְהִתְנַדְּבוּ לִהְיוֹת שָׁם הַמּוֹרִים לְשָׁלֹשׁ הַשָּׂפוֹת שֶׁל יְהוּדֵי רוּסְיָה: עִבְרִית, אִידִית וְרוּסִית. וּכְדֵי לְהַנִּיחַ דַּעְתָּם שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם הַחֲרֵדִים, הִזְמִינוּ אֶת הַמְלַמֵּד הַמְצֻיָּן ר׳ פִּסַח זַבְּרְסְקִי לְלַמֵּד לְתַלְמִידֵי בֵּית־הַסֵּפֶר גַּם דַּף גְּמָרָא. אוּלָם עִם כָּל הַהֲנָחוֹת הָאֵלֶּה, לֹא מָשַׁךְ בֵּית־הַסֵּפֶר הֶחָדָשׁ אֶת לֵב יְהוּדֵי דְבוֹבָה. כַּמָּה מֵהֶם הֶחֱרִימוּ אוֹתוֹ בְּגָלוּי, וְאַף אִישׁ מֵהֶם לֹא רָצָה לְהַשְׁכִּיר אֶת בֵּיתוֹ לַמּוֹסָד הַחָנּוּכִי הַזֶּה, וּמַרְבִּיצֵי הַהַשְׂכָּלָה הָעַמְמִיִּים שֶׁל דְבוֹבָה נֶאֶלְצוּ לְסַדֵּר אֶת שִׁעוּרֵי בֵּית־הַסֵּפֶר „בְּעֲזָרַת־נָשִׁים״ שֶׁל בֵּית הַכְּנֶסֶת הַיָּשָׁן.

מִלְּבַד הַמַּשְׂכִּילִים הַסְּפוּרִים הָאֵלֶּה, שָׁהוּ כֻּלָּם צִיּוֹנִים, יָשַׁב עוֹד בְּדְבוֹבָה רוֹקֵחַ יְהוּדִי, שֶׁהִתְבַּיֵּשׁ בְּיַהֲדוּתוֹ, כְּדֶרֶךְ שֶׁנָּהֲגוּ הָרִאשׁוֹנִים בִּתְקוּפַת־הַהַשְׂכָּלָה בְּרוּסְיָה. הוּא וְאִשְׁתּוֹ הָיוּ בְּנֵי מִשְׁפָּחוֹת אֲמִידוֹת מִמַּשְׂכִּילֵי אוּמַן. בְּדְבוֹבָה לֹא בָּא הַזּוּג בְּשׁוּם מַגָּע עִם הַצִּבּוּר הַיְהוּדִי וּמָצְאוּ לָהֶם יְדִידִים רַק בֵּין הַנּוֹצְרִים אֲשֶׁר בַּמָּקוֹם. בֵּין בָּאֵי בֵיתָם הָיָה הָאָדוֹן דִּיבְיַאטְקִין, הַחוֹבֵשׁ בְּבֵית־הַחוֹלִים שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית, אֲשֶׁר שְׁנָאַת יִשְׂרָאֵל תָּסְסָה בְּדָמוֹ כְּמִין מַחֲלָה. הָיְתָה נִכְנֶסֶת וְיוֹצֵאת אָצְלָם גַּם הַמְיַלֶּדֶת הַנּוֹצְרִית שְׁנוּרוּק בְּלוּיַת בַּעְלָה, הַסּוֹכֵן לְחֶבְרַת הַבִּטּוּחַ. שְׁנֵיהֶם הָיוּ יְדוּעִים לַכֹּל כְּשׁוֹנְאֵי־יְהוּדִים מֻבְהָקִים, אַף כִּי בְּפִיהֶם דִּבְּרוּ חֲלָקוֹת עִם יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, מִפְּנֵי שֶׁרַק עֲלֵיהֶם הָיְתָה פַּרְנָסָתָם. בֵּין אוֹרְחָיו שֶׁל הָרוֹקֵחַ הָיָה גַּם הַשּׁוֹמֵר הַשָּׁחוֹר שֶׁל הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן, הוּא רֹאשׁ הַמִּשְׁטָרָה יַנוֹבִיץ׳, שֶׁיָּרַד מִמִּשְׂרָתוֹ. אַף הוּא הָיָה בָּא בְּלוּיַת רַעְיָתוֹ, וּשְׁנֵיהֶם שָׁפְכוּ בָּגָלוּי אֶת קִצְפָּם עַל הַיְהוּדִים הַשְּׂנוּאִים, הָאֲשֵׁמִים, לְדַעְתָּם, בִּירִידָתָם. כָּל אֵלֶּה הָיוּ אוֹרְחָיו הָרְצוּיִים שֶׁל הָרוֹקֵחַ הַיְהוּדִי בָּעֲיָרָה. אֲבָל יְהוּדֵי דְבוֹבָה רָאוּ אֶת הַדָּבָר כְּטִבְעִי: חֲרִי לְפִיכָךְ הוּא רוֹקֵחַ, שֶׁדַּרְכּוֹ לִהְיוֹת שׂוֹנֵא יְהוּדִים וּלְהִתְחַבֵּר לְגוֹיִים שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל.

חִזָּיוֹן טִבְעִי הָיָה גַּם הָעוֹרֵךְ דִּין נֶסְטְרוֹבְסְקִי, שֶׁהָיָה מְחַלֵּל שַׁבָּת בְּפַרְהֶסְיָה וּמְנַהֲגֵי בֵּיתוֹ, שֶׁכָּלוֹ טְרֵפָה, נִקְרוּ אֶת עֵינֵי יְהוּדִים וְלֹא־יְהוּדִים בְּגַסּוּתָם הַמְּפֻרָזֶת. הָאָדוֹן נֶסְטְרוֹבְסְקִי הִתְנַכֵּר גַּם לְעִנְיְנֵי צְדָקָה שֶׁל הַיְּהוּדִים וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת מְאֹד הָיוּ מְקַבְּלִים מִמֶּנּוּ פְּרוּטָה לְצָרְכֵי הַצִּבּוּר שֶׁל בְּנֵי עֲמוֹ. לֹא הוֹעִילָה לְכָךְ גַּם הִשְׁתַּדְּלוּתָם הָרַבָּה שֶׁל חֲתָנָיו הַמַּשְׂכִּילִים וְהַצִּיּוֹנִיִּים.

רַבָּה שֶׁל הָעֲיָרָה אַף הוּא הָיָה בֶּן הָעוֹלָם הַיָּשָׁן. הָרַב הַיָּשִׁישׁ, ר' מֹשֶׁה אַהֲרֹן בֶּרְדִּיצֶ'בְסְקִי, — אָבִיו שֶׁל הַסּוֹפֵר מִיכָה יוֹסֵף בֶּרְדִּיצֶ'בְסְקִי — הָיָה אִישׁ תָּם.

בְּנֵי עֲדָתוֹ רָדְפוּ אַחֲרֵי עֹשֶׁר וְכָבוֹד. יְהוּדֵי דְּבוֹבָה הָיוּ סוֹחֲרִים מְבֻהָקִים. סְחַר הַקֶּמַח הָלַךְ וְגָדַל עַל יָדָם מִשָּׁנָה לְשָׁנָה, וְעִם הָעֲסָקִים הַגְּדוֹלִים גָּדְלוּ בִּינֵיהֶם הַקִּנְאָה וְהַשִּׂנְאָה בֵּין אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְחָזְקָה בָּהֶם הַתַּאֲוָה לְמָמוֹן. עֵינֵיהֶם לֹא שָׂבְעוּ מֵרְאוֹת אֶת הַמַּטְבֵּעוֹת שֶׁל זָהָב וְאֶת הַשְּׁטָרוֹת הַצִּבְעוֹנִיִּים שֶׁל מַלְכוּת נִיקוֹלַי; הַקְּסִימוּ אֶת לִבָּם גַּם אוֹתָן הַפִּתְקָאוֹת הָעֲלוּבוֹת בַּחֲתִימָתוֹ שֶׁל קֶרֶנְסְקִי, וְכָלְתָה נַפְשָׁם לְכַסְפֵּי חוּץ לָאָרֶץ לְמִינֵיהֶם, הֵם הֵם הַקְּרוֹנִים, הַפּוּנְטִים וְהַדּוֹלָרִים הַמְּבֻטָּחִים. אֲבָל שִׂכְרוֹנָם הִגִּיעַ עַד שִׂיאוֹ לְמַרְאֵה שְׁטָרוֹת הָאֶלֶף הַיְרֻקִּים, מַרְהִיבֵי הָעַיִן. לָאֵלֶּה נִשְׁאֲרוּ יְהוּדֵי דְּבוֹבָה נֶאֱמָנִים עַד נְשִׁימָתָם הָאַחֲרוֹנָה.

סוֹחֲרִים גְּדוֹלִים הָיוּ יְהוּדֵי דְּבוֹבָה. הֵם יָדְעוּ יָפֶה, מָה עֶרְכּוֹ שֶׁל כֶּסֶף. אַף הָרַב הַזָּקֵן שֶׁל עֲדָתָם הָיָה אִישׁ עָנָו וּבְתִמִּימוּתוֹ הָרַבָּה לֹא יָדַע מַמָּשׁ צוּרַת מַטְבֵּעַ.

הָרַב הַדְּבוֹבִי הָיָה בַּעַל מִשְׁפָּחָה. בְּנֹעוּרָיו הָיָה עָמוּס יְלָדִים קְטַנִּים, שֶׁעָלָיו הָיָה לְפַרְנְסָם. אַחֲרֵי כֵּן גָּדְלוּ בְּבֵיתוֹ הַבָּנִים, שֶׁצָּרִיךְ הָיָה לְפַדּוֹתָם מֵעֲבוֹדַת הַצָּבָא, הִגִּיעוּ לְפִרְקָן הַבָּנוֹת וְצָרִיךְ הָיָה לְהַשִּׂיאָן. אוּלָם כָּל אֵלֶּה הַטְּרָדוֹת וְהַדְּאָגוֹת, הַנּוֹגְעוֹת לְעִנְיְנֵי כֶּסֶף, הָיוּ מוּטָלוֹת רַק עַל הָרַבָּנִית. יָדַע הָרַב רַק זֹאת, שֶׁהַקְּהִלָּה מְסָרָה

לרשותה את מכירת השמרים, ובעסק זה מטפלת האשה המסכנה מערב־שבת לערב־שבת.

ולפני כמה שנים ישב בדבובה „גוי" טוב־לב ומוצאו מן ה„קצפים" *) אשר ברוסיה המערכזית. הוא חכר בעירה את השחנה הגדולה על שפת הנהר. ולא יכול ה„גוי" הזה לראות בצערה של הרבנית, כשהיתה חוזרת בכל יום חמשי על פני העיר עם שקה הריק תחת בית שחיה לבקש מאת הקמחונים, שיתנו לה בהקפה פוד קמח. עלה בדעתו של החוכר ה„גוי" רעיון, להכרים את היהודים הקמחונים, שיפרישו מכל שק קמח הטחון על ידם לטרה אחת לטובת הרב הטוב והישר ובני ביתו. מאז היה הדבר כמין „חזקה". במקומו של „הקצף" הטוב באו חוכרים אחרים, אך המנהג להפריש לטרה של קמח לטובת הרב נשאר קים בין קמחוני דבובה. ואחרי השרפה, כאשר בנו בעיר את טחנת־הקיטור החדשה, ומסחר הקמח בדבובה גדל פי כמה, הלכה הרבנית והתעשרה בלטרות קמח, עד כי היתה אופה לכל שבת חלות וחלקה אותן חנם אין כסף לכל האלמנות והיתומים אשר בעירה.

אבל כל זה לא נגע לרב. לא היה לו שום ענין לדברי חל, שוקד היה יומם ולילה על התורה, וכאשר זמן הקדוש־ברוך־הוא מצוה לידו, הודה לו על החסד וקים אותה בכל לבו ובנפשו.

כך רפא לפני כמה שנים את בני צדתו ממחלת הקדחת. רופא לא היה בנמצא או בעירה. בימים ההם היו יהודי דבובה עניים מרודים. עמד רבם ונסע לאומן הקרובה, אסף שם מעט כסף מנדיבי לב, ובכסף הזה קנה לו חינין ומאזנים קטנים, כאלה שמשתמשים בהם בבתי־מרקחת; וכאשר שב לעירו, גיס את כל בני ביתו, את הרבנית ואת ילדיו, וביניהם היה גם מיכה יוסף הקטן, וכלם הכינו אבקות חינין. אהרי כן היה הרב עצמו הולך

*) שם גנאי לבני רוסיה הגדולה בפי שאר העמים הסלבים הגרים ברוסיה.

מִבַּית לְבֵית עַל פְּנֵי הָעִיר וְנוֹתֵן לְכָל חוֹלֶה וְחוֹלֶה אֶת הָרְפוּאָה הַבְּדוּקָה, וּבָרָךְ זוֹ הַבְּרִיאוּ כָּל נְגוּעֵי הַקַּדַּחַת שֶׁבַּעֲיָרָתוֹ.

הָרַב הַדְּבוֹבִי לֹא הִתְעָרֵב בְּעִנְיְנֵי הַצִּבּוּר. שׁוֹנֵא הָיָה סְכָסוּכִים, דִּינֵי־תּוֹרָה וְעִסְקֵי גִּטִּין. בִּכְלָל לֹא הָיָה מְרֻצֶּה, כְּשֶׁגָּרְמוּ לוֹ בְּטוּל תּוֹרָה. כָּזֶה הָיָה רַבִּי מֹשֶׁה אַהֲרֹן בֶּרְדִּיצֶ'בְסְקִי בְּכָל חֲמִשִּׁים הַשָּׁנִים, שֶׁיָּשַׁב עַל כִּסֵּא הָרַבָּנוּת בָּעִיר דְּבוֹבָה.

מִלְּבַד הָרַב הִתְבָּרְכוּ יְהוּדֵי הָעֲיָרָה עוֹד בְּתוֹרָתוֹ, בְּתֻמָּתוֹ וּבְצִדְקָתוֹ שֶׁל מְלַמֵּד הַגְּמָרָא פֶּסַח זַבּוֹרְסְקִי, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ הַנָּדָח וְהָרָעוּעַ וּבְשֶׁקֶט לָמַד תּוֹרָה לִשְׁמָהּ. לְהוֹדוֹ וּלְתִפְאַרְתּוֹ שֶׁל הַמָּקוֹם, הָיָה גַּם אָמְצָנִיו, הוּא הָעִלּוּי הַדְּבוֹבִי אַבְרָהָם אוֹקִילְמַן. הוּא הָיָה בֵּן יָחִיד לְאִמּוֹ, שֶׁנִּתְאַלְמְנָה בִּשְׁנוֹת עֲלוּמֶיהָ, וְזוֹ שָׁלְחָה אוֹתוֹ לִלְמוֹד תּוֹרָה בַּ„יְשִׁיבוֹת" הַמְפֻרְסָמוֹת שֶׁבְּלִיטָא. בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה קִבֵּל שָׁם סְמִיכוּת לְהוֹרָאָה וּגְדוֹלֵי הַתּוֹרָה אָמְרוּ עָלָיו, כִּי עָתִיד הוּא לִהְיוֹת גָּאוֹן בְּיִשְׂרָאֵל. דְּבוֹבָה הָיְתָה יְדוּעָה לְשֵׁם גַּם בְּנָשֶׁיהָ הַצַּדָּקָנִיּוֹת, אֲשֶׁר כִּלְכְּלוּ יַלְדֵי תַלְמוּד־תּוֹרָה, אִשָּׁה אִשָּׁה בְּיוֹמָהּ. שֵׁם טוֹב בְּמֻיָּחָד קָנְתָה זַלְטָה הַקַּצָּבִית, בַּצַּלַּת הַיָּד הַנְּדִיבָה, שֶׁהָיְתָה מְבַשֶּׁלֶת אַרְחַת בָּשָׂר בְּשָׁבִי[1] עֲנִיֵּי־הַמָּקוֹם הַמְכֻבָּדִים, וְהַלָּלוּ הָיוּ בָּאִים לְבֵיתָהּ וְנוֹטְלִים אֶת מָנוֹתֵיהֶם, כְּאִלּוּ שִׁלְּמוּ לָהּ בְּמֵיטַב כַּסְפָּם.

ג.

הָיוּ גַּם עַסְקָנִים צְבוּרִיִּים בֵּין יְהוּדֵי דְּבוֹבָה, וּגְדַלְיָה קוֹרָצְקִי הָיָה הָאִישׁ הֶחָשׁוּב בְּיוֹתֵר שֶׁבָּעֲיָרָה. הוּא הָיָה גַּם צִיּוֹנִי. מִלְּבַד הַצִּיּוֹנוּת לֹא הָיוּ בִּדְבוֹבָה מִפְלַגּוֹת אֲחֵרוֹת. מוֹצָאוֹ מִמִּשְׁפָּחָה הַגּוּנָה, אֲשֶׁר יָדָעָה עֹנִי וּמַחְסוֹר. אָבִיו הָיָה יְהוּדִי כְּפְרִי פָּשׁוּט, אֲבָל הָיוּ לוֹ שְׂאִיפוֹת לְחַנֵּךְ אֶת בָּנָיו לְתוֹרָה וְהַשְׂכָּלָה גַּם יָחַד. בְּנוֹ גְּדַלְיָה יָדַע עִבְרִית עַל בָּרְיָה, וּבְהֶיוֹתוֹ כְּבָר בַּעַל אִשָּׁה, קִבֵּל תְּעוּדַת בַּגְרוּת שֶׁל גִּמְנַסְיָה מְמֻשַּׁלְתִּית וְנִכְנַס לְאוּנִיבֶרְסִיטָה, אַךְ מֵחֲמַת חֹסֶר אֶמְצָעִים לֹא יָכוֹל לְהַמְשִׁיךְ בִּלְמוּדָיו, הִפְסִיקָם וְחִפֵּשׂ לוֹ עֲבוֹדָה לְהִתְפַּרְנֵס.

בְּדָבוּבָה מָצָא לוֹ גְּדַלְיָה קוֹרָצְקִי מִשְׂרָה טוֹבָה. שָׁנִים רַבּוֹת הָיָה הַמְּנַהֵל שֶׁל נִכְסֵי רַדוֹקוֹנַאקִי הֶעָשִׁיר. אַחֲרֵי כֵּן עָסַק בְּמִסְחַר הַתְּבוּאָה. הָיָה סוֹחֵר מֻבְהָק וְהִצְלִיחַ בַּעֲסָקָיו, אֲבָל צָנוּעַ הָיָה בְּאֹרַח חַיָּיו. אָמְנָם לִבְנוֹתָיו נָתַן הַשְׂכָּלָה גְּבוֹהָה, שָׁלַח אוֹתָן לִלְמוֹד מַדָּעִים בָּאוּנִיבֶרְסִיטָאוֹת שֶׁל עָרֵי־הַבִּירָה, אֲבָל בְּבֵיתוֹ לֹא הָיוּ מְשָׂרְתִים וּמְשָׂרְתוֹת כַּנָּהוּג בְּבָתֵּי עֲשִׁירִים. בְּדִירָתוֹ הַמְסֻדֶּרֶת וְהַנְּקִיָּה לְמוֹפֵת הָיוּ כָּל הַמַּלָּאכוֹת נַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי בְּנֵי הַבַּיִת. אִשְׁתּוֹ, גִּיסָיָה קוֹרָצְקִי, הָיְתָה בְּנֹעוּרֶיהָ אִשָּׁה פְּשׁוּטָה, אֲשֶׁר רַק בְּשָׁנוֹת הָעַמִּידָה קָנְתָה לָהּ נִמּוּסִים יָפִים, לִהְיוֹת דּוֹמָה בַּהֲלִיכוֹתֶיהָ לְבַעְלָהּ וּבָנֶיהָ הַמַּשְׂכִּילִים. בַּעְלָהּ אָהַב עֲבוֹדָה גּוּפָנִית. הוּא עַצְמוֹ הָיָה מְנַקֶּה אֶת חֲצֵרוֹ כְּמֻשָּׂרַת נֶאֱמָן. אַף הִיא הָיְתָה עוֹשָׂה בְּחֶרְיצוּת נִפְלָאָה אֶת כָּל הָעֲבוֹדוֹת הַגַּסּוֹת וְהַקָּשׁוֹת בְּמֶשֶׁק בֵּיתָהּ, וְהִתְפָּאֲרָה בַּצַּמָּל כַּפֶּיהָ בִּפְנֵי הַגְּבִירוֹת מִדָּבוּבָה, שֶׁעָלוּ לַעֲשִׁירוּת וְשֶׁלֹּא יָכְלוּ לְהִתְקַיֵּם בְּלִי עֶזְרַת מְשָׂרְתוֹת.

בְּשָׁנוֹת הַמִּלְחָמָה חָיְתָה מִשְׁפַּחַת קוֹרָצְקִי בְּצִמְצוּם וְחָסָה עַל כָּל פְּרוּטָה. כִּי מִזְמַן שֶׁהִתְחִילָה הַסַּפְסָרוּת הַפְּרוּעָה בַּמִּסְחָר, עָזַב גְּדַלְיָה כָּל עֲסָקָיו וְהִתְפָּרֵנֵס רַק מֵהֶכְנוֹסוֹתָיו הַצְּנוּעִים מִן הַזְּמַן שֶׁעָבָר. בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן הִתְמַסֵּר כֻּלּוֹ לְעִנְיְנֵי הַצִּבּוּר שֶׁל הָעֲיָרָה. בֵּיתוֹ הָיָה תָּמִיד מֶרְכָּז וּבֵית־וַעַד שֶׁל הַצִּבּוּרִיּוּת הַיְהוּדִית בְּדָבוּבָה. וְהוּא עַצְמוֹ, הַיְהוּדִי הַמַּשְׂכִּיל, הַגָּא וְהַזָּקוּף, שֶׁשִּׂיבָה זָרְקָה בּוֹ קֶדֶם זְמַנּוֹ, הָיָה תָּמִיד בָּא־כֹחָם הַנֶּאֱמָן שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם. קוֹרָצְקִי הָיָה הוֹדָה וְתִפְאַרְתָּהּ שֶׁל הָעֲיָרָה. בְּכָל שְׁעוֹת בָּתֵּי־הַנִּבְחָרִים שֶׁל מְדִינַת רוּסְיָה הַגְּדוֹלָה הָיָה הוּא הַבּוֹחֵר הַמְּחוֹזִי שֶׁל כָּל סְבִיבַת אוּמַן, עַל עֵירוֹתֶיהָ וּכְפָרֶיהָ. אַחֲרֵי מַהְפֵּכַת פֶּבְּרוּאָר יְסֵד בְּדָבוּבָה צָרְכָנִיָּה יְהוּדִית, וְחִנָּם אֵין כֶּסֶף הָיָה עוֹרֵךְ שָׁם אֶת הַחֶשְׁבּוֹנוֹת. בִּימֵי קֶרֶנְסְקִי נִבְחַר אָז הַמּוֹעֵצָה פֶּה אֶחָד עַל יְדֵי הַיְהוּדִים וְהַנּוֹצְרִים שֶׁבָּעֲיָרָה; וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר כָּבְשׁוּ הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים אֶת הַשִּׁלְטוֹן. בָּאוּ אוֹתָם הַבּוֹחֲרִים מִשְּׁתֵּי הָעֵדוֹת שֶׁבַּמָּקוֹם וּבָחֲרוּ בּוֹ גַּם כְּבָא־כֹחָם „בְּאִיסְפּוֹלְקוֹם" (הַוַּעַד הַפּוֹעֵל שֶׁל

הַמִּשְׁטָר הַמְּקוֹמִי). אַף כִּי הִכְרִיז בְּגָלוּי, כִּי צִיּוֹנִי הוּא וְנֶאֱמָן לְמִפְלַגְתּוֹ עַד הַיּוֹם. אוּלָם תַּחַת שִׁלְטוֹנָם שֶׁל „הַמּוֹעֲצוֹת" לֹא עָמַד זְמַן רַב בְּמִשְׂרָתוֹ „שֶׁבְּאַסְפּוֹלְקוֹם". קָשֶׁה הָיָה עָלָיו לְמַלֵּא אֶת הַפְּקֻדּוֹת הַחֲמוּרוֹת נֶגֶד הַסַּפְּטָרִים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ אוֹרְבִים לָהֶם בְּלֵילוֹת הַחֹשֶׁךְ, עַל כָּל דֶּרֶךְ וְנָתִיב. שׁוֹטְרִים מְזֻיָּנִים הָיוּ מִתְנַפְּלִים עֲלֵיהֶם כְּצֵל שׁוֹדְדֵי דְּרָכִים וְהֶחֱרִימוּ אֶת מִטְעָנָם הַיָּקָר שֶׁבְּעֶגְלוֹתֵיהֶם לְטוֹבַת עֲנִיֵּי הַכְּפָר. הַפְּעֻלּוֹת הָאֵלֶּה רוֹשְׁשׁוּ אֶת יְהוּדֵי הָעֲיָרָה עַד לְכִלָּיוֹן וּגְדֻלָּה קוֹרָצְקִי רָאָה יוֹם יוֹם אֶת חָרְבָּנָם. הַסּוֹחֲרִים הָאֲמִידִים לְפָנִים וְהָעֲשִׁירִים שֶׁעָלוּ לִגְדֻלָּה, הָפְכוּ בֶּן לַיְלָה לַעֲנִיִּים מְרוּדִים, שֶׁגּוֹרָלָם הָיָה לַחֲזוֹר עַל פִּתְחֵי „הַגּוֹיִם" וּלְהִתְחַנֵּן לְפָנֵיהֶם, כִּי בְּרֹב חַסְדָּם לֹא יִתְּנוּ לָמוּת מֶרָעָב אוֹתָם וְאֶת בְּנֵי־בֵיתָם הָעֲלוּבִים. וְעַל כֵּן בְּקֹשׁ, כִּי יְפַטְּרוּהוּ מִתַּפְקִידוֹ הָאַחֲרוֹן בְּזֶה הַפּוֹעֵל שֶׁל הַשִּׁלְטוֹן, וְהוּא הִקְדִּישׁ עַצְמוֹ לַעֲבוֹדָה שֶׁלֹּא עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס בַּצָּרְכָנִיָּה הַיְהוּדִית, שֶׁיִּסַּד בָּעֲיָרָה.

ד.

עוֹד עָסְקָן צְבוּרִי הָיָה בְּדֻבּוֹבָה וְהוּא: „חוֹכֵר־הַטַּבָּקָה"*) שְׁמוּאֵל יִצְחָק שְׁקוֹדְנִיק.

בִּימֵי נְעוּרָיו הָיָה סוֹחֵר בְּסוּסִים וְחַי בַּעֲנִיּוּת. אַחֲרֵי כֵּן הִתְעַשֵּׁר וְנַעֲשָׂה סוֹחֵר מֻבְהָק בִּיעָרוֹת. הָיָה גַּם בַּעַל־טָחֲנוֹת וּבַעַל בָּתֵּי־מִשְׁרָפוֹת שֶׁל יַיִן־שָׂרָף. שָׁנִים רַבּוֹת הָיָה גַּם בַּעַל הַ„טַּבָּקָה" בַּעֲיָרָתוֹ. שְׁקוֹדְנִיק הָיָה אִישׁ בּוּר, אֲבָל רַחַב־לֵב וּנְבוֹן דָּבָר מִטִּבְעוֹ. כְּשֶׁעָלָה לִגְדֻלָּה, לָמַד אֶת נְמוּסֵי הַחֲבָרָה וַהֲלִיכוֹתֵיהֶם שֶׁל הָעֲשִׁירִים, אָהַב לְהִתְעָרֵב בְּעִנְיְנֵי הַצִּבּוּר וְרָדַף עַד חָרְמָה אֶת כָּל מִי שֶׁפָּגַע בְּכָבוֹדוֹ.

יְהוּדִי זֶה הָרוֹדֵף אַחֲרֵי הַכָּבוֹד וְהַתַּקִּיף בְּדַעְתּוֹ, שָׁאַף לְפָרְסוֹם

*) סַךְ הַדָּשֶׁן בְּוַעֲדֵי הַקְּהִלּוֹת אֲצֶל יְהוּדֵי רוּסְיָה בִּימֵי הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן.

בֵּין הֶהָמוֹן. תָּמִיד הָיָה נִלְחָם עִם הָרַב וְעִם לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה שֶׁבָּעֲיָרָה וְתוֹמְכָיו הַנֶּאֱמָנִים הָיוּ מִכְּנֵי "הַמְּנָיָן" שֶׁל בַּעֲלֵי־עֲגָלוֹת. שְׁמוּאֵל־יִצְחָק הָיָה מְכֻבָּד בֵּין כָּל אִכָּרֵי הַסְּבִיבָה. מִמִּסְחָרוֹ לְפָנִים בְּסוּסִים בְּכָל הַ"יְרִידִים" שֶׁל הַמָּחוֹז, הִכִּירוּהוּ בְּנֵי הַכְּפָרִים, נַעַר וְזָקֵן. אַף הָיָה שְׁקוֹדְנִיק הֶעָשִׁיר אוֹהֵב לַעֲשׂוֹת חֶסֶד עִם כְּפָרֵי עֲנִי, לְהַלְווֹת כֶּסֶף לְאִכָּר יָרוּד לְקָנוֹת לוֹ פָּרָה אוֹ סוּס. גַּם לְעָנֵי מִבֵּין הַיְּהוּדִים הֵיטִיב לִפְעָמִים. אֲבָל בְּבֵית הַקְּהִלָּה רָצָה לִהְיוֹת הַשַּׁלִּיט וְהָיָה נִלְחָם בְּכָל אִישׁ, שֶׁעָמַד כְּנֶגְדּוֹ.

שְׁמוּאֵל יִצְחָק חַי חַיִּים טוֹבִים, בְּדָבוֹבָה הָיָה לוֹ בַּיִת נָאֶה וּמְרֻוָּח, כְּמַרְאֵה בָּתֵּי הָאֲצִילִים שֶׁבַּמָּקוֹם. מִסָּבִיב נָטַע עֲצֵי־נוֹי מֵהֲדָרִים וְגַן עֲצֵי־פְּרִי לְיַד הַבַּיִת. חָשׁוּף בָּנִים הָיָה, אַף בִּבִּיתוֹ גְּדָלָה בַּת־אֲחוֹתָהּ שֶׁל אִשְׁתּוֹ, אֲשֶׁר הָיְתָה לוֹ כְּבַת. אִמָּהּ שֶׁל הַיַּלְדָּה הָיְתָה מֻפְקֶרֶת. עוֹד בִּהְיוֹתָהּ צְעִירָה לְיָמִים עָזְבָה אֶת בַּעְלָהּ וְיַלְדָּתָהּ וְנָתְנָה עֵינֶיהָ בְּבָחוּר נוֹצְרִי. שֶׁהִתְגּוֹרֵר בָּעֲיָרָה, וְאַחֲרֵי כֵן הָלְכָה אַחֲרָיו לְאוּמַן, וְשָׁם גָּרוּ יַחְדָּו בְּמֶשֶׁךְ שָׁנִים רַבּוֹת בִּרְחוֹב הַ"גּוֹיִים" אֲשֶׁר בְּקָצֵה הָעִיר, וְסוֹף־סוֹף הִיא יָצְאָה לִשְׁמַד. מֵאָז כִּנּוּהָ בְּדָבוֹבָה בַּשֵּׁם "פְּרִיסְטָיָה".

אוּלָם בִּתָּהּ גְּדָלָה בְּבֵיתוֹ שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק וְהָיְתָה נַעֲרָה הֲגוּנָה לְמוֹפֵת, דּוֹדָה וְדוֹדָתָהּ הִשִּׂיאוּ אוֹתָהּ לְבָחוּר הָגוּן, שֶׁהָיָה חַזָּן לְפִי מִקְצֹעוֹ, תָּמְכוּ בָהּ בְּיָד רְחָבָה גַּם אַחֲרֵי חֲתֻנָּתָהּ וְהָיוּ לָהּ כְּהוֹרִים לְבִתָּם הַיְחִידָה. בְּבֵיתָם גִּדְּלוּ אַחֲרֵי כֵן גַּם שְׁתֵּי יַלְדוֹתֶיהָ הַקְּשִׁישׁוֹת.

שְׁתֵּיהֶן הָיוּ בָּנוֹת יָפוֹת וּמְכֻשָּׁרוֹת. בְּיַלְדוּתָן לָמְדוּ בְּבֵית הַסֵּפֶר הַמְּקוֹמִי שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית. סָבָא הַמְּסוּר הִזְמִין לְבֵיתוֹ גַּם מוֹרָה לְלַמֵּדָן עִבְרִית, וְשָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁבוּעַ הָיְתָה בָּאָה גַּם מוֹרָה לְמוּסִיקָה לְלַמֵּד אֶת הַיַּלְדוֹת לְנַגֵּן עַל הַפְּסַנְתֵּר. לְאַחַר שֶׁגָּמְרוּ לְמוּדָן בְּבֵית הַסֵּפֶר בְּדָבוֹבָה, שָׁלַח אוֹתָן סָבָא הַנֶּאֱמָן לְאוּמַן לְהִשְׁתַּלֵּם בִּלְמוּדִים. הַבְּכִירָה, פֵּיגָה וִיטֶלָה, נִכְנְסָה לְבֵית סֵפֶר לְמִסְחָר, וְאֶטֶלָה, הַקְּטַנָּה מִמֶּנָּה בְּשָׁנָה וָחֵצִי, לָמְדָה בַּגִּמְנַסְיָה הָעִירוֹנִית. שְׁתֵּי הָאָחָיוֹת הָיוּ

בְּנוֹת הַשַּׁעֲשׁוּעִים שֶׁל שְׁמוּאֵל־יִצְחָק וְאִשְׁתּוֹ, שְׁתֵּיהֶן חָיוּ בְּאוּמַן חַיֵּי רְוָחָה כִּבְנוֹת אֲצִילִים, וּבִזְמַן הַחֻפְשָׁה שֶׁל חֲדָשֵׁי הַקַּיִץ הָיוּ בָּאוֹת לְבֵית סַבָּא וְסַבְתָּא אֲשֶׁר בְּדֶבּוֹבָה. מְעוֹנוֹ הַנֶּהְדָּר שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק צָהַל אָז מֵרֹב שִׂמְחָה. שְׁתֵּי הַנַּעֲרוֹת הִקְסִימוּ בְּיָפְיָן. שְׁתֵּיהֶן נִגְּנוּ וְשָׁרוּ. הַחֲלוֹנוֹת הַמּוּאָרִים הָיוּ פְּתוּחִים אֶל הַגַּן הַפּוֹרֵחַ, וּבְבֵיתוֹ הַנָּאֶה שֶׁל בַּעַל ה„טַכְסָה" הֶעָשִׁיר, הָיָה הַנּוֹעַר הַמְקוֹמִי מְבֻלֶּה וְזַמַּנּוּ בַּנְּעִימִים מִתּוֹךְ זִמְרָה, נְגִינָה וְרִקּוּדִים.

לֹא נָעִים בְּמִקְצָת הָיָה אַךְ הַדָּבָר הַמַּדְאִיב, כִּי לִבָּן שֶׁל שְׁתֵּי הַנַּעֲרוֹת הָעֲשִׁירוֹת לֹא הָלַךְ אַחֲרֵי בַּחוּרִים יְהוּדִים. שְׁתֵּיהֶן חָשְׁקָה נַפְשָׁן בַּלְאֹם הָאוּקְרָאִינִי, הַלָּשׁוֹן הָאוּקְרָאִינִית בְּפִיהֶן וְהַנּוֹעַר הָאוּקְרָאִינִי מָשַׁךְ אֶת נַפְשָׁן.

זוֹ הָיְתָה הַשְׁפָּעָתָהּ שֶׁל הַגִּמְנַסְיָה בְּאוּמַן הָעִיר עַל שְׁתֵּי הַנַּעֲרוֹת הַיְהוּדִיּוֹת מִדֶּבּוֹבָה, אָמְנָם הָאָחוֹת הַבְּכִירָה, פֵּיגָה וִיטָלָה בַּעֲלַת הַקּוֹמָה, הַגַּרְמִית וְהַפּוֹרַחַת, חָשְׁקָה נַפְשָׁהּ בְּאוּקְרָאִינִית עוֹד בִּהְיוֹתָהּ יַלְדָּה. עוֹד בִּלְמָדָהּ בְּבֵית הַסֵּפֶר שֶׁל הַמּוֹעֶצָה הַפְּקִידִית דָּבְקָה בַּדִּבּוּר הָאוּקְרָאִינִי וְאָהֲבָה לָשִׁיר שִׁירִים אוּקְרָאִינִים, וְכָל דָּבָר יְהוּדִי שָׂנְאָה נַפְשָׁהּ. אֲבָל אֲחוֹתָהּ אֶטְלָה, הַיְפֵהפִיָּה וְהַנְּעִימָה, שֶׁהָיְתָה צְעִירָה מִמֶּנָּה בְּשָׁנָה וָחֲצִי, הָיְתָה בָּעֲיָרָה צִיּוֹנִית נִלְהָבָה. בְּשִׁקְיָדָה רַבָּה לָמְדָה עִבְרִית וּמִתּוֹךְ עֹנֶג רַב נִגְּנָה וְשָׁרָה נִגּוּנִים יְהוּדִיִּים־עַמְמִיִּים.

אוּלָם בְּאוּמַן נֶהֶפְכוּ שְׁתֵּיהֶן לְאוּקְרָאִינִיּוֹת נִלְהָבוֹת, שְׁנַיִם־שְׁלֹשָׁה הַבַּחוּרִים הַמַּשְׁכִּילִים, שֶׁהָיוּ בָּאִים לְעִתִּים קְרוֹבוֹת לְבֵיתָן שֶׁבְּאוּמַן, מָצְאוּ שָׁם תָּמִיד גִּמְנַזְיָסְטִים וְסְטוּדֶנְטִים אוּקְרָאִינִיִּים, וְהַלָּלוּ הִתְהַלְּכוּ בְּגַסּוּת וּבְחֻצְפָּה עִם אוֹרְחֵיהֶן הַיְהוּדִיִּים, עַד כִּי נִמְנוּ וְגָמְרוּ הַבַּחוּרִים מִדֶּבּוֹבָה לִבְלִי סוּר עוֹד לְבֵיתָן שֶׁל שְׁתֵּי הָאֲחָיוֹת הַמַּקְסִימוֹת. הָאוֹרֵחַ הָרָצוּי לָהֶן בְּיוֹתֵר הָיָה בֶּן־הָאִכָּרִים מִדֶּבּוֹבָה מַרְקָלוֹ בְּרִישְׁקוֹ.

ה.

מִלְּבַד הַצִּיּוֹנִי הַמְחוֹנָן וְהַנָּאֶה גְּדַלְיָה קוֹרָצְקִי וְהַפַּקִּיד רוֹדֶף־כָּבוֹד שְׁמוּאֵל יִצְחָק שְׁקוֹדְנִיק, הָיָה לָהֶם לְתוֹשָׁבֵי הַסְּמָטָאוֹת בְּדֶבּוֹבָה, הָעֲנִיִּים וְהָאֲבִיּוֹנִים הַגָּרִים בִּקְצֵה הָעֲיָרָה, עַסְקָן צְבוּרִי מְשֻׁלָּהֵם וְהוּא עוֹשֶׂה־אוֹפָנִים לַעֲגָלוֹת מֹשֶׁה שְׁוַרְצְמַן.

הוּא הָיָה בֶּן לְהוֹרִים חֲנֻנִים עֲנִיִּים בָּעֲיָרָה גוֹלוֹבַאנְיִבְסְקִי אֲשֶׁר בְּפוֹדוֹלְיָה. בִּילְדוּתוֹ לָמַד שָׁם בַּ„חֶדֶר", אַךְ עָזַב אוֹתוֹ, בִּהְיוֹתוֹ רַק בֶּן עֶשֶׂר. עַד שְׁנַת הֵשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה לְחַיָּיו הָיָה הוֹלֵךְ בָּטֵל בִּרְחוֹבוֹת הָעֲיָרָה, אַחֲרֵי כֵן קָצָה נַפְשׁוֹ בְּחַיֵּי בַטָּלָה וּבָא לִלְמוֹד מְלָאכָה. כְּשֶׁגָּדַל נָשָׂא לוֹ אִשָּׁה וְעָבַר לָגוּר בְּחַשְׁצִ'יבַטָה, עִיר מוֹלַדְתָּהּ שֶׁל אִשְׁתּוֹ. אֲבָל כַּעֲבוֹר שָׁלֹשׁ שָׁנִים הִתְיַשֵּׁב בְּדֶבּוֹבָה, מָקוֹם מוֹשָׁבָם שֶׁל קְרוֹבָיו הָאֲמִידִים מִצַּד אָבִיו הַמָּנוֹחַ.

הָיָה לוֹ בֵּית־מְלָאכָה לְתַצְשִׂית אוֹפָנִים וְהָיָה עוֹבֵד קָשֶׁה לְפַרְנֵס אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת יְלָדָיו הַקְּטַנִּים; אַךְ הוּא מָצָא תָּמִיד שָׁעָה פְּנוּיָה לְשֵׁם עִסְקֵי הַצִּבּוּר. כָּל עִנְיָן צִבּוּרִי הָיָה קָרוֹב לִלְבּוֹ, כְּאִלּוּ נָגַע אֶל עַצְמוֹ, וְרָגִיל הָיָה לְהַשְׁמִיעַ דַּעְתּוֹ בְּבֵית הַקָּהָל, אֲשֶׁר שָׁם יָשְׁבוּ בַּאֲסִפָּה בַּעֲלֵי־הַבָּתִּים הַנְּבוֹנִים וְהַלַּמְדָנִים אֲשֶׁר בְּדֶבּוֹבָה. תָּמִיד הָיָה אוֹמֵר דְּבָרִים שֶׁל טַעַם מִתּוֹךְ בִּינָה בָּעִנְיָן, וְעַל כֵּן הָיוּ פַּרְנְסֵי הַקְּהִלָּה וְנִכְבַּדֶיהָ נֹאֲלָצִים לָשִׂים לֵב לִדְבָרָיו הַפְּשׁוּטִים וְהַיְשָׁרִים, עִם זֶה הָיָה הָאִישׁ בָּא כְּתֹם שֶׁל הַהֲמוֹנִים הָעֲמֵלִים שֶׁבֵּין יְהוּדֵי דֶּבּוֹבָה. אָמְנָם בִּימֵי הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן לֹא הֶחְשִׁיבוּ בְּיוֹתֵר אֶת הַיְחִפִּים הַלָּלוּ בְּנֵי דַּלַּת הָעָם, אֲבָל בְּכָל זֹאת פָּחֲדוּ לִפְעָמִים מִפְּנֵי צַעֲקָן וְחַצְפָּן מִשֶּׁלָּהֶם, שֶׁהֵעִז לְהִתְעָרֵב בְּעִנְיְנֵי הַצִּבּוּר. וּכְבָא־כֹחַ הַהֲמוֹנִים הָיָה מֹשֶׁה עוֹשֶׂה־אוֹפָנִים רָצוּי לְמוֹשְׁלֵי הַקְּהִלָּה הַמְכֻבָּדִים שֶׁבְּדֶבּוֹבָה. אָמְנָם הָיָה עֻצְּמוֹ וּבָשָׂר מִבְּשָׂרוֹ שֶׁל הֶהָמוֹן הַגַּס וּנְחוּת־הַדַּרְגָּה מִתּוֹשָׁבֵי רְחוֹב הַסַּנְדְּלָרִים, אֲבָל אַחַד הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם, אָדָם הָגוּן, בַּעַל רַעְיוֹנוֹת נָאִים, יוֹדֵעַ לְדַבֵּר בְּנִמּוּס עִם מִתְנַגְּדָיו, וְתוֹפֵס יָפֶה כָּל עִנְיָן שֶׁדָּנִים

בּוֹ, וּבְגַלַל כָּל הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת הָאֵלֶּה הוֹאִילוּ „פְּנֵי הָעִיר" דְּבוֹבָה לָתֵת לוֹ מָקוֹם בֵּינֵיהֶם בַּמוֹעֲצָה הָעִירוֹנִית.

זוֹ הָיְתָה הַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה, שֶׁמִּשֶּׁה עוֹשֵׂה־אוֹפַנִּים יָכוֹל לְהַגִּיעַ אֵלֶיהָ בַּצְּבוּרִיוּת הַיְהוּדִית בִּימֵי הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן; אוּלָם שֶׁבַע הַשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת שֶׁלּוֹ הִתְחִילוּ רַק אַחֲרֵי הַמַּהְפֵּכָה. אָז עָלָה לִגְדֻלָּה. הֶמּוֹנֵי הָעָם הַיְהוּדִיִּים אֲהֵבוּהוּ, הֶעֱרִיצוּהוּ וְהִתְגָּאוּ בּוֹ. מֹשֶׁה הָיָה אָהוּב וּמְכֻבָּד גַּם בֵּין הָאִכָּרִים שֶׁבִּכְפָרֵי הַסְּבִיבָה. זֶה לֹא הָיָה אוֹתוֹ הַיַּחַס אֲשֶׁר לְסוֹחֵר הַסּוּסִים לָפָנִים, שְׁמוּאֵל יִצְחָק שְׁקוֹדְנִיק, שֶׁהִתְעַשֵּׁר וְחַי חַיֵּי נַחַת וְעוֹשֶׂה לִפְעָמִים חֶסֶד עִם כְּפָרִי עָנִי מֵרֹב שֹׂבַע, כְּדֶרֶךְ בַּעַל אֲחֻזָּה „נָדִיב" מִבְּנֵי עַמּוֹ. לֹא כֵן הָיָה בְּעֵינֵיהֶם מֹשֶׁה עוֹשֵׂה־אוֹפַנִּים. הֲלֹא הוּא אִישׁ מִשֶּׁלָּהֶם, כָּמוֹהוּ כְּמוֹהֶם. הֲלֹא הוּא הָעוֹשֶׂה אוֹפַנִּים לְעֶגְלוֹת הָאִכָּרִים שֶׁל כָּל הַסְּבִיבָה, וּבִשְׁעַת עֲבוֹדָתוֹ הוּא בָּא בְּשִׂיחָה שֶׁל יְדִידוּת עִם כָּל אִכָּר עַל עִנְיָנָיו וְצָרָכָיו, שׂוֹתִים בְּחַבְרוּתָה כּוֹס יי"ש וְקוֹרְאִים זֶה אֶל זֶה „לְחַיִּים". מֹשֶׁה, גְּלוּי הַלֵּב, הָיָה מְסַפֵּר לִידִידָיו הַכְּפָרִיִּים עַל מַחְסוֹרוֹ הָרַב. כָּל יָמָיו מְלֵאִים דְּאָגוֹת לְמִחְיָתָם וּלְהַלְבָּשָׁתָם שֶׁל שִׁבְעַת יְלָדָיו הַקְּטַנִּים. הַדָּבָר הָאֶחָד שֶׁל מוֹתָרוֹת, שֶׁמִּשֶּׁה הִתִּיר לְעַצְמוֹ, הָיָה — הַשְׁכָּלָתוֹ שֶׁל בְּנוֹ הָאָהוּב חֲנַנְיָה.

זֶה הָיָה נַעַר יָפֶה וְרַב־כִּשְׁרוֹן. אָבִיו הֶעֱרִיץ אוֹתוֹ מֵאֹד. הוּא הָיָה בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ וְכָל חֲלוֹמוֹתָיו הַמְּזֻהָרִים מִימֵי נְעוּרָיו הַמְיֻתָּמִים שֶׁלֹּא הִתְגַּשְּׁמוּ, קָשַׁר עַתָּה בִּבְנוֹ. כָּל תִּקְוֹתָיו, אֲשֶׁר רָמוּ אוֹתוֹ בְּחַיֵּי הָעָמָל, הַצַּעַר וְהַדָּאָגָה לְפַת לֶחֶם, הִתְרַכְּזוּ כָּעֵת וְהָיוּ לְרָצוֹן כַּבִּיר, לָתֵת לַחֲנַנְיָה בְּנוֹ אֶפְשָׁרוּת לִרְכּוֹשׁ בִּינָה וָדַעַת לְפִי כִּשְׁרוֹנוֹתָיו הַגְּדוֹלִים.

בְּנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים לָמַד תּוֹרָה מִפִּי הַמְלַמְּדִים וְהַמּוֹרִים הַטּוֹבִים בְּיוֹתֵר שֶׁבָּעֲיָרָה. בֶּן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה יָדַע יָפֶה אֶת הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית. בּוֹ בַּזְּמַן הִתְקִין אוֹתוֹ אָבִיו לַבְּחִינוֹת שֶׁל הַגִּמְנַסְיָה הַיְהוּדִית־רוּסִית שֶׁפְּאוּמַן, זוֹ הַגִּמְנַסְיָה, שֶׁחֲנַנְיָה שֶׁוְּרְצַמַן מִדְּבוֹבָה הָיָה

אַחֲרֵי כֵּן הָרִאשׁוֹן בֵּין תַּלְמִידֶיהָ. בִּזְמַן הַחֲפִשָּׂה שֶׁל חֲדָשֵׁי הַקַּיִץ, כְּשֶׁהָיָה בָּא לְדֶבּוֹבָה, הָיָה הַנַּעַר תִּפְאַרְתּוֹ וַעֲטֶרֶת רֹאשׁוֹ שֶׁל אָבִיו. מְאֻשָּׁר הָיָה הָאִישׁ, כִּי אֶחָד מִשְּׁנֵי תַּלְמִידֵי הַגִּמְנַסְיָה הַיְהוּדִיִּים, בְּנֵי הָעֲיָרָה דְּבוֹבָה, הוּא חֲנָנְיָה בְּנוֹ, רַב הַחֵן וְרַב הַכִּשְׁרוֹן.

אֲבָל אֶת הַחֶלְשָׁה הַבָּרְגָנִית זוֹ שֶׁל עוֹשֶׂה־הָאוֹפָנִים, אֲשֶׁר רָצָה, כִּי בְנוֹ יִהְיֶה דוֹקְטוֹר, סָלְחוּ לוֹ גַּם הַיְהוּדִים וְגַם הַנָּכְרִים, וְאַחֲרֵי הַמַּהֲפֵכָה הָיָה הוּא הָאָזְרָח הָרִאשׁוֹן שֶׁבְּדֶבּוֹבָה לְהִבָּחֵר אֶל כָּל הַמּוֹסָדוֹת הַמְּמֻשַּׁלְתִּיִּים בָּרֶפֶּבְּלִיקָה שֶׁל הָאִכָּרִים וְהַפּוֹעֲלִים. גְּדַלְיָה קוֹרְצְקִי הָיָה בְּכָל מוֹסָד בָּא־כֹחַ הַצִּבּוּר הַיְהוּדִי הָאָזְרָחִי שֶׁבָּעֲיָרָה, וְהוּא, מֹשֶׁה עוֹשֶׂה־אוֹפָנִים הָיָה הַנָּצִיג הַנֶּאֱמָן שֶׁל הֲמוֹן הַיְהוּדִי הָעוֹבֵד. הָיוּ עוֹד בָּאֵי כֹחַ שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם, אוּלָם הָאַחֲרִיוּת לְכָל מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה בֵּין בְּנֵי עֲדָתָם בָּעֲיָרָה, הָיְתָה מוּטֶלֶת רַק עַל אֵלֶּה הַשְּׁנַיִם. הָאִינְטִילִיגֶנְט הַלְּאֻמִּי קוֹרְצְקִי לֹא עָצַר כֹּחַ זְמַן רַב לִמְשֹׁךְ בָּעֹל הַקָּשֶׁה וּלְמַלֵּא תַּפְקִידוֹ הָאַחֲרָאִי לְיַד הַשִּׁלְטוֹן. עִם הַסְּתִירוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁבֵּין הַחֹק וְעִנְיְנֵי בְּנֵי עַמּוֹ הַחִיּוּנִיִּים רָעַד לִבּוֹ הַיְהוּדִי וְהוּא בָּרַח מִן הַמַּצָּרָכָה, הֵסִיר מֵעָלָיו אֶת הַמִּשְׂרָה, אֲשֶׁר שָׂמוּ עָלָיו בּוֹחֲרָיו הָאָזְרָחִיִּים, וְנָחְבָא בְּפִנָּתוֹ הַגִּיטְרָלִית שֶׁל הַצָּרְפָנִיָּה הַיְהוּדִית. אוּלָם מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים עָמַד עַל מִשְׁמַרְתּוֹ. הַכֹּל עָשָׂה: שָׁמַר עַל הַמִּשְׁטָר הֶחָדָשׁ, בַּחֲשָׁאי עָשָׂה טוֹב לַיְהוּדִים, נִלְחָם עִם חֲבֵרָיו הָאִכָּרִים, שֶׁהָיוּ כְּבָר מְרֻעָלִים בַּלְּאֻמִּיּוּת הָאוּקְרָאִינִית, הַסְפּוּגָה בַּיָּמִים הָהֵם שִׁנְאַת־יִשְׂרָאֵל פְּרוּעָה, הִשִּׂיג דִּירָה בְּשִׁבְיל בֵּית־הַסֵּפֶר הַיְהוּדִי־הָעַמָּמִי, בְּהַחֲרִימוֹ לְמַטָּרָה זוֹ בַּיִת שֶׁל יְהוּדִי עָשִׁיר, וְעַל יְדֵי כָּךְ רָכַשׁ לוֹ שׂוֹנְאִים מְרֻבִּים בֵּין כָּל הַחוּגִים שֶׁל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה.

אֲבָל לְבַסּוֹף גָּהֲפְכוּ כָּל שׂוֹנְאָיו לִידִידָיו הַנֶּאֱמָנִים. הֲלֹא הוּא הָיָה הַיְהוּדִי הַיְחִידִי בְּדֶבּוֹבָה, שֶׁיָּדַע לְדַבֵּר עִם שׁוֹדְדִים וְרוֹצְחִים בְּאוֹתָם יְמֵי הַזַּעַם, שֶׁכָּל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה עִם נְשֵׁיהֶם וְטַפָּם רָבְצוּ בְּחֶשְׁכַּת הַמַּרְתֵּפִים וּבְהֵיוֹתָם צְפוּיִים לַמָּוֶת, קָרְאוּ „וַד.י״. בְּגוֹרָלוֹ עָלָה לִהְיוֹת הָעֵד הָאֻמְלָל שֶׁל חֶרְפַּן הַיְשׁוּב הַיְהוּדִי בַּעֲיָרָתוֹ וְלַעֲמוֹד

עַל מִשְׁמַרְתּוֹ הַצְּבוּרִית עַד נְשִׁימָתוֹ הָאַחֲרוֹנָה שֶׁל הַקָּרְבָּן הַיְהוּדִי הָאַחֲרוֹן.

ו.

בִּימֵי הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן לֹא הָיְתָה שׁוּם שִׁנְאָה בֵּין תּוֹשָׁבֵי־דְּבוֹבָה הַיְהוּדִים וְהַנּוֹצְרִים.

בְּחֵיי הַכֹּמֶר הַזָּקֵן הָיוּ מַעֲבִירִים אֶת מֵתֵי הַנּוֹצְרִים בָּעֲיָרָה עַל פְּנֵי הַבָּתִּים וְהַחֲנֻיּוֹת שֶׁל הַיְהוּדִים, כְּדֵי לְקַצֵּר אֶת הַדֶּרֶךְ לְבֵית הַקְּבָרוֹת הַנּוֹצְרִי, וְאִישׁ לֹא שָׂם לֵב לַדָּבָר. אֲבָל אַחֲרֵי מוֹת הַכֹּמֶר הַיָּשִׁישׁ, כַּאֲשֶׁר בָּא צָעִיר לְמַלֵּא מְקוֹמוֹ, חָל שִׁנּוּי בַּמִּנְהָג הַמְקֻבָּל שֶׁבַּמָּקוֹם. ה„הַלְוָיוֹת״ הַנּוֹצְרִיּוֹת נִמְנְעוּ מִלֶּכֶת בַּדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה וְהָיוּ עוֹשִׂים סִבּוּב לַעֲבוֹר רַק בִּרְחוֹבוֹת הַנּוֹצְרִים, מִפְּנֵי שֶׁהַכֹּמֶר הֶחָדָשׁ חָשַׁב וּמָצָא פְּגִיעָה בְּכְבוֹד הַצַּלְמִים וְהָאִיקוֹנִין הַקְּדוֹשִׁים לָשֵׂאת אוֹתָם דֶּרֶךְ רְחוֹבוֹת הַיְהוּדִים. אוּלָם בְּעִנְיְנֵי חֹל הָיָה לֵב הַכֹּמֶר טוֹב לִיהוּדֵי הָעֲיָרָה. נַפְשׁוֹ חָשְׁקָה בַּמִּסְחָר. בַּזְּמַן שֶׁעָלוּ מְחִירֵי הַקֶּמַח, לֹא יָכֹל לָשֶׂבֶת בְּמְנוּחָה בְּבֵיתוֹ מִתּוֹךְ שְׂאִיפָה לַעֲשׂוֹת עֲסָקִים. אֲבָל בְּלִי שֶׁתָּפוֹ הַיְהוּדִי, שֶׁהֶאֱמִין בּוֹ אֱמוּן גָּמוּר, לֹא פָּסַע אַף פְּסִיעָה קְטַנָּה. וְאָמְנָם הָיָה מְעֹרָב בֵּין כָּל קְמְחוֹנֵי דְּבוֹבָה.

כָּכָה הָיָה גַּם יַחַסָּם שֶׁל הָאִכָּרִים.

בַּשָּׁנָה הַחֲמִשִּׁית, שְׁנַת 1905, בִּזְמַן הַמְּהוּמוֹת וְהַפְּרָעוֹת בַּיְהוּדִים בֶּעָרִים וּבָעֲיָרוֹת שֶׁל רוּסְיָה, בָּאוּ מֵאוּמָן לְדְבוֹבָה אֲנָשִׁים חֲשׁוּדִים וְהֵפִיצוּ בֵּין הָאִכָּרִים עֲלִילַת שָׁוְא, כִּי יְהוּדֵי הָעֲיָרָה זוֹמְמִים לַעֲרוֹךְ טֶבַח בְּכָל הַנּוֹצְרִים שֶׁבַּמָּקוֹם.

הַדָּבָר הָיָה בְּלֵיל שַׁבָּת. עָמְדוּ אִכָּרֵי דְּבוֹבָה, הַגָּרִים בִּרְחוֹבוֹתֵיהֶם הַכְּפָרִיִּים, לָקְחוּ לָהֶם גַּרְזִנִּים וְקַלְשׁוֹנִים, בָּאוּ אֶל הַמְּכִתָּר וְדָרְשׁוּ מִמֶּנּוּ כִּי יְצַלְצֵל בְּפַעֲמוֹנֵי הַכְּנֵסִיָּה לְאוֹת סַכָּנָה, לְמַעַן יָקוּמוּ הַתּוֹשָׁבִים הַנּוֹצְרִים וְיִתְנַפְּלוּ עַל הַיְהוּדִים, כִּי בַּלַּיְלָה הַזֶּה הַלָּלוּ אוֹמְרִים לִשְׁחוֹט אֶת כָּל הַנּוֹצְרִים עַד בְּלִי הַשְׁאִיר מֵהֶם אִישׁ.

הָאִכָּר אַדְרִיאָן, הַזָּקֵן וְהַמְכֻבָּד, שֶׁהָיָה אָז הַמֻּכְתָּר הַדַּבּוֹבִי, הָיָה מִטְבָּעוֹ אִישׁ יָשָׁר וְשׁוֹקֵט, וּמִתּוֹךְ פַּשְׁטוּתוֹ הִשְׁקִטָה פָּנָה אֶל הֲמוֹן הַכְּפָרִי הַנִּרְגָּז, אֲשֶׁר עָמַד לְפָנָיו מוּכָן לִקְרָב בְּגַרְזִנִּים וְקִלְשׁוֹנִים, וְיָעַץ לָהֶם, כִּי יִשְׁלְחוּ תְּחִלָּה אֲנָשִׁים, לִרְאוֹת מַה נַּעֲשָׂה בָּעֲיָרָה. הֲלֹא יֵשׁ לִרְאוֹת, מָה עוֹשִׂים הַיְהוּדִים בְּשָׁעָה זוֹ. הֵן אִם אוֹמְרִים הֵם בְּאוֹתוֹ לַיְלָה לַעֲשׂוֹת טֶבַח בַּנּוֹצְרִים, הֲלֹא עוֹשִׂים לְכָךְ בְּוַדַּאי הֲכָנוֹת, וְעַל כֵּן עֲצָתוֹ לִבְנֵי עֲדָתוֹ לָגֶשֶׁת בַּסֵּתֶר אֶל הַחַלּוֹנוֹת שֶׁל בָּתֵּי הַיְהוּדִים וּלְהָצִיץ אֶל הַנַּעֲשֶׂה שָׁם.

הֲמוֹן שָׁמַע לְעֵצָה זוֹ וּבוֹ בַּמָּקוֹם בָּחֲרוּ בִּשְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים בְּתָנְאִי שֶׁהוּא, הַמֻּכְתָּר, יִלְוֶה עֲלֵיהֶם וְאַרְבַּעַת הַשְּׁלִיחִים יֵלְכוּ לְאַט לְאַט וְיִגְּשׁוּ בַּחֲשָׁאי אֶל הַחַלּוֹנוֹת שֶׁל בָּתֵּי הַיְהוּדִים, לְהִתְבּוֹנֵן וְלִרְאוֹת, מַה שֶּׁמִּתְרַחֵשׁ פְּנִימָה.

הָיָה אָז לֵיל שַׁבָּת אֶפֶל שֶׁל חֹדֶשׁ כִּסְלֵו בַּעֲיָרָה יְהוּדִית בְּמִדִינַת רוּסְיָה בַּיָּמִים הָהֵם. בַּחוּץ הָיָה קַר, הָרְחוֹבוֹת טָבְעוּ בַּבֹּץ. הַיְהוּדִים הָיוּ עֲיֵפִים וְיִגְעִים מֵעֲמַל הַשָּׁבוּעַ וּנְשֵׁיהֶם הָיוּ עֲיֵפוֹת מֵעֲבוֹדַת הַחֻפָּזוֹן שֶׁל „יוֹם הַשִּׁשִּׁי הַקָּצָר", וְעַל כֵּן אַךְ אָכְלוּ בְּנַחַת, תּוֹשָׁבֵי דְּבוֹבָה אֶת סְעֻדַּת לֵיל שַׁבָּת, אֶת הַמָּרָק וְאֶת הָאִטְרִיוֹת, הֻקְדִּימוּ לַעֲלוֹת עַל מִטָּתָם. אֶל כָּל חַלּוֹן יְהוּדִי שֶׁנִּגְּשׁוּ הַמְרַגְּלִים, רָאוּ מַחֲזֶה אֶחָד: בַּבָּתִּים חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה, אֲנָשִׁים יְשֵׁנִים שְׁנַת יְשָׁרִים וְנַחֲרָתָם עוֹלָה וְנִשְׁמַעַת בַּחוּץ; רַק בְּחַלּוֹן אֶחָד הָיָה אוֹר, זֶה הָיָה בֵּיתוֹ שֶׁל הָרַב.

הַדָּבָר הִפְלִיא גַּם אֶת הַמֻּכְתָּר, הַנָּבוֹן וְהַשּׁוֹקֵט. בְּלִבּוֹ הִתְעוֹרֵר חֵשֶׁד. בְּכָל הַבָּתִּים יְשֵׁנִים וְרַק בְּבֵית הָרַב עֵרִים. אֵין זֹאת, כִּי דָּבָר מַה מִתְרַחֵשׁ פֹּה. מִי יוֹדֵעַ, אוּלַי נֶאֱסְפוּ לְבֵית הָרַב זְקֵנֵי הַיְהוּדִים שֶׁבָּעִיר וְיַחְדָּו עוֹרְכִים אֶת הַתָּכְנִית, כֵּיצַד לְהִתְנַפֵּל הַלַּיְלָה עַל הַנּוֹצְרִים שֶׁבָּעֲיָרָה.

אַרְבַּעַת הַשְּׁלִיחִים נִגְּשׁוּ לְאַט־לְאַט אֶל הַחַלּוֹן שֶׁל בֵּית הָרַב וְהִנֵּה שׁוּב אוֹתוֹ הַדָּבָר; שֶׁקֶט גָּמוּר, כָּל בְּנֵי הַבַּיִת יְשֵׁנִים, שׁוֹמְעִים

אֶת דְּפִיקַת הַשָּׁעוֹן מֵעַל הַקִּיר. עֵר רַק הָרַב לְבַדּוֹ. יוֹשֵׁב הוּא עַל הַדַּרְגָּשׁ, עָטוּף בְּגִלִּימָתוֹ הָרְחָבָה וְחָבוּשׁ כְּפָה קְטַנָּה לְקָדְקָדוֹ, וְהוּא כָּפוּף בִּיְחִידוּת עַל סֵפֶר וּמְעַיֵּן בּוֹ. עַל הַשֻּׁלְחָן עוֹמְדִים שְׁמוֹנָה הַפָּמוֹטוֹת לְפִי מִסְפַּר הַגֵּרוֹת, שֶׁהָרַבָּנִית בֵּרְכָה עֲלֵיהֶם לִכְבוֹד הַשַּׁבָּת. הַגֵּרוֹת כְּבָר דָּעֲכוּ, רַק מְנוֹרַת גַּפְטָ קְטַנָּה מְאִירָה אֶת הַסֵּפֶר הַפָּתוּחַ וְאֶת פְּנֵי הַזָּקֵן הַחִוְרִים וְהַצְּנוּמִים. מִזְּמַן לִזְמַן הוּא מֵרִים קוֹלוֹ, בְּלָמְדוֹ מִתּוֹךְ גְּנִיזָה כֹּה מְתוּקָה...

הַמֶּכְתָּר לֹא יָכוֹל עוֹד לְהִתְאַפֵּק. בְּעָמְדוֹ עַל יַד הַחַלּוֹן הַמּוּאָר, פָּרַץ בִּצְחוֹק וְאֲהָרָיו צָחֲקוּ גַּם יֶתֶר הַשְּׁלִיחִים. אַךְ הָרַב הָיָה שָׁקוּעַ בְּתַלְמוּדוֹ וְלֹא רָאָה וְלֹא שָׁמַע כְּלוּם. לֹא נָע וְלֹא זָז.

— אָכֵן, עֹרֶף־רָאשִׁים מַמָּשׁ! מַה לְּדַבֵּר! — גִּחֲכוּ שׁוּב אַרְבַּעַת הָאִכָּרִים וּצְחוֹקָם הַצּוֹהֵל בָּקַע אֶת הַחֲשֵׁכָה הָאִלֶּמֶת שֶׁמִּסָּבִיב. כָּכָה שָׁבוּ אַרְבַּעְתָּם לְבֵית הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית וּמִתּוֹךְ אוֹתוֹ הַצְּחוֹק הַצּוֹהֵל סִפְּרוּ לִפְנֵי הַקָּהָל הַמְּחַכֶּה, כִּי עַל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה נָפְלָה תַּרְדֵּמָה. רַק הָרַב שֶׁלָּהֶם יוֹשֵׁב מְתְבּוֹדֵד בְּבֵיתוֹ, כָּפוּף עַל הַשֻּׁלְחָן, גּוּפוֹ צָנוּם וְיָבֵשׁ כְּמִקֵּל, וְהוּא מְפַזֵּם מִתּוֹךְ סִפְרוֹ הַפָּתוּחַ. הָאִכָּרִים שֶׁעָמְדוּ מְזֻיָּנִים בְּגַרְזְנֵיהֶם וְקַלְשׁוֹנֵיהֶם, צָחֲקוּ אַף הֵם עַל הָרַב הָעוֹרֵךְ־רָאשִׁים מַמָּשׁ, שֶׁגּוּפוֹ יָבֵשׁ כְּמִקֵּל, וְיוֹשֵׁב לוֹ בִּדְדִידוּת וּמְפַזֵּם מִסִּפְרוֹ הַפָּתוּחַ. הָעִנְיָן עָצְמוֹ מָצָא חֵן בְּעֵינֵיהֶם, מַעֲשֶׂה בְּדִיחָה; וְכֻלָּם שִׁעֲשְׁעוּ אֶת נַפְשָׁם בִּצְחוֹק, וּמִתּוֹךְ אוֹתָהּ בְּדִיחוּת הַדַּעַת שָׁבוּ לָהֶם אִישׁ אִישׁ לְבֵיתוֹ.

רַק לְמָחֳרַת, בְּשַׁבָּת בַּבֹּקֶר, נוֹדַע לָהֶם לִיהוּדֵי דְּבוֹבָה דְּבַר הַסַּכָּנָה הָאַיֻּמָּה, אֲשֶׁר רָבְצָה עֲלֵיהֶם הַלָּיְלָה.

ז.

בִּשְׁנוֹת הַמִּלְחָמָה נִשְׁתַּנָּה הַיַּחַס הַפָּשׁוּט וְהַתָּמִים שֶׁל אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה בְּנוֹגֵעַ לַיְּהוּדִים. בְּיִחוּד הוּרַע יַחַס מִזְּמַן שֶׁהַתְחִילָה הַמֶּמְשָׁלָה לְרַדּוֹף אֶת הַיְּהוּדִים כְּסַפְּסָרִים בְּצָרְכֵי מָזוֹן, וְהָאִכָּר בַּעַל

הַתּוֹצֶרֶת שֶׁל אַדָּמָתוֹ וּמְשָׁקוֹ הַכָּפְרִי, נַעֲשָׂה הַשַּׁלִּיט הַיְחִידִי עַל הַשּׁוּק. הָרָוְחִים הַקְּלִים שֶׁל הַמִּסְחָר נָסְכוּ עָלָיו שְׂפָרוֹן מַמָּשׁ, וּמִתּוֹךְ מַצָּבוֹ הֶחָדָשׁ רָאָה עַל כָּל צַעַד וָשַׁעַל אֶת הַיְהוּדִי הַזָּרִיז עוֹמֵד בְּדַרְכּוֹ כְּמִתְחָרֶה מְסֻכָּן בִּגְלַל כִּשְׁרוֹנוֹתָיו וְנִסְיוֹנוֹ הָרַב בַּמִּסְחָר.

אַחֲרֵי הַמַּהְפֵּכָה נַעֲשָׂה הַמַּצָּב גָּרוּעַ עוֹד יוֹתֵר. הִתְנַעֵר הָאִכָּר הָאוּקְרָאִינִי הַנִּדְכָּא עַל יְדֵי הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן. קָמָה לְתִחְיָה אוּקְרָאִינָה הַכְּפָרִית, הָעַצְמִית וְהַנֶּחֱשֶׁלֶת. בְּעַד צְעִיף הָעַרְפֶּל שֶׁל הָעָבָר הָרָחוֹק הִתְעוֹרְרוּ בְּקֶרֶב צְעִירֵי הָעָם הַזִּכְרוֹנוֹת שֶׁל גִּבּוֹרֵי אוּקְרָאִינָה מִלְּפְנֵי מֵאוֹת בַּשָּׁנִים עִם אַהֲבָתָם הָרַבָּה לְקָרְבוֹת וּלְחֵרוּת. אַחֲרֵי כֵּן בָּאָה הָאִינְטִילִיגֶנְצִיָה הָאוּקְרָאִינִית, מְעוּטַת הַתַּרְבּוּת וּמְחֻסֶּרֶת הַהָגָיוֹן, וְהִלְבִּישָׁה אֶת הַנְּטִיּוֹת הַפְּרָאִיּוֹת לְמַעֲשֵׂי רֶצַח וּשְׁפִיכַת דָּמִים מִתְקוּפַת הַבַּעֲרוּת שֶׁל בְּנֵי עַמָּם — מַחֲלָצוֹת שֶׁל תִּנּוֹעָה לְאֻמִּית, הַדּוֹגֶלֶת בְּשֵׁם גְּאֻלַּת הָעָם וְהָאָרֶץ.

וּתְנָאֵי הַמָּקוֹם שֶׁל מְדִינַת רוּסְיָה הַמִּתְפּוֹרֶרֶת הָיוּ נוֹחִים לְמִלְחֶמֶת אֲזָרְחִים. עָמְדוּ בַּמַּעֲרָכָה זֶה מוּל זֶה שְׁנֵי יְרִיבִים: מִצַּד אֶחָד הַכְּפָר, הַחַי עַל הָאוֹצָרוֹת הַטִּבְעִיִּים שֶׁל הָאֵם־הָאֲדָמָה וְהַמֻּגָּן עַל בַּחֲלָתוֹ, וּמִן הַצַּד הַשֵּׁנִי לָטְשָׁה אֶת כְּלֵי־זֵינָהּ הָעִיר, שֶׁקִּיּוּמָהּ רַק עַל הַתַּעֲשִׂיָּה הַמְפֻגֶּרֶת בִּמְדִינַת הַצָּרִים, הָאֲדִירָה וְהַקָּפוּאָה בְּתוֹךְ עָשָׂרָה הָרָב. וּבֵין הַכְּפָר וְהָעִיר, הַנִּלְחָמִים זֶה בְּזוֹ, הִתְפַּתֵּל הַסּוֹכֵן הַיְהוּדִי, הַמְבַקֵּשׁ לִמְצוֹא אֶת מְחִיָּתוֹ. וְהוּא, הָעִירוֹנִי מִבֶּטֶן וּמִלֵּדָה, עֶבֶד נֶאֱמָן כָּל יָמָיו לְתוֹשָׁבֵי הָעִיר, הַקְּרוֹבִים לוֹ בַּמָּקוֹם וּבְרוּחַ. אֲבָל הָעִיר מְדֻלְדֶּלֶת הִיא וְאֵין בָּהּ תּוֹצֶרֶת שֶׁל תַּצָּשִׂיָּה, וְהַכְּפָר, כַּמּוּבָן, אֵינוֹ רוֹצֶה לְכַלְכְּלָהּ חִנָּם. אַךְ הַיְהוּדִי הוּא הַמְתַוֵּךְ בֵּינֵיהֶם. הוּא תּוֹעֶה בִּדְרָכִים עֲקַלְקַלּוֹת, בְּלֵילוֹת חֹשֶׁךְ, מְסַכֵּן אֶת חַיָּיו וּמְסַפֵּק לָעִיר מִן הַטּוֹב וּמִן הַיָּקָר שֶׁל הַמֶּשֶׁק הַכְּפָרִי.

הַנִּגּוּדִים הָאֵלֶּה גָּרְמוּ לְמִלְחָמָה בֵּין הַכְּפָרִי הָאוּקְרָאִינִי הַיּוֹשֵׁב בְּרֹב טוֹבָה עַל אַדְמָתוֹ הַבְּרוּכָה, וּבֵין „הַמּוֹסְקָל" *) הָרָעֵב,

*) אִישׁ־מוֹסְקְבָה

הַקָּיִם בְּעִקָּר עַל עֲבוֹדָתוֹ בַּתַּעֲשִׂיָּה הָעִירוֹנִית וְהַזָּקוּק לְפַת לֶחֶם מִן הַחוּץ. הָאִינְטִילִיגֶנְצִיָה הָאוּקְרָאִינִית, כַּמּוּבָן, עָמְדָה עַל צִדָּם שֶׁל אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה הַשֹּׁבְעִים וְאֶת עִנְיְנֵי הַשּׁוּק שֶׁל אַרְצָם הַחַקְלָאִית קִשְּׁטוּ בְּסִמָּלִים רוֹמַנְטִיִּים שֶׁל חֵרוּת לְאֻמִּית וְהִתְפַּתְּחוּת תַּרְבּוּתִית. מַשְׂכִּילֵי אוּקְרָאִינָה נָשְׂאוּ בְרָמָה אֶת הַדֶּגֶל הַכָּחֹל־הַצָּהֹב וְאֶת תְּמוּנַת מְשׁוֹרֵרָם הַלְּאֻמִּי, טָרַס שֶׁבְצֶ׳נְקוֹ, נָשְׂאוּ בְּנוֹתֵיהֶם הַמַּשְׂכִּילוֹת עַל פְּנֵי הַכְּפָרִים כְּאִיקוֹנִין שֶׁל קְדוֹשֵׁי הַנְּצָרוּת. אוּלָם אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה הַשְּׂלֵוִים, הַזּוֹרְעִים וְהַקּוֹצְרִים שָׁנָה שָׁנָה אֶת שַׂדְמוֹת הַבָּר שֶׁלָּהֶם, הֵם צֶאֱצָאֵי גּוֹנְטֵי וּבְנֵי דּוֹרוֹ, וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה הָיוּ תַּחַת יְדֵי מַלְכֵי רוּסְיָה, שְׁקוּעִים בַּאֲפֵלָה שֶׁל בַּעֲרוּת וְשִׁעְבּוּד, וּמַחוֹתֵיהֶם הַחֲשֵׁכִים שֶׁל בְּנֵי עַם־הָאָרֶץ תָּפְסוּ אֶת עִנְיְנֵיהֶם הַכַּלְכָּלִיִּים וְהַלְּאֻמִּיִּים לְפִי אוֹתָהּ הַשִּׁטָּה הַקּוֹדֶרֶת וְהַנִּבְעָרָה שֶׁל אָבוֹת אֲבוֹתֵיהֶם בִּשְׁנוֹת ת״ח וְת״ט.

וְעִם זֶה יֵשׁ לְהוֹסִיף, כִּי הָאִינְטִילִיגֶנְצִיָה שֶׁלָּהֶם, מַשְׂכִּילֵי הָעָם, הֵם שָׂיָצְקוּ שֵׁמֶן עַל הַמְּדוּרָה, הֵם שֶׁהִגְדִּילוּ אֶת הָרָעָה. הֵם יָדְעוּ יָפֶה אֶת טִבְעוֹ שֶׁל עַמָּם הַנֶּחֱשָׁל, וּבְמִלְחֲמָתָם עִם „הַמּוֹסְקָל״ הָעִירוֹנִי, שֶׁתָּפַשׂ אֶת הַשִּׁלְטוֹן בָּאָרֶץ, לֹא מָצְאוּ תַּחְבּוּלָה אַחֶרֶת טוֹבָה מֵאֲשֶׁר לְהָסִית אֶת הַכְּפָר בַּיְּהוּדִים מְחַסְּרֵי הַמָּגֵן, תּוֹשָׁבֵי הֶעָרִים וְהָעֲיָרוֹת, וְלַעֲשׂוֹת בָּהֶם שְׁפָטִים, כְּעוֹזְרָיו וְתוֹמְכָיו שֶׁל „הַמּוֹסְקָל״ הַשָּׂנוּא.

אָמְנָם הֵם הִתְחָרְטוּ עַל הַדָּבָר אַחַר כָּךְ. הַשֶּׁבַח בִּיהוּדֵי אוּקְרָאִינָה הָיָה אָיֹם מְאֹד גַּם בִּשְׁבִיל הָעֲצָבִים הָאִינְטִילִיגֶנְטִיִּים שֶׁל יוֹרְשֵׁי הֶמֶלְנִיצְקִי, אֲבָל הַחֲרָטָה בָּאָה בְּאִחוּר זְמַן, לֹא הָיָה בְּיָדָם לְכַפֵּר, הַחֲמָרִי וְהַמּוֹסָרִי, לַעֲצוֹר אֶת מַעֲשֵׂי שְׁפִיכַת הַדָּמִים הַנּוֹרָאָה, שֶׁהֵם עַצְמָם עוֹדְדוּ אוֹתָם. זֹאת עָשׂוּ דַּוְקָא אוֹתָם „הַמּוֹסְקָלִים״ בְּיָדָם הַנְּטוּיָה שֶׁל אֵשׁ וָחָרֶב. וְהָאִנְטִילִיגֶנְצִיָה הָאוּקְרָאִינִית שֶׁל הַיָּמִים הָהֵם קָנְתָה לָהּ שֵׁם קָלוֹן כְּשׁוֹדְדִים וְרוֹצְחִים.

ח.

מִסְפָּרָם שֶׁל הָאִינְטִילִיגֶנְטִים הַלָּלוּ, הָאוּקְרָאִינִים הַלְאֻמִּיִּים, הָיָה קָטָן מְאֹד בְּדֶבּוֹבָה. רֻבָּם הָיוּ בַּחוּרִים, שֶׁרָכְשׁוּ לָהֶם אֶת הַשְׂכָּלָתָם עַל רֶגֶל אַחַת וְעָלוּ לִגְדֻלָּה יָשָׁר מִבְּתֵּי הָאִכָּרִים, אֲשֶׁר שָׁם נוֹלְדוּ וְהִתְחַנְּכוּ. הוֹרֵיהֶם הָיוּ אִכָּרֵי הַמָּקוֹם הָאֲמִידִים בְּיוֹתֵר. גִּבּוֹרָה וְתִפְאֶרְתָּה שֶׁל הַתְּנוּעָה הַלְאֻמִּית בֵּין הָאוּקְרָאִינִים בְּדֶבּוֹבָה הָיָה מַרְקֶלוֹ בְּרִישְׁקוֹ הַיְדוּעַ, יְדִיד נֶפֶשׁ לְנֶכְדּוֹתָיו שֶׁל שְׁמוּאֵל יִצְחָק שְׁקוֹדְנִיק.

הוּא הָיָה בֵּן לְמִשְׁפַּחַת אִכָּרִים עֲשִׁירָה. לְאָבִיו הָיָה בְּדֶבּוֹבָה בַּיִת יָפֶה, וְגִנַּי הַפְּרִי יְקָרֵי־הָעֵרֶךְ שֶׁעַל נַחֲלָתוֹ, קָנוּ לָהֶם שֵׁם בְּכָל הַסְּבִיבָה. מַרְקֶלוֹ לָמַד בְּנַעֲרוּתוֹ בְּבֵית הַסֵּפֶר הַמְּקוֹמִי שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית יַחַד עִם יַלְדֵי הַיְהוּדִים שֶׁבָּעֲיָרָה, וּבֵינֵיהֶם הָיוּ גַּם שְׁתֵּי הָאֲחָיוֹת פֵּיגָה־רִיטֶלָה וְאֶסְתֶּלָה. לְאַחַר שֶׁגָּמַר אֶת בֵּית־הַסֵּפֶר הָעַמָּמִי, עָסַק בְּהוֹרָאָה וְמַן מָה וְהָיָה מוֹרֶה גַּם בְּבָתֵּי הַיְהוּדִים. אַחֲרֵי כֵן נַעֲשָׂה מַזְכִּיר שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית וְעָמַד בְּמִשְׂרָה זוֹ עַד שֶׁגִּיַּס לַצָּבָא הָאֻסְטְרִי בַּשָּׁבִי וְשֻׁלְחוּהוּ לְגַלִיצְיָה. מִשָּׁם שָׁב הַבַּיְתָה חוֹלֶה, וַיִּשְׁלְחוּהוּ לְהִתְרַפֵּא. בְּכָל הָיָה חָלָשׁ בְּגוּפוֹ, דַּל בָּשָׂר, קְטַן קוֹמָה, וּפָנָיו הַחִוְּרִים נִרְאוּ תָּמִיד, כְּאִלּוּ זֶה עַתָּה קָם מִמַּחֲלָה קָשָׁה.

מַרְקֶלוֹ בְּרִישְׁקוֹ הִכְרִיא, אֲבָל לַצָּבָא לֹא שָׁב. אַחֲרֵי הַמַּהְפֵּכָה נָסַע לְאוּמַן וְלָמַד שָׁם בַּסֶּמִינַרְיוֹן־לְמוֹרִים הָאוּקְרָאִינִי. בָּעֵת הַהִיא הִתְחַבֵּר עִם הַנְּכָדוֹת שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק וְנַעֲשָׂה לִידִיד בֵּיתָן. הוּא הָיָה בָּא לְבֵית זְקֵנָן יוֹם יוֹם, כְּשֶׁהִיוּ בָּאוֹת בְּחָדְשֵׁי הַקַּיִץ לְדֶבּוֹבָה. בִּימֵי הַשִּׁלְטוֹן שֶׁל הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים הָרִאשׁוֹנִים הָיָה מַרְקֶלוֹ מַזְכִּיר בַּמִּשְׂטָרָה הַמְּקוֹמִית וּבַסֵּתֶר עָבַד בַּתְּנוּעָה הָאוּקְרָאִינִית. הוּא הָיָה מְחַבֵּר גַּם הַצַּגּוֹת עֲמָמִיּוֹת בִּשְׁבִיל הֶהָמוֹן הַחוֹגֵג שֶׁל יוֹם רִאשׁוֹן.

הָאִינְטִילִיגֶנְט הַשֵּׁנִי, שֶׁעָבַד בָּעֵת הַהִיא יַחַד עִם בְּרִישְׁקוֹ בָּאֲגֻדּוֹת הַנִּסְתָּרוֹת שֶׁל אוּקְרָאִינָה הַלְאֻמִּית, הָיָה קְרוֹבוֹ הַמַּשְׁכִּיל

אַנדרי אָבְצָ׳רוק, שֶׁגַּם הוּא הָיָה מִבָּאֵי בֵיתוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל יִצְחָק שְׁקוֹרְנִיק. אַף הוּא הָיָה בֶּן־אִכָּרִים בְּדֶבּוֹבָה, אַךְ עָלָה עָלָיו בְּהַשְׂכָּלָתוֹ, כִּי גָּמַר אֶת כָּל אַרְבַּע הַמַּחְלָקוֹת שֶׁל בֵּית הַסֵּפֶר הָעַמָּמִי בַּכְּפָר הַסָּמוּךְ בַּבַּנְקָה, וּמִשָּׁם עָבַר לְבֵית־הַסֵּפֶר הַצָּבָאִי שֶׁבְּקִיוֹב וְשָׁב לַעֲיָרָתוֹ מְעֻטָּר בְּתֹאַר שֶׁל קָצִין.

כַּאֲשֶׁר תָּפַס פֶּטְלְיוּרָה אֶת הַשִּׁלְטוֹן נִכְנַס אָבְצָ׳רוק לַצָּבָא וּפָתַח בִּפְעֻלָּה לְאֻמִּית לְפִי נֶסַח פֶּטְלְיוּרָה, הוּא וּבְרִיּשְׁקוֹ הָיוּ עוֹבְרִים בַּכְּפָרִים לְנַהֵל תַּעֲמוּלָה נִמְרֶצֶת. הֵם הִסִּיתוּ אֶת הָאִכָּרִים נֶגֶד הַקּוֹמוּנִיסְטִים וְהַיְּהוּדִים. אֲשֶׁר יַחְדָּו הֵם אוֹמְרִים לִשְׁלוֹט עַל הָעָם הָאוּקְרָאִינִי. לְתַכְלִית תַּעֲמוּלָה הָיוּ עוֹרְכִים גַּם אֲסֵפוֹת חֲשָׁאִיוֹת. הָאִינְטִילִיגֶנְצִיָּה הָאוּקְרָאִינִית שֶׁבָּעֲיָרָה וּבַכְּפָרִים הַקְּרוֹבִים הִתְאַסְּפָה בְּכָל יוֹם רִאשׁוֹן לְבֵיתָהּ שֶׁל הַמְיֻלֶּדֶת שְׁנוּרוֹק, שֶׁהָיְתָה מְסוּרָה לָאוּקְרָאִינִים הַלְּאֻמִּיִּים בְּלֵב וָנֶפֶשׁ, אַף כִּי בְּעוֹרְקֶיהָ זָרַם גַּם דָּם פּוֹלָנִי וְרוּסִי. בִּמְעוֹנָהּ הַכָּמוּס הָיוּ מְטַכְּסִים עֵצוֹת וְעוֹרְכִים תָּכְנִיּוֹת לְמִינֵיהֶן.

הַכֹּל הָיוּ כָּאן בַּמָּקוֹם. בֶּן הַכֹּמֶר, סְטוּדֶנְט מִבֵּית־הַסֵּפֶר הַגָּבֹהַ לְטֶכְנִיקָה שֶׁבְּקִיוֹב, וּבְנוֹ הַשֵּׁנִי, שֶׁהָיָה תַּלְמִיד מָבְהָק בַּסֶּמִינַרְיוֹן הַקְּיוֹבִי לְכֹמָרִים. בְּדִיּוּק הָיָה בָּא לָאֲסֵפוֹת הַלְּאֻמִּיּוֹת שֶׁל יוֹם רִאשׁוֹן גַּם הַמְנַהֵל שֶׁל הַגִּמְנַסְיָה הַפּוֹדוֹיסוֹטִים לְשֶׁעָבַר, שֶׁקָּנָה לוֹ שֵׁם בָּעִיר כְּאִישׁ רָצִינִי וְאָב מָסוּר לְבָנָיו הַמְרֻבִּים, עִמּוֹ הָיָה בָּא גַּם אָדוֹן דֶּמְבְּסְקִי, הַמְנַמֵּס וְהַשּׁוֹקֵט, בֶּן מֶשֶׁק בֵּיתָם שֶׁל אֲצִילֵי קוֹרְז׳וֹבָה. וְאַחֲרֵיהֶם הוֹפִיעוּ גַּם שְׁנֵי הַבַּחוּרִים הַפּוֹלָנִיִּים, שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים כִּפְקִידִים בְּמִשְׂרָדוֹ, אַךְ הַפָּעִיל שֶׁבְּכֻלָּם הָיָה הַחוֹבֵשׁ הַצָּעִיר דִּיבִיאַטְקִין, שֶׁבִּדַּח אֶת הַמְּסִבִּים בַּהֲלָצוֹתָיו הָאַכְזָרִיּוֹת עַל דְּבַר הַטֶּבַח בַּיְּהוּדִים לֶעָתִיד. הִקְשִׁיב לְדִבְרָיו בִּרְצִינוּת בַּעַל־הַשִּׂחָנָה הֶעָשִׁיר גְּרַבּוֹבִיצְקִי, שֶׁגַּם הוּא הָיָה קָצִין בְּצִבְאוֹת פֶּטְלְיוּרָה, וּמִתּוֹךְ חִיּוּךְ נָעִים הִבִּיט עָלָיו רוֹפֵא־הַבְּהֵמוֹת הָאָדוֹן לוֹנְגְבִינוֹב, אִישׁ־הַשִּׂיבָה וְטוֹב־הַמֶּזֶג. בֵּין בָּאֵי בֵיתָהּ שֶׁל הַגְּבֶרֶת שְׁנוּרוֹק הָיָה גַּם נוֹשֵׂא־הַמִּכְתָּבִים לְשֶׁעָבַר מֶלְנִיצְקִי,

שֶׁעָלָה לִגְדֻלָּה עַל יְדֵי הַמִּשְׁטָר שֶׁל פֶּטְלִיוּרָה וְנַעֲשָׂה מְנַהֵל הַדֹּאַר וּמֵאָז הָיָה מֵסִית גְּלוּיוֹת בַּיְּהוּדִים וְהָיָה מַכְרִיז בָּרַבִּים, כִּי יֵשׁ לְהַשְׁמִידָם, מִפְּנֵי שֶׁכֻּלָּם הֵם קוֹמוּנִיסְטִים. נוֹשֵׂא־הַמִּכְתָּבִים הַשֵּׁנִי קוֹרְצ׳וְנְסְקִי אַף הוּא הִצְטָרֵף לָאַגָּדָה הָאוּקְרָאִינִית שֶׁל הָאִינְטִילִיגֶנְטִים הַלְּאֻמִּיִּים בְּדֶבּוֹבָה, כִּי גַּם הוּא נִתְעַלָּה עַל יְדֵי הַשִּׁלְטוֹן לְמִשְׂרָה חֲשׁוּבָה בַּלִּשְׁכָּה שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַכַּפְרִית.

וְעִמּוֹ יַחַד הָיָה בָּא לַמִּסְבּוֹת הַחֲשָׁאִיּוֹת גַּם הַמַּלָּח מָנְיוּנוֹ, שֶׁהָיָה חָשׁוּד קָצַת בִּנְטִיּוֹת לַשְּׂמֹאל. אָמְנָם הוּא הָיָה אוּקְרָאִינִי לְאִמִּי בַּעַל הַכָּרָה, אֲבָל בִּימֵי קֶרֶנְסְקִי וְהַבּוֹלְשֶׁבִיקִים שִׁלְּחוּהוּ הָאָכְרִים הַמְּקוֹמִיִּים כְּבָא־כֹחָם לְכָל הַמּוֹסָדוֹת הַמְּמֻשָׁלְתִּיִּים. הַמְיֻלֶּדֶת שְׁנוּרוּק הָיְתָה מְקַבֶּלֶת אֶת כָּלָם כְּאוֹרְחֵי בֵּיתָהּ. כֻּלָּם יָשְׁבוּ לְיַד שֻׁלְחָנָהּ הָעָרוּךְ בַּחֲגִיגִיּוּת שֶׁל יוֹם רִאשׁוֹן, אֲבָל בֵּין הַמְּסִבִּים הָיָה מְקֻבָּל, שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת יַיִן. הַיְשִׁיבוֹת הִתְנַהֲלוּ עַל כּוֹס תֵּה מִתּוֹךְ פִּכְחוֹן. הַכֹּל הָיוּ שְׂרוּיִים בְּמַצַּב רוּחַ רְצִינִי. דָּנוּ עַל הֶרֶגֶה הַמּוֹנִית בֵּין יְהוּדֵי הַמָּקוֹם, וְרָאשֵׁי הַמְדַבְּרִים הַנֶּלֱהָבִים הָיוּ שְׁנֵי מַנְהִיגֵי הַתְּנוּעָה, בְּרִישְׁקוֹ וְאָבְצָ׳רוּק.

אַחֲרֵי הַטֶּבַח הַפְּרוֹסְקוּרוֹבִי וְהַבַּלָּהוֹת שֶׁל מַצַּשֵּׂי־טֶפְּלִיק הִתְחִילוּ יְהוּדֵי דֶּבּוֹבָה מְפַחֲדִים מִפְּנֵי שְׁנֵי הָאָכְרִים הַצְּעִירִים, שֶׁקָּנוּ לָהֶם הַשְׁכָּלָה וְעָלוּ לְגִדְלָה בֵּין בְּנֵי עֲדָתָם. הַפַּחַד מִפְּנֵי "הַנָּעָרִים" מָרְקָלּוֹ וַאֲנְדְרְיוּשָׁה הִגִּיעַ לִידֵי כָךְ, שֶׁחַיָּה שְׁקוֹרְנִיק, אִשְׁתּוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל יִצְחָק, מָצְאָה לָנָחוּץ לְהַרְגִּיעַ אֶת הָרוּחוֹת שֶׁל יְהוּדֵי הָעַיָּרָה, בְּסַפְּרָהּ לְכָל אֶחָד לְפִי תֻּמּוֹ, כִּי שְׁנֵיהֶם, מָרְקָלּוֹ וַאֲנְדְרְיוּשָׁה, יְדִידִים הֵם לַיְלָדוּת, מִפְּנֵי שֶׁשְּׁתֵּיהֶן, פִּיגָה וִיטָלָה וְאָשְׁלָה, מְדַבְּרוֹת יָפֶה אוּקְרָאִינִית. וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם, תַּעֲנוּג גָּדוֹל לָהֶם לִשְׁמוֹעַ כְּשֶׁמְּדַבְּרִים עִמָּהֶן בִּלְשׁוֹנָם.

בֵּינָתַיִם הָיוּ בְּרִישְׁקוֹ וְאָבְצָ׳רוּק מְבַלִּים אֶת הָעֲרָבִים בְּבֵיתוֹ שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק מִתּוֹךְ שִׂיחָה וּנְגִינָה שֶׁל שִׁירִים אוּקְרָאִינִים־עַמְּמִיִּים; וּבְיוֹם הָיוּ עוֹבְרִים בְּרְכִיבָה עַל פְּנֵי הַכְּפָרִים הַסְּמוּכִים, מְחַלְּקִים

כְּרוּזִים סוֹדִיִּים בֵּין הַקָּהָל הַפָּקִיר, שֶׁבָּהֶם נִדְרְשׁוּ הָאִכָּרִים לִהְיוֹת מוּכָנִים לִפְרוֹעַ פְּרָעוֹת בִּיהוּדֵי הָעִיָּרָה. הַבַּחוּרִים הַיְהוּדִים שֶׁבְּדֶבּוֹבָה הִתְרַחֲקוּ אָז מִבֵּיתוֹ שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק כְּמִמָּקוֹם שֶׁל טֻמְאָה. אֲפִילוּ הָרוֹקֵחַ מֹשֶׁה צֶ׳רְנוֹב, שֶׁאָהַב גַּם הוּא לְדַבֵּר אוּקְרָאִינִית וְהָיָה מְקֻרָב לְמַרְקֶלוֹ וְאַנְדְּרֵיי, חֲבֵרָיו מִבֵּית הַסֵּפֶר הַמָּקוֹמִי, בְּנֵי כִּתָּה אַחַת, אַף הוּא מָנַע רַגְלוֹ מִבֵּיתוֹ שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק וּמִגְּדוֹתָיו הָאוּקְרָאִינִיוֹת — אַף כִּי בְּסֵתֶר לִבּוֹ הָגָה אַהֲבָה עַד לְשִׁגְעוֹן אֶל פֵּיגֶ׳־אֶטֶלָה.

ט.

הַשּׁוֹאָה בָּאָה. הַזֶּרַע, שֶׁמַּשְׁכִּילֵי אוּקְרָאִינָה זָרְעוּ עַל אַדְמַת מוֹלַדְתָּם, צָמַח וְעָלָה וְעָשָׂה פְּרִי בְּמִדָּה רַבָּה מֵאֲשֶׁר תִּאֲרוּ לָהֶם. בְּיוֹם רִאשׁוֹן, בְּאַחַד עָשָׂר לְמַאי (1919), נִפְתַּח בְּאוּמַן הַכְּנוּס שֶׁל הָאִכָּרִים וּבוֹ בַּיּוֹם נִסְגַּר. בָּאֵי לְתֹם שֶׁל הַכְּפָרִיִּים מִמֵּאָה וְחָמֵשׁ מוֹעֲצוֹת, שֶׁהֵם הָיוּ הָרֹב הַגָּדוֹל בַּכְּנוּס, הִבִּיעוּ אִי־אֱמוּן לַמַּעוּט הָעִירוֹנִי שֶׁל הַפּוֹעֲלִים. הַשִּׁלְטוֹן דָּרַשׁ, כִּי לְחַבְרֵי הַנְּשִׁיאוּת יִבָּחֲרוּ רַק בְּקוֹמוּנִיסְטִים, אַךְ הָרֹב הָאוּקְרָאִינִי הַלְאֻמִּי שֶׁל הָאִכָּרִים לֹא נִכְנַע לְדָרִישָׁה זוֹ.

„הָאִיסְפּוֹלְקוֹם״ *) בְּאוּמַן סָגַר אֶת הַכְּנוּס, הִכְרִיז עַל מַצָּב שֶׁל מָצוֹר וּפָקַד עַל נְצִיגֵי הָאִכָּרִים הַנִּרְגָּזִים לָשׁוּב אִישׁ אִישׁ לְבֵיתוֹ. עִם זֶה אָסְרוּ אֶת שְׁטוֹגְרִין, הַמְּפָרְסָם בְּאוּמַן מִשְׁנוֹת לְמוּדָיו בְּבֵית־הַסֵּפֶר הַחַקְלָאִי שֶׁבַּמָּקוֹם. הוּא הָיָה כְּעֵת אֶחָד מִמַּנְהִיגֵי הַתְּנוּעָה הַלְאֻמִּית הַחֲשׁוּבִים בְּיוֹתֵר שֶׁבְּאוּקְרָאִינָה וּבַכְּנוּס הֵסִית בְּגָלּוּי בְּקוֹמוּנִיסְטִים וּבַיְּהוּדִים. אַחֲרֵי סְגִירַת הַכְּנוּס עוֹרֵר אֶת הָאִכָּרִים לְאֶחוֹז בְּנֶשֶׁק.

הַדָּבָר הָיָה בְּשָׁעַת הַצָּהֳרַיִם שֶׁל יוֹם רִאשׁוֹן, וּבָעֶרֶב הוֹדִיעַ הַקּוֹמִיסַר הַיְּהוּדִי, הֶחָבֵר גּוֹל, לָרַב מִטַּעַם שֶׁבְּאוּמַן, כִּי הַשִּׁלְטוֹנוֹת עוֹזְבִים אֶת הָעִיר. אוּלָם לְמָחֳרָת בַּבֹּקֶר, בְּשַׁנִּי בְּשַׁבָּת, בִּקֵּשׁ אוֹתוֹ חָבֵר גּוֹל מֵאֵת הָרַב, כִּי לֹא יְסַפֵּר לְאִישׁ מְאוּמָה, מִפְּנֵי שֶׁהוֹדָעָתוֹ

*) הוֹצֵר הַפּוֹעַל שֶׁל הַשִּׁלְטוֹן.

מֵאֶמֶשׁ הָיְתָה טָעוּת, וּבְאוֹתוֹ רֶגַע הֶרְעֲשָׁה הָעִיר עַל יְדֵי יְרִיּוֹת מִכָּל עֵבֶר. הַקּוֹמוּנִיסְטִים נֶאֶלְצוּ לָצֵאת מִיָּד אֶת הָעִיר וּבְשָׁעָה אַחַת עֶשְׂרֵה שֶׁל אוֹתוֹ בֹּקֶר נִכְנְסוּ לְאוּמַן גְּדוּדֵי הָאִכָּרִים וּבְרֹאשָׁם קָלִימֶנְקוֹ מֵאַנְשֵׁי הס. ר.*) הָאוּקְרָאִינִים הַשְּׂמָאלִיִּים. אֶל הַגְּדוּדִים הַמִּתְנַדְּבִים הָאֵלֶּה נִסְפְּחוּ מִיָּד הַתּוֹשָׁבִים הַנּוֹצְרִים, בְּנֵי הַמַּעֲמָד הַבֵּינוֹנִי, שֶׁל פַּרְבְּרֵי אוּמַן וְהַלָּלוּ מָשְׁכוּ אַחֲרֵיהֶם גַּם אֶת הָאַסִּירִים, שֶׁבָּרְחוּ מִכְּלָאָם וְחֵלֶק הָגוּן מִן הַנֹּעַר הַלּוֹמֵד הַנּוֹצְרִי.

אֵרַע הַדָּבָר בַּשְּׁנִים עָשָׂר לְמַאי. אַנְשֵׁי הַמִּשְׁלַחַת הַיְהוּדִית מֵאֵת הַקְּהִלָּה שֶׁאָמְרוּ לָלֶכֶת אֶל קָלִימֶנְקוֹ, הֻכְרְחוּ לְהִשָּׁאֵר עַל מְקוֹמוֹתֵיהֶם, כִּי אוֹתָהּ שָׁעָה כְּבָר הִתְגּוֹלְלוּ בִּרְחוֹבוֹת אוּמַן הֲרוּגִים מִבֵּין הַיְהוּדִים.

מִמָּחָרָת, בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר לְמַאי, הִכְרִיזוּ הַמַּנְהִיגִים הַנִּלְהָבִים שֶׁל אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה וְאַנְשֵׁיהֶם מִגְּדוּדֵי הַהִסְתָּעֲרוּת, כִּי הַשִּׁלְטוֹן הַיְהוּדִי נָפַל לִבְלִי קוּם, וְאַל־יַקְשִׁיב אִישׁ לְדִבְרֵי הַתַּעֲמוּלָה שֶׁל הַיְהוּדוֹנִים. אוֹתָהּ שָׁעָה צִלְצְלוּ הַפַּעֲמוֹנִים בְּכָל בָּתֵּי הַיִּרְאָה שֶׁל אוּמַן וְהַכֹּמֶר „הַשָּׁחוֹר" נִיקוֹלְסְקִי הָלַךְ בְּרֹאשׁ תַּהֲלוּכָה הֲמוֹנִית שֶׁל נוֹצְרִים, מֵעַל לְרָאשֵׁיהֶם הִתְנוֹסְסוּ הָאִיקוֹנִינִין הַמְקֻדָּשִׁים וּבְפִיהֶם שִׁירִים וּמִזְמוֹרִים. וְהֶהָמוֹן הַנּוֹצְרִי הַמְשֻׁפֶּה הִכְרִיז אוֹתוֹ יוֹם שִׁלְשָׁה יְהוּדִים מִבְּנֵי עִירָם לַחְפֹּר לָהֶם בְּעַצְמָם אֶת קִבְרֵיהֶם.

בֵּינָתַיִם בָּרַח שְׁטוֹגְרִין וַיִּמָּלֵט לִכְפָרוֹ הַגָּדוֹל בְּבַבְנִי הַיָּשָׁן וְעוֹרֵר שָׁם אֶת הָאִכָּרִים לְמֶרֶד. אוֹתוֹ הַדָּבָר עָשׂוּ, לְפִי פְּקֻדָּתוֹ יֶתֶר חַבְרֵי הַכְּנוּס בְּשׁוּבָם לִכְפָרֵיהֶם וְעִירוֹתֵיהֶם, וְכַךְ הִתְלַקְּחָה הָאֵשׁ גַּם בְּדָבוֹבָה.

י.

דְּבוֹבָה הִשְׁתַּתְּפָה בַּכְּנוּס עַל יְדֵי שְׁנֵי שְׁלִיחֶיהָ, אֲבָל אֶחָד מֵהֶם נֶעְלַם שָׁם בְּאוּמַן וְלֹא שָׁב לַעֲיָרָתוֹ. זֶה הָיָה זַרוֹצִ׳ינְסְקִי, מִי שֶׁהָיָה סַפָּן שֶׁל יָם הַשָּׁחוֹר, אַחַד הַחֲבֵרִים הַנֶּאֱמָנִים לַמִּפְלָגָה

*) סוֹצִיאָלִיסְטִים מְהֻפָּכָנִים

הַסוֹצְיָאלִיסְטִית הַכְּלָלִית, וְהוּא הִכִּיר וְרָאָה מִיָּד, כִּי הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית הָאוּקְרָאִינִית נֶהֶפֶכֶת לְמַעֲשֶׂה שֶׁל טֶבַח בַּיְהוּדִים. וְעַל כֵּן פָּרַשׁ מִמֶּנָּה. שְׁלִיחָה הַשֵּׁנִי שֶׁל דֶּבּוֹבָה שָׁב לְעִירוֹ בְּאוֹתוֹ יוֹם וְסִפֵּר, כִּי הַקוֹמוּנִיסְטִים פִּזְּרוּ אֶת הַכְּנוּס וְצִוּוּ עַל הַמִּשְׁתַּתְּפִים בּוֹ לָשׁוּב לִכְפָרֵיהֶם. בְּרִישְׁקוֹ עָמַד וְיָצָא לַדֶּרֶךְ וְהָלַךְ בְּרֶגֶל הָעִירָה.

בְּשָׁנִים עָשָׂר לְמַאי שָׁב לְבֵיתוֹ, בָּא „לְאֶסְפּוּלְקוֹם" וְהֵרָאָה יְפוּי־כֹּחַ מֵאֵת קְלִימֶנְקוֹ, שֶׁהוּא, בְּרִישְׁקוֹ, נִתְמַנָּה לְמַפְקֵד עַל דֶּבּוֹבָה. עִם זֶה פָּתַח פִּיו עַל הַיְּהוּדִים וְעַל הַקוֹמוּנִיסְטִים, אֵיךְ שֶׁהַיְּהוּדִים זָמְמוּ לְתָפּוֹס אֶת הַשִּׁלְטוֹן בְּאוּקְרָאִינָה. כְּשֶׁהָיָה צָרִךְ בְּמוֹרֶה לְבֵית סֵפֶר אוּקְרָאִינִי, שָׁאֲלוּ קֹדֶם כֹּל, אִם הַלָּה יוֹדֵעַ אֶת הַלָּשׁוֹן הַיְּהוּדִית. וּבוֹ בַּמָּקוֹם נָתַן הַמַּפְקֵד הֶחָדָשׁ פְּקֻדָּה, כִּי יִתְאַסְּפוּ כָּל חַבְרֵי „הָאֶסְפּוּלְקוֹם", הַיְּהוּדִים עִם הַנּוֹצְרִים. אַחֲרֵי כֵן צִוָּה עַל חֲמֵשֶׁת הַחֲבֵרִים הַיְּהוּדִים לַעֲזוֹב אֶת הַבַּיִת. וְהַחֲבֵרִים הַנּוֹצְרִים נִצְטַוּוּ לָשֶׁבֶת עַל מְקוֹמָם, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פְּקֻדָּה לְהַרְחִיק אֶת הַיְּהוּדִים מִן הַשִּׁלְטוֹן. בְּאוֹתוֹ רֶגַע שָׂאַל אוֹתוֹ קַפְּנִיק, מִי שֶׁהָיָה מַלְחָ שֶׁל הַיָּם הַבַּלְטִי, בַּמֶּה יוּכַל לְהוֹכִיחַ, כִּי דְּבָרָיו נְכוֹנִים. עַל שְׁאֵלָה זוֹ עָנָה הַמְפַקֵּד, כִּי יִשְׁלְחוּ אִישׁ לִרְאוֹת אֶת הַנַּעֲשֶׂה בָּעִיר, „וְהָאֶסְפּוּלְקוֹם" עָשָׂה כְּעֶצָּתוֹ. מִיָּד נִשְׁלְחָה עֲגָלָה לְאוּמַן וּבָהּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים נֶאֱמָנִים, וְהַשְּׁלִיחִים שָׁבוּ לִפְנוֹת עֶרֶב לַעֲיָרָתָם וְהֵבִיאוּ עִמָּהֶם נָשִׁק מֵאֵת „הַוַלְדָה" (הַשִּׁלְטוֹן) שֶׁל אִכְּרֵי אוּקְרָאִינָה.

חַבְרֵי „הָאֶסְפּוּלְקוֹם" הַנּוֹצְרִים אִשְּׁרוּ מִיָּד אֶת הַמֶּמְשָׁלָה הַחֲדָשָׁה וְהִתְאַחֲדוּ עִם בְּרִישְׁקוֹ. מִלְּבַד הַסַּפָּן „הָאָדָם" זָרוּצִ'ינְסְקִי, שֶׁנֶּעְלַם בְּאוּמַן אַחֲרֵי הַכְּנוּס, הָיוּ כָּאן רַק הַמְקֻרָבִים שֶׁל אַנְשֵׁי הַשִּׁלְטוֹן. בַּעַל־הַטַּחֲנָה הַמְקוֹמִי, אָדוֹן גְּרַבּוֹבִיצְקִי, הֲלֹא הָיָה תַּלְמִיד נֶאֱמָן לְפֶטְלִיוּרָה וְעָמַד עַל הַמִּשְׁמָר שֶׁל הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית בְּאוּקְרָאִינָה יַחַד עִם הַמַּלָּח מָנִיוּנוֹ. וַסִילִי סְמֶילְנִיצְקִי, הַסּוֹחֵר בַּחֲזִירִים, אָמְנָם הָיָה חָשׁוּד קָצַת בְּדֵעוֹת חָפְשִׁיוֹת, מִפְּנֵי שֶׁשָּׁנִים רַבּוֹת נָדַד בַּמֶּרְחַקִּים, הִתְגּוֹרֵר בְּפִינְלַנְד וּבְסִבִּיבַת פִּיטְרוֹגְרַד וְחָזַר מִשָּׁם לְעִיר מוֹלַדְתּוֹ

לָבוּשׁ כְּבֶן־כְּרָךְ. בְּנֵי עֲיָרָתוֹ חָלְקוּ לוֹ כָּבוֹד, מִשּׁוּם שֶׁצָּבַר בְּמַסָּעָיו הַרְבֵּה כֶּסֶף וְהֵבִיא עִמּוֹ בַּת־זוּג עִירוֹנִית מְפֻנֶּקֶת, וְלָכֵן הָיָה גַּם הוּא לְחָבֵר שֶׁל „הָאִסְפּוֹלְקוֹם", אַף שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּמוּנָה שֶׁל לֶנִין וּטְרוֹצְקִי, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁפַּעַם פָּלַט מִפִּיו דְּבוּר, כִּי אִישִׁים גְּדוֹלִים הֵם. אֲבָל לְעֻמַּת זֹאת הִכִּיר בַּסַּכָּנָה הַיְּהוּדִית, הַמְרַחֶפֶת עַל רָאשֵׁיהֶם הַתָּמִימִים שֶׁל אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה. וּבִימֵי הַשּׁוּק, בְּעָמְדוֹ עַל־יַד חֲזִירָיו, הַמּוּצָאִים לִמְכִירָה, הָיָה מְדַבֵּר עִם הַקָּהָל דְּבָרִים נְבוֹנִים וְגַם נִסְתָּרִים בְּנוֹגֵעַ לַיְּהוּדִים וְלַיְּהוּדוּת.

וְקַפְּנִיק, שֶׁהִתְגָּאָה בְּכוֹבָעוֹ הַמְשֻׁמָּשׁ שֶׁל מַלָּח „אָדֹם" בִּיָּם הַבַּלְטִי, הָיָה קַל דַּעַת מִטִּבְעוֹ. שׁוּם דָּבָר לֹא אִכְּפַת לוֹ. מוּכָן וּמְזֻמָּן הוּא לְהַכִּיר בְּכָל שִׁלְטוֹן שֶׁבָּעוֹלָם, וּבִלְבַד שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ אֶפְשָׁרוּת לַעֲשׂוֹת בְּמִדָּה מְרֻבָּה וְלִשְׁתּוֹת יוֹם־יוֹם לְגִימָה הֲגוּנָה. אָזְרַח רוֹעֵה־רוּחַ כָּזֶה הָיָה גַּם הַשּׁוֹפֵט לְשֶׁעָבַר, אָדוֹן סוֹקוֹלוֹב. אַף הוּא, אִישׁ בָּא בַּיָּמִים, רוֹדֵף תַּצְנוּגוֹת וּמְעָרִיץ נָשִׁים, הָיָה מִתְעַצֵּל לְהַצְמִיק בְּמַחֲשָׁבוֹת פּוֹלִיטִיּוֹת, וּמוּכָן הָיָה בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה לְהַסְכִּים לְכָל מִשְׁטָר שֶׁהוּא, וּבִלְבַד שֶׁחַיָּיו הַפְּרָטִיִּים יֵלְכוּ לָהֶם בְּמַסְלוּלָם הָרָגִיל. בְּגִיל שֶׁל שִׁשִּׁים וָחָמֵשׁ הָיָה כָּרוּךְ אַחֲרֵי הַחַיִּים וְאַחֲרֵי הַנָּשִׁים, כְּמוֹ בִּימֵי בַּחֲרוּתוֹ. מִלְּבַד אֵלֶּה הָיוּ עוֹד שְׁנַיִם־שְׁלֹשָׁה חֲבֵרִים „בָּאִסְפּוֹלְקוֹם" מִבְּנֵי הֶהָמוֹן הַפָּשׁוּט. הַלָּלוּ נִכְנְעוּ בְּלִי דְּבוּרִים וְעָשׂוּ כָּל מַה שֶּׁצִּוּוּ עֲלֵיהֶם. גַּם חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַשּׁוֹטְרִים בְּדֶבּוֹבָה הִסְתַּגְּלוּ מִיָּד לַמִּשְׁטָר הֶחָדָשׁ.

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בָּעֶרֶב, בִּשְׁנֵים עָשָׂר בְּמַאי, נֶעֶרְכָה אֲסֵפָה סוֹדִית בְּבֵיתָהּ שֶׁל הַמְיַלֶּדֶת שְׁנוּרוּק. בְּדַיָּקָנוּת חִלְקוּ שָׁם אֶת הֲעֲבוֹדָה בֵּין הָאִינְטֶלִיגֶנְצִיָה הַמְקוֹמִית, לְאִישׁ וְאִישׁ לְפִי כִּשְׁרוֹנוֹ. הַמַּסְבִּים הָיוּ שְׁרוּיִם בְּמַצַּב־רוּחַ נִלְהָב. הָרַעְיוֹן הַלְּאֻמִּי הָרָם חִמֵּם אֶת לִבָּם. כֻּלָּם קִבְּלוּ עַל עַצְמָם לְבַצֵּעַ אֶת הַדָּבָר „הַנִּצָּלָה" בִּשְׁלֵמוּת.

אַחֲרֵי הָאֲסֵפָה הַזֹּאת חֵלֶק בְּרִישְׁקוֹ נֶעֱשָׂק לַאֲנְשֵׁי הַמִּשְׁטָרָה שֶׁבָּעֲיָרָה וּבְיוֹם הַשְּׁלִישִׁי, שְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְמַאי, בְּמֶשֶׁךְ כָּל הַיּוֹם, סִיֵּר

בִּרְכִיבָה אֶת הַסְּבִיבָה הַכְּפָרִית. יְהוּדֵי הָעֲיָרָה הִבִּיטוּ אַחֲרָיו מִתּוֹךְ פַּחַד וְרָצוּ לָדַעַת, מַה מְּחָרְחֵשׁ כָּאן. סוֹף־סוֹף פָּנוּ אֵלָיו מִשֶּׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם וְעוֹד שְׁנֵי אַבְרָכִים מִבֵּין יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, שֶׁנִּחְשְׁבוּ לִידִידָיו וְדִבְּרוּ עִמּוֹ בְּלָשׁוֹן „אַתָּה", וְהִתְחַנְּנוּ לְפָנָיו, כִּי יַגִּיד לָהֶם בְּאֹפֶן פְּרָטִי אֶת הָאֱמֶת, אִם אֵין סַכָּנָה נִשְׁקֶפֶת לִיהוּדֵי הַמָּקוֹם. אַךְ עַל כָּל בַּקָּשׁוֹתֵיהֶם עָנָה לָהֶם מַרְקֶלוֹ בְּקִצּוּר נִמְרָץ:

— דָּבָר מָה מֻכְרָח לְהִתְרַחֵשׁ כָּאן, אַךְ לְקַרְבָּנוֹת אָדָם אֲנִי אַחֲרַאי...

תְּשׁוּבָה בְּרוּרָה זוֹ הִבְעִיתָה מְאֹד אֶת בְּנֵי הָעֵדָה וּגְדַלְיָה קוֹרָצְקִי נִגַּשׁ לִפְעֻלּוֹת מְנֻסּוֹת שֶׁל הָעָם הַיְּהוּדִי לִתְקוּפוֹתָיו וְקוֹרוֹת חַיָּיו הָאֻמְלָלִים. הוּא מָצָא לוֹ שָׁעַת הַכֹּשֶׁר לְהַכְנֵס בְּשִׂיחָה עִם בְּרִישְׁקוֹ מִתּוֹךְ יְדִידוּת, כַּנָּהוּג בֵּין אֲנָשִׁים אִינְטֶלִיגֶנְטִים, הַחַיִּים בִּשְׁכֵנוּת טוֹבָה. עִם דְּמְדּוּמֵי עֶרֶב שֶׁל יוֹם שְׁלִישִׁי הִזְמִין אוֹתוֹ גְּדַלְיָה לְבֵיתוֹ לְשִׁתּוֹת עִמּוֹ בַּנְּעִימִים כּוֹס קָפֶה וְאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר לוֹ בְּנִמּוּס וּבַאֲדִיבוּת אֲשֶׁר עִם לִבּוֹ. הוּא, גְּדַלְיָה קוֹרָצְקִי, יְהוּדִי לְאִמִּי נֶאֱמָן, וְלִבּוֹ שׁוֹתֵת דָּם עַל גּוֹרָלוֹ הַמַּר שֶׁל עַמּוֹ, וְעַל כֵּן יִשְׂמַח לִבּוֹ, שֶׁהַקּוֹמוּנִיסְטִים הָרָחֲקוּ מִן הַשִּׁלְטוֹן. הֲלֹא מִשָּׁטָרָם הַקּוֹמוּנִיסְטִי רוֹשֵׁשׁ עַד לְכָלָיוֹן אֶת הָאֶכְלוֹסִים הַיְּהוּדִים, שֶׁקִּיּוּמָם רַק עַל הַמִּסְחָר, וְהוּא מְקֻוֶּה, כִּי אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה הַכְּפָרִיִּים יִתְיַחֲסוּ אֶל תּוֹשָׁבֵי אַרְצָם הַיְּהוּדִים בְּצֶדֶק וּבְיֹשֶׁר, אֲשֶׁר מָנְעוּ מֵהֶם בְּמֶשֶׁךְ דּוֹרוֹת הַלּוֹחֲצִים וְהַנּוֹגְשִׂים הָעֲרִיצִים. אוּלָם כָּעֵת, בְּשָׁעָה קָשָׁה זוֹ, שֶׁהַשִּׁלְטוֹן מִתְחַלֵּף, עֲלוּלִים בְּכָל מָקוֹם לָקוּם אַנְשֵׁי זָדוֹן, אֲשֶׁר יָזְמוּ סִכְסוּכִים בֵּין הָעֵדוֹת לְמִינֵיהֶן. וְעַל כֵּן הוּא מְבַקֵּשׁ מֵאִתּוֹ בְּשֵׁם יְהוּדֵי דֻבּוֹבָה, כִּי יִשְׁמֹר עַל הָעֲיָרָה. וּבִפְעֻלָּה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת רוֹצִים הַיְּהוּדִים לְהִשְׁתַּתֵּף בְּהוֹצָאוֹת. הַקְּהִלָּה הַמְּקוֹמִית יִפְתָּה אֶת פִּחוֹ לְמָסוֹר לוֹ לְשֵׁם כָּךְ סְכוּם שֶׁל מֵאַת אֶלֶף רֻבָּלִים. הֲלֹא לְכַלְכֵּל חַיִל מִשְׁמָר עוֹלֶה בְּכֶסֶף רָב.

בְּרִישְׁקוֹ הִקְשִׁיב לִדְבָרָיו שֶׁל אִישׁ־שִׂיחוֹ עַד הַסּוֹף מִתּוֹךְ נִמּוּסוֹ

הָאִינְטֶלִיגֶנְטִי, אֲבָל סֵרַב לְקַבֵּל מִיָּדוֹ אֶת הַכֶּסֶף, וְשׁוּב עָנָה קְצָרוֹת וְלֹא בְּרוּרוֹת:

— כַּאֲשֶׁר אָהְיֶה רָאוּי לְכָךְ, תִּתְּנוּ לִי כֶּסֶף.

אַחֲרֵי הַמַּצָּנָה הַשֵּׁנִי גָּבְרָה הַמְּהוּמָה בָּעֲיָרָה עוֹד יוֹתֵר. הַיְהוּדִים פָּחֲדוּ לָלוּן הַלַּיְלָה בְּבָתֵּיהֶם, מִתּוֹךְ אֵימָה וָפַחַד בָּרְחוּ קְטָן וְגָדוֹל אֶל הַסְּמָטָאוֹת הַנִּדָּחוֹת שֶׁל קְצְווֹי הַיִּשׁוּב וְחִפְּשׂוּ לָהֶם מַחֲסֶה בְּבָתֵּי־הַחֹמֶר הָרָעוּעִים שֶׁל בַּעֲלֵי הַמְּלָאכָה לְמִינֵיהֶם וּבְאָהֳלֵי דַלִּים בִּכְלָל.

יא.

הַדָּבָר הָיָה בַּשְּׁלִישִׁי בְּשַׁבָּת, פֶּסַח שֵׁנִי תרע״ט.

לִפְנוֹת עֶרֶב נִשְׁמְעוּ בִּסְבִיבַת דְּבוֹבָה יְרִיּוֹת חֲזָקוֹת שֶׁל תּוֹתָח לְאוֹת, כִּי יָקוּמוּ לְהִתְנַפֵּל עַל הַיְהוּדִים. הָאִכָּרִים מִכְּפָרֵי הַסְּבִיבָה הִתְפָּרְצוּ מִיָּד לָעֲיָרָה מְזֻיָּנִים בְּנֶשֶׁק בַּיִת, בְּגַרְזְנִים וּמַלְגָּזִים. הֲמוֹן הַכְּפָרִי הַזֶּה רַבּוּ כְּכֻלּוֹ הָיָה מִבְּנֵי אִכָּרֵי הַמָּקוֹם, הַמַּכִּירִים וְיוֹדְעִים יָפֶה אֶת כָּל יְהוּדֵי דְּבוֹבָה. הַפַּצָּם הָפְכוּ כֻּלָּם אֶת לִבּוֹשָׁם הָרָגִיל, אֶת מְעִילֵי הַפַּרְוָה שֶׁל עוֹרוֹת כְּבָשִׂים, הַצַּד הָעֶלְיוֹן לְמַטָּה וְהַצַּד הַתַּחְתּוֹן לְמָעְלָה. גַּם הַכּוֹבָעִים לְרֹאשָׁם הָיוּ הֲפוּכִים: הַמִּצְחָה לְאָחוֹר. הַהִתְחַפְּשׁוּת הַמּוּזָרָה הַזֹּאת הָיְתָה לָהֶם לְסֵמֶל שֶׁל הַמַּהֲפֵכָה בְּמִשְׁטַר אַרְצָם. רַבִּים מֵהֶם צָבְעוּ גַּם אֶת פְּנֵיהֶם, לְבַל יַכִּירוּם. אוּלָם יְהוּדֵי הָעֲיָרָה הִכִּירוּ אֶת כֻּלָּם. גְּלוּיִים וִידוּעִים עָבְרוּ עַל פְּנֵיהֶם לְמִן הַחוֹבֵשׁ דִּיבְיאַטְקִין וְנוֹשֵׂא־הַמִּכְתָּבִים לְשָׁעָבר קוֹרְצִי׳נְסְקִי, שֶׁהָלְכוּ בְּרֹאשׁ הֲמוֹן הַפְּרוּעַ, צַד הַבַּעַר הַפּוֹחֵז וְהַצַּעֲקָן, שֶׁנִּגְרַר וְרָץ אַחֲרֵי הָעֵרֶב־רַב הַמְּזֻיָּן כִּכְלַבְלֵב נִרְגָּז. הֵם הֵמִיתוּ אֶת קָרְבְּנוֹתֵיהֶם בְּנֶשֶׁק קַר, וּבְרוֹבָם יָרוּ רַק בֶּחָלָל הָרֵיק שֶׁל הָרְחוֹבוֹת הַמְּחֻרָשִׁים — לְשֵׁם שַׁעֲשׁוּעִים. בַּלַּיְלָה הַהוּא נִסְפּוּ שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אִישׁ בְּכָל מִינֵי מִיתוֹת מְשֻׁנּוֹת. בְּעִקָּר נִפְגְּעוּ אוֹתָן הַמִּשְׁפָּחוֹת הַיְהוּדִיּוֹת, שֶׁבֵּינֵיהֶן וּבֵין שְׁכֵנֵיהֶן הַכְּפָרִיִּים נָפְלוּ סִכְסוּכִים בְּעִנְיְנֵי מָמוֹנוֹת. כָּךְ בָּאָה הָרָעָה עַל דָּוִד פּוּרְמַן הַקַּצָּב וּבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ.

גַּם הוּא גָּר בְּסְמְטָה צָרָה וְנִדַּחַת שֶׁל הָעֲיָרָה, וְעַל כֵּן בִּקְשׁוּ לָהֶם מִקְלָט בְּבֵיתוֹ כָּל קְרוֹבָיו וִידִידָיו, הַיּוֹשְׁבִים בְּמֶרְכַּז הָעִיר. אַף הָיוּ בְּטוּחִים כֻּלָּם, כִּי בְּדָוִד פּוּרְמַן לֹא יִגְּעוּ לְרָעָה. הֲלֹא הוּא חַי בִּידִידוּת כָּל יְמֵי חַיָּיו עִם כָּל אִכָּרֵי הַמָּקוֹם. יַחֲסֵי אֱמוּן לְהַפְלִיא הָיוּ קַיָּמִים בֵּינֵיהֶם. הָאִכָּרִים מָכְרוּ לוֹ בְּהַקָּפָה אֶת בְּקָרָם וְצֹאנָם עַד יוֹם הַ„רִיד" הַבָּא, אַף הוּא הָיָה מַמְצִיא לָהֶם בָּשָׂר עַל מָנַת שֶׁיְּשַׁלְּמוּ מְחִירוֹ לְאַחַר זְמַן, כְּשֶׁתִּהְיֶה הַפְרוּטָה מְצוּיָה בְּכִיסָם. נוֹסָף לָזֶה קָנְתָה לָהּ אִשְׁתּוֹ שָׁם טוּב בְּיָדָהּ הַפְּתוּחָה לַעֲזוֹר לְכָל אָדָם בְּשָׁעַת דָּחְקוֹ, כַּיְּהוּדִי כַּנָּכְרִי. זוֹ הָיְתָה אוֹתָהּ זַלְטָה הַקַּצָּבִית, שֶׁבְּשָׁלָה עֶרֶב עֶרֶב מְרַק בָּשָׂר בְּשָׁבִיל הָעֲנִיִּים הַהֲגוּנִים מִבְּנֵי עִירָהּ. כְּשֶׁעָמְדָה יְהוּדִיָּה זוֹ בָּאֲטְלִיז, יָדְעָה גַּם אֶת צָרַת הַנָּשִׁים הָעֲנִיּוֹת מִבֵּין הַנּוֹצְרִים שֶׁבָּעִיר, אֵלֶּה הָעֲלוּבוֹת, שֶׁבְּעֲלֵיהֶן לֹא שָׁבוּ מֵחָזִית הַמִּלְחָמָה הַגּוֹרָאָה, וְהֵן גְּוִעוֹת בָּרָעָב יַחַד עִם יַלְדֵיהֶן הַקְּטַנִּים, וְאֵין עוֹזֵר וְאֵין תּוֹמֵךְ בָּהֶן מִבֵּין אַחֵיהֶן. לֹא נָעֲלְמוּ מֵעֵינֶיהָ גַּם אוֹתָם הַקַּבְּצָנִים וְהַקַּבְּצָנִיּוֹת מִבֵּין הַ„גּוֹיִים", הַיּוֹשְׁבִים יָמִים שְׁלֵמִים עַל יַד בֵּית־הַיְרָאָה וְקוֹפְאִים עַל מְקוֹמוֹתֵיהֶם, כְּשֶׁיָּדָם פְּשׁוּטָה לְבַקֵּשׁ נְדָבָה מֵאֵת הַבָּאִים לְהִתְפַּלֵּל בְּבֵית אֱלֹהִים. עַל כָּל אֵלֶּה נִכְמְרוּ רַחֲמֵי זַלְטָה הַקַּצָּבִית, וְהִיא הָיְתָה מַצָּנִיקָה לְכָל אֶחָד מֵחֲתִיכוֹת הַבָּשָׂר שֶׁחָסְכָה בְּשָׁבִילָם. בִּימֵי הַשּׁוּק הָיוּ מְצָטוֹפְפוֹת לְיַד הָאֲטְלִיז שֶׁל זַלְטָה חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת מִנְּשֵׁי הֶהָמוֹן הַנּוֹצְרִי, אֲשֶׁר פָּנוּ בְּבַקָּשׁוֹתֵיהֶן אֶל הַיְּהוּדִיָּה הַקַּצָּבִית, וְאוֹתָהּ שָׁעָה הִתְלַחֲשׁוּ בֵּינֵיהֶן, כִּי זַלְטָה זוֹ בְּרוּכָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים בִּנְשָׁמָה נוֹצְרִית, אַף כִּי יְהוּדִיָּה הִיא.

וְדַוְקָא עַל בֵּיתָהּ שֶׁל זַלְטָה זוֹ, הַמְּהֻלָּלָה בְּפִי עֲנִיֵּי הָעָם הַנּוֹצְרִים, בָּאָה הַשּׁוֹאָה הַגְּדוֹלָה בְּלֵיל הַזַּעַם הַהוּא שֶׁל פֶּסַח שֵׁנִי.

אָמְנָם, אוֹתָהּ וּבְנֵי־בֵיתָהּ מָצָא הָאָסוֹן בְּמַעֲוֹנָהּ חָפְשִׁי יְהוּדִי וְשָׁמוֹ מֹשֶׁה, שֶׁעָסַק גַּם הוּא בְּקַצָּבוּת כְּמוֹ בַּעֲלָהּ, וִיהוּדִי זֶה, הַמְּכֻנֶּה מֹשֶׁה הַקַּצָּב, הָיָה לוֹ רִיב יָשָׁן עִם אֶחָד הָאִכָּרִים בְּשֶׁל מִגְרָשׁ בֵּין חֲצֵרוֹתֵיהֶם, שֶׁהָיוּ סְמוּכוֹת זוֹ לָזוֹ, וְכָאן מָצָא הַהוּא שָׁעַת הַכֹּשֶׁר

לִנְקוֹם אֶת נִקְמָתוֹ בִּירִיבוֹ. כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַלַּיְלָה, הַנּוֹעָד לְשֹׁד וּלְרָצַח בַּיְּהוּדִים, בִּקֵּשׁ מֵאֵת קְרוֹבָיו וִידִידָיו הַמְּרֻבִּים, כִּי יַעַזְרוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת שְׁפָטִים בְּשָׁכְנוֹ הַיְּהוּדִי.

אַךְ טָעוּ בַּמָּקוֹם. מֹשֶׁה הַקַּצָּב לֹא בִּקֵּשׁ לוֹ מַחֲסֶה בְּבֵיתוֹ שֶׁל דָּוִד פּוּרְמַן. אוּלָם הַדָּבָר כְּבָר הָיָה אַחֲרֵי חֲצוֹת הַלַּיְלָה. הַדָּם הַטָּמֵא שֶׁל הַמִּתְנַפְּלִים כְּבָר הִתְרַתַּח וּכְלֵי הַנֶּשֶׁק אֲשֶׁר בִּידֵיהֶם, רוֹבִים וְגַרְזְנִים וּמַלְגָּזִים, הָיוּ נְכוֹנִים לָרָצַח, וְהָאֲנָשִׁים הַמִּשְׁתּוֹלְלִים, הַהוֹלְכִים בִּשְׁכוּנַת הַיְּהוּדִים מִבַּיִת לְבַיִת, הִתְפָּרְצוּ גַּם לְבֵיתוֹ שֶׁל דָּוִד פּוּרְמַן וְנוֹשֵׁא הַמִּכְתָּבִים לְשֶׁעָבַר קוֹרְצִ׳ינְסְקִי בְּרֹאשָׁם. הַבַּיִת הָיָה מָלֵא יְהוּדִים נִבְהָלִים עִם נָשֵׁיהֶם וְטַפָּם. הַפּוֹרְעִים כִּבּוּ מִיָּד אֶת הַמְּנוֹרָה הַדּוֹלֶקֶת. לְבַל יַכִּירוּ אֶת פְּנֵיהֶם, וּמוּל הָאוֹר הַמַּכְסִיף שֶׁל הַיָּרֵחַ, הַנִּשְׁקָף בַּחַלּוֹנוֹת, הִתְחִילוּ לְהַכּוֹת עַל יָמִין וְעַל שְׂמֹאל בְּתוֹךְ צְעָקוֹת וִילָלוֹת מָרוֹת שֶׁל הַמַּכִּים. אֲחָדִים מִן הָרוֹצְחִים הִרְפּוּ רֶגַע מִן הַהֶרֶג וְחָשׁוּ לְהָרִיק אֶת הַמְּגֵרוֹת מִן הָאָרוֹן וְהַמִּזְנוֹן. וְכָךְ הָרְגוּ בְּמֶשֶׁךְ רְגָעִים מְעָטִים אֶת אֲחוֹתָהּ שֶׁל זְלַטָּה עִם בַּעְלָהּ. שִׁבְעַת יְלָדֵיהֶם הִצְלִיחוּ לְהִתְחַמֵּק מִן הַבַּיִת וּלְהִסָּלֵט בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה לַבָּסְתָּנִים שֶׁל הָאִכָּרִים.

אוּלָם שְׁנֵי יְלָדִים רַכִּים, בְּנֵי זַכַּרְיָה קוֹזוֹדוֹי, נִרְצְחוּ יַחַד עִם שְׁתֵּי נָשִׁים שְׁכֵנוֹת, אֵם וּבַת שֶׁגָּרוּ בְּאוֹתָהּ חָצֵר וּבִקְּשׁוּ מִקֶּלֶט בְּצֵל קוֹרָתָהּ שֶׁל מִשְׁפַּחַת פּוּרְמַן מִפְּנֵי הָרוֹצְחִים. אוֹתָהּ שָׁעָה עָשׂוּ שְׁפָטִים גַּם בְּזָלַטָּה עַצְמָהּ וּבְבָנֶיהָ. בְּעֶצֶם הַטֶּבַח, בְּשָׁעָה שֶׁהַמִּתְנַפְּלִים הַמְטָרְפִים וְצָמֵאֵי הַדָּם הֵרִימוּ אֶת גַּרְזְנֵיהֶם וּמַלְגָּזֵיהֶם מֵעַל רֹאשָׁהּ, מָצְאָה עוֹד בְּנַפְשָׁהּ לִפְנוֹת אֶל הָרוֹצְחִים, קָרְאָה כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּשִׁמּוֹ וּבְשֵׁם מִשְׁפַּחְתּוֹ, נָשְׁקָה אֶת יְדֵיהֶם וְהִתְחַנְּנָה לִפְנֵיהֶם, כִּי יַחְדְּלוּ מִשְׁפִּיכַת דָּמִים. אוּלָם הַלָּלוּ הִמְשִׁיכוּ לַעֲשׂוֹת אֶת מַלְאַכְתָּם הַנּוֹרָאָה, פָּצְעוּ פֶּצַע קָשֶׁה וּמְסֻכָּן בְּרֹאשָׁהּ וּבְיָדָהּ הַיְמָנִית, שָׁבְרוּ גַּם אֶת יָדוֹ שֶׁל בְּנָהּ וְנִקְרוּ אֶת עֵינָהּ הַשְּׂמָאלִית שֶׁל יַלְדָּתָהּ בַּת הַשָּׁנָתַיִם, אֲשֶׁר הָאֵם הֶחֱזִיקָה אוֹתָהּ בִּזְרוֹעוֹתֶיהָ.

אוּלָם סוֹף־סוֹף נִכְזְבוּ רַחֲמֵיהֶם שֶׁל הָרוֹצְחִים. כְּשֶׁנִּפְלָה הָאִשָּׁה

לָאָרֶץ מִתְעַלֶּפֶת יַחַד עִם יַלְדָּתָהּ הַפְּצוּעָה, שְׁתֵּיהֶן מִתְבּוֹסְסוֹת בְּדָמָן, פָּלַט מִפִּיו אֶחָד מִן הָרוֹצְחִים אֶת הַקְּרִיאָה:

— אַחַי, הֲלֹא זוֹ הִיא זַלְטָה! הַבִּיטוּ וּרְאוּ, מָה עוֹלַלְתֶּם לִזַלְטָה הַמִּסְכֵּנָה!..

אַחֲרֵי הַקְּרִיאָה הַזֹּאת, הַפְּסוּקָה אֵימָה וַחֲרָדָה, הוֹרְדוּ יְדֵיהֶם עִם כְּלֵי זֵינָם הָאֲיֻמִּים וּמְסָבִיב הִשְׁתַּלְטָה דְּמָמַת מָוֶת. רְגָעִים מִסְפָּר עָמְדוּ הַפּוֹרְעִים כְּקִפּוּאִים עַל מְקוֹמָם וְלֹא יָכְלוּ לָזוּז, אַךְ פִּתְאֹם שָׁאַל אֶחָד מֵהֶם בְּקוֹלוֹ הָרוֹעֵד:

— הַאִם מָשְׁקָה אֵינֶנּוּ כָּאן? אִם כֵּן, אַיֵּהוּ?..

מֵאַחַת הַפִּנּוֹת בָּכָה קוֹלוֹ הַצָּרוּד שֶׁל דָּוִד פּוֹרְמַן:

— קְרָאוּ לָרוֹפֵא...

— זַלְטָה הַמִּסְכֵּנָה — קָרָא שׁוּב אֶחָד מִן הַחַבְרַיָּה, שֶׁהִתְחַפְּשָׂה בְּמַלְבּוּשִׁים הַפּוּכִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַכִּירוּהָ. פִּתְאֹם יָרוּ בַּחֲלוֹן הַמּוֹאָר בְּאוֹר הַיָּרֵחַ וְלִצְלִיל הַזְּגוּגִיּוֹת הַשְּׁבוּרוֹת בָּרְחוּ כָּל הַפּוֹרְעִים מִן הַבַּיִת.

יב.

בָּרְבִיעִי בְּשַׁבָּת, בְּאַחַד עָשָׂר לְמַאי, לֹא הֵרְהִיב אִישׁ מִיהוּדֵי דֶּבּוֹבָה לָצֵאת מִבֵּיתוֹ הַחוּצָה. אֶת הַהֲרוּגִים לֹא הֵזִיזוּ מִמְּקוֹמָם, וְאֵלּוּ שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים יָשְׁבוּ עַל יָדָם, מְאֻבָּנִים מִצַּעַר וּמִפַּחַד. אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם הֵעֵזּוּ אֲחָדִים לָצֵאת מִמַּחֲבוֹאֵיהֶם, כְּדֵי לִרְאוֹת, מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה בָּרְחוֹב. פֹּה וָשָׁם מָצְאוּ הֲרוּג, הַמּוּטָל עַל יַד גְּדֵר חֲצֵרוֹ. יְלֵלַת אִשָּׁה בָּקְעָה פִּתְאֹם אֶת הָאֲוִיר תַּחַת הַשָּׁמַיִם הַפְּהִירִים וְשׁוּב הִשְׁתָּרְעָה דְּמָמָה מַחְנִיקָה עַל פְּנֵי הָעֲיָרָה הַמְשֻׁתָּקֶת. בָּרְחוֹבוֹת נִרְאוּ אֲנָשִׁים, פְּנֵיהֶם צְהֻבִּים כְּשַׁעֲוָה וְהֵם נוֹשְׂאִים עַל כַּפֵּיהֶם אֶת הַפְּצוּעִים לְבֵית הַחוֹלִים. עַל מִטָּה נָשְׂאוּ גַּם אֶת זַלְטָה הַקַּצְבִית הֶהָרָה. כָּלָה מִכָּסָּה פְּצָעִים אֲנוּשִׁים, וְהִיא מִתְעַלֶּפֶת מֵרֹגַע לְרֶגַע. נַעֲרָה הַפָּצוּעַ עִם יָדוֹ הַשְּׁבוּרָה הוּבָא בַּבֹּקֶר הַשָּׁכֵם לְבֵית־הַחוֹלִים עַל יְדֵי שְׁכֶנָהּ הַנּוֹצְרִי, וְאַחֲרֵי כֵן

בָּאוּ נָשִׁים נוֹצְרִיוֹת מִבְּנוֹת הָעֲיָרָה וְהֵבִיאוּ לְבֵית־הַחוֹלִים מִתּוֹךְ בְּכִי מַר גַּם אֶת יַלְדָּתָהּ נְקוּרַת הָעַיִן.

לִפְנוֹת עֶרֶב נִכְנְסָה לְדֻבּוֹבָה כְּנֶפְיָה שֶׁל אִפָּרִים בַּת אַרְבָּעִים אִישׁ, מְזֻיָּנִים בְּרוֹבִים וַחֲרָבוֹת, מִתּוֹךְ שִׁרָה וּשְׁרִיקָה בַּחֲלִילִים. הֵם עָמְדוּ בַּשּׁוּק לִלְטֹשׁ אֶת נִשְׁקָם וּבָאֲוִיר נִשְׁמַע הַצְּלְצוּל הַחַד וְהַצָּרוּד שֶׁל בֶּשֶׁק־הַבַּרְזֶל הַמִּשְׁחָז. יְהוּדֵי הָעֲיָרָה קָמוּ מִתּוֹךְ פַּחַד וּבָרְחוּ אֶל הַשָּׂדוֹת וְאֶל הַבַּסְתָּנִים שֶׁל הָאִפָּרִים מִחוּץ לָעִיר, אַךְ הָאִפָּרִים שֻׁבְּאוּ רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם מִתּוֹךְ יְרִיּוֹת נִמְרָצוֹת.

הַבּוֹרְחִים הָאֵלֶּה נֶהֶרְגוּ רֻבָּם בַּשָּׂדוֹת. הַפַּעַם עָלְתָה הָאִכְזְרִיּוּת שֶׁל הַמִּתְנַפְּלִים פִּי שִׁבְעָה. הֵם כָּרְתוּ לְשׁוֹנוֹת, אָזְנַיִם וְחֻטָּמִים, חָתְכוּ אֵבָרִים מֵאֲנָשִׁים חַיִּים. בִּיחוּד הִשְׁתּוֹלְלוּ שְׁנֵי הָאִפָּרִים וּשְׁמָם קִירִילָה צֶ׳רְנְיוּק וּמַרְטִין זְבָרֶ׳בְסְקִי.

שְׁנֵיהֶם הָיוּ תּוֹשָׁבֵי דְּבוֹבָה. וְלָהֶם בָּתִּים, קַרְקָעוֹת וַחֲצֵרוֹת מְלֵאוֹת כָּל טוּב, נָשִׁים וִילָדִים. בְּנוֹתָיו שֶׁל קִירִילָה הָיוּ מְשָׁרְתוֹת בְּרָצוֹן בְּבָתֵּי יְהוּדִים. אוּלָם שְׁנֵי אֵבוֹת הַמִּשְׁפָּחוֹת הָאֵלֶּה נֶחְשְׁבוּ לִמְנֻוָּלִים שְׁפָלִים בְּכָל הַיִּשּׁוּב הַכְּפָרִי שֶׁפְּדֻבּוֹבָה. אֶת מַרְטִין דָּנוּ פַּעַם לַצָּבוֹדַת פֶּרֶךְ בַּעֲוֹן גְּנֵבוֹת וּמַעֲשֵׂי רֶצַח, אַךְ בִּזְמַן הַמַּהְפֵּכָה שָׁב הַבַּיְתָה. גַּם קִירִילָה יָשַׁב בְּמַאֲסָר שָׁנִים עַל שָׁנִים בַּעֲוֹן גְּנֵבוֹת וּמַעֲשֵׂי־אַלָּמוּת. אוּלָם בְּשָׁעָה הַהִסְטוֹרִית הַזֹּאת הָיוּ שְׁנֵיהֶם בַּעֲיָרָתָם וְנַעֲשׂוּ פִּתְאֹם גִּבּוֹרִים שֶׁל הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית וְלוֹחֲמִים לְטוֹבַת עַמָּם וְאַרְצָם.

בַּחֲמִישִׁי בְּשַׁבָּת הִדְבִּיקוּ כְּרוּז בָּרְחוֹב הָרָאשִׁי שֶׁבְּדֻבּוֹבָה וּבוֹ פְּקֻדָּה מֵאֵת קְלִימֶנְקוֹ, כִּי יַחְדָּלוּ מְשֹׁד וְרֶצַח בְּאֻזְרָחִים שְׁקֵטִים, כִּי עַל יְדֵי זֶה מַשְׁפִּילִים אֶת כְּבוֹד ה״וַלַּדָּה״ (הַשִּׁלְטוֹן) הָאוּקְרָאִינִית.

בְּרִישְׁקוֹ הֶעֱמִיד מִיָּד אֶת הַשּׁוֹטְרִים הַמְּקוֹמִיִּים עַל יַד הַגֶּשֶׁר, לִבְלִי תֵּת לְהָבָנֵס לְדֻבּוֹבָה אֶת הָאִפָּרִים, הַבָּאִים לַשּׁוּק הָרָגִיל שֶׁל יוֹם חֲמִישִׁי. הַמְרַצְּחִים כֻּלָּם נִמְלְטוּ תֵּכֶף לִכְפָרֵיהֶם, אַךְ תּוֹשָׁבֵי הַמָּקוֹם קִירִילוֹ וּמַרְטִין סֵרְבוּ לְהַנִּיחַ מִיָּדָם אֶת גַּרְזִנֵּיהֶם.

קִירִילוֹ רָאָה אֶת עַצְמוֹ בַּיָּמִים הָהֵם כְּדַג בַּמַּיִם. בַּבֹּקֶר שֶׁל

יום חֲמִישִׁי שָׁלַח בִּידֵי נַעַר פִּתְקָא לְמשֶׁה הָצוֹשֶׁה־אוֹפַנִּים וְדָרַשׁ מִמֶּנּוּ כִּי הַיְהוּדִים יַמְצִיאוּ לוֹ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֻבָּלִים. הַהוּא עָנָה לוֹ, כִּי יְחַכֶּה עַד הָעֶרֶב. עַסְקָנֵי הַצִּבּוּר הַיְהוּדִי עָרְכוּ תֵּכֶף אֲסֵפָה בְּבֵיתוֹ שֶׁל גְּדַלְיָה קוֹרָצְקִי וְהֶחְלִיטוּ פֶּה אֶחָד לִפְנוֹת לִבְרִישְׁקוֹ בְּבַקָּשָׁה, כִּי יִפְרֹק מֵעַל קִירִילוֹ אֶת נִשְׂקוֹ. בִּינָתַיִם אָסְפוּ אֶת עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים הָרֻבָּלִים וּמָסְרוּ אוֹתָם לְמַרְקֶלוֹ לְחַלְקָם בֵּין בַּחוּרָיו הַגּוֹעָזִים. בְּרִישְׁקוֹ הִבְטִיחַ לִשְׁמוֹר עַל שְׁלוֹמָה שֶׁל הָעֲיָרָה. שׁוֹדְדִים וְרוֹצְחִים יָמִית עַל הַמָּקוֹם בְּלִי מִשְׁפָּט.

אֲבָל קִירִילוֹ עָשָׂה לְעֵת־עַתָּה אֶת שֶׁלּוֹ. אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא נָתַן לוֹ משֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים אֶת הַכֶּסֶף שֶׁדָּרַשׁ, הָרַג בְּגַנּוֹ שֶׁל שְׁכֵנוֹ אֶת הַנַּעֲרָה הַיְהוּדִית סוֹנְיָה שׁוֹשְׁקִין. זוֹ הָיְתָה יְתוֹמָה. אַחֲרֵי מוֹת אָבִיהָ מָצְאָה אֶת לַחְמָהּ לָהּ וּלְאִמָּהּ הָאַלְמָנָה מֵחֲנוּת מַכֹּלֶת בִּרְחוֹב „הַגּוֹיִים". הִיא הִתְחַבְּאָה בַּבַּסְתָּנִים שֶׁל הָאִכָּרִים וְשָׁם מָצָא אוֹתָהּ כַּדּוּרוֹ שֶׁל קִירִילוֹ. פְּצוּעָה עוֹד הִסְפִּיקָה לְהִתְחַמֵּק מִמֶּנּוּ וְקָפְצָה לְתוֹךְ הַנָּהָר הַסָּמוּךְ. אוּלָם הָרוֹצֵחַ מָשָׁה אוֹתָהּ מִן הַמַּיִם וְהֶחֱזִירָהּ לַבַּסְתָּן וְשָׁם קִצֵּץ מִמֶּנָּה אֶת אֵבָרֶיהָ אֶחָד אֶחָד מִתּוֹךְ אַכְזְרִיוּת אֲיֻמָּה, בְּלָחֲשׁוֹ עַל כָּל אֶחָד: הֵא לָךְ סָבָר, הֵא לָךְ מֻלַּח וְהֵא לָךְ גַּפְרוּרִים!..

אוֹתָהּ שָׁעָה קָרְאוּ כְּבָר מֵעַל הַקִּיר שֶׁל בֵּית הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית אֶת פְּקֻדָּתוֹ שֶׁל קְלִימַנְקוֹ. הַיְהוּדִים יָצְאוּ לָרְחוֹב לֶאֱסוֹף אֶת חֲלָלֵיהֶם, אֲשֶׁר הִתְגּוֹלְלוּ בַּשְּׁדוֹת וּבַגַּנִּים. וְכָךְ מָצְאוּ גַּם אֶת עַצְמוֹתֶיהָ הַמְפֻזָּרוֹת שֶׁל סוֹנְיָה שֶׁאָרְבוּ לָהֶן כְּבָר הַכְּלָבִים שֶׁל הַחֲצֵרוֹת הַסְּמוּכוֹת. אָסְפוּ אוֹתָן לְתוֹךְ שַׂק וְהִנִּיחוּן בַּעֲגָלָה, כְּדֵי לַהֲבִיאָן לְבֵית הַקְּבָרוֹת, שֶׁשָּׁם הָיָה מֻנָּח כְּבָר שַׂק הָעֲצָמוֹת שֶׁל סוֹכֵן הַתְּבוּאָה יִשְׂרָאֵל לֵיב גּוּטִיס, אֲשֶׁר הֻמְתוּ אוֹתוֹ בַּשָּׂדֶה וִיהוּדָיָה כָּפְרִית שָׂמָה נַפְשָׁהּ בְּכַפָּהּ וְאָסְפָה אֶת אֵבָרָיו הַמְקֻצָּצִים.

הַגּוֹצְרִים נֶעֱלְמוּ אָז מֵעַל פְּנֵי הָעֲיָרָה. לְמַרְאֵה הָעֲגָלוֹת עִם הַהֲרוּגִים הַיְהוּדִים, עָזְבוּ כָּל הַכְּפָרִיוֹת אֶת כִּכַּר הַשּׁוּק, אָסְפוּ אֶת סְחוֹרוֹתֵיהֶן וְנִמְלְטוּ לְבָתֵּיהֶן, וְיַלְדֵי הָאִכָּרִים בָּרְחוּ עַל נַפְשָׁם מִן

הָרְחוֹב, מִכִּי פַּחַד שֶׁל בַּלָּהוֹת. מִתּוֹךְ הַדְּמָמָה הָאֵלֶּמֶת שֶׁמְּסָבִיב עָלָה עוֹד קוֹל בְּכִי חָנוּק שֶׁל נָשִׁים מִתְיַפְּחוֹת. אַךְ פִּתְאֹם קָמָה בֶּהָלָה הַיְּהוּדִים עָזְבוּ אֶת מַתֵּיהֶם וַאֲחוּזֵי אֵימָה בָּרְחוּ לְכָל עֵבֶר, כְּדֵי לְהִמָּלֵט מִיְּדֵי הָרוֹצֵחַ הַמְטֹרָף קִירִילוֹ, אֲשֶׁר רָץ עַל פְּנֵי הָרְחוֹב, בַּהֲרִימוֹ לְמַעְלָה אֶת גַּרְזֵנוֹ הַטָּבוּל בְּדָם. וְכָךְ הִתְפָּרֵץ לְבֵיתוֹ שֶׁל גְּדַלְיָה קוֹרָצְקִי וְדָרַשׁ מִמֶּנּוּ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֻבָּלִים, בְּאֵימוֹ עָלָיו בְּגַרְזֵנוֹ. אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע נִכְנַס לְבֵיתוֹ שֶׁל קוֹרָצְקִי בְּרִישְׁקוֹ בְּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ וּפָקַד עַל קִירִילוֹ לְהַשְׁלִיךְ מִיָּדוֹ אֶת הַגַּרְזֶן. אוּלָם הַהוּא לִגְלֵג עָלָיו, עַל שֶׁאֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ, כִּי עַתָּה חוֹבָה לַהֲרוֹג יְהוּדִים, וּמִתּוֹךְ זַעַם קָרָא אֵלָיו:

— הַיְּהוּדוֹנִים שִׁחֲדוּ אוֹתְךָ בְּכַסְפָּם, וְעַל כֵּן נָתַתָּ פְּקֻדָּה, כִּי לֹא יַהַרְגוּ אוֹתָם.

בְּשָׁמְעוֹ אֶת דְּבָרָיו הָאַחֲרוֹנִים שֶׁל קִירִילוֹ, הֵרִים בְּרִישְׁקוֹ אֶת רוֹבֵהוּ וּבְשֶׁנִּי כַּדּוּרִים הֵמִית אֶת הָרוֹצֵחַ עַל הַמָּקוֹם.

אַחֲרֵי כֵן פָּקַד עַל הַשּׁוֹטְרִים כִּי יַנִּיחוּ אֶת גּוּפָתוֹ שֶׁל קִירִילוֹ בְּאֶמְצַע הַשּׁוּק, לְמַעַן יִסְתַּכְּלוּ בּוֹ אֲנָשִׁים. וְאַרְבָּעָה מִבַּחוּרָיו הַכָּפְרִיִּים שָׁלַח אֶל מְחוּץ לָעָיָרָה לְתָפְשׂ גַּם אֶת מַרְטִין. אַרְבַּעַת הַשְּׁלִיחִים מָצְאוּהוּ בַּחַרְשָׁה הַקְּרוֹבָה לְדֶבּוֹבָה. שָׁם הֵמִיתוּהוּ וְהֵבִיאוּהוּ הָעִירָה וְאֶת גּוּפָתוֹ הִנִּיחוּ בַּשּׁוּק, עַל יַד חֲבֵרוֹ קִירִילוֹ, לְמַעַן יִרְאוּ, נַעַר וְזָקֵן, מַה יֵּעָשֶׂה בִּידֵי ה„וַלְדָּה" הָאוּקְרָאִינִית לְשׁוֹדְדִים וְרוֹצְחִים.

יג.

הַדָּבָר הָיָה בְּיוֹם הַחֲמִישִׁי, אַחֲרֵי הַשַּׁבָּת בִּיהוּדֵי אוּמַן. בִּרְאוֹתָם שָׁם אֶת הָעֲרֵמוֹת שֶׁל הַהֲרוּגִים מִבֵּין הַיְּהוּדִים, שֶׁהִתְגּוֹלְלוּ בִּרְחוֹבוֹת הָעִיר, נִבְהֲלוּ פִּתְאֹם הַמַּנְהִיגִים הַגְּבוֹרִים שֶׁל הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית בְּאוּקְרָאִינָה מֵהַצָּלָתָם הָרַבָּה. נִבְהֲלוּ גַּם הֲמוֹנִים, הַמּוּסָתִים וְהַמִּתְעִים, מְיוֹשְׁבֵי הַפְּרָבָרִים. הַשּׁוֹדְדִים וְהָרוֹצְחִים, הַפָּרָאִים וְהַפְּרוּעִים, הַמְטֻמְטָמִים עַל יְדֵי צְלִצוּל שֶׁל פַּעֲמוֹנֵי הַכְּנֵסִיּוֹת בְּמֶשֶׁךְ חֲמִשָּׁה יָמִים

רְצוּפִים, בָּאוּ פִּתְאֹם לִידֵי שִׁתּוּק. אַחֲרֵי אֲשֶׁר שָׁבְרוּ אֶת צִמְאוֹנָם לְדַם הַיְהוּדִים וּרְכוּשָׁם, נָסוֹגוּ פִּתְאֹם אֲחוֹרַנִּית בְּפַחַד לְמַרְאֵה הַטָּבוּחִים וְהַמְעֻנִּים עַל יָדָם. הֵם צִמְּאוּ אָצוּ, רָצוּ אֶל בֵּית־הָעַלְמִין הַיְהוּדִי לְבַקֵּשׁ שָׁם מָקוֹם בְּשְׁבִיל הַהֲרוּגִים לַהֲבִיאָם חִישׁ־מַהֵר לִקְבוּרָה, כְּדֵי לְהַעְלִימָם מֵעֵינֵיהֶם. אֶת הַמּוֹמָתִים הָרַבִּים הִשְׁלִיכוּ לְתוֹךְ שְׁנֵי בּוֹרוֹת, שֶׁחָפְרוּ בְּעֶצֶם יְדֵיהֶם מִתּוֹךְ חֻפָּזוֹן שֶׁל בֶּהָלוֹת. וּבְיוֹם הַחֲמִישִׁי אַחֲרֵי הַהֶרֶג, כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ יְהוּדֵי אוּמַן מִן הַמַּחְתֶּפִים וְנָהֲרוּ לְבֵית הַקְּבָרוֹת, כְּדֵי לְחַפֵּשׂ שָׁם קְבָרִים מְיֻחָדִים לְפִי דִינֵי יִשְׂרָאֵל, עָמַד מַחֲנֶה גָּדוֹל וְנִרְגָּז שֶׁל תּוֹשָׁבִים נוֹצְרִים וְחָסְמוּ בְּפָנֵיהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ וּפָקְדוּ עֲלֵיהֶם לְבַל יִגְּעוּ בַּמֵּתִים, פֶּן יִתְעוֹרְרוּ לִנְקֹם נִקְמַת דָּמָם...

אוּלָם בְּאוֹתוֹ יוֹם בָּאוּ אֶל הָעִיר כְּנָפִיּוֹת כְּנָפִיּוֹת מִבֵּין אִכָּרֵי הַסְּבִיבָה, שֶׁנִּשְׁלְחוּ מִכְּפָרֵיהֶם לַעֲשׂוֹת שְׁפָטִים בַּיְהוּדִים עַל אֲשֶׁר הֵם מַרְעִילִים אֶת בְּאֵרוֹת הַמַּיִם הַמְּתוּקִים שֶׁל אוּמַן, כְּדֵי לְהָמִית אֶת כָּל הַנּוֹצְרִים. הָעֲלִילָה הַזֹּאת בְּדָבָר הָרַעֲלַת הַבְּאֵרוֹת עַל יְדֵי יְהוּדִים עָשְׂתָה לָהּ כְּנָפַיִם גַּם בֵּין הַתּוֹשָׁבִים הַנּוֹצְרִים בָּעִיר, וְקַלִּיְמְנְקוֹ נֶאֱלַץ שׁוּב לְהוֹצִיא כְּרוּז וּבוֹ פָּקַד בַּפַּעַם הַשְּׁלִישִׁית לַחְדוֹל מִשְּׁפִיכַת דָּמִים. אַךְ הַפַּעַם הָאֲשִׁימוּהוּ הָאִכָּרִים הַמְזֻיָּנִים, כִּי קִבֵּל שְׁחַד מֵאֵת הַיְהוּדִים, כַּדְּבָרִים אֲשֶׁר אָמַר הָרוֹצֵחַ הַדֻּבּוֹבִי קִירִילוֹ בִּפְנֵי בְּרִישְׁקוֹ.

אָז יָצָא מַנְהִיג שֵׁנִי שֶׁל הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית הָאוּקְרָאִינִית, נוֹמַק שְׁמוֹ, וּפָרְסֵם כְּרוּז, שֶׁבּוֹ בֵּאֵר בִּדְבָרִים בְּרוּרִים, כִּי מַעֲשֵׂי הַדָּמִים גּוֹרְמִים נֶזֶק גָּדוֹל לְאוּקְרָאִינָה הַלְּאֻמִּית וְהַחָפְשִׁית. מַעֲשֵׂי הַשֹּׁד וְהָרֶצַח מְמִיטִים חֶרְפָּה עַל ה„וְלַדָּה" בְּעֵינֵי עַמֵּי אֵירוֹפָּה הַנְּאוֹרִים. בּוֹ בַּזְּמַן נִשְׁמַע בָּעִיר גַּם קוֹל קוֹרֵא לְרַחֲמִים. מוֹרֵי־הַדָּת הַנּוֹצְרִים שֶׁל בָּתֵּי־הַסֵּפֶר הָעִירוֹנִיִּים פָּרְסְמוּ כְּרוּז, שֶׁבּוֹ בִּקְּשׁוּ מֵאֵת בְּנֵי עַמָּם לֶאֱהוֹב אֶת כָּל הַנִּבְרָא בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, כַּאֲשֶׁר צִוָּה יֵשׁוּ הַנּוֹצְרִי...

זֶה הָיָה בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר לְמַאי, וְכַצָּבוּר שִׁלְשָׁה יָמִים מָצְאוּ מַשְׁכִּילֵי אוּקְרָאִינָה לָנָחוּץ לְהוֹסִיף בְּאוּרִים לִבְנֵי עַמָּם בַּפַּעַם

הָרְבִיעִית, כִּי הַכְּנֵסָה שֶׁל הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית אֵינָהּ חֲלִילָה לַעֲשׂוֹת הֶרֶג בְּבְנֵי אָדָם, כִּי אִם לְאַרְגֵּן אֶת שִׁלְטוֹן הָעָם בְּאוּקְרָאִינָה הַמְשֻׁחְרֶרֶת. בְּכִנּוּס הָאִכָּרִים, שֶׁנֶּעֱרַךְ אָז בְּאוּמַן בְּפַעַם הַשֵּׁנִיָּה, קִבְּלוּ הַחְלָטָה בְּעַד „הַמּוֹעֲצוֹת", אֲבָל כָּל מִשְׁתַּתְּפֵי הַכִּנּוּס הִצְבִּיעוּ נֶגֶד מֶמְשֶׁלֶת הַקַּצַּפִּים וְהַיְהוּדִים הָאֲרוּרִים, שֶׁעָנוּ אֶת יֵשׁוּ עַל הַצָּלָב...

עִם זֶה יָצְאוּ הַשְּׁלִיטִים לִיהוּדֵי אוּמַן לִשְׁלֹחַ אִישִׁים חֲשׁוּבִים מִנְּכִבְדֵי הָעֵדָה לְקַדֵּם בִּבְרָכָה אֶת הַכִּנּוּס בְּשֵׁם הַקְּהִלָּה. וּבוֹ בַּיּוֹם פִּרְסְמָה „הַוַּעֲדָה הַמַּהְפֵּכָנִית", כְּרוֹז נִלְהָב וּבוֹ נִדְרַשׁ הָעָם הָאוּקְרָאִינִי לְחִיּוֹת בְּשָׁלוֹם עִם כָּל תּוֹשָׁבֵי אַרְצוֹ. הֵם הוֹסִיפוּ עוֹד מִלִּיצוֹת יָפוֹת עַל זֶה, כִּי גַּם הַיְהוּדִים סוֹבְלִים מִן הַקּוֹמוּנָה, וְכִי אוּקְרָאִינָה הַחָפְשִׁית אֵינָהּ מִתְקוֹמֶמֶת כְּלָל כְּנֶגֶד עַמִּים וְעֵדוֹת. הִיא נִלְחֶמֶת רַק בְּאֵלֶּה, הַלּוֹקְחִים הַכֹּל וְאֵינָם נוֹתְנִים כְּלוּם.

הַכִּנּוּס יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ עוֹד בָּזֶה, שֶׁהֵסִיר מֵעַל אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה אֶת הַחֶרְפָּה עַל הַפְּרָעוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ בִּיהוּדֵי אוּמַן וְהִטִּיל אֶת הָאַשְׁמָה אַךְ וְרַק עַל הַתּוֹשָׁבִים הַנּוֹצְרִים שֶׁל פַּרְבְּרֵי הָעִיר, אֲשֶׁר בִּגְלַל חֲטָאֵיהֶם הַנּוֹרָאִים הָאֵלֶּה לֹא נָתְנוּ לָהֶם לְהִכָּנֵס לָאוּלָם בִּזְמַן הָאֲסֵפוֹת, וְהַנְּצִיגוּת הָעִירוֹנִית בַּכִּנּוּס קִבְּלָה נְזִיפָה חֲמוּרָה מִפִּי מַנְהִיגֵי הָאִכָּרִים, כִּי הֵם, הַמַּשְׁכִּילִים וְהַנִּכְבָּדִים, אֲשֵׁמִים בִּדְבָרֵי הַתַּעֲמוּלָה הַזּוֹנִית נֶגֶד אֲנָשִׁים חַפִּים מִפֶּשַׁע.

אֲבָל הַתַּחְבּוּלוֹת הָאֲדִיבוֹת הָאֵלֶּה מִצַּד הַלְּאֻמּוֹנִים הָאוּקְרָאִינִים בָּאוּ לְאַחַר זְמַנּוֹ, בְּשָׁעָה שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶן עוֹד שׁוּם עֵרֶךְ. תּוֹשָׁבֵי הָעָרִים מֵהַמַּעֲמָד הַבֵּינוֹנִי הַנּוֹצְרִי וְהָאִכָּרִים שֶׁבִּכְפָרִים הָיוּ כְּבָר סְפוּגֵי אֶרֶס שֶׁל חָמָס וְרֶצַח בַּיְהוּדִים, שֶׁחִיְּיהֶם נַעֲשׂוּ הֶפְקֵר. בַּיָּמִים הָהֵם הָיוּ מִסְתּוֹבְבוֹת בִּרְחוֹבוֹת אוּמַן גְּשֵׁי פַּרְבָּרֶיהָ הַנּוֹצְרִיּוֹת עֲמוּסוֹת שַׂקִּים, וּלְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ שָׁדְדוּ בַּחֲנֻיּוֹת שֶׁל הַיְהוּדִים כָּל מַה שֶּׁבָּא לְיָדָן וְשָׂמוּ אֶת שְׁלָלָן הָרַב בְּשַׂקֵּיהֶן. יַלְדֵי הַנּוֹצְרִים הָיוּ מְשַׁתַּעֲשְׁעִים בַּהֲרוּגֵי הַיְהוּדִים, שֶׁהִתְגּוֹלְלוּ בָּרְחוֹב. תַּלְמִידֵי בָּתֵּי סֵפֶר הִשְׁתַּמְּשׁוּ בָּהֶם לְתַרְגִּילֵי יְרִיָּה, כְּדֵי לְקַלֵּעַ אֶת כַּדּוּרֵיהֶם הַצַּצוּעִים אֶל

הַמַּטָּרָה. אֲחֵרִים עָשׂוּ חִפּוּשִׂים בְּבִגְדֵי הַנִּרְצָחִים, מִשְּׁשׂוּ בְּכִיסֵיהֶם וְחִפְּשׂוּ כֶּסֶף, שְׁעוֹנִים וְקִפְסָאוֹת שֶׁל סִיגָּרִיוֹת.

בַּכְּפָרִים וּבֶעָרִים הִתְלַקְּחָה אָז בְּצוּרָה פְּרוּעָה וַאֲיֻמָּה מִלְחֶמֶת הָאָזְרָחִים. גְּדוּדֵי הָעֲנָשִׁין שֶׁל בְּרִית הַמּוֹעֲצוֹת הִשְׁמִידוּ בְּאֵשׁ וּבְחֶרֶב אֶת הַמּוֹרְדִים בְּמֶמְשֶׁלֶת מוֹסְקְבָה, וְאִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה נָקְמוּ אֶת נִקְמָתָם בַּיְּהוּדִים עַל יְדֵי הֶרֶג בְּהָמוֹן, כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בִּזְמַנָּם גּוֹנְטוֹ וַחֲמֶלְנִיצְקִי. לְמַשְׁפִּילֵי אוּקְרָאִינָה לֹא נִשְׁאַר בִּלְתִּי אִם לִקְרוֹא מֵעַל הַגָּיר אֶל בְּנֵי עַמָּם הַפּוֹרְעִים וְהַמְרַצְּחִים וּבְנֶשֶׁק שֶׁל נְיָר לְהָגֵן עַל חֻקֵּי „הוֹלַדָּה" שֶׁל אוּקְרָאִינָה הַלְּאֻמִּית וְהַחָפְשִׁית.

יד.

בַּיָּמִים הָהֵם שָׁמַר מוֹשֶׁל דְּבוֹבָה גַּם הוּא עַל הַחֻקִּים שֶׁל אוּקְרָאִינָה הָעַצְמָאִית וְהַמְּחֻדֶּשֶׁת. הוּא אִרְגֵּן גְּדוּד מִתְנַדְּבִים מִבְּנֵי הָאִכָּרִים הַדְּבוֹבִים וּכְפָרֵי הַסְּבִיבָה וְאֵלֶּה שָׁמְרוּ עַל הָעַיָּרָה, כִּי שְׁמָהּ הַטּוֹב לֹא יֶחֱלַל עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה שֹׁד וָרֶצַח. בְּלֵיל יוֹם חֲמִישִׁי עוֹד פָּחֲדוּ יְהוּדֵי הַמָּקוֹם לָלוּן בְּבָתֵּיהֶם. הֵם הָיוּ עֵרִים, חֲבִילוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם, נְכוֹנִים בְּכָל רֶגַע לִבְרוֹחַ עַל נַפְשָׁם בְּשָׁעַת סַכָּנָה. אֲבָל הַלַּיְלָה עָבַר בְּשֶׁקֶט.

בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי שׁוּב הִתְחִילוּ לְהוֹבִיל לִקְבוּרָה אֶת הַהֲרוּגִים, שֶׁהִתְגּוֹלְלוּ בַּשָּׁדוֹת וּבַגַּנִּים שֶׁל הָאִכָּרִים. נְשֵׁי הָעַיָּרָה הִתְיַפְּחוּ בְּבֵית הַקְּבָרוֹת וְזַעֲקָתָן עָלְתָה עַד לֵב הַשָּׁמַיִם, וְלִפְנוֹת עֶרֶב קָמָה מְהוּמָה בָּעַיָּרָה. פִּתְאֹם נוֹדַע, כִּי מֶרְקֶלוֹ הוֹצִיא לִשְׁמָד אֶת פֵּיגָה וִיטֶלָה נֶכְדָּתָהּ הַיָּפָה שֶׁל שְׁמוּאֵל יִצְחָק שְׁקוֹדְנִיק.

הַדָּבָר הָיָה עִנְיַן פָּשׁוּט שֶׁל זוּג נֶאֱהָבִים, אֲשֶׁר קָבְעוּ יַחְדָּו זֶה כְּבָר לְהִנָּשֵׂא זֶה לָזֶה, וּבִימֵי הַכְּרָעָה שֶׁל גּוֹרָל אוּקְרָאִינָה הַמְשֻׁחְרֶרֶת לֹא שָׁכַח מַנְהִיגָהּ אֶת עִנְיָנָיו הַפְּרָטִיִּים, עִנְיָנִים שֶׁבַּלֵּב.

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּעֶרֶב, כַּאֲשֶׁר הֵחֵל הַהֶרֶג, חִפְּשׂוּ לָהֶם רַבִּים, מִיהוּדֵי הָעַיָּרָה מָקוֹם בְּבֵית שְׁקוֹדְנִיק. שְׁמוּאֵל יִצְחָק קִבֵּל אֶת כָּל

אִישׁ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, אַךְ הוּא רָאָה אֶת עַצְמוֹ בָּרַע וְהָיָה נִרְגָּז מְאֹד.

— אֲנִי נִשְׁאָר בַּבַּיִת — עָנָה לְכָל אֶחָד וְאֶחָד — כָּאן בְּבֵיתִי, וֵאלֹהִים הַטּוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה.

כַּמּוּבָן, פָּסְחוּ הַפּוֹרְעִים עַל בֵּיתוֹ שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק, וְכָל אֵלֶּה שֶׁהִתְחַבְּאוּ בְּצִלּוֹ בַּלַּיְלָה הַהוּא, נִשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים. אוּלָם בַּלַּיְלָה הַשֵּׁנִי פָּג מְעַט הַבִּטָּחוֹן בְּבֵיתוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל יִצְחָק, כִּפְנֵי שֶׁגִּכְדּוֹתָיו פִּיְּגָה וְיִטֶּלָה וְאָטֶלָה אָמְרוּ פֶּה אֶחָד, כִּי אֵינָן יְכוֹלוֹת לָתֵת מַחֲסֶה בְּבֵיתָן לַהֲמוֹנֵי הַיְהוּדִים שֶׁבָּאֲיָרָה. הֵן עַצְמָן מְפֻחָדוֹת מִפְּנֵי הָרָעָה, וּשְׁקוֹדְנִיק הַנָּבוֹן יָעַץ לְכָל אֵלֶּה שֶׁדָּפְקוּ עַל דַּלְתּוֹ, לָשֶׂבֶת כָּל אִישׁ וְאִישׁ בְּבֵיתוֹ וְלִחְכּוֹת עַד יַעֲבָר זַעַם, כִּי הַכֹּל בִּידֵי אֱלֹהִים.

וְאָמְנָם בְּשָׁעָה מְאֻחֶרֶת שֶׁל אוֹתוֹ לַיְלָה אָמְרוּ שְׁתֵּי הַנַּעֲרוֹת לְסַבָּא וּלְסַבְתָּא, כִּי מְפֻחָדוֹת הֵן לָלוּן בַּבַּיִת. מַרְקֶלּוֹ שָׁלַח אֲלֵיהֶן חַיָּל לְהַצְבִּירָן אֶל הַכְּפָר הַסָּמוּךְ. וְשָׁם תִּלִינֶנָה בְּבֵית אָבִיו. הֵן הוֹסִיפוּ עוֹד, כִּי הוּא, מַרְקֶלּוֹ, צָוָה עַל יְדֵי הַחַיָּל לְמָסוֹר אֶת בַּקָּשָׁתוֹ גַּם לָהֶם, לַזְּקֵנִים, כִּי יֵלְכוּ לַכְּפָר גַּם הֵם. לְבֵיתָם לֹא יְאַנֶּה כָּל רָע. אִישׁ לֹא יִגַּע בּוֹ.

שְׁמוּאֵל יִצְחָק עָנָה בְּאֹמֶץ, כִּי הוּא לֹא יַעֲזֹב אֶת בֵּיתוֹ, וְגַם אִשְׁתּוֹ חַיָּה הָיְתָה עִמּוֹ בְּדַעָה זוֹ. פִּיגָה וְיִטֶּלָה וְאָטֶלָה הִתְלַבְּשׁוּ לָצֵאת. בֶּחָצֵר חִכָּה לָהֶן הַחַיָּל הַמְּזֻיָּן. שְׁתֵּיהֶן הִתְנַשְּׁקוּ עִם סַבָּא וְסַבְתָּא וְיָצְאוּ אֶת הַבַּיִת.

אֲבָל פִּיגָה וְיִטֶּלָה לֹא שָׁבָה עוֹד לְבֵית סַבָּא. בַּבֹּקֶר שָׁבָה אָטֶלָה הַבַּיְתָה בִּלְוָיַת אוֹתוֹ הַחַיָּל הַמְּזֻיָּן, וְהִיא סִפְּרָה לְסַבָּא וּלְסַבְתָּא, כִּי פִּגְיָה נִשְׁאֲרָה שָׁם. הִיא הִתְאָרְסָה לְמַרְקֶלּוֹ. עוֹד הַיּוֹם הֵם נוֹסְעִים לַכֹּמֶר בְּקוֹרְדוֹבָה, וְשָׁם יְסַדְּרוּ אֶת הַנִּשּׂוּאִין.

שְׁמוּאֵל יִצְחָק הִגְדִּיל שָׁמַע אֶת הַדְּבָרִים בְּמָנוּחָה מִתּוֹךְ תַּקִּיפוּת שַׁתְקָנִית, כְּאִלּוּ עָמַד לְפָנָיו אֶחָד מִירִיבָיו בְּוַעַד הַקְּהִלָּה. מִצְחוֹ הָרָחָב הָיָה לָבָן וּבָהִיר כְּמוֹ תָּמִיד. הוּא הֶחֱלִיק אֶת זְקָנוֹ הָעָשׁוּי, וּמִתּוֹךְ שְׁתִיקָה גְּאָה הָלַךְ לוֹ אֶל חַדְרוֹ וְנָעַל אַחֲרָיו אֶת

הַדֶּלֶת בְּמַנְעוּל. כָּכָה יָשַׁב בְּדָד בְּחַדְרוֹ הַסָּגוּר שְׁנֵי יָמִים בְּלִי אֲכִילָה וּבְלִי שְׁתִיָּה וְלֹא נָתַן לְאִישׁ לְהִכָּנֵס אֵלָיו. לֹא כֵן אִשְׁתּוֹ חַיָּה. בְּשָׁמְעָהּ מִפִּי אֶטְלָה עַל הָאָסוֹן אֲשֶׁר קָרָה, סָפְקָה אֶת כַּפֶּיהָ וְהִתְחִילָה בּוֹכָה בְּקוֹל רָם מִתּוֹךְ יְלָלָה מְטֹרֶפֶת יַחַד עִם אִמָּהּ שֶׁל פִּיגָה וְיטֶלֶ׳ה שֶׁנִּכְנְסָה אוֹתָהּ שָׁעָה לְבֵיתָהּ, שְׁתֵּי הַנָּשִׁים הִרְעִישׁוּ אֶת הַבַּיִת בְּקוֹל בְּכְיָן, עַד כִּי אֶטְלָה בָּרְחָה מִתּוֹךְ פַּחַד לְבֵיתָם שֶׁל יְדִידֶיהָ הַנּוֹצְרִים, רֹאשׁ־הַמִּשְׁטָרָה לְשֶׁעָבַר, הָאָדוֹן יַנוֹבִיץ׳ וְרַעְיָתוֹ. בְּצֵל קוֹרָתָם יָשְׁבָה שָׁבוּעַ יָמִים וְאַחֲרֵי כֵן שָׁבָה הַבַּיְתָה.

בְּיוֹם שִׁשִּׁי לִפְנוֹת עֶרֶב, כַּאֲשֶׁר שָׁרַר כְּבָר שֶׁקֶט בָּעֲיָרָה וּבְרִישְׁקוֹ נָתַן רְשִׁיוֹן לָעַסָקָנֵי הַיְהוּדִים לְהַעֲבִיר אֶת הַהֲרוּגִים לְבֵית הָעַלְמִין, מָצְאָה לָהּ חַיָּה שְׁקוֹדְנִיק שָׁעַת הַכֹּשֶׁר לָצֵאת אֶל הָרְחוֹב מִתּוֹךְ בְּכִי מַר וִילָלָה וּלְסַפֵּר לִפְנֵי הַקָּהָל עַל אֲסוֹנָהּ הַגָּדוֹל, כִּי מָרְקָלוֹ חָטַף אֶת פִּיגָה וְיטֶלֶ׳ה וְהֶעֱבִירָהּ אֶל הַכֹּמֶר בְּקוּרְז׳וֹבָה. הוּא בָּא בַּלַּיְלָה בְּלִוְיַת שְׁנֵי חַיָּלִים מְזֻיָּנִים, פָּתַח אֶת הַחַלּוֹן בַּגָּן וְהוֹצִיאָהּ בְּעַד אוֹתוֹ הַחַלּוֹן. אֶטְלֶה שָׁמְעָה הַכֹּל, אוּלָם פָּחֲדָה לָהָרִים קוֹלָהּ. בָּרְחוֹב הִשְׁנִי הִתְיַפְּחָה וְסָחָה בְּנַפְשָׁהּ מֵעֵין זֶה עַל אוֹתוֹ הָאָסוֹן אִמָּהּ שֶׁל פִּיגָה וְיטֶלֶ׳ה, הִיא רִיצָה הַחַזָּנִית, בְּחָזְרָהּ עַל טַעֲנוֹתֶיהָ וְקִינוֹתֶיהָ שֶׁל דּוֹדָתָהּ.

וּשְׁתֵּי הַמְקוֹנָנוֹת הָאֵלֶּה הִפִּילוּ אֵימָה עַל כָּל הָאִמָּהוֹת, שֶׁיֵּשׁ לָהֶן בָּנוֹת בּוֹגְרוֹת. הֵנָּה הוּא מָרְקָלוֹ, בָּא בְּחֶשְׁכַת הַלַּיְלָה וְחוֹטֵף עַלְמוֹת יְהוּדִיּוֹת, בָּנוֹת יִשְׂרָאֵל, לְהוֹצִיאָן לְשָׁמָד...

הַדָּבָר הָיָה בְּעֶרֶב שַׁבָּת לִפְנֵי הַשְּׁקִיעָה. הַמֵּתִים עוֹד הָיוּ מוּטָלִים בַּבָּתִּים וּבָרְחוֹבוֹת. הַדָּם שֶׁל הַקְּדוֹשִׁים עוֹד לֹא רָחַץ מֵעַל הַקִּירוֹת וְהַגְּדֵרוֹת, וְעֶרֶב הַשַּׁבָּת יָרַד הַפַּעַם מִתּוֹךְ עֲלָטָה וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף. אוּלָם יְהוּדֵי הָעֲיָרָה הָמוּ כְּמוֹ בְּיוֹם הַשּׁוּק. אֲנָשִׁים וְנָשִׁים רָצוּ מִתּוֹךְ בֶּהָלָה לְחַפֵּשׂ לָהֶם עֲגָלוֹת. כָּל הַבָּנוֹת הַמְבֻגָּרוֹת שֶׁהָיוּ בְּדֶבּוֹבָה, נֶאֶסְפוּ בְּיוֹם שִׁשִּׁי לִפְנֵי הַדְּלָקַת הַנֵּרוֹת וּבְמֶטֶר סוֹחֵף נִשְׁלְחוּ כֻּלָּן לְגוֹלוֹבַאנִיבְסְק הָעִיר לְמִצְא מַחֲסֶה בְּצֵל הַהֶגְנָה הַיְהוּדִית שָׁם.

טו.

גְּדוֹד הַמִּתְנַדְּבִים, שֶׁבְּרִישְׁקָה אַרְגֵּן מִבְּנֵי הָאִכָּרִים הַמְּקוֹמִיִּים כְּשׁוֹמְרֵי הָעַיָּרָה, חָנָה אָז בַּכְּפָר הַסָּמוּךְ קוֹרוֹזוֹבָה. לְפִי בַּקָּשָׁתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם, בָּאוּ כֻּלָּם לְבֵית־הַקְּבָרוֹת הַיְּהוּדִי יַחַד עִם הַמְפַקֵּד שֶׁל הַמִּשְׁטָרָה בְּדֶבּוֹבָה, כְּדֵי לִרְאוֹת בְּעֵינֵיהֶם אֶת הַהֲרוּגִים אֲשֶׁר הוּמְתוּ מִתּוֹךְ אַכְזְרִיּוּת רַבָּה וְאֶת שֶׁקֶר עַצְמוֹת אָדָם, שֶׁאָסְפוּ עַל פְּנֵי הַשָּׂדוֹת וְהַגַּנִּים.

זֶה הָיָה בַּשַּׁבָּת בַּבֹּקֶר אַחֲרֵי הַתְּפִלָּה. בְּפִקֻּדַּת הָרַב יָצְאוּ יְהוּדֵי הָעַיָּרָה מִכָּתֵּי הַכְּנֵסִיּוֹת וְנִגְּשׁוּ לְקַבֵּר אֶת הַמֵּתִים, כִּי בַּחוּץ גָּבַר הַחֹם, וְלִדְחוֹת אֶת קְבוּרָתָם לְמָחָר הָיָה בָּזֶה מִשּׁוּם סַכָּנָה לְאֻלָּה שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים. הַקְּבוּרָה עָבְרָה בְּדוּמִיָּה, כִּי בְּרִישְׁקוֹ פָּקַד עַל הַקָּהָל הַיְּהוּדִי שֶׁלֹּא לִבְכּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַיְּלָלָה הַפְּרוּעָה שֶׁל נְשֵׁיהֶם מַפְחִידָה אֶת הַתּוֹשָׁבִים הַשְּׁקֵטִים בַּשְּׁכוּנוֹת הַכְּפָרִיּוֹת שֶׁמִּסָּבִיב לָעַיָּרָה.

זוֹ הָיְתָה שַׁבָּת אִלֶּמֶת בְּדֶבּוֹבָה. דוּמָם עִם הַיָּגוֹן בַּלֵּב שָׁבוּ הָאֲבֵלִים מִבֵּית הַקְּבָרוֹת, וּמִתּוֹךְ שְׁתִיקָה מַחֲנִיקָה חִכּוּ כֻּלָּם לְשָׁעוֹת הָעֶרֶב שֶׁל הַחֹל, כְּדֵי לְהַתְחִיל בִּישִׁיבַת „הַשְׁבָּעָה". אוּלָם הָאֲבֵלִים לֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת בִּמְנוּחָה כָּל יְמֵי „הַשְׁבָּעָה", כִּי הַחַיָּלִים הַמִּתְנַדְּבִים שֶׁל הַגְּדוּד הַבְּרִישְׁקָאִי הָיוּ מְשׁוֹטְטִים בַּלֵּילוֹת עַל פְּנֵי הָעַיָּרָה וּמִתְנַפְּלִים עַל בָּתֵּי הַיְּהוּדִים. אַחֲרֵי כֵּן הִתְאַוְּרוּ עוֹ וְעָשׂוּ אֶת מַעֲשֵׂיהֶם אֻלָּה גַּם לְצֵין הַשֶּׁמֶשׁ. בְּסִמְטָאוֹת הַנְּדָחוֹת הָיוּ מַכִּים כָּל אִישׁ יְהוּדִי שֶׁנִּזְדַּמֵּן לְעֵינֵיהֶם. כָּכָה עָבְרוּ כַּמָּה יָמִים וְלֵילוֹת. הָעֵדָה הַמַּחֲרִישָׁה שֶׁל הַיְּהוּדִים, שֶׁפָּקְדוּ עָלֶיהָ לֹא לִבְכּוֹת, בָּאָה בְּמִבּוֹכָה. וְהָעַסְקָן הַפְּרוֹלִיטָרִי מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם בִּקֵּשׁ עֵצוֹת וְתַחְבּוּלוֹת לְהַשְׁקִיט אֶת הַפּוֹחֲזִים הַצְּעִירִים, אֲשֶׁר בְּרִישְׁקוֹ הִפְקִיד אוֹתָם לִשְׁמוֹר עַל הַבִּטָּחוֹן בָּעִיר.

פַּעַם אַחַת נִכְנַס בְּשִׂיחָה בִּגְלוּי לֵב עִם חֲבוּרָה שֶׁל אוֹתָם בַּחוּרֵי הַכְּפָר הַמְּזַיְּנִים וְשָׁאַל אוֹתָם בְּסוֹדֵי סוֹדוֹת, שֶׁלֹּא יֵדַע הַמְפַקֵּד

בַּמֶּה יוּכְלוּ יְהוּדֵי הַמָּקוֹם לְקָנוֹת אֶת לִבָּם, לְמַעַן יִשְׁמְרוּ כְּהֹגֶן עַל הָעֲיָרָה.

הַלָּלוּ הִקְשִׁיבוּ לִדְבָרָיו וְעָנוּ בְּפַשְׁטוּת, כִּי רוֹצִים הֵם בְּמָמוֹן.

מֹשֶׁה כִּנֵּס אֶת נִכְבַּדֵי הָעֲדָה לְבֵיתוֹ שֶׁל גְּדַלְיָה קוֹרְצְקִי וְהִצִּיעַ לִפְנֵיהֶם לִיצוֹר קֶרֶן בְּסְכוּם הָגוּן שֶׁל כֶּסֶף מְזֻמָּן, שֶׁיּוּכַל בְּכָל עֵת צָרָה לְהַצִּיל אֶת יְהוּדֵי הָעֲיָרָה מִיְּדֵי שׁוֹדְדִים וְרוֹצְחִים. אִם לֹא יֵעָשֶׂה כֵּן, הוּא פּוֹרֵק מֵעָלָיו אֶת הָעֹל וְעָזַב יַעֲזֹב אֶת הָעֲיָרָה לְלֶכֶת לְמָקוֹם אַחֵר, שֶׁהַחַיִּים שָׁם אֵינָם בְּסַכָּנָה כָּזוֹ. הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּגִלּוּי לֵב עָשׂוּ רֹשֶׁם קָשֶׁה עַל הַנֶּאֱסָפִים, וּבְעַל הַבַּיִת נִפָּה לְבָאֵר לוֹ, מָה הֵם חַיֵּי פְּלִיטִים בִּשְׁבִיל מִשְׁפָּחָה בַּת תֵּשַׁע נְפָשׁוֹת וּבְתוֹכָן שִׁבְעָה יְלָדִים קְטַנִּים. וְאִם יָזוּז מִן הַמָּקוֹם. יָבִיא אָסוֹן נוֹרָא עַל הָעֲיָרָה. מִמֶּנּוּ יִרְאוּ וְכֵן יַעֲשׂוּ כָּל הַתּוֹשָׁבִים וְרְכוּשָׁם שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם יִהְיֶה לָבַז לְאִכָּרֵי הַסְּבִיבָה וּבְנֵיהֶם הַמִּשְׁתּוֹלְלִים. כָּכָה דִּבֵּר עַל לִבּוֹ הָאָדוֹן קוֹרְצְקִי הַמַּשְׁכִּיל וְהַנָּבוֹן וּמֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים נִכְנַע. הִבְטִיחוּ לוֹ לִיצוֹר קֶרֶן הַגּוּנָה בְּמִזְמָנִים וְהוּא קִבֵּל עַל עַצְמוֹ אֶת הַתַּפְקִיד לָבֹא בְּדְבָרִים עִם בְּרִישָׁקוֹ בְּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ, שֶׁיְּקַבֵּל כֶּסֶף בִּשְׁכַר שְׁמִירַת הָעֲיָרָה.

בֵּינָתַיִם הוּרַע בְּאוּמָן מַצָּבָם שֶׁל הָאוּקְרָאִינִים הַלְּאֻמִּיִּים. בְּעֶשְׂרִים וְאֶחָד לְמַאי עָזְבוּ אֶת הָעִיר הָאִכָּרִים הַמִּתְקוֹמְמִים, בַּעֲלֵי הַפְּרָווֹת הַהֲפוּכוֹת עִם הַכּוֹבָעִים הַמְשֻׁנִּים, וְחָזְרוּ לִכְפָרֵיהֶם, בְּקָחָתָם עִמָּהֶם אֶת הַנֶּשֶׁק וְאֶת הָרְכוּשׁ, שֶׁבָּזְזוּ בְּבָתֵּי הַיְּהוּדִים. אַחֲרֵי הַשַּׁבָּת בִּיהוּדֵי אוּמָן חָשְׁבוּ, כִּי כְּבָר יָצְאוּ חוֹבָתָם לְעַמָּם וּלְמוֹלַדְתָּם. לָלֶכֶת אֶל הַחָזִית וּלְהִלָּחֵם בַּצָּבָא הָאָדֹם שֶׁל הַמּוֹעֵצוֹת לֹא אָבוּ. בְּכֹל נִרְאָה לָהֶם מְשֻׁגֶּה הַדָּבָר וְלֹא עָלָה עַל דַּעְתָּם לְהַרְחִיק לֶכֶת מִמְּחוֹז חָאוּמָנִי, מָקוֹם מוֹלַדְתָּם. הֲלֹא גַּם הִגִּיעָה עוֹנַת הָעֲבוֹדָה. בַּשָּׂדוֹת בָּשְׁלָה הַקָּמָה וְיֵשׁ צֹרֶךְ לִקְצוֹר וְלֶאֱסוֹף אֶת הַשֶּׁמֶת בָּאֲפָרִים.

הַצָּבָא הָאָדֹם הִתְחַזֵּק בַּיָּמִים הָאַחֲרוֹנִים וְנִכְנַס לְאוּמָן אַחֲרֵי הַקְּרָב שֶׁמִּחוּץ לָעִיר בְּמֶשֶׁךְ הַלַּיְלָה שֶׁל עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם לְמַאי. בַּלַּיְלָה

הַהוּא נִתְקַבְּלָה גַּם הַיְדִיעָה, כִּי גְּדוּדֵי־הָעֲנָשִׁין שֶׁל הַמּוֹעֲצוֹת, הַמְאֻיָּמִים עַל הַכְּפָרִים, הֵמִיתוּ בִּירְיָה אֶת שְׁטוֹגְרִין, אֶת הַגִּבּוֹר הַנִּלְהָב שֶׁל אוּקְרָאִינָה הַלְּאֻמִּית, בַּעַל הַהַשְׁפָּעָה הָרַבָּה עַל הֶמוֹנֵי הָאִכָּרִים. קְלִימֶנְקוֹ בָּרַח מִן הָעִיר וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים פָּרָשָׁיו וּפָנָה אֶל כְּפָרֵי הַסְּבִיבָה לְגַיֵּס שָׁם חַיָּלִים חֲדָשִׁים וּלְהַמְשִׁיךְ אֶת מִלְחַמְתּוֹ בַּצָּבָא שֶׁל הַמּוֹעֲצוֹת.

כָּכָה עָבַר עַל יַד דְּבוֹבָה אַחֲרֵי חֲצוֹת הַלַּיְלָה, וּשְׁלֹשָׁה מִפָּרָשָׁיו סָרוּ בְּדַהֲרָה אֶל הָעֲיָרָה מִתּוֹךְ צְעָקוֹת וּשְׁרִיקוֹת. הַיְהוּדִים הֵקִיצוּ מִשְּׁנָתָם אֲחוּזֵי פָּחַד; הַנָּשִׁים הִתְעַלְּפוּ כְּדַרְכָּן. בֵּינָתַיִם שָׁם אִישׁ אֶחָד נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ וְרָץ בְּלֵיל הַיֶּרַח הַבָּהִיר אֶל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנַיִם, כִּי יַעֲשֶׂה דָּבָר לְמַעַן הָעִיר.

מֹשֶׁה לָבַשׁ אֶת מְעִילוֹ וְאָמַר לָצֵאת אֶל הָרְחוֹב וּלְחַפֵּשׂ שׁוֹטְרִים, אוֹ אֲחָדִים מִבַּחוּרֵי הַחֲבָרְיָה שֶׁל בְּרִישְׁקוֹ. סְבִיבוֹ עָמְדוּ שִׁבְעָה יְלָדָיו הַקְּטַנִּים וּבָכוּ בְּקוֹל, כְּאִלּוּ מוּטָל לִפְנֵיהֶם אֲבִיהֶם הַמֵּת. אִשְׁתּוֹ הַצְּעִירָה וְהַנּוֹעָזָה חָסְמָה בְּפָנָיו אֶת הַדֶּרֶךְ בְּשִׁתֵּי יָדֶיהָ, הַפַּעַם לֹא תִתֵּן לוֹ לָצֵאת מִן הַבַּיִת. הַאִם אֵין עוֹד בַּצַּלַּי־בָּתִּים בָּעֲיָרָה? כֻּלָּם מִתְחַבְּאִים וּבְעֵת צָרָה דוֹרְשִׁים אַף וְרַק אוֹתוֹ.

— עוֹד מְעַט וְאָשׁוּב — הִרְגִּיעַ מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנַיִם, הַיְהוּדִי הַצָּנוּם וְהַיָּגֵעַ, אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת יְלָדָיו הַבּוֹכִים. הוּא הִצִּית סִיגָרָה וְיָצָא הַחוּצָה.

אוּלָם הַפַּעַם עָבַר הַכֹּל בְּשָׁלוֹם. דֶּרֶךְ הַסִּמְטָאוֹת הַנִּדָּחוֹת בָּקַע לוֹ דֶּרֶךְ לְבֵית הַמִּשְׁטָרָה. שָׁם לָקַח שׁוֹטֵר מְזַיֵּן וּבְלוּרְתּוֹ יָצָא עַל פְּנֵי הָעֲיָרָה, לִרְאוֹת מִי הֵם הָרוֹצְשִׁים וְהַשּׁוֹרְקִים. וְהִנֵּה בָּאוּ לִקְרָאתָם שְׁלֹשֶׁת הַפָּרָשִׁים שֶׁל קְלִימֶנְקוֹ. שְׁנֵיהֶם דָּרְשׁוּ בִּשְׁלוֹמָם, וּמֹשֶׁה שָׁאַל אוֹתָם, אוּלַי חָסֵר לָהֶם דָּבָר. לְאוֹרוֹ שֶׁל הַיֶּרַח הֵרְאוּ לוֹ שִׁלְשָׁתָם אֶת מַגָּפֵיהֶם הַקְּרוּעִים וְהַבָּלוּאִים. גַּם הִתְאוֹנְנוּ, כִּי רְעֵבִים הֵם וּצְמֵאִים, לֶחֶם וְהָאָבָק יִבְּשׁוּ אֶת גְּרוֹנָם.

— מַה בְּכָךְ? — קָרָא הַיְהוּדִי בְּחִיּוּךְ — הֲלֹא יוֹשְׁבִים פֹּה בְּנֵי אָדָם.

הַאִם אָנוּ, חָס וְשָׁלוֹם, אֱוִילִים כָּאֵלֶּה, עַד כִּי לֹא נֵדַע לְכַבֵּד חַיָּל אוֹקְרָאִינִי, לְהַאֲכִילוֹ וּלְהַשְׁקוֹתוֹ? בּוֹאוּ, אַחִים, לְבֵיתִי!

הוּא וְהַשּׁוֹטֵר הָלְכוּ בְּרֹאשׁ וּשְׁלֹשֶׁת הַפָּרָשִׁים רָכְבוּ אַחֲרֵיהֶם.

כַּאֲשֶׁר נִגְּשׁוּ אֶל הַבַּיִת, נִכְנַס מֹשֶׁה הָרֹאשׁוֹן פְּנִימָה, הִרְגִּיעַ אֶת בְּנֵי בֵיתוֹ וְצִוָּה אֶת אִשְׁתּוֹ לְמַהֵר וְלַעֲרוֹךְ אֶת הַשֻּׁלְחָן, לְהַגִּישׁ בַּקְבּוּק יֵין־שָׂרָף וְקִנּוּחַ־מַשְׁקֶה, לָתֵת לָאוֹרְחִים מִן הַמַּאֲכָלִים הַטּוֹבִים, הַנִּמְצָאִים בְּרֶגַע זֶה תַּחַת יָדָהּ. הַחַיָּלִים קָשְׁרוּ אֶת סוּסֵיהֶם לְגָדֵר וְנִכְנְסוּ לְבֵיתוֹ שֶׁל הַיְהוּדִי לָנוּחַ מֵעַמַל הַדֶּרֶךְ. עַד מְהֵרָה יָשְׁבוּ כֻּלָּם אֶל הַשֻּׁלְחָן, מִלְּאוּ אֶת הַכּוֹסוֹת וְשָׁתוּ זֶה אֶל זֶה לְחַיִּים, קִנְּחוּ אֶת הַמַּשְׁקֶה לַהֲנָאָתָם, וּבְמִסְבָּה שֶׁל יְדִידִים בִּלּוּ אֶת כָּל הַלַּיְלָה. אַגַּב שִׂיחָה סִפְּרוּ לְפִי תֹּם גַּם חֲדָשׁוֹת, כִּי הָ„אַנְטִי־כְּרִיסְטִים" הָאֲדֻמִּים הִתְפָּרְצוּ לְאוּמַן וְהַמַּפְקֵד קָלִימֶנְקוֹ יָצָא אֶל הַכְּפָרִים לְגַיֵּס שָׁם אֲנָשִׁים.

כְּבָר עָלָה עַמּוּד הַשַּׁחַר, בְּשָׁעָה שֶׁהַיְהוּדִי הַדָּבוֹרִי, הַמַּכְנִיס אוֹרְחִים, לִוָּה אֶת הַשְּׁלֹשָׁה מֵחֲצֵרוֹ וְנָתַן לָהֶם בְּמַתָּנָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים רֻבָּלִים קֶרֶנְסָקָאִים לְקָנוֹת לָהֶם מַגָּפַיִם.

טז.

עָבְרוּ יוֹמַיִם וּקְלִימֶנְקוֹ הוֹפִיעַ בְּדָבוֹרָה. הוּא בָּא בְּמֶרְכָּבָה בִּלְוִית חֲמִשִּׁים פָּרָשָׁיו, וְאֶת הַחַיָּלִים שֶׁאָסַף בִּכְפָרֵי הַסְּבִיבָה הִשְׁאִיר בַּכְּפָר בַּבְּנָקָה, בְּמֶרְחַק שֶׁבַע פַּרְסָאוֹת מִדָּבוֹרָה. הוּא הִתְאַכְסֵן בְּבֵיתוֹ שֶׁל דּוֹדוֹ וּשְׁמוֹ סְטֶפָּנָה קוֹזַק, שֶׁהָיָה אִכָּר אָמִיד, בַּעַל שָׂדוֹת וְגָנִים, שֶׁהִתְנַחֵל עַל אַדְמַת דּוּדִילִין, הַסְּמוּכָה לְדָבוֹרָה. פָּרָשֵׁי קָלִימֶנְקוֹ עָמְדוּ בָּעֲיָרָה וּמִיָּד הִתְחִילוּ לְהִשְׁתּוֹלֵל בַּשּׁוּק לְיַד הַחֲנֻיּוֹת שֶׁל הַיְהוּדִים. מִתּוֹךְ הוֹלֻלוּת שֶׁל פְּרָאִים. רָמְסוּ בְּרַגְלֵיהֶם צָרְכֵי מָזוֹן וְכָל מִינֵי מַרְכֹּלֶת. הַחֲנֻנִים מִהֲרוּ לִסְגּוֹר אֶת חֲנֻיּוֹתֵיהֶם וְעַסָּקָנֵי הַצִּבּוּר הַיְהוּדִי חָשׁוּ לְחַפֵּשׂ לָהֶם מֵלִיץ יֹשֶׁר לִפְנֵי הַמַּפְקֵד קָלִימֶנְקוֹ. הַפַּעַם הָיָה דּוֹדוֹ סְטֶפָּנָה קוֹזַק הַמֵּלִיץ. שְׁנֵי יְהוּדִים מִתּוֹשָׁבֵי אוּמַן בָּנוּ לֹא מִזְמַן בֵּית חֲרֹשֶׁת לְתַצְשִׂית שֶׁמֶן, סָמוּךְ לַאֲחֻזָּתוֹ וְהוּא, סְטֶפָּנָה, הָיָה שָׂכֵן

טוֹב לָהֶם. בְּלֵילוֹת הַהֲרָגָה נָתַן לָהֶם מַחֲסֶה וּמִקְלָט בְּאָסָם שֶׁבַּחֲצֵרוֹ יַחַד עִם נְשֵׁיהֶם וְטַפָּם. וּשְׁנֵי הַשָּׁתְפִים הָאֵלֶּה לְתַעֲשִׂית הַשֶּׁמֶן בְּדֶבּוֹבָה הִפִּילוּ תְּחִנָּתָם לִפְנֵי סְטֶפָּיָה הֶהָגוּן, כִּי יַמְלִיץ עַל יְהוּדֵי דֶּבּוֹבָה לִפְנֵי קְרוֹבוֹ הַנַּצָּלָה הַמְפֻקָּד קְלִימֶנְקוֹ, אוּלַי יִתֵּן פְּקֻדָּה עַל הַחַיָּלִים הַמְקוֹמִיִּים לִשְׁמוֹר עַל הָעֲיָרָה מֵאַנְשֵׁי רֶשַׁע.

הָאִכָּר הֶעָשִׁיר נַעֲנָה לְבַקָּשָׁתָם שֶׁל שְׁכֵנָיו הַיְהוּדִים וּמִלֵּא אֶת שְׁלִיחוּתוֹ בְּרָצוֹן, הוּא הִטִּיחַ מוּסָר לְבֶן אֲחוֹתוֹ עַל אֲשֶׁר שִׁלַּח רָסָן מֵעַל פְּנֵי בַחוּרָיו, שֶׁהַכֹּל הֻפְקָר בְּעֵינֵיהֶם וְאֵין אִישׁ אָדוֹן עוֹד לִרְכוּשׁוֹ. גַּם יֵשׁ לָחוּס וּלְרַחֵם עַל נַפְשׁוֹת בְּנֵי אָדָם, אַף אִם אֵינָם בְּנֵי דָּת הַנּוֹצְרִית.

קְלִימֶנְקוֹ הֵקֵשִׁיב אֶל דִּבְרֵי הַמּוּסָר, שֶׁהִטִּיחַ לוֹ דּוֹדוֹ הַיָּשָׁר. טָפַח בְּיָדוֹ עַל שִׁכְמוֹ מִתּוֹךְ טוּב לֵב, וְהִלֵּל אוֹתוֹ עַל כִּי מָגֵן הוּא לַיְּהוּדִים. דְּבָרָיו הַנִּמְלָצִים שֶׁל קְרוֹבוֹ מָצְאוּ חֵן בְּעֵינָיו, הוּא הִבְטִיחַ לוֹ לְכַנֵּס מִיָּד אֲסֵפָה בַּמּוֹעֲצָה הַכְּפָרִית, וְיהוּדֵי הַמָּקוֹם יוֹאִילוּ לִשְׁלוֹחַ שָׁמָּה מִשְׁלַחַת.

מוּבָן, כִּי בְּמִשְׁלַחַת זוֹ הִשְׁתַּתְּפוּ שְׁנֵי הַשְּׁלִיחִים הַמְּשֻׁבָּעִים מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים וּגְדַלְיָה קוֹרְצְקִי. אוּלָם הַפַּעַם צֵרְפוּ לָהֶם עוֹד שָׁלִישׁ שְׁלִישִׁי לְשֵׁם קִשּׁוּט. זֶה הָיָה אֶחָד מִנִּכְבְּדֵי הָעֲיָרָה, בַּעַל קוֹמָה וּבַעַל צוּרָה, אֲשֶׁר זָקְנוֹ הַשָּׁחוֹר וְהָעָגֹל שִׂוָּה לוֹ חֲשִׁיבוּת בְּעֵינֵי הַנּוֹצְרִים.

בְּאַסֵּפָה זוֹ שֶׁל הַמּוֹעֲצָה הַכְּפָרִית נִתְּנָה רְשׁוּת הַדִּבּוּר לִגְדַלְיָה קוֹרְצְקִי, וְהוּא קָם לִנְאוֹם לִפְנֵי קְלִימֶנְקוֹ עִם הַקָּהָל הֶעָצוּם מֵאִכְּרֵי הַמָּקוֹם. אֲבָל בְּרֶגַע זֶה הָיָה מְזֻעְזָע מְאֹד, הַדְּמָעוֹת הַכְּבוּשׁוֹת חָנְקוּ אֶת גְּרוֹנוֹ וְלָכֵן פָּנָה לְמֹשֶׁה חֲבֵרוֹ, כִּי הוּא יְתַגֵּה הַפַּעַם לִפְנֵי נְצִיגֵי הָאִכָּרִים שֶׁל ה„וִלְדָה" הָאוּקְרָאִינִית עַל הָעָוֶל הַגָּדוֹל שֶׁנַּעֲשָׂה לַיְּהוּדִים. וְהַלָּה הִבִּיעַ בְּפִשְׁטוּת הָרְגִילָה אֶת אֲשֶׁר עִם לִבּוֹ, כִּי הוּא הַמּוֹצֵא לַחְמוֹ בִּיגִיעַ כַּפָּיו, כְּמוֹ אֵלֶּה הַיּוֹשְׁבִים פֹּה, גַּם הוּא מְכַלְכֵּל בַּעֲמָלוֹ אֶת אִשְׁתּוֹ וִילָדָיו כְּמוֹ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבֵּין הַנֶּאֱסָפִים, גַּם הוּא כְּמוֹהֶם חָס עַל מְעַט רְכוּשׁוֹ, שֶׁרָכַשׁ לוֹ בְּזֵעַת אַפָּיו, וְהוּא מְבַקֵּשׁ

מֵאֵת הַ„כְּנוּס", כִּי יַרְאוּ לוֹ, מִי מִבֵּין הַיְהוּדִים בְּדֶבּוֹבָה הוּא קוֹמוּנִיסְט. אָז יְקַבֵּל כָּאן אֶת עָנְשׁוֹ וְיַעֲשׂוּ בּוֹ שְׁפָטִים יְהוּדִים וְנוֹצְרִים גַּם יָחַד.

— הַאִם תְּבַקְּשׁוּ לָתֵת לָכֶם תְּעוּדָה, כִּי מָתָר לַיְהוּדִים לָשֶׁבֶת עִמָּנוּ עַל אַדְמַת אוּקְרָאִינָה? — נִשְׁמְעוּ קוֹלוֹת נִמְרָצִים מִבֵּין הַנֶּאֱסָפִים — צְאוּ וּרְאוּ, כֵּיצַד מְעַנִּים בַּחוּרֵיהֶם בְּגוֹלוֹבַאנֶיבְסְק אֶת הָאִכָּרִים שֶׁלָּנוּ.

כָּאן הִשְׁמִיעַ אֶת קוֹלוֹ קְלִימֶנְקוֹ בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ. הוּא הִסְבִּיר לְקָהַל הַנֶּאֱסָפִים, כִּי אֵין לְעַרְבֵּב אֲנָשִׁים רָעִים וַחֲטָאִים עִם אֲנָשִׁים שְׁלֵוִים וּשְׁקֵטִים הַחַפִּים מִפֶּשַׁע. וְהוּא מַזְהִיר בְּאָזְהָרָה חֲמוּרָה, כִּי בְּעֵד מַעֲשֶׂה שֹׁד וְרֶצַח יָמִית בְּלִי מִשְׁפָּט.

בְּרֶגַע זֶה בָּא בְּמְרוּצָה נַעַר יְהוּדִי וּבְשׂוֹרָה רָעָה בְּפִיו לְמֹשֶׁה, כִּי פָּרְשֵׁי קְלִימֶנְקוֹ הִתְנַפְּלוּ עַל חֲנוּת יְהוּדִית לָבֹז אוֹתָהּ. מֹשֶׁה מָסַר אֶת הַדָּבָר לַמְפַקֵּד בִּלְחִישָׁה, פְּנֵי קְלִימֶנְקוֹ חָרוּ. הוּא אָמַר, כִּי עָלָיו לָלֶכֶת מִכָּאן בְּשֶׁל עִנְיָן חָשׁוּב וְהָאִכָּרִים יוֹאִילוּ לְהַמְשִׁיךְ יְשִׁיבָה זוֹ בְּלִעְדָיו. הוּא יָצָא אֶת בֵּית הַמּוֹעֵצָה, וְלֹא עָבַר חֲצִי שָׁעָה וְהוּא עָזַב אֶת הָעֲיָרָה בְּלִוְיַת פָּרָשָׁיו הַנֶּאֱמָנִים.

יז.

כַּעֲבוֹר יָמִים אֲחָדִים עָלוּ עַל דֶּבּוֹבָה כַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ, מְזֻיָּנִים בְּרוֹבִים וּבְמְכוֹנוֹת־יְרִיָּה, כֻּלָּם חֲבוּשֵׁי סְרָטִים אֲדֻמִּים לְכוֹבְעֵיהֶם, וְדֶגֶל אָדֹם מִתְנוֹסֵס מֵעַל לְרֹאשָׁם. אֵלֶּה הָיוּ חַיָּלִים מִתְנַדְּבִים וְחוֹבְבֵי־הַמּוֹעֵצוֹת מִן הַמּוֹשָׁבָה הַסּוֹחֶרֶת נוֹבִי־אַרְחַנְגֶּלְסְק בְּמָחוֹז יֶלִיסַבֶּטְגְּרַד, עַל שְׂפַת הַנָּהָר סִינִיוּחָה, מוּל הָעֲיָרָה הַיְהוּדִית טוֹרְגוֹבִיצָה. עוֹד לִפְנֵי דוֹרוֹת הִתְיַשְּׁבוּ בְּנֵי רוּסְיָה הַמֶּרְכָּזִית בְּסְבִיבָה זוֹ אֲשֶׁר עַל גְּבוּל אוּקְרָאִינָה וְרוּסְיָה הַחֲדָשָׁה, שֶׁעָלְתָה לִגְדֻלָּה בְּגַלַּל מַסְחָרָהּ בְּתְנוּבַת אַדְמָתָהּ הַפְּרוּכָה. יְלִידֵי רוּסְיָה הַגְּדוֹלָה אֵלֶּה, הַמְכֻנִּים בְּפִי הָעָם בְּשֵׁם קַצַּפִּים, הָיוּ עוֹסְקִים מְתָמִיד בְּמִסְחָר וְתַעֲשִׂיָּה, וְהֵם הֵם, לְפִי הַמַּסֹּרֶת שֶׁל הַמָּקוֹם, בּוֹנֵי הַמּוֹשָׁבָה נוֹבִי־אַרְחַנְגֶּלְסְק, רַבַּת הַנְּכָסִים

וְהַתְּנוּעָה שֶׁבְּדְרוֹם הָאָרֶץ. צָאֶצָאֵי הַבּוֹנִים הָאֵלֶּה נִשְׁאֲרוּ נֶאֱמָנִים לְגִזְעָם הַצְּפוֹנִי. בְּזְמַן הַמַּהְפֵּכָה הִתְלַהֵב הַנַּעַר שֶׁל הַמָּקוֹם הַהוּא מֵרַעְיוֹן הַקּוֹמוּנִיזְם הַמּוֹסְקְבִי וְהַקַּצְפִּי, כְּאִלּוּ זֶה הָיָה לָהֶם מוֹרֶשֶׁת אָבוֹת מִשְׁפָּחָתִית. בְּמִלְחֶמֶת הָאֶזְרָחִים שֶׁל שְׁנַת 1919 נָטוּ צְעִירֵי הַמּוֹשָׁבָה הַקַּצְפִּית אַחֲרֵי הַשִּׁלְטוֹן שֶׁל הַמּוֹעֲצוֹת וּפָעֲלוּ לְטוֹבַת מֶמְשֶׁלֶת מוֹסְקְבָה. מֵרְצוֹנָם הַטּוֹב קִבְּלוּ עַל עַצְמָם לְהַלְחֵם בִּכְנֻפִיּוֹת הַשּׁוֹדְדִים וְהָרוֹצְחִים בְּחֶבֶל אוּמַן, לְרַפֵּן אֶת הַהֶפְקֵרוּת שֶׁל הָאִכָּרִים הַמִּשְׁתּוֹלְלִים וּלְהַשְׁלִיט אֶת הַסֵּדֶר בַּמִּדִינָה.

לְמַטָּרָה זוֹ בָּאוּ גַּם לְדֻבּוֹבָה. אֲבָל עַל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה נָפְלָה אֵימָה, כִּי גַּם פָּרָשֵׁי קְלִימֶנְקוֹ קִשְּׁטוּ אֶת כּוֹבְעֵיהֶם בְּסָרָטִים אֲדֻמִּים וּמֵעַל רָאשֵׁיהֶם הִתְנוֹסֵף דֶּגֶל אָדֹם. וּכְבָר הִתְכּוֹנְנוּ לְהַטְרִיחַ אֶת מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, כִּי יֵלֵךְ אֲלֵיהֶם לָבוֹא בְּדְבָרִים עִמָּם בְּנוֹגֵעַ לְכֹפֶר נֶפֶשׁ וְרְכוּשׁ. אוּלָם בְּרֶגַע זֶה עָבַר בָּרְחוֹב הָאִכָּר הַדֻּבּוֹבִי וַסִּילִי פְּלַחוֹטְנִי, מִי שֶׁהָיָה מַלָּח בַּיָּם הַבַּלְטִי, וּמֵאָז נַעֲשָׂה קוֹמוּנִיסְטָן. כְּעֵת, בִּימֵי מִלְחֶמֶת הָאֶזְרָחִים, רָבְצָה עָלָיו סַכָּנַת מָוֶת, וּכְמוֹ הַיְּהוּדִים, נֶאֱלַץ הָיָה לְחַפֵּשׂ לוֹ מַחֲבוֹא וּמָקְלָט בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה מִפַּחַד פּוֹרְעִים וְרוֹצְחִים מִבְּנֵי עֲיָרָתוֹ וּמִבְּנֵי הַזָּרִים, שֶׁהָיוּ מְשׁוֹטְטִים וּמִשְׁתּוֹלְלִים בַּסְּבִיבָה. הוּא וְאִשְׁתּוֹ הַצְּעִירָה לֹא הָיוּ יוֹצְאִים מִפֶּתַח בֵּיתָם בְּלִי רוֹבֶה. הֶחָבֵר הָאָדֹם הַזֶּה סָח שִׂיחָה קַלָּה עִם הָאוֹרְחִים, שֶׁבָּאוּ וּמִיָּד נִתְבָּרֵר לוֹ, מִי וּמָה הֵם וְאֶת מִי הֵם מְבַקְשִׁים. וּבְסוֹדֵי סוֹדוֹת גִּלָּה לָהֶם אֶת שֵׁם הַקָּצִין הַפֶּטְלִיוּרוֹאִי לְשֶׁעְבַּר אַנְדְּרֵי אוֹבְצָ׳רוֹק, קְרוֹבוֹ שֶׁל בְּרִישְׁקוֹ, וְשֵׁם הַמַּלָּח מֵהַיָּם הַשָּׁחוֹר מוּנְיוֹנָה, שֶׁהָיָה גַּם הוּא בֵּין עוֹזְרָיו הַנֶּאֱמָנִים שֶׁל מַרְקָלּוֹ.

בָּעֵת־הַהִיא הָיָה אַנְדְּרִיוּשָׁה יוֹשֵׁב בָּיִת. בִּימֵי הַהֶרֶג שֶׁבְּאוּמַן אָמְנָם הָיָה בֵּין הַפּוֹרְעִים, כְּאִלּוּ מִתּוֹךְ מַעֲשֵׂי־נַעֲרוּת, אַךְ הוּא שָׁב הַבַּיְתָה מְאֻכְזָב. הִתְרַחֵק מִן הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית, סָרַב לְהַמְשִׁיךְ בַּעֲבוֹדָתוֹ לְטוֹבַת אִיקָרַאיְנָה הַמְשֻׁחְרֶרֶת וּבִקֵּשׁ לוֹ מְנוּחָה בְּבֵית הוֹרָיו הַמְבֻסָּס וְהַמְרֻוָּח. מִבֹּקֶר עַד עֶרֶב הָיָה יוֹשֵׁב עַל הַמַּצָּקָה

בְּצִלָּן שֶׁל שְׁתֵּי הַתְּרָזוֹת הָרֵיחָנִיוֹת, שֶׁפָּרְחוּ בְּלַבְנוֹנִיתָן מִשְׁנֵי הַצְּדָדִים, וְקוֹרֵא לוֹ בַּסֵּפֶר.

הַמַּלָּח מוֹנְיוֹנוֹ הִסְפִּיק לְהַמְלִיט, אַךְ אֶת אַנְדְּרְיוּשָׁה אָסְרוּ מִתּוֹךְ קְרִיאָה, כְּשֶׁהֶחֱזִיק אֶת הַסֵּפֶר בְּיָדוֹ. גְּדוּדֵי הָעֲנָשִׁים מִן הַמּוֹשָׁבָה נוֹבִי־אַרְחַנְגֶלְסְק הוֹלִיכוּהוּ עַל פְּנֵי הָרְחוֹב גְּלוּי רֹאשׁ. מַרְאֵהוּ הָיָה עָלוּב. פָּנָיו הִלְבִּינוּ כְּסִיד. שְׁנֵי חַיָּלִים הָלְכוּ מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ, בַּהֲרִימָם אֶת אֲקַדְּחֵיהֶם מִשְׁנֵי הַצְּדָדִים וְכִוְּנוּ אוֹתָם יָשָׁר לְשִׁתֵּי אָזְנָיו. אַחֲרָיו רָץ אָבִיו, הָאִכָּר הָעָשִׁיר דִּיזֶרְיָה אָבְצָ'רוּק, שֶׁהָיָה יָדוּעַ כְּשׁוֹנֵא יִשְׂרָאֵל עוֹד בַּשָּׁנִים כְּתִקּוּנָן, וְצַעֲקוֹתָיו עָלוּ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם.

— אַחִים, יְהוּדִים, הַצִּילוּ אֶת יַלְדִּי! הֲלֹא אֵינוֹ עוֹשֶׂה רָעָה לְאִישׁ! הֲלֹא אֵינוֹ יוֹצֵא מִפֶּתַח בֵּיתוֹ! יוֹשֵׁב הוּא כָּל יָמָיו עַל הַסֵּפֶר. יוֹמָם וָלַיְלָה הוֹגֶה בְּסִפְרָיו. אֵינוֹ נוֹגֵעַ בְּזוּבוּב. אַחִים, יְהוּדִים, הַצִּילוּ! מִי שֶׁמַּאֲמִין בֵּאלֹהִים, הַצִּילוּהוּ!

עַל הָעֲיָרָה נָפַל פַּחַד. הֲלֹא הוּא, דִּיזֶרְיָה, צוֹרֵר הַיְּהוּדִים מִכְּבָר, וּשְׁנֵי הַבַּחוּרִים, בְּרִישְׁקוֹ וְאַנְדְּרְיוּשָׁה, קְשׁוּרִים בֵּינֵיהֶם קְשָׁרֵי מִשְׁפָּחָה. אִמּוֹתֵיהֶם אֲחָיוֹת הֵן. וְהַבֵּן יָקִיר מַרְקָלּוֹ וַדַּאי יָבוֹא אֲחֲרֵי כֵן לִנְקוֹם נִקְמָתוֹ בְּעַד שֶׁאֵר־בְּשָׂרוֹ, יִדְרֹשׁ מִן הַיְּהוּדִים אֶת דָּמוֹ הַשָּׁפוּךְ שֶׁל בֶּן־דּוֹדָתוֹ. וְעַל כֵּן גָּמְרוּ יְהוּדֵי הָעֲיָרָה פֶּה אֶחָד לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל בְּנוֹ „הַתָּמִים" שֶׁל דִּיזֶרְיָה. כָּל נִכְבְּדֵי הָעֲדָה הַיְּהוּדִית בְּדֶבּוֹבָה מַמְלִיצִים עָלָיו. כֻּלָּם נִשְׁבָּעִים שְׁבוּעַת אֱמוּנִים בֵּאלֹהִים, כִּי הוּא חַף מִפֶּשַׁע וְיָדוֹ לֹא הָיְתָה בְּמַעֲשֵׂי הַפְּרָעוֹת בִּיהוּדֵי הָעֲיָרָה. הוֹצִיאוּ אֶת מִשֶּׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים מִבֵּית הַמַּאֲסָר שֶׁלּוֹ וְהֶכְרִיחוּהוּ לָלֶכֶת וּלְהוֹסִיף גַּם הוּא אֶת הַמַּלָּצָתוֹ הַפְּרוֹלִיטָרִית עַל אַנְדְּרְיוּשָׁה. הֲלֹא בֶּאֱמֶת אֵין הוּא מִתְעָרֵב בְּשׁוּם דָּבָר. שׁוֹקֵד הוּא עַל הַסְּפָרִים יוֹמָם וָלַיְלָה.

הַגְּדוּדִים שֶׁל הַמִּתְנַדְּבִים יָצְאוּ לַיְּהוּדִים, כִּי יָרְפוּ מֵהֶם, כִּי לֹא יִתְעָרְבוּ בַּדָּבָר, כִּי לֹא יַעֲשׂוּ חֶסֶד לְפוֹרְעִים וְרוֹצְחִים, הַמַּסְתִּירִים

אֶת פְּנֵיהֶם הַמִּתְעָבִים בְּתוֹךְ דַּפֵּי הַסֵּפֶר. וּבוֹ בַּזְּמַן לָחַשׁ עַל אָזְנָם הַמַּלָּח הָאָדֹם וַסִּילִי, כִּי לֹא יָשִׂימוּ לֵב לְתַחֲנוּגֵי הַיְּהוּדוֹנִים וּלְדִבְרֵיהֶם. שֶׁקֶר בְּפִיהֶם. פַּחְדָנִים הֵם. אוּלָם נִצְּחוּ סוֹף־סוֹף בַּצַּלֵּי־הַבָּתִּים הַחֲשׁוּבִים שֶׁבֵּין יְהוּדֵי דְּבוֹבָה. הֵם לֹא חָדְלוּ מֵהִתְחַנֵּן לִפְנֵי הַקַּצַּפִּים הַצְּעִירִים מִגּוֹבֵי־אַרְחַנְגֶלְסְק וּמְבַשֵּׂק אֶת יְדֵיהֶם, עַד אֲשֶׁר קָצָה נַפְשָׁם בַּמִּשְׂחָק הַנִּבְזֶה הַזֶּה, רָקוּ בִּפְנֵיהֶם שֶׁל הַיְּהוּדִים, עָזְבוּ לְנַפְשׁוֹ אֶת הָאַסִּיר וְיָצְאוּ אֶת הָעֲיָרָה כְּלַעֲמַת שֶׁבָּאוּ.

יח.

הַמְּאָרָע שֶׁאֵרַע לְאַנְדְּרֵי אָבְצֶ׳רוּק עָשָׂה רֹשֶׁם עָצוּם עַל בְּרִישְׁקוֹ. אִם דַּעְתָּם שֶׁל הַיְּהוּדִים יֵשׁ לָהּ עֵרֶךְ כֹּה חָשׁוּב בְּעֵינֵי הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים, הֲלֹא הַחַיִּים וְהַמָּוֶת בִּידֵיהֶם. גְּדוֹלֵי־הָעֲנָשִׁין שֶׁל הַמּוֹעֵצוֹת הִתְפַּשְּׁטוּ אָז עַל פְּנֵי כָּל הַחֶבֶל הָאוּמַנִי. אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁפָטִים בִּירִיבֵיהֶם, וְדֵי שֶׁיְּהוּדִי יִרְמֹז עַל מִישֶׁהוּ, כִּי הוּא מוֹרֵד בַּמֶּמְשָׁלָה הַמּוֹסְקוֹבִית, מִיָּד יִתְקָעוּ בְּאָזְנָיו שְׁנֵי אֶקְדָּחִים, פּוֹלְטִים אֵשׁ וַכְדוּרֵי מָוֶת. אִם כֵּן הַדָּבָר, הִרְהֵר מַרְקֶלוֹ, הוּא מְחָיֵב לָדַעַת, מַה בְּלֵב יְהוּדֵי דְּבוֹבָה עָלָיו.

וְהוּא הֶעֱמִידָם בַּמִּבְחָן.

פַּעַם אַחַת בַּבֹּקֶר בָּאוּ לָעֲיָרָה כְּמִקּוֹם מוֹשָׁבוֹ שֶׁל הַמַּפְקֵד, הוּא כְּפָר קוֹרְזוֹבָה הַסָּמוּךְ, עֶשְׂרִים רוֹכְבִים מְזֻיָּנִים, נָכְרִים לְאַנְשֵׁי הַמָּקוֹם, עֲנוּדִים סְרָטִים אֲדֻמִּים לְכוֹבְעֵיהֶם וְדֶגֶל אָדֹם בְּיָדָם. הֵם הוֹבִילוּ עֲגָלָה וּבָהּ שָׁכַב בְּרִישְׁקוֹ, יָדָיו וְרַגְלָיו אֲסוּרוֹת בַּחֲבָלִים. עָבְרוּ עַל פְּנֵי הָרְחוֹב הָרָאשִׁי וְעָמְדוּ עַל יַד בֵּית הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית. מִשָּׁם הִכְרִיזוּ, כִּי עַל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה לְהִתְאַסֵּף כָּאן תַּחַת כִּפַּת הַשָּׁמַיִם בְּדָבָר עִנְיָן חָשׁוּב מְאֹד. מוּבָן, כִּי יְהוּדִים הִתְקַהֲלוּ מִיָּד לִפְנֵי בֵּית הַמּוֹעֵצָה. אָז הֵרְאוּ לָהֶם אֶת מַרְקֶלוֹ הַתָּפוּס, שֶׁיָּדָיו וְרַגְלָיו אֲסוּרוֹת בַּחֲבָלִים. וְדָרְשׁוּ מֵהֶם, כִּי יַגִּידוּ בָּרַבִּים, אִם הָאִישׁ הַזֶּה לֹא עָשָׂה לָהֶם

רָעָה. אַךְ יוֹצִיאוּ מִפִּיהֶם מִלָּה אַחַת, כִּי חָטָא בַּמֶּה שֶׁהוּא נֶגְדָּם, יָרֹה יְיֵרֶה כָּאן לְנֶגֶד עֵינֵיהֶם. הֲרֵי הֵם מְאַנְשֵׁי הַגְּדוּדִים שֶׁל מֶמְשֶׁלֶת מוֹסְקְבָה הָאֲדֻמָּה וַעֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת שְׁפָטִים בְּבוֹגְדִים וּפוֹרְעִים לְמִינֵיהֶם.

הַיְהוּדִים, שֶׁהִתְאַסְּפוּ עִם נְשֵׁיהֶם וְטַפָּם, הִקְשִׁיבוּ לְדִבְרֵיהֶם, אֲחוּזֵי פַּחַד וְתִמָּהוֹן. בֵּינָתַיִם רָצוּ כְּבָר אֲחָדִים מִזִּקְנֵי הַיִּשּׁוּב לִקְרֹא לְמֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, אֲבָל בְּטֶרֶם הִגִּיעָה הַשְׁתַּדְלָן לַמָּקוֹם, נִשְׁמְעוּ מִבֵּין קָהָל הַיְהוּדִים קוֹלוֹת אוֹמְרִים שֶׁבַח וְתִהְלָה לַשָּׁבוּי, אֲשֶׁר שָׁכַב כָּבוֹל בָּעֲגָלָה. בָּא מֹשֶׁה עוֹשֶׂה־הָאוֹפָנִים וְאָשַׁר אֶת דִּבְרֵי בְּנֵי עַדָתוֹ כְּאִישׁ פְּרוֹלִיטָרִי הַנֶּאֱמָן לְהָעִיד. וְכָל אַנְשֵׁי הָעֵדָה מִנַּעַר עַד זָקֵן חָזְרוּ עַל דְּבָרָיו וְהֵחֵלּוּ לְשַׁבֵּחַ וּלְהַלֵּל אֶת מַרְקֻלּוֹ הַטּוֹב וְהֶחָבִיב, הַשּׁוֹמֵר עַל הָעֲיָרָה כְּעַל בָּבַת עֵינוֹ. לֹא, הַיְהוּדִים מְדֻבֶּבָה אֵין בְּלִבָּם שׁוּם טִינָה עָלָיו. וּפֶה אֶחָד הֵם מְבַקְּשִׁים, כִּי לֹא יַעֲשׂוּ לוֹ כָּל רָע.

אָז קָם בְּרִישְׁקוּ מִמַּאֲסָרוֹ הַמְדֻמֶּה וְהִשְׁלִיךְ מֵעָלָיו אֶת הַחֲבָלִים. אַחֲרֵי כֵן קָפַץ מֵעַל הָעֲגָלָה וּפָרַץ בִּצְחוֹק. צָחֲקוּ גַּם חַיָּלָיו הַנֶּאֱמָנִים עַל הַמִּשְׂחָק הַמְבֻדָּח, אֵיךְ שָׁרְמוּ אֶת כָּל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, עַל נִכְבְּדֵיהֶם וְזִקְנֵיהֶם. אוּלָם הַיְהוּדִים עַצְמָם בֵּרְכוּ בְּלִבָּם בִּרְכַּת „הַגּוֹמֵל", כִּי נֶאֶלְצוּ מִמַּלְכֻּדֶת וּמְצָרָה.

אַחֲרֵי אֲשֶׁר נִסָּה בְּרִישְׁקוּ אֶת יְהוּדֵי דֻבּוֹבָה וְנוֹכַח בֶּאֱמָנוּתָם, נִרְגַּע לִבּוֹ וְשָׁקַט רוּחוֹ. מִתּוֹךְ יְדִידוּת שֶׁל חֲבֵרִים, הַמְבִינִים אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, בָּא בְּדְבָרִים עִם מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים עַל הַשְׁמִירָה בָּעֲיָרָה. הוּא קִבֵּל־עַל־עַצְמוֹ לְדָאֹג לְבִטָּחוֹן הַמָּקוֹם, וְהַיְהוּדִים מִצִּדָּם הִתְחַיְּבוּ לָתֵת לוֹ תְּמִיכַת כֹּחַ קְבוּעָה, לְמַעַן יוּכַל לְכַלְכֵּל בְּכָבוֹד אֶת חַיָּלָיו. עִם זֶה שָׁקַד מַרְקֻלּוֹ גַּם עַל עִנְיָנָיו הַפְּרָטִיִּים. הוּא הֵכִין עַצְמוֹ לַחֲתֻנָּתוֹ. פִּיגָה וְיִטֶּלָה יָשְׁבָה בְּקוֹרְזוֹבָה בְּבֵיתָהּ שֶׁל הַמּוֹרָה הַכְּפָרִית שָׁם. הִיא כְּבָר יָדְעָה בְּעַל פֶּה אֶת כָּל הַתְּפִלּוֹת שֶׁל דָּתָהּ הַחֲדָשָׁה, אַךְ הַכֹּמֶר הַקּוֹרְזוֹבִי מֵאֵן לְהַכְנִיסָהּ תַּחַת כַּנְפֵי הַנַּצְרוּת.

אָבְל, הַדָּבָר הָיָה מְסֻבָּךְ קְצָת, וְהַכֹּמֶר הַקּוֹרְוִ'בִי הָיָה אָדָם זָהִיר בְּמַעֲשָׂיו. הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא בְּאַנְדֶרִי אָבְצָ'רוּק בְּאוֹתוֹ יוֹם, שֶׁיְּהוּדֵי הָעֲיָרָה הִצִּילוּהוּ מִיַּדֵי הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים עַל יְדֵי בַּקְשׁוֹתֵיהֶם וְתַחֲנוּנֵיהֶם, עָשָׂה עָלָיו רֹשֶׁם קָשֶׁה. הֲלֹא גְּדוֹלֵי הָעֲנָשִׁין מִתְהַלְּכִים בַּסְּבִיבָה, הַמְּחַבְּלִים "הָאַדָמִים" מַעֲלִים לְגַרְדּוֹם לְעֵין הַשֶּׁמֶשׁ בְּלִי דִּין וְדָבָרִים וְעוֹד יָדָם נְטוּיָה. וּמִי יוֹדֵעַ, אִם בְּאַחַד הַיָּמִים לֹא תָּבוֹא חַבְרַיָּה זוֹ גַּם לְדָבּוֹבָה לְחַפֵּשׂ שָׁם פּוֹרְעִים וּבְרִיוֹנִים, וְאָז יַעֲלֶה עַל דַּעְתָּם שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם לְהַלְשִׁין עַל הַכֹּמֶר, כִּי הוּא עוֹזְרוֹ הַנֶּאֱמָן שֶׁל בְּרִישְׁקוֹ. הֲלֹא הוּא שֶׁהִכְנִיס בְּגָלְוֹ עַלְמָה יְהוּדִית לַנְּצָרוּת. וְהַכֹּמֶרִים בִּכְלָל חֲשׁוּדִים בְּעֵינֵיהֶם, כְּיָדוּעַ, וּבְטֶרֶם יִמְצְאוּ אֶת הַמְפֻקָּד עִם נַעֲרָיו הַנּוֹעָזִים, יָמִיתוּ לְפִי שָׁעָה אֶת הַכֹּמֶר. אֶת חֲשָׁשָׁיו הִסְבִּיר לִבְרִישְׁקוֹ מִתּוֹךְ רְמָזִים וַחֲקִירוֹת, שֶׁלֹּא לְפַגֵּעַ בְּכְבוֹדוֹ, וְיָצַץ לוֹ לִפְנוֹת לַכֹּמֶר בְּוִילְשֶׁנְקָה. הַלָּז גָּר בְּמֶרְחַק מָה מִן הָעֲיָרָה וּלְפִיכָךְ נוֹחַ לוֹ יוֹתֵר לְסַדֵּר אֶת הָעִנְיָן.

אֲבָל גַּם הַכֹּמֶר הַוִּלְשֶׁנְקַאי סֵרַב לְהַכְנִיס לְנַצְרוּת אֶת פִּיגָה וִיטֶלָה, אוּלַי מִתּוֹךְ אוֹתָם הַטְּעָמִים, אַךְ לְפִי דְּבָרָיו אֶל מַרְקֶלוֹ, קָשֶׁה עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֶת הַדָּבָר, כִּי סַבָּא שֶׁל הַנַּעֲרָה הוּא הַחוֹכֵר שֶׁל מֶכֶס הַבָּשָׂר בַּקְּהִלָּה וְאָבִיהָ חָזָן בְּבֵית הַכְּנֶסֶת. זֹאת אוֹמֶרֶת, כִּי מוֹצָאָה מֵ"אַנְשֵׁי כְּהֻנָּה", וְעַל כֵּן לֹא יָנוּחוּ וְלֹא יִשְׁקְטוּ יְהוּדֵי אוּמַן הָעֲשִׁירִים וְהַמַּקִּיפִים, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כָּל מִינֵי דְּרָכִים וְתַחְבּוּלוֹת, וְהֵם יַגִּישׁוּ תְּלוּנוֹת עָלָיו לַהֶגְמוֹן הַקָּיוֹבִי.

בִּזְמַן כָּזֶה לְקַבֵּל יְהוּדִי לְדַת הַנּוֹצְרִית עִנְיָן קָשֶׁה הוּא, הֶעָלוּל לְסַכֵּן חַיֵּי נוֹצְרִים מִבֶּטֶן וּמִלֵּדָה, וְלָכֵן טוֹב יַעֲשֶׂה מַרְקֶלוֹ אִם יִסַּע אֶל הַכֹּמֶר שֶׁל כְּפַר קִירְטִינְקוֹ. יְשׁוּב זֶה רָחוֹק מִן הָעֲיָרָה. הַכְּפָר קָטָן וְנִדָּח בֵּין שָׂדוֹת וּדְרָכִים עֲקַלְקַלּוֹת, וְהַכֹּמֶר הַקִּירְטִינְקַאי יְסַדֵּר לוֹ אֶת הַדָּבָר כְּהֶרֶף עַיִן.

בְּרִישְׁקוֹ עָשָׂה חֶסֶד עִם הַכֹּמֶר הַוִּלְשֶׁנְקַאי וְשָׁמַע לַעֲצָתוֹ. אוּלָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ מִפִּיו, כִּי פַּנְיָה עָתוּ הִיא מְיֻחֶסֶת גְּדוֹלָה, מִבְּנוֹת נְהָנָה

אֵצֶל הַיְהוּדִים, עַד כִּי יְהוּדֵי אוּמַן, הָעֲשִׁירִים וְהַתַּקִּיפִים, נְכוֹנִים לִנְקוֹם נִקְמָתָם בְּאִישׁ שֶׁהִכְנִיסָה לַדָּת הַנּוֹצְרִית. לָכֵן עָלָה בְּלִבּוֹ לְקַבֵּל מֵאֵת יְהוּדֵי דֶּבּוֹבָה תְּעוּדָה, שֶׁבָּהּ יִהְיֶה כָּתוּב וְחָתוּם שֶׁחוֹר עַל גַּבֵּי לָבָן, כִּי אֵין לָהֶם שׁוּם טְעָנוֹת נֶגְדּוֹ בְּשֶׁל נִשּׂוּאָיו עִם נַעֲרָה יְהוּדִית, שֶׁהִיא בַּת שֶׁל הַחַזָּן וְנֶכְדָּתוֹ שֶׁל חוֹכֵר הַמֶּכֶס עַל הַבָּשָׂר בְּקֶהִלָּתָם.

בְּבַקָּשָׁתוֹ זוֹ פָּנָה אֶל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, וְעִם זֶה הִסְבִּיר לוֹ מִתּוֹךְ גִּלּוּי לֵב, כִּי פִּיגָה־וִיטֶלֶה אוֹמֶרֶת לְהָמִיר אֶת דָּתָהּ מֵרְצוֹנָהּ הַטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם הֶחְלִיטוּ מִזְּמָן לְהִתְקַשֵּׁר בְּחַיֵּי נְשׂוּאִין. הַלָּז אָמַר לוֹ, כִּי יִכְתֹּב בְּעַצְמוֹ אֶת הַתְּעוּדָה שֶׁהוּא דוֹרֵשׁ, אַף יַגִּיד מִי יָמִי יַחְתּוֹם עַל תְּעוּדָה זוֹ. בְּרִישְׁקוֹ כָּתַב אֶת נֻסַּח הַתְּעוּדָה וְדָרַשׁ, כִּי מִלְּבַד אִישׁ שִׂיחָתוֹ שְׁנֵרְצָמַן (מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים) וְהָעַסָּקָן הַיְדוּעַ גְּדַלְיָה קוֹרָצְקִי, יַחְתְּמוּ עָלֶיהָ עוֹד שִׁלְשָׁה נִכְבָּדִים מִבֵּין יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, אֲשֶׁר נָקַב בְּשֵׁמוֹתֵיהֶם.

חֲמִשָּׁה חֲשׁוּבֵי הָעֵדָה חָתְמוּ עַל הַתְּעוּדָה, וְהַכֹּמֶר הַקּוֹרְטִינְקָאי קִבֵּל אוֹתָהּ בְּרָצוֹן וְהִסְכִּים עַל פִּיהָ לְהַכְנִיס אֶת הָעַלְמָה הַיְהוּדִית תַּחַת כַּנְפֵי הַצֶּלֶב.

אַחֲרֵי טֶקֶס הַנִּשּׂוּאִין קָבַע הַזּוּג הַצָּעִיר אֶת מְעוֹנוֹ בְּכָפָר קוֹרְזוֹבָה, אֲשֶׁר שָׁם חָנוּ חֵילָיו הַלְּאֻמִּיִּים שֶׁל הַנְּפֵקֵד, וּמִשָּׁם הָיְתָה עֵינוֹ פְּקוּחָה עַל דֶּבּוֹבָה.

יט.

אָכֵן, בְּרִישְׁקוֹ שָׁמַר עַל הָצָיְרָה. חֵילָיו אָמְנָם הִמְשִׁיכוּ בְּמַעֲשֵׂי אַלְמוּת. הִתְנַפְּלוּ עַל הַיְהוּדִים בְּרְחוֹבוֹת הָעִיר. וּמִי שֶׁנִּרְאָה נָעוּל מַגָּפַיִם לֹא מְטָלְאִים, חָלְצוּ אוֹתוֹ הַנּוֹטְרִים לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ, וְאִישׁ לֹא הֵעֵז לְהַגִּיד דָּבָר וַחֲצִי דָּבָר. לִפְעָמִים הֵרִיקוּ אַרְנָקִים, שֶׁמָּצְאוּ בְּכִיסֵיהֶם שֶׁל הַתּוֹשָׁבִים, אַף הוֹסִיפוּ לַנִּשְׁדָּדִים גַּם מַכּוֹת נֶאֱמָנוֹת. עַל הָעֵדָה הַיְהוּדִית הָיוּ מְפַקְּחִים גַּם עוֹזְרָיו הֶחָרוּצִים, חֲבֵרָיו בַּ„וְלָדָה" הַלְּאֻמִּית. אֵלֶּה הַמַּלָּחִים הַמַּהְפְּכָנִים לְשֶׁעָבַר, הָאֲנָשִׁים

הַחָפְשִׁים בְּדֵעוֹת, שֶׁקָּנוּ לָהֶם חָכְמָה וּבִינָה בִּנְסִיעוֹתֵיהֶם לְמֶרְחַקִּים, הָיוּ עַתָּה בְּכָל יוֹם חֲמִשִּׁי, יוֹם הַשּׁוּק בְּדָבוֹבָה, נוֹשְׂאִים נְאוּמִים לִפְנֵי הַקָּהָל מִבְּנֵי עַמָּם עַל הַיְּהוּדִים. הָיוּ מְקַשְּׁטִים אֶת נְאוּמֵיהֶם בְּמָשָׁלִים וּפִזְמוֹנִים צַמָּמִיִּים לְבָרר וּלְהַסְבִּיר יָפֶה לִפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים אֶת הַמַּזָּמָה הַיְּהוּדִית. לְפָנִים, אָמְרוּ הַנּוֹאָמִים, חָשְׁבוּ, כִּי הַיְּהוּדִים אַף הֵם אֲנָשִׁים וְכָלָנוּ שָׁוִים לִפְנֵי הַחֹק, אוּלָם הֵם זָמְמוּ בְּלִבָּם רָעָה וּמָשְׁכוּ אֶת כֻּלָּנוּ לְתוֹךְ הַשַּׁק, אַךְ לֹא הִזְדָּרְזוּ לְקָשְׁרוֹ, וְעַל כֵּן מְחַיֵּב הָעָם לְהָגֵן עַל עַצְמוֹ בְּגַרְזְנִים וּבְמַלְגָּזִים שֶׁבְּיָדוֹ.

וְאֶחָד מִן הַמְּבָרְרִים הַזֹּאת דִּבֵּר עַל הַיְּהוּדִים חֲלָקוֹת. אַף הַנּוֹאֵם הַזֶּה הִתְחַפֵּשׂ בְּתִחְלַּת הַמַּהְפֵּכָה כְּאִישׁ הַחֹפֶשׁ, וְעַל כֵּן בָּחֲרוּ בּוֹ יְהוּדֵי הַמָּקוֹם כְּבָא כֹחָם בְּכָל הַמּוֹסָדוֹת שֶׁל הַשִּׁלְטוֹן הֶחָדָשׁ. אוּלָם אַחֲרֵי כֵן נַעֲשָׂה גַּם הוּא אֶחָד מִדַּרְשָׁנֵי יוֹם הַשּׁוּק. הוּא לֹא הִסִּית בִּיהוּדֵי דְּבוֹבָה, אֶלָּא מָתַח בִּקֹּרֶת עַל הָעָם הַיְּהוּדִי כֻּלּוֹ. הוּא דִּבֵּר בְּמָשָׁל וּבִמְלִיצָה עַל אֹדֶן עַתִּיק יוֹמִין, בַּעַל שָׂרָשִׁים רָעִים, הַמִּתְפַּשֵּׁט עַל כָּל הַשֶּׁטַח מְסָבִיב וּמְעַכֵּב אֶת גִּדּוּלָם שֶׁל כָּל הָעֵצִים בַּיָּעַר. מוּבָן מֵאֵלָיו כִּי אֹדֶן זֶה יֵשׁ לַעֲקוֹר מִן הַשֹּׁרֶשׁ.

אֲבָל כָּל אֵלֶּה הָיוּ דְּבָרִים שֶׁל מַה בְּכָךְ, מַעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשִׂים בִּידֵי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם, שֶׁאִפְשָׁר לְהַבְלִיג עֲלֵיהֶם. הָעִקָּר הוּא כִּי בְּרִישְׁקוֹ בְּכָל זֹאת עָמַד עַל הַמִּשְׁמָר, לֹא נָתַן לְשׁוֹדְדִים וּלְרוֹצְחִים נָכְרִים לַעֲלוֹת עַל הָעֲיָרָה, וְהַדָּבָר הַזֶּה הִרְגִּיז מְאֹד אֶת קְזַקוֹב, רֹאשׁ כְּנֻפְיָה שֶׁל פּוֹרְעִים, הָאֲיֻמִּים בְּיוֹתֵר בַּיָּמִים הָהֵם. דַּוְקָא מִפִּי שְׁמִירָה אֵיתָנָה זוֹ שֶׁל הַמְפֻקָּד הַמְּקוֹמִי, חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ שֶׁל קְזַקוֹב בְּדָבוֹבָה.

אַף הוּא הָיָה מִבְּנֵי הַמָּחוֹז הָאוּמַנִי, יְלִיד הָעֲיָרָה מַנְקוֹבְקָה. לִפְנֵי עֲשָׂרוֹת בַּשָּׁנִים בָּאָה לְאוֹתָהּ עֲיָרָה אִשָּׁה צְעִירָה מִבְּנוֹת הֶהָמוֹן הַנּוֹצְרִי הָעִירוֹנִי וְיָלְדָה בֵּן שָׁלֹשׁ עַל זְרוֹעוֹתֶיהָ. הִיא בָּאָה עִם יַלְדָּהּ מֵאוֹדֵיסָה וְעָמְדָה לְשָׂרַת בְּבֵיתוֹ שֶׁל הָעוֹרֵךְ־דִּין הַפָּרָטִי דּוֹנִיצְקִי.

שְׁנָתַיִם הָיְתָה הָאִשָּׁה מְשָׁרֶתֶת אֶת הָאָדוֹן דּוֹנִיצְקִי, עַד עָבְרָה לָגוּר בְּבֵית בַּעְלָהּ, הוּא הָאִכָּר הַמְּקוֹמִי קְזַקוֹב, שֶׁנִּשְׂאָה לוֹ בֵּינָתַיִם.

אֶת יַלְדָּהּ אִמִּי אָבִיו־חוֹרְגוֹ, שֶׁקָּרָא עָלָיו אֶת שֵׁם מִשְׁפַּחְתּוֹ, וְהוּא הִיא שֶׁמִּמֶּנּוּ יָצָא אַחֲרֵי כֵן אוֹתוֹ רֹאשׁ־הַלִּסְטִים הָאָיֹם, שֶׁשְּׁמוֹ קְזַקּוֹב.

בְּיַלְדוּתוֹ לָמַד בְּבֵית הַסֵּפֶר הָעַמָּמִי שֶׁפְּמַנְקוֹבְקָה יַחַד עִם יַלְדֵי הַיְהוּדִים בְּאוֹתָהּ הָצַיָּרָה. עַל מַעֲשֵׂי־לְהַכְעִיס מְגֻנִּים נֶגֶד הַמּוֹרִים וְהַתַּלְמִידִים גֹּרְשׁוּהוּ מִן הַכִּתָּה הַשְּׁלִישִׁית.

זְמַן רַב הָלַךְ הַנַּעַר בָּטֵל וְהָיָה עוֹשֶׂה כָּל מִינֵי מְלָאכוֹת בְּבָתֵּי הַיְהוּדִים. בְּיִחוּד חָבַב בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת אֶת הַהֲלִיכָה לַשּׁוֹחֵט בְּזְמַן שֶׁהַנָּשִׁים הַיְהוּדִיּוֹת הָיוּ שׁוֹלְחוֹת עַל יָדוֹ אֶת הַתַּרְנְגֹלוֹת לִשְׁחִיטָה. אוּלָם בְּאוֹתוֹ זְמַן שָׂם עָלָיו עַיִן לְטוֹבָה הָעוֹרֵךְ־דִּין דּוֹנִיצְקִי, שֶׁבְּבֵיתוֹ הָיְתָה אִמּוֹ מְשָׁרֶתֶת לְפָנִים, וְנָתַן לוֹ עֲבוֹדָה. בְּעֶזְרָתוֹ נַעֲשָׂה עֶגְלוֹן בְּחֶבְרַת מְכַבֵּי־הָאֵשׁ, שֶׁיִּסֵּד בְּעֵת הַהִיא בְּעַיָּרָתוֹ, אַחֲרֵי כֵן עָבַר קְזַקּוֹב לִהְיוֹת שַׁמָּשׁ בְּבֵיתוֹ שֶׁל הָרוֹפֵא זַלִינְסְקִי, וְכַעֲבוֹר זְמַן מָה חָזַר לַעֲבוֹד אֵצֶל דּוֹנִיצְקִי. הַפַּעַם קִבֵּל עֲבוֹדַת שׁוֹמֵר בְּשְׁדוֹת הַסֻּלָּק שֶׁלּוֹ.

בִּימֵי מִלְחֶמֶת הָעוֹלָם גִּיְסוּ אֶת קְזַקּוֹב הַצָּעִיר וְשָׁלַח לַעֲבוֹד בְּצָבָא בְּאוֹדֵיסָה. אֲבָל עַד מְהֵרָה קָצָה נַפְשׁוֹ בְּתַפְקִידוֹ הֶחָדָשׁ שֶׁל חַיָּל וְהוּא בָּרַח מִן הַצָּבָא. הוּא נַעֲשָׂה אֲפוֹא בּוֹרֵחַ צְבָאִי הַמִּתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, אוּלָם רָאָה אֶת עַצְמוֹ בַּטוּב. חָזַר בְּגָלוּי לְמַנְקוֹבְקָה עֲיָרָתוֹ וְהִתְפָּאֵר לִפְנֵי חֲבֵרָיו בִּשְׁנֵי אֲקְדוֹחִים וְרוֹבֶה, שֶׁהֵבִיא עִמּוֹ. בְּכָל זֹאת לֹא הִתְאַכְסֵן בְּבֵית אִמּוֹ, מִפַּחַד מַאֲסָר עַל יְדֵי הַמִּשְׁטָרָה. אָבִיו־חוֹרְגוֹ לֹא הָיָה אָז כְּבָר בַּחַיִּים. אַחֲרֵי מוֹתוֹ שֶׁל בַּעְלָהּ נֶעֱשְׂתָה אִמּוֹ תַּגְרָנִית, הִצְלִיחָה מְאֹד בְּמִסְחָרָהּ, וְעַל יְדֵי זֶה רָכְשָׁה לָהּ הַרְבֵּה שׁוֹנְאִים בֵּין אַכָּרֵי הַמָּקוֹם, אֲשֶׁר קִנְאוּ עַזָּה בַּעֲסָקֶיהָ הַמַּשְׂגִּים. הִיא הָיְתָה נוֹסַעַת לְעִתִּים קְרוֹבוֹת לְאוֹדֵיסָה, עִיר מוֹלַדְתָּהּ וְהֵבִיאָה מִשָּׁם סְחוֹרוֹת־בַּד וּבְגָדִים לְמִינֵיהֶם.

קְזַקּוֹב הִתְחַבֵּא מִפְּנֵי שׁוֹנְאֵי אִמּוֹ וּמְקַנְאֵיהָ עַד יְמֵי הַמַּהְפֵּכָה. פְּעָמִים אֲחָרוֹת תָּפְסוּהוּ, אָסְרוּהוּ בְּכְבָלִים וְהוֹבִילוּהוּ לְאוּמַן, אַךְ הוּא הִצְלִיחַ בְּכָל פַּעַם לְהַמְלֵט מִיְּדֵי רוֹדְפָיו. בַּכְּפָר הַסָּמוּךְ נָתַן לוֹ תָּמִיד מְקֻלָּט קְרוֹבוֹ, שֶׁהָיָה שׁוֹמֵר בְּיַעַר.

אַחֲרֵי הַמַּהְפֵּכָה, כַּאֲשֶׁר הֻכְרְזָה חֲנִינָה לְכָל הַבּוֹרְחִים הַצְּבָאִיִּים, שָׁב קַזַקוֹב וּבָא לַעֲבוֹד בַּצָּבָא, זְמַן רַב לֹא שָׁמְעוּ עַל אֹדוֹתָיו כְּלָל. רַק אִמּוֹ הָיְתָה מִתְפָּאֶרֶת לִפְנֵי בְּנֵי הָעֲיָרָה, כִּי בְּנָהּ עָלָה בְּאוֹדֵיסָה בְּדַרְגָּה צְבָאִית וְנַעֲשָׂה קָצִין. שָׁם עָלָה גַּם „כּוֹכְבוֹ" הַמְּזֹהִיר כְּרֹאשׁ לְפוֹרְעִים, הָעוֹשִׂים שְׁפָטִים בַּיְּהוּדִים.

הַדָּבָר הָיָה בְּאַפְּרִיל שְׁנַת 1919, בִּזְמַן שֶׁפֶּטְלְיוּרָה תָּפַס אֶת הַשִּׁלְטוֹן בְּאוּקְרָאִינָה. קַזַקוֹב נִסְפַּח עַל חֵילוֹתָיו הַמְּטַשְׁטְשִׁים, וְאֶת מִלְחַמְתּוֹ בְּ„אֲדָמִים" הִתְחִיל בַּהֲרַגַת הַיְּהוּדִים. בַּקְּיָטָנָה לְיַד אוֹדֵיסָה, זוֹ הַקְּיָטָנָה הַמְפֹאָרָה עַל שְׂפַת הַיָּם הַשָּׁחוֹר וּשְׁמָהּ „הַמְּזֻרָקָה הַגְּדוֹלָה", הָרַג בָּעֵת הַהִיא אֶת כָּל הַשּׁוֹטְרִים הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר שָׁם, וּבְרֹאשׁ שִׁשִּׁים אִישׁ מִן הַנֶּאֱמָנִים לוֹ בָּרַח בְּדֶרֶךְ־הַמֶּלֶךְ שֶׁל בַּלְטָה לְפוֹדוֹלְיָה, וּבְדַרְכּוֹ זוֹ עָשָׂה טֶבַח בִּיהוּדֵי הָעֲיָרוֹת, רָצַח עֲדוֹת שְׁלֵמוֹת עַל זְקֵנֵיהֶן. נְשֵׁיהֶן וְטַפָּן; הָרַג וְלֹא חָמַל גַּם עַל בְּנֵי־עֲיָרָתוֹ הַיְּהוּדִים שֶׁבְּמַנְקוֹבְקָה.

וְהִנֵּה בָּאוּ יְמֵי יוּנִי. בָּעֵת הַהִיא גָּבְרוּ מַעֲשֵׂי הַהִשְׁתּוֹלְלוּת הַפְּרוּעָה וְהָיוּ לְמַעֲשִׂים בְּכָל יוֹם בֵּין הָאֲבָרִים הַמְּקוֹמִיִּים שֶׁבַּסְּבִיבָה. כָּל נַעַר כָּפְרִי זָרִיז הָיָה מְאַסֵּף אֲחָדִים מֵחֲבֵרָיו בְּנֵי־גִילוֹ, וּמִבְּגָדֶיהָ הַצִּבְעוֹנִיִּים שֶׁל אִמּוֹ הָיָה סוֹחֵב לוֹ סְמַרְטוּט אָדֹם וְעוֹשֶׂה מִמֶּנּוּ דֶּגֶל. חֲבֵרָיו עַלִּיזָה זוֹ לָקְחָה לָהּ גַּרְזְנִים וּמַלְגְּזִים בְּיָדֶיהָ וְעָרְכָה לָהּ תַּהֲלוּכָה עַל פְּנֵי הָעֲיָרוֹת לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד יְהוּדִים וְלָבוֹז בַּז. קְהִלּוֹת שְׁלֵמוֹת הָיוּ מִתְחַבְּאוֹת בַּעֲלִיּוֹת־הַגַּג הָאֲפֵלּוֹת מִפְּנֵי עַשְׂרוֹת נַעֲרֵי הַכְּפָר הַשַּׁחֲנָנִים הָאֵלֶּה. הַיְּהוּדִים הַנִּכְבָּדִים שֶׁל יְשׁוּבֵי אוּקְרָאִינָה הָיוּ מְנַשְּׁקִים אֶת יְדֵיהֶם וְאֶת רַגְלֵיהֶם הַמְּלֻכְלָכוֹת וְהַמְטֻנָּפוֹת שֶׁל הַבְּרִיּוֹנִים וּפָדוּ מִיָּדָם אֶת נַפְשָׁם חֶלֶף רְכוּשָׁם, פְּרִי עֲמָלָם שֶׁל דּוֹרוֹת.

הָאִכָּרִים הַמְּקוֹמִיִּים, הַמִּתְוּנִים, הַמֻּשְׁרָשִׁים בַּקַּרְקַע, הַשּׁוֹמְרִים חֹק עָמְדוּ מִסָּבִיב, הֵם וּנְשֵׁיהֶם וְטַפָּם, וְהִתְגַּלְגְּלוּ מִצְחוֹק. בְּעִקָּר מָצְאוּ חֵן בְּעֵינֵיהֶם הַמִּיתוֹת הַמֻּשְׁנוֹת, שֶׁהַנְּעָרִים הַפּוֹחֲזִים הָיוּ מַמְצִיאִים בְּשִׁפְלוּתָם בִּשְׁבִיל שְׁכֵנֵיהֶם הַיְּהוּדִים. בְּרִבּוֹת הַיָּמִים קָנוּ לָהֶן מִיתוֹת־

קלון אלה שם בין ההמון הכפרי, עד כי בימי הירידים היו מבדחים עצמם בקחזות הרגות הצלובות של היהודים, והנער הכפרי היה צוהל לקראתן, פאלו רָאה לפניו את שעשועי הפלאים של הקרקס.

באותו הזמן הנוח שב קזקוב לשדות אומן, שביניהם גדל מילדותו. כל אשר הלך וקרב לחבל אומן, קדמו את פניו בשמחה התושבים הנוצרים והביעו לפניו את קורת רוחם ממעשי השד והרצח, שהוא עושה בין יהודי הערים והעיירות. כאן ראו עיניו, כי על ישובי היהודים הנפחרבים והנשחטים מתנוסס הדגל הפחל־הצהב של אוקראינה הלאמית והחפשית והעומדים בראש הפורעים והרוצחים היו כאן משכילי העם, סטודנטים ומורים, שכפנו את עצמם בשמות נשגבים „ס. ר. שמאליים". אלה היו עורכים טבח ביהודים לפי החק, שחטום והשמידום בשם ה„ולדה" הלאמית של המולדת. קזקוב ראה את עצמו ממש כדג במים. על לבו עלה הרעיון להסיר מעליו את שם הקלון ברזון־רוצח ולהצטרף אל עדת הגבורים הלוחמים של הרפובליקה האוקראינית ולהשמיד את היהודים בשמה הנעלה של ה„ולדה", דגמת קלימנקו והבריו הסוציאליסטים המהפכנים.

כ.

בסצב רוח מרומם כזה נכנס קזקוב על „חיליו" לדבובה בערב שבועות תרע״ט, כדי לבא בדברים עם המפקד הראשי קלימנקו בנוגע ל„עבודתם" המשתפת בין יהודי המחוז. המפקד חנה אז במקום ההוא, בעסקו בגיוס של גדודי־מתנדבים מבין האכרים שבכפרי הסביבה.

קזקוב נכנס לעירה בראש מאה וחמשים פרשים, כלם לבושים כמלחים, סרטים אדמים עונדים את כובעיהם ושני דגלים אדמים בידם. ראש הגדוד היה לבוש „פרינטש", פשוט, תפור בטוב טעם. כלם עמדו על כבר השוק והתבוננו אל העירה.

משֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים הִזְדָּרֵז וְנִגַּשׁ מִיָּד לְבֵית הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית, כְּדֵי לִשְׁאוֹל אֶת רֹאשׁ ה„וַלְדָּה“ הַמְּקוֹמִית, סְמִילְנִיצְקִי, שֶׁעָמַד אָז עַל הַמִּשְׁמָר יַחַד עִם סְגָנוֹ קַפְּנִיק אֵצֶל יְהוּדֵי דְּבוֹבָה, אֲשֶׁר שִׁלְּמוּ שְׂכָרָם בְּמֵיטַב כַּסְפָּם — אוּלַי יוֹדֵעַ הוּא, מִי הֵם הָאֲנָשִׁים שֶׁבָּאוּ.

— הֵם מְכַנִּים אֶת עַצְמָם בְּשֵׁם מַלָּחִים אֲדָמִים — עָנָה סְמִילְנִיצְקִי — אֲבָל, דּוֹמַנִי, כִּי הֵם מַלָּחִים לֹא טוֹבִים...

בֵּינָתַיִם בָּא רֹאשׁ הַגְּדוּד, כְּשֶׁהוּא מְלַבֶּשׁ „פְּרִינְטש“ אֻוְרְחִי צָנוּעַ. שְׁלָשְׁתָּם, הוּא, רֹאשׁ־ה„וַלְדָּה“ וְסִגְנוֹ, נִכְנְסוּ לְבֵית־מַרְזֵחַ הַסָּמוּךְ, שֶׁבְּעָלָיו הָיָה אֶחָד מֵאַכְרֵי הַמָּקוֹם. כַּעֲבוֹר רָגָעִים מְסָפָּר, בָּא שָׁמָּה גַּם מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים. שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים יָשְׁבוּ עַל יַד הַשֻּׁלְחָן וְשָׁתוּ יי״ש. כְּשֶׁעָמַד מֹשֶׁה בַּפֶּתַח, רָמַז לוֹ רֹאשׁ הַגְּדוּד, כִּי יֵשׁ לוֹ רְשׁוּת לְהִכָּנֵס פְּנִימָה, אוּלָם מֹשֶׁה עָנָה בְּנִמּוּס, כִּי יֵשׁ לוֹ דָּבָר אֶל הַמֻּכְתָּר שֶׁל ה„וַלְדָּה“. סְמִילְנִיצְקִי יָצָא עִמּוֹ אֶל הֶחָצֵר וְאָמַר לוֹ, כִּי רֹאשׁ הַמַּלָּחִים־הָאֲדָמִים דּוֹרֵשׁ מִיהוּדֵי הַמָּקוֹם.

מֹשֶׁה רָץ מִיָּד אֶל גְּדַלְיָה קוֹרְצְקִי, אַךְ לֹא מָצָא אוֹתוֹ בְּרֶגַע זֶה בַּבַּיִת. אָז פָּצַר בִּיהוּדִי אַחֵר, שֶׁפָּגַשׁ בְּמִקְרֶה בָּרְחוֹב, אִישׁ שֹׁבָה וּשְׁמוֹ שָׁלוֹם דַּייטְשמַן, וּשְׁנֵיהֶם יַחְדָּו הָלְכוּ לְבֵית הַמַּרְזֵחַ.

הַשְּׁלשָׁה עוֹד יָשְׁבוּ עַל מְקוֹמָם וְהִמְשִׁיכוּ לִשְׁתּוֹת אֶת הַיַּיִן מִן הַבַּקְבּוּק, שֶׁעָמַד עַל יָדָם. רֹאשׁ הַגְּדוּד נָתַן עֵינָיו בִּשְׁנֵי הַיְּהוּדִים, שֶׁנִּכְנְסוּ וְשָׁאַל אוֹתָם, אִם הֵם יוֹדְעִים מִי הַצָּבָא הַזֶּה, שֶׁבָּא זֶה עַתָּה לַעֲיָרָה. עַל הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת עָנָה מֹשֶׁה מִתּוֹךְ בִּינָה נְמוּכָה, כִּי יָדוּעַ לָהֶם מִפִּי הַמֻּכְתָּר, שֶׁהֵם בּוֹלְשֶׁבִיקִים, הַלּוֹחֲמִים עִם הַקּוֹמוּנִיסְטִים. הַיְּהוּדִים מַסְכִּימִים לְכָךְ בְּכָל לִבָּם, וְהֵם נְכוֹנִים לַעֲזוֹר לְאֵלֶּה הַמַּגְּנִים עַל הָעָם.

רֹאשׁ הַגְּדוּד הִבִּיט עַל שְׁעוֹן־הַיָּד שֶׁלּוֹ וְהוֹצִיא מִפִּיו בְּקִצּוּר נִמְרָץ מִלָּה בְּמִלָּה אֶת דְּרִישׁוֹתָיו, כִּי בְּמֶשֶׁךְ חֲצִי שָׁעָה עַל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה לְהָבִיא לוֹ עֶשְׂרִים וַחֲמִשֶּׁת אֲלָפִים רֶבֶל בְּמִזְמָנִים, חֲצִי פּוּד בַּקָּנִיק, מִסְפּוֹא לַסּוּסִים וְסֵעָדָה עִם יי״ש לָרֹב בִּשְׁבִיל חַיָּלָיו.

משה פקד על סמילניצקי לתת על חשבונו, ל„חיילים" לאכול ולשתות כאוות נפשם, והוא החיש את פעמיו אל הצריפה בלוית החבר שחטף לו ברחוב, כדי לכנס את הקהל לישיבה דחופה בבית הכנסת הגדול. יהודי הצריפה התאספו תכף וכהרף עין הפקידו בידו את עשרים וחמשת האלפים בכסף מזומן. כל אחד מסר עד הפרוטה האחרונה מן הכסף אשר נמצא באותו רגע בכיסו.

עם מסירת הכסף ארע אסון. בשעה חמורה זו עלה בעיון בלבו של שלום דייטשמן הזקן, בן־הצריפה התמים, לבקש מאת ראש הגדוד, כי יקבל פחות מן הסכום הנאסף, מפני שיהודי המקום הם אנשים עניים. הלה נתמלא חמה, פניו התאדמו ובלורית, הפהירה והפרועה, התרוממה על ראשו, כאלו שערותיו נהפכו פתאם למסמרים. הוא זרק את הכסף בפניהם מתוך צעקות:

— יציל נפשו מי שיכול! אני מציל באש את הצריפה!

משה נסה להתחנן לפניו ולבקשו, כי לא ישים לבו לדבריו של איש זקן, שדרכו לפטפט. גם שני הנוצרים העתירו עליו, כי יסלח לו, אך לשוא, ראש הגדוד לא אבה שמע. אך באותו רגע נגש אל משה מלח דל־בשר ושחרחר, שעיניו הקטנות והפזיזות היו נוצצות מתחת למצחו המקמט, ורמז לו, כי יצא אחריו החוצה. שם אמר לו בלחש, כי לא יצטער, שר־הגדוד יקח הכסף, הוא, השחרחר יפיס אותו.

בין כה ולה יצאו כלם מבית המרזח ופנו לרחוב של השוק. ראש הגדוד צעד קוממיות בלוית מלחו הרוה והשחרחר, ואנשי המקום הלכו אחריהם, באמצע הדרך נכנסו כלם לבית אכר, וכאן הסבים השר לקחת את הכסף. הוא מנה בכבודו ובעצמו את כל הסכום ופסל מן החבילה, המלאה והגדושה, שלשה שטרות בני־חמשים רבל, שלא מצאו חן בעיניו. ולבסוף הכריז, כי חסרים עוד חמש מאות רבל, ושוב נכשל בדבור פה שלום דייטשמן, שאמר לתמו מתוך פשטות, כי אפשר שהאדון המפקד טעה במנין, ראש

הַגְּדוּד הִשְׁלִיךְ עוֹד הַפַּעַם אֶת צְרוֹר הַכֶּסֶף, אֲבָל משֶׁה לֹא נָפַל בְּרוּחוֹ וְהִסְבִּיר לוֹ, כִּי הַזָּקֵן סוֹבֵל מִגְּדוּדֵי־שֵׁנָה וּלְפִיכָךְ מְקַשְׁקֵשׁ בִּלְשׁוֹנוֹ סְתָם. רֹאשׁ הַגְּדוּד לָקַח סוֹף־סוֹף אֶת הַכֶּסֶף, אֲבָל גֵּרֵשׁ אֶת הַזָּקֵן הַשּׁוֹטֶה מֵעַל פָּנָיו, גַּם דָּרַשׁ חֲמִשָּׁה בַּקְבּוּקֵי יי״ש. משֶׁה הֵבִיא כְּרֶגַע אֶת הַמַּשְׁקֶה הַמְבֻקָּשׁ יַחַד עִם הַתּוֹסֶפֶת שֶׁל חֲמֵשׁ מֵאוֹת הָרֻבָּלִים הַחֲסֵרִים, וְהַשַּׂר הִכְטִיחַ בְּהֶן צְדָקוֹ, כִּי ״חֵילָיו״ לֹא יִגְּעוּ לְרָעָה בַּצַּיָּרָה זוֹ.

הַלַּיְלָה עָבַר בְּשֶׁקֶט. בַּלְשָׁכָּה שֶׁל ה״וְלַדָּה״ יָדְעוּ כְּבָר כִּי הַבָּאִים הֵם קַזַּקוֹב וּכְנֶפְיָתוֹ, וּמָסְרוּ אֶת הַדָּבָר גַּם לְמשֶׁה. רֹאשׁ הַגְּדוּד עִם ״חֵילָיו״ לָנוּ בְּתוֹךְ הַכֶּפֶר הַסָּמוּךְ לָצַיָּרָה, וְשָׁם עָרְכוּ חֲגִיגָה. שַׂר הַגְּדוּד נָתַן תְּשׁוּרוֹת בְּיָד רְחָבָה לַבָּנִים וְלַבָּנוֹת שֶׁל הָאִכָּרִים מִן הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֵּלִים הַיְקָרִים, אֲשֶׁר לָקְחוּ מִבָּתֵּי הַיְּהוּדִים הַנִּשְׁדָּדִים וְהַנִּשְׁחָטִים עַל יָדוֹ וְעַל יְדֵי פּוֹרְעָיו הַצְּעִירִים. בְּכָל בֵּית עָרְכוּ לִכְבוֹד הָאוֹרְחִים סְעֻדָּה בְּלוֹוַית שִׁירִים וְרִקּוּדִים וּנְגִינוֹת בְּמַפּוּחִיוֹת. נִפְקַד שָׁם אַךְ מְקוֹמוֹ שֶׁל הַמַּלָּח הַשְׁחַרְחַר. הוּא יָשַׁב עַד חֲצוֹת הַלַּיְלָה בְּבֵיתוֹ שֶׁל משֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, שָׁם סָעַד עִמּוֹ פַּת־עַרְבִית, וּבְשִׂבְתּוֹ לְיַד הַשֻּׁלְחָן הָעָרוּךְ, סִפֵּר לוֹ בְּסוֹדֵי־סוֹדוֹת, כִּי הוּא יְהוּדִי מֵאוֹדֵיסָה הָעִיר. פַּעַם אֵרַע לוֹ לָשֶׁבֶת בְּבֵית הַסֹּהַר בַּעֲוֹן גְּנֵבָה, שֶׁנִּכְשַׁל בּוֹ וּבְתָאוֹ יָשַׁב אָז אוֹתוֹ קַזַּקוֹב, שֶׁנִּכְשַׁל אַף הוּא בְּחַטָּא זֶה, וְאָז כָּרְתוּ בְּרִית יְדִידִים וַחֲבֵרִים נֶאֱמָנִים לְכָל יְמֵי חַיֵּיהֶם, וְכָעֵת הוּא מְלַוֶּה אוֹתוֹ בְּדַרְכּוֹ הַנּוֹרָאָה, כְּדֵי לְהַמְלִיץ לְפָנָיו עַל יְהוּדִים. וְכָךְ הִצִּיל מִכְּלָיוֹן עֲיָרוֹת שְׁלֵמוֹת. משֶׁה הִקְשִׁיב לְסִפּוּרוֹ הָאִים וּפָחַד לְהַרְבּוֹת בִּשְׁאֵלוֹת. הוּא רַק סִפֵּר בְּשִׂבְחוֹ עַל הַטּוֹב שֶׁהוּא עוֹשֶׂה עִם בְּנֵי־עַמּוֹ הָאֻמְלָלִים.

בַּבֹּקֶר קָם קַזַּקוֹב וְהָלַךְ לוֹ לַכֶּפֶר בַּבַּנְקָה הַקָּרוֹב, כְּדֵי לָבוֹא בְּדְבָרִים עִם קְלִימֶנְקוֹ עַל ״עֲבוֹדָה״ מְאֻחֶדֶת וּמְשֻׁתָּפֶת. אֲבָל קְלִימֶנְקוֹ עָנָה לוֹ קָשׁוֹת, כִּי שׁוֹדְדִים וְרוֹצְחִים הוּא נוֹהֵג לְהָמִית בְּלִי דִּין וְדְבָרִים, וּבְאוֹתוֹ רֶגַע נָתַן פִּקָּדָה לַאֲנָשָׁיו לְאָסְרוֹ, אַךְ הוּא הִצְלִיחַ לְהִתְחַמֵּק וּלְהַמְלִיט אֶל הַכֶּפֶר הַסָּמוּךְ וְשָׁם הִתְחַבֵּא.

בֵּינָתַיִם קָמָה בְּדֶבּוֹבָה מְהוּמָה. בִּשְׁעַת הַבֹּקֶר הַמְאֻחֶרֶת, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ מַלָּחֵי קְזַקוֹב „הָאֲדָמִים" לַעֲזוֹב אֶת הָעֲיָרָה וְלַעֲבוֹר אֶל הַכְּפָר בַּבַּנְקָה אַחֲרֵי מַנְהִיגָה הַנָּצָרְץ, וְעִמָּהֶם גַּם הַבַּחוּרִים הַנּוֹעָזִים מִבְּנֵי הָאִכָּרִים הַמְּקוֹמִיִּים, שֶׁהִתְחַבְּרוּ הַלַּיְלָה לִגְדוּדֵי הַמַּלָּחִים — אוֹתָהּ שָׁעָה עָלָה רַעְיוֹן מְשֻׁגָּע בְּלִבּוֹ שֶׁל יְהוּדִי מִבְּנֵי הָעֲיָרָה וּשְׁמוֹ זְכַרְיָה קוֹזוֹדוֹי לְהַגִּישׁ לִפְנֵיהֶם תְּלוּנָה עַל הָרוֹצְחִים הַמְּקוֹמִיִּים, שֶׁהֵמִיתוּ בְּלֵיל־הַהֲרָגָה בְּדֶבּוֹבָה אֶת שְׁנֵי יְלָדָיו הַקְּטַנִּים יַחַד עִם הַיְהוּדִים, שֶׁבִּקְּשׁוּ מִפְלָט בְּבֵיתוֹ שֶׁל הַקַּצָּב דָּוִד פּוּרְמַן.

הַדָּבָר הָיָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל שָׁבוּעוֹת. יְהוּדִים לְבוּשִׁים בִּגְדֵי־חַג יָצְאוּ מִבָּתֵּי הַכְּנֶסֶת. גַּם אוֹתוֹ זְכַרְיָה שָׁב לוֹ מִבֵּית הַכְּנֶסֶת הַגָּדוֹל, וּבְעָבְרוֹ בָּרְחוֹב וּבְרָאוֹתוֹ אֶת הַמַּלָּחִים עִם הַדְּגָלִים הָאֲדָמִים בִּידֵיהֶם, בָּרְרָ הָיָה לוֹ, כִּי אֱלֹהִים הֵם בּוֹלְשֶׁבִיקִים, וְלָכֵן נִגַּשׁ אֲלֵיהֶם וְסָח לְפִי תֻמּוֹ עַל הָעָוֶל הַגָּדוֹל שֶׁעָשׂוּ לוֹ אַנְשֵׁי עֲיָרָתוֹ הַנּוֹצְרִים.

כְּרֶגַע קָמָה מְהוּמָה מְסָבִיב. מֵרְחוֹבוֹת הָאִכָּרִים בָּאוּ בִּמְרוּצָה הַמּוֹנֵי אֲנָשִׁים נִרְגָּזִים וְנִסְעָרִים, אֲשֶׁר הִקִּיפוּ אֶת זְכַרְיָה וְאָמְרוּ לַעֲשׂוֹת בּוֹ „דִּין־לְעַצְמָם" עַל כִּי הָלְשִׁין אֶת הַכְּפָר לִפְנֵי אֲנָשִׁים זָרִים. הֵן גַּם הוּא, שֶׁ„הָאֲדָמִים" הָאֵלֶּה אֵינָם בּוֹלְשֶׁבִיקִים, לוּלֵא זֹאת, הֲרֵי הָיוּ כְּבָר מְכֻוָּנִים אֲקֵדָחִים טְעוּנִים כְּלַפֵּי שְׁתֵּי אָזְנָיו שֶׁל כָּל אִישׁ, שֶׁהַיְהוּדוֹנִי זְכַרְיָה הוֹרָה עָלָיו.

אֲבָל זְכַרְיָה לֹא נִרְתַּע. הוּא עָמַד בְּתוֹךְ הֲמוֹן הָאִכָּרִים הַנִּרְגָּזִים, כָּלוֹ זָב דָּם, וְקָנוֹ מְמֻרָּט וְהוּא צוֹעֵק, כִּי עָלָיו לְמָסוֹר לְמִשְׁפָּט אֶת הָרוֹצְחִים, אֲשֶׁר הָרְגוּ אֶת יְלָדָיו הַקְּטַנִּים וְהַחַפִּים מִפֶּשַׁע.

עַל זֶה עָנוּ לוֹ הָאִכָּרִים בְּמַכּוֹת נִמְרָצוֹת, אֲשֶׁר יָרְדוּ עַל רֹאשׁוֹ מִכָּל עֵבֶר בְּאַגְרוֹפֵי־בַרְזֶל. מִסָּבִיב עָמְדוּ הַיְהוּדִים, גְּבָרִים וְנָשִׁים, לְבוּשִׁים בִּגְדֵי חַג שֶׁל צֶמֶר וּמֶשִׁי וְשַׁקֵּי הַטַּלִּיתוֹת עִם הַמַּחֲזוֹרִים תַּחַת בֵּית־שֶׁחְיָם, וְהֵם מִתְחַנְּנִים לִפְנֵי הֲמוֹן הַסּוֹעֵר, כִּי כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ הֵם, יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, לְהַצִּיל פַּעַם אֶת חַיָּיו שֶׁל בְּנוֹ יְחִידוֹ שֶׁל דִּיזֶ׳רְיָה אָבְצָ׳רוֹק מִידֵי הַקַּצָּפִים הָאֲדָמִים שֶׁל נוֹבִי־אַרְחַנְגֶּלְסְק,

כֵּן יִכְמְרוּ רַחֲמֵיהֶם הַיּוֹם עַל זְכָרָיָה הַמְסָכֵּן. הֲלֹא הוּא אָב לְבָנָיו וְנַפְשׁוֹ מָרָה עָלָה עַל מוֹת יְלָדָיו הָרְכִים וְעַל כֵּן שָׂפַךְ אֶת לִבּוֹ לִפְנֵי הָאֲנָשִׁים שֶׁפָּגַשׁ, אֲבָל הֵם, יְהוּדֵי הָצָיְרָה, עֲרֵבִים לוֹ, כִּי לֹא יַעֲשֶׂה רַע לְאִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַמָּקוֹם. אוּלָם כָּל תַּחֲנוּנֵיהֶם עָלוּ בַתֹּהוּ. אִישׁ לֹא שָׂם לֵב אֲלֵיהֶם. שְׁאָגָה מְטַמְטֶמֶת וּצְרוּדָה הִרְעִידָה אֶת הָאֲוִיר. פַּרְצוּפִים מְשֻׁלָּהָבִים וְאֻגְרוֹפִים קְמוּצִים הִתְנוֹעֲעוּ מִסָּבִיב לַקָּרְבָּן הָאֻמְלָל. לִנְכַח הַשֶּׁמֶשׁ הַזּוֹרַחַת נִצְנְצוּ סַכִּינִים וְגַרְזְנִים מֵעַל רָאשֵׁיהֶם. אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע קָרָה נֵס. נִשְׁמְעָה יְרִיַּת תּוֹתָח וְאַחֲרֶיהָ הִרְעִישׁוּ אֶת הָאֲוִיר מִצַּד הַכְּפָר קוֹרְזוֹבָה רַעֲמֵי הַזּוֹרְק־כַּדּוּרִים וּפְצוּץ נוֹרָא שֶׁל יְרִיּוֹת רוֹבִים. זוֹ הָיְתָה הַתְקָפָה נוֹעָזָה מִצַּד קְלִימֶנְקוֹ עַל קְזַקוֹב וְאַנְשֵׁי הַכְּנֻפְיָה שֶׁלּוֹ וּמִצַּד הַשֵּׁנִי הִסְתָּעֵר עֲלֵיהֶם בְּרִישְׁקוֹ עִם בַּחוּרָיו הַמִּתְנַדְּבִים. הִנֵּה כָּכָה עָמְדוּ רְחוֹבוֹת הָאִכָּרִים שֶׁל הָצָיְרָה בֵּין שְׁתֵּי לְהָבוֹת, שֶׁהָיוּ עֲלוּלוֹת לְהַחֲרִיבָם וּלְהָבִיא כְּלָיוֹן עַל תּוֹשָׁבֵיהֶם. הֶהָמוֹן הַמְבֹהָל עָזַב לְנַפְשׁוֹ אֶת זְכָרָיָה הַמִּתְעַלֵּף וּבָרַח אֶל הַגֶּשֶׁר, הַמּוֹבִיל לִכְפָרָם שֶׁמֵּעֵבֶר הַנָּהָר. בָּרְחוּ גַּם הַמַּלְחִים הָ„אֲדֻמִּים", בְּחֻפְצָם לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁם מִחוּץ לָצָיְרָה הַנִּתְקֶפֶת, וּשְׁנֵי הַבַּחוּרִים מִבְּנֵי הָאִכָּרִים הַמְּקוֹמִיִּים, שֶׁהִצְטָרְפוּ הַלַּיְלָה לְקְזַקוֹב וּכְנֻפְיָתוֹ, פָּשְׁטוּ אֶת כָּתְנוֹתֵיהֶם הַלְּבָנוֹת וְהַמְרָקָמוֹת וְהֵרִימוּ אוֹתָן עַל מַקְלוֹת מֵעַל רָאשֵׁיהֶם לְאוֹת, כִּי הֵם נִכְנָעִים.

קוֹל הַיְרִיּוֹת חָדַל מִיָּד. בְּרִישְׁקוֹ וַאֲנָשָׁיו נִכְנְסוּ לְדָבוֹבָה וּפָרְקוּ אֶת הַגֶּשֶׁק מֵעַל עַשְׂרוֹת הַפּוֹרְעִים, שֶׁהִתְחַפְּשׁוּ לְמַלָּחִים אֲדֻמִּים וְלֹא הִסְפִּיקוּ עוֹד לְהַמְלִט מִן הָצָיְרָה. הוּא לָקַח אֶת הַגֶּשֶׁק גַּם מִיְּדֵי הַנַּעַר הַכְּפָרִי אֲשֶׁר קְזַקוֹב זִיֵּן אוֹתָם בַּלַּיְלָה הַהוּא, וְאֶת קְזַקוֹב עַצְמוֹ אָסְרוּ עוֹד בְּאוֹתוֹ יוֹם, לְפִי פְּקֻדָּתוֹ שֶׁל קְלִימֶנְקוֹ, וְהֻבִיאוּהוּ יָשָׁר לְבֵיתוֹ אֲשֶׁר בַּכְּפָר בַּבַּנְקָה. הוּא הֻחְלִיט לַהֲמִיתוֹ בִּירִיָּה לְמֶחֱרַת עִם הָנֵץ הַחַמָּה.

אֲבָל אִכָּרֵי בַּבַּנְקָה הַמּוֹסְתִּים הָיוּ עַתָּה הַזָּקִים יוֹתֵר מִן הַמַּהְפֵּכָן הַשְּׁמָאלִי קְלִימֶנְקוֹ. בַּלַּיְלָה שִׁחְרְרוּ חַיָּלָיו אֶת קְזַקוֹב וְנָתְנוּ לוֹ לִבְרֹחַ

עַל נַפְשׁוֹ. הוּא הָלַךְ אֶל הַכְּפָרִים הַסְּמוּכִים וּמָצָא שָׁם הַרְבֵּה מְמַלְּחָיו, עָמַד בְּרֹאשָׁם וְנִכְנַס עִמָּהֶם שׁוּב לְדֶבּוֹנָה, כְּדֵי לְמָשׁוֹךְ אַחֲרֵיהֶם אֶת בַּחוּרֵי הַכְּפָר הַמְּזַנְּנִים עַל יָדוֹ בְּאוֹתוֹ לַיְלָה, שֶׁלָּן בַּמָּקוֹם. הוּא חָנָה לְיַד תַּחֲנַת הַשֶּׁלֶפּוֹן וְנִכְנַס פְּנִימָה אֶל הַתַּחֲנָה הַדְּבוֹבִית לְפְקִידַת יְלִינָה וַסִילֶבְנָה שֶׁהִתְוַדְּעָה אֵלָיו וְהִתְיַדְּדָה עִמּוֹ בְּזְמַן בִּקּוּרוֹ הָרִאשׁוֹן. הַפַּעַם הֵסִירוּ מַלָּחָיו מֵעַל כּוֹבְעֵיהֶם אֶת הַסְּרָטִים הָאֲדֻמִּים. הֵם פָּנוּ לַשּׁוֹטֵר, שֶׁנִּזְדַּמֵּן לָהֶם בְּמִקְרֶה בָּרְחוֹב, וּפָקְדוּ עָלָיו לָלֶכֶת וּלְהַגִּיד לַיְהוּדִי הַצָּנוּם וּשְׁחוֹר־הַזָּקָן, שֶׁדַּרְכּוֹ לְהַאֲכִיל חַיָּלִים, כִּי הֵם רְעֵבִים. הַשּׁוֹטֵר מִלֵּא אֶת הַפְּקֻדָּה וּמָסַר אֶת הַדָּבָר לְמשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים. הַלָּה בָּא תֵּכֶף וּבְיָדוֹ לֶחֶם, נַקְנִיק וְיי״ש. הַמַּלָּחִים בְּלוּעֵי הַשּׁוֹטֵר הָלְכוּ לָהֶם לְבֵית הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית וְיָשְׁבוּ יַחְדָּו לֶאֱכוֹל סְעֻדָתָם.

אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע יָרַד מְטַר יְרִיּוֹת עַל הָעֲיָרָה שׁוּב מִצַּד קוּרְז׳וֹבָה הַכְּפָר. הֲגַד לִבְרִישְׁקוֹ, כִּי קַזַקוֹב יוֹשֵׁב בְּדֶבּוֹנָה, וּמִיָּד קָם עִם נְעָרָיו וְעָבְרוּ אֶת הַגֶּשֶׁר, כְּדֵי לְהָפוֹס אוֹתוֹ חַי אוֹ מֵת.

אֲבָל אִכְּרֵי דֶבּוֹנָה עָשׂוּ לוֹ, כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אִכְּרֵי בַּבַּנְקָה לַמְפַקֵּד הַשְּׁמָאלִי קָלִימָנְקוֹ... עַד שֶׁהִסְפִּיק מַרְקָלוֹ לִפְרֹק אֶת הַגֶּשֶׁק מֵעַל חֲמֶשֶׁת הַחַיָּלִים הַמְּזַנְּנִים שֶׁל קַזַקוֹב, אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּבֵית הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית וְנֶהֱנוּ מִן הַסְּעֻדָּה, שֶׁעָרַךְ לִכְבוֹדָם משֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים עַל חֶשְׁבּוֹן הַצִּבּוּר הַיְהוּדִי, נִמְלַט בֵּינָתַיִם קַזַקוֹב עַצְמוֹ. הֶחְפִּיאָה אוֹתוֹ הָעַלְמָה הַזָּקָנָה וְהַגִּבְּנַת יְלִינָה וַסִילֶבְנָה, שֶׁלִּבָּה רָגָה אַהֲבָה אֶל הַבְּרִיוֹן קַזַקוֹב. כְּשֶׁנִּכְנַס בְּרִישְׁקוֹ לְתַחֲנַת הַטֶּלֶפּוֹן לְחַפְּשׂוֹ, כְּבָר מָצָא הָרוֹצֵחַ עַל יָדָהּ מַהֲבוֹא בָּטוּחַ. הִיא הִצְפִּינָה אוֹתוֹ בַּאֲרוֹן הַבְּגָדִים שֶׁבְּחַדְרָהּ בֵּין כְּעִילֶיהָ וְשִׂמְלוֹתֶיהָ הַכְּרֻכִּים, וּלְמַרְקָלוֹ אִיא אָמְרָה כִּי קַזַקוֹב קָפַץ אֶל הַחֶצֵר בְּעַד הַחַלּוֹן הַפָּתוּחַ וַיִּבְרַח. אֶת דְּבָרֶיהָ אֲשֶׁר גַּם בַּעַל הַבַּיִת דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי.

בֵּין תּוֹשָׁבֵי הַמָּקוֹם הַנּוֹצְרִים נֶהְשַׁב הָאִישׁ דַּוְקָא לְ״חָפְשִׁי בְּדֵעוֹת״. בִּימֵי קֶרֶנְסְקִי עָבַד דִּימִיטְרוֹ בַּצָּבָא, וְאַחֲרֵי כֵן, כַּאֲשֶׁר הִתְפָּרְדוּ צְבָאוֹת רוּסְיָה הַצָּרִית וּבָרְחוּ אִישׁ אִישׁ לְבֵיתוֹ, שָׁב דִּימִיטְרוֹ

לְדֶבּוֹבָה וּבְלִבּוֹ רַעְיוֹנוֹת עַל הַחֵרוּת כְּבוֹלְשֶׁבִיק שֶׁל הַיָּמִים הָהֵם. שַׁבּוֹלִינְסְקִי הָיָה אִכָּר עָשִׁיר, בַּעַל קַרְקַע, גַּם יָדַע אֶת מְלֶאכֶת הַסַּנְדָּלָרוּת וְעַל כָּל אֵלֶּה סָחַר גַּם בַּחֲזִירִים. הוּא בָּנָה לוֹ בְּדֶבּוֹבָה שְׁנֵי בָּתִּים מֵהֶדְרִים דֶּגְמַת בָּתֵּי הַכְּרָךְ. אִשְׁתּוֹ, טוֹלְיָה שַׁבּוֹלִינְסְקִי, הָיְתָה בְּבַחֲרוּתָהּ מְשָׁרֶתֶת בְּבָתֵּי הַיְהוּדִים שֶׁבַּמָּקוֹם וְזֶמֶן רַב שָׁרְתָה בְּבֵית הָרַבָּנִית, אַף הִיא הָיְתָה חַגָּרְנִית בַּשּׁוּק וּמָכְרָה כָּל מִינֵי כַּפֹּלֶת. כְּמוֹ בַּעְלָהּ אָהֲבָה גַּם הִיא אֶת הַמִּסְחָר הָרַעֲשָׁנִי שֶׁבַּ„יְרִידִים". שְׁנֵיהֶם הָיוּ מְעֹרָבִים עִם הַצַּבּוּר הַיְהוּדִי בְּעִירָם; שְׁנֵיהֶם דִּבְּרוּ אִידִית עֲמָמִית־עַסִיסִית; בְּדִיחוֹתֶ־הָ וּפִזְמוֹנוֹתֶיהָ שֶׁל טוֹלְיָה בַּלָּשׁוֹן הַיְהוּדִית קָנוּ לָהֶם שֵׁם בְּכָל הַסְּבִיבָה.

בְּלֵיל־הַהַרְגָה שֶׁל פֶּסַח שֶׁנִּי מָצְאוּ לָהֶן הָרַבֵּה מִשְׁפָּחוֹת יְהוּדִיוֹת מִקְלָט בְּבֵיתוֹ שֶׁל דִּימִיטְרוֹ. וְאוֹתוֹ דִּימִיטְרוֹ עַצְמוֹ עָזַר אַחֲרֵי כֵן לַגּוֹבֶנֶת יֶלִינָה וְסִילֶבְנָה, בַּת הַפַּרְבָּרִים הַחֲשֻׁכִּים שֶׁל אוּמַן, לְהָגֵן עַל חַיֵּי קַזַקוֹב. לְפִי דַּעְתָּם שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם, פָּחַד כִּפְנֵי נְקָמָתָם שֶׁל תּוֹשָׁבֵי הַכְּפָר מֵעֵבֶר הַנָּהָר. הֲלֹא שָׁם נֶחְשַׁב קַזַקוֹב לְאִישׁ מִשֶּׁלָּהֶם, הַמֻּגָּן בְּכָל נַפְשׁוֹ עַל הָאִכָּרִים וְלוֹחֵם לְטוֹבָתָם בַּיְהוּדוֹנִים. אֲבָל קָרוֹב לְוַדַּאי, כִּי דִּימִיטְרוֹ הִסְתִּיר אֶת קַזַקוֹב מִטַּעֲמִים הָמְרִיב. הוּא הָס עַל חֲלוֹנוֹתָיו הַיָּפִים שֶׁל בֵּיתוֹ, זֶה הַבַּיִת הַמֻּרְוָח וְהַנֶּהְדָּר, שֶׁבּוֹ הָיְתָה תַּחֲנַת הַטֶּלֶפוֹן. הוּא רָצָה לִמְנוֹעַ אֶת הַיְרִיוֹת מִבֵּיתוֹ, וְלָכֵן הֶחְבִּיא יָפֶה יָפֶה אֶת הָרוֹצֵחַ, לְבַל יִמְצָאוּהוּ הַחַיָּלִים. כַּאֲשֶׁר הִקִּיפוּ אַנְשֵׁי מַרְקֶלוֹ הַמְּזַיְנִים אֶת חֲצֵרוֹ, וּבְרִישְׁקוֹ עַצְמוֹ נִכְנַס לְתוֹךְ הַבַּיִת לְעָרוֹךְ שָׁם הִפּוּשׁ בְּכָל פִּנָּה וּפִנָּה, הִתְחַכְּמָה יֶלִינָה וְסִילֶבְנָה לְהוֹצִיא אֶת קַזַקוֹב בְּעֹד הַפֶּתַח שֶׁל הַמִּטְבָּח וּלְהוֹרִידוֹ אֶל הַמַּרְתֵּף, בְּפֶקֶדָּה עָלָיו לְהִכָּנֵס שָׁם לְתוֹךְ חָבִית רֵיקָה וּלְהִתְכַּסּוֹת בְּשַׁקִּים. שֶׁיִּמְצָא לוֹ שָׁם לָרֹב.

אָמְנָם בְּרִישְׁקוֹ עָשָׂה חִפּוּשׁ יְסוֹדִי, הָפַךְ אֶת כָּל הַבַּיִת, אִיֵּם עַל שַׁבּוֹלִינְסְקִי כִּי יַצִּית אֶת בֵּיתוֹ, וְהֶחְצֵר עַל כָּל בִּנְיָנָיו תַּעֲלֶה בָּאֵשׁ, אַךְ הַלָּה נִשְׁבַּע לוֹ בְּכָל הַקָּדוֹשׁ, כִּי הַבְּרִיוֹן אֵינוֹ כָּאן. בְּעֵינָיו רָאָה, כִּי הוּא בָּרַח. הוּא שָׁלַח אוֹתוֹ לְחַפֵּשׂ גַּם בַּמַּרְתֵּף. מַרְקֶלוֹ כִּבֵּר

נִגַּשׁ אֶל פֶּתַח הַמַּרְתֵּף, אַךְ נִרְתַּע פִּתְאֹם... בְּרֶגַע זֶה הֶאֱמִין בְּהֶן צַדִּיקוֹ שֶׁל דִּימִיטְרוֹ. הֲלֹא שַׁבּוֹלִינְסְקִי יָדוּעַ כְּאִישׁ בַּעַל דֵּעוֹת חָפְשִׁיוֹת וְקָשֶׁה לְהַאֲמִין, כִּי הוּא יִתֵּן מַחֲסֶה בְּבֵיתוֹ לְשׁוֹדֵד וְרוֹצֵחַ.

כא.

קוֹזַקוֹב יָשַׁב בְּבֵיתוֹ שֶׁל שַׁבּוֹלִינְסְקִי הַמַּכְנִיס אוֹרְחִים עַד שָׁעָה מְאֻחֶרֶת בַּלַּיְלָה, וּלְאַחַר שֶׁכָּבָה הָאוֹר בַּחֲלוֹן הָאַחֲרוֹן שֶׁל בָּתֵּי הַיְהוּדִים, הוֹצִיאָהוּ דִּימִיטְרוֹ בְּעֶגְלָתוֹ אֶל מִחוּץ לָעֲיָרָה וְנָתַן לוֹ חֹפֶשׁ לְהִתְלַט עַל נַפְשׁוֹ הָרַחֵק מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה, לְבַל תִּמְצָאֵהוּ עֵינוֹ הַפְּקוּחָה שֶׁל מַרְקֶלוֹ. אוּלָם קוֹזַקוֹב לֹא הִרְחִיק לָלֶכֶת מִן הַסְּבִיבָה הַזֹּאת. בַּכְּפָרִים הַסְּמוּכִים גִּיבִּילְבָקָה וְאוֹקְסוֹנִינָה אָסַף שׁוּב "חַיָּלִים" וּבְרֹאשָׁם עָלָה עַל הָעֲיָרָה טוֹרְגוֹבִיצָה, הַיּוֹשֶׁבֶת בְּמֶרְחָק שֶׁל עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ פַּרְסָה מִדְּבוֹבָה.

וְשָׁם אֵרַע גַּס.

זֶה הָיָה מָקוֹם מוֹלַדְתּוֹ שֶׁל הַמַּלָּח הַיְהוּדִי הַשְּׁחַרְחַר, חֲבֵרוֹ הַנֶּאֱמָן שֶׁל קוֹזַקוֹב, זֶה שֶׁהִתְיַדֵּד עִמּוֹ, בְּשִׁבְתָּם יַחְדָּו בְּבֵית הַסֹּהַר בְּאוֹדֵיסָה לְאַחַר שֶׁנִּכְשְׁלוּ שְׁנֵיהֶם בְּחִטָּא שֶׁל גְּנֵבָה. בְּשָׁעַת הַמְּהוּמָה הַגְּרוֹלָה בְּדֶבּוֹבָה, כְּשֶׁהִתְחִילוּ קְלִיפֶנְקוֹ וַאֲנָשָׁיו לְהַתְקִיף אֶת "הַמַּלָּחִים" בְּכַדּוּרֵי תּוֹתָח, הִצְלִיחַ הַשְּׁחַרְחַר לְהַמְלִט. הוּא בָּרַח לְעִיר מוֹלַדְתּוֹ, שָׁם גָּרוּ אָבִיו וְאִמּוֹ הַזְּקֵנִים. הוֹרָיו שָׂמְחוּ לִרְאוֹת כִּי בְּנָם עוֹדֶנּוּ חַי, אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֶאֱמִינוּ, כִּי נִסְפָּה בַּמִּלְחָמָה.

כַּצָּבוֹר שָׁלְשָׁה יָמִים בָּא גַּם קוֹזַקוֹב לְטוֹרְגוֹבִיצָה בְּלִוְיַת "חַיָּלָיו" הַחֲדָשִׁים וּמָצָא כָּאן אֶת חֲבֵרוֹ הַיְהוּדִי. הַלָּה הִתְחִיל לְהִתְחַנֵּן לְפָנָיו, כְּדַרְכּוֹ, כִּי לֹא יַעֲשֶׂה רָעָה לַעֲיָרָתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁתּוֹשָׁבֶיהָ הֵם יְהוּדִים עֲנִיִּים, הַחַיִּים רַק עַל יְגִיעַ כַּפֵּיהֶם. הוּא סָח לוֹ גַּם עַל הוֹרָיו הַיְשִׁישִׁים, שֶׁצִּפּוּ לְבוֹאוֹ מִן הֶחָזִית, וְיוֹמָם וָלַיְלָה בָּכוּ עָלָיו. פַּעַם חָשְׁבוּ, כִּי כְּבָר נֶהֱרַג וּפַעַם הֶאֱמִינוּ, כִּי עוֹד יָשׁוּב אֲלֵיהֶם. אַחֲרֵי כֵן הָלַךְ עִם חֲבֵרוֹ אֶל הַגֶּשֶׁר מֵעַל הַנָּהָר וְהֶרְאָה לוֹ אֶת

הַמָּקוֹם שֶׁבְּיַלְדוּתוֹ הָיָה אוֹהֵב לְהִתְאַמֵּן שָׁם בִּשְׁחָיָה וְלִשְׁקוֹעַ בִּמְצוּלָה מִתַּחַת לַמָּיִם. טַיֶּל עִמּוֹ גַּם בֵּין גַּנֵּי הָאַבָּרִים וְהֵרָאָה לוֹ אֶת הַגְּדֵרִים הַדּוֹקְרוֹת, שֶׁהָיָה מְטַפֵּס עֲלֵיהֶן בְּחָשְׁכַת הַלַּיְלָה, בְּעוֹדֵנוּ נַעַר, כְּדֵי לְגַנּוֹב תַּפּוּחִים. וּלְמַעַן יְדִידוֹ זֶה הֶחְבִּיב עָשָׂה קַזַּקוֹב חֶסֶד עִם בְּנֵי־עַמּוֹ בַּמָּקוֹם הַהוּא וְהִשְׁאִיר אֶת יְהוּדֵי טוֹרְגוֹבִיצָה בַּחַיִּים. הוּא דָּרַשׁ מֵהֶם רַק שִׁשִּׁים אֶלֶף רֶבֶל כֶּסֶף־נָקִי.

הַדָּבָר נוֹדַע לַקַּצַּפִּים הָאֲדֻמִּים, בְּנֵי־הַמּוֹשָׁבָה נוֹבִי־אַרְחַנְגֶּלְסְק, הַיּוֹשֶׁבֶת מֵעֵבֶר הַנָּהָר, מוּל אוֹתָהּ הָעֲיָרָה הַיְּהוּדִית טוֹרְגוֹבִיצָה. אֵלֶּה הָיוּ אוֹתָם הַקַּצַּפִּים, הַיְּדוּעִים בִּמְסִירוּתָם לְמִשְׁטַר הַמּוֹעֲצוֹת. הֵם שָׁלְחוּ בַּסֵּתֶר שְׁלִיחַ אֶל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה לְהַגִּיד לָהֶם, כִּי לֹא יָהִינוּ לָתֵת לְקַזַּקוֹב וּכְנֻפְיָתוֹ שׁוּם כֹּפֶר כֶּסֶף, כִּי שַׁלֵּם יְשַׁלְּמוּ לָהֶם כְּגֻמּוּלָם בְּאֹפֶן אַחֵר. וְאִם לֹא יִשְׁמְעוּ הַיְּהוּדִים לַעֲצָתָם שֶׁל אַנְשֵׁי הַמּוֹשָׁבָה, יַעֲלֶה הַנַּעַר הַקַּצַּפִּי עַל עֲיָרָתָם וְיַחֲרִיבוּהָ.

בֵּינָתַיִם עָבְרוּ קַזַּקוֹב עִם „חַיָּלָיו" אֶת הַגֶּשֶׁר וְנִכְנְסוּ לְנוֹבִי־אַרְחַנְגֶּלְסְק. הַדָּבָר הָיָה לִפְנוֹת עֶרֶב. שׁוֹטְרֵי הַמּוֹשָׁבָה קִבְּלוּ אוֹתָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת. תֻּכְנוּ נָתְנוּ לָהֶם מָקוֹם לִינָה בְּבֵית גָּדוֹל וּמְרֻוָּח, שֶׁבּוֹ הָיָה לָפָנִים אוּלָם לְרִקּוּדִים. אַחֲרֵי כֵן בָּאוּ שָׁמָּה הָרַבֵּה מִן הַנַּעַר שֶׁל הַמָּקוֹם. אֵלֶּה הִתְחִילוּ שׁוֹתִים עִם הָאוֹרְחִים בְּמִשְׁתֶּה אַחִים. כָּכָה בִּלּוּ יַחְדָּו עַד אַחֲרֵי חֲצוֹת הַלַּיְלָה. וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הַלְּסָטִים הָלְלוּ הִתְבַּלְבְּלוּ מֵרֹב שִׁכָּרוֹן זָרְקוּ עֲלֵיהֶם פְּצָצָה, וּבוֹ בַּמָּקוֹם נִסְפּוּ מֵהֶם אַרְבָּעָה עָשָׂר אִישׁ. חַבְרֵיהֶם שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים בָּרְחוּ עַל נַפְשָׁם אֶל חֶשְׁכַת הַשָּׂדוֹת, וְגַם הַפַּעַם שָׂחַק לוֹ מַזָּלוֹ שֶׁל קַזַּקוֹב, אַף הוּא הִצְלִיחַ לְהִמָּלֵט בְּחָשְׁכַת הַלַּיְלָה.

כב.

מִיּוֹם שֵׁנִי שֶׁל שָׁבוּעוֹת, מֵאָז גֵּרֵשׁ בְּרִישְׁקוֹ אֶת קַזַּקוֹב עִם מַלְחָיו הָ„אֲדֻמִּים" מִדֶּבּוֹבָה, הָיָה שֶׁקֶט בָּעֲיָרָה עַד כ' סִיוָן. בְּיָמִים אֵלֶּה הִפְחִיד פַּעַם אֶת יְהוּדֵי הַמָּקוֹם רַק הָאָדוֹן מוֹדִילִינְסְקִי, מִי

שֶׁהָיָה הַמְרַגֵּל שֶׁל הַהֶטְמַן*. הוּא הָיָה אָז מְחַפֵּשׂ עֲבוֹדָה, וּבְכֵן אָסַף לוֹ קְנָפְיָה קְטַנָּה בֵּין הַנּוֹעָר הַנּוֹצְרִי שֶׁל פַּרְבָּרֵי אוּמַן הַפְּרוּעִים וְהָלַךְ עִמָּהֶם עַל פְּנֵי הָעֲיָרוֹת הַיְהוּדִיּוֹת שֶׁמִּסְּבִיבָה לְבַקֵּשׁ וְלִמְצוֹא לוֹ שָׂכָל. אוֹלָם אַנְשֵׁי קְנָפְיָתוֹ הָיוּ מוּעָטִים מְאֹד וּמַרְאֵיהֶם הַחִיצוֹנִי כִּבְנֵי־כְרָךְ מְצֻחְצָחִים: לְבוּשִׁים בְּגָדִים חֲדָשִׁים, כּוֹבָעִים מְהֻדָּרִים לָרָאשֵׁיהֶם וְנַעֲלֵי עוֹר צָהֹבוֹת וּמַבְרִיקוֹת בְּרַגְלֵיהֶם, אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם זֶה עַתָּה מִן הַבְּזָה בִּימֵי־הַהַרְגָּה בִּיהוּדֵי אוּמַן. פָּכָה עָלוּ עַל דַּבּוֹבָה. נִכְנְסוּ לָעֲיָרָה מִצַּד חֶלְקַת הַכְּפָרִי, עָבְרוּ אֶת הָרְחוֹבוֹת שֶׁל הָאִכָּרִים וְהִנֵּעַר פָּגַשׁ אוֹתָם בְּצִהוּק וּבְקְרִיאוֹת שֶׁל בּוּז. וּבְכָל זֹאת הִצְלִיחוּ גַּם אֵלֶּה לִשְׁדּוֹד חֲנֻיּוֹת אֲחָדוֹת שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם, וּמֵשָׁם הָעוֹשֶׁה־אוֹפָנִים נֹהֵל אִתָּם מַשָּׂא־וּמַתָּן בְּשֵׁם בְּנֵי־עֲדָתוֹ בְּנוֹגֵעַ לְכֹפֶר נֶפֶשׁ, הַמְכֻנֶּה בְּפִי כָּל הַנְּפָנְיוֹת שֶׁל הַיָּמִים הָהֵם בְּשֵׁם מַס־צְבָאִי. הַפַּעַם עָלָה בִּידֵי מֹשֶׁה לַעֲמוֹד עַל הַמַּקָּח וְ„רֹאשׁ־הַגְּדוּד" הִסְכִּים לָקַחַת מִמֶּנּוּ רַק חֲמִשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף רֶבֶל. הֵם יָצְאוּ אֶת הָעֲיָרָה בַּחֲשָׁאי, בְּחֹפֶזוֹן וּבְבֹשֶׁת־פָּנִים. הָעֵדָה הַכְּפָרִית לִוְתָה אוֹתָם מִתּוֹךְ הַלָּצוֹת וְהָעֵדָה הַיְהוּדִית בֵּרְכָה אֶת בִּרְכַּת „הַגּוֹמֵל", כְּרָגִיל.

בַּיָּמִים הָאֵלֶּה הָיָה בְּרִישְׁקוֹ בָּא לָעֲיָרָה רַק לְעִתִּים רְחוֹקוֹת. הַמּוֹשֵׁל שֶׁל דַּבּוֹבָה וּכְפָרֶיהָ הָיָה טָרוּד כֻּלּוֹ בְּעִנְיָנָיו הַפְּרָטִיִּים. בֶּן־דּוֹדָתוֹ וַחֲבֵרוֹ, אַנְדְּרֵי אֲבָצֶ'רוּק, הִתְבּוֹדֵד בַּבַּיִת הַכְּפָרִי שֶׁל הוֹרָיו אֲרֵי הָאַכְזָבָה הַמָּרָה, שֶׁהִנְחִיל אוֹתוֹ הַשָּׂבָח הַהֲמוֹנִי בִּיהוּדֵי אוּמַן. יָמִים תְּמִימִים הָיָה יוֹשֵׁב בְּיִחִידוּת וְהוֹגֶה בְּסְפָרִים; וְהוּא, מַרְקָלוֹ. מָצָא תִּקּוּן לְנַפְשׁוֹ בְּפִיגָה וִיטָלָה. אַחֲרֵי חֲתֻנָּתָהּ חָשְׁקָה נַפְשָׁהּ בְּתַרְגִּילֵי סְפוֹרְט לְמִינֵיהֶם, וְאִישָׁהּ הָיָה מַדְרִיכָהּ הַנֶּאֱמָן. לְמֵד אוֹתָהּ לִנְסוֹעַ

---

*) הֶטְמַן — רֹאשׁ הַשִּׁלְטוֹן הַזָּבָאִי וְהָאוּרְחִי בְּאוּקְרָאִינָה הָעַתִּיקָה. לְפִי הַהֶסְכֵּם הָרוּסִי־גֶּרְמָנִי בְּבְרֶסְט־לִיטוֹבְסְק, שְׁנַת 1918 נִתְחַדְּשָׁה גְּשִׁיאוּת זוֹ בְּאוּקְרָאִינָה הָעַצְמָאִית בַּיָּמִים הָהֵם.

בְּאוֹפַנַּיִם וְאִמָּן אוֹתָהּ בִּרְכִיבָה עַל אוֹתָם הַסּוּסִים קַלֵּי־הָרַגְלַיִם, הַקְּטַנִּים וְהַדַּקִּים, שֶׁאֶפְשָׁר הָיָה לִמְצוֹא אוֹתָם רַק בִּכְפָרֵי הַסְּבִיבָה. יוֹם־יוֹם הָיוּ פּוֹגְשִׁים אוֹתָם בְּדַרְכָּךְ הַמֻּלֶךְ לְאוּמָן, כְּשֶׁהֵם רוֹכְבִים עַל סוּסֵיהֶם, שְׁנֵיהֶם מְחַיְכִים וְשׂוֹחְקִים מִתּוֹךְ אַהֲבָה וְאשֶׁר.

בָּעֲיָרָה הָיוּ רוֹאִים אֶת אֶשֶׁת הַ„מּוֹשֶׁל" רַק בִּימֵי הַשּׁוּק. הָיְתָה בָּאָה מְקֻשָּׁטָה בִּפְנִינֵי זְכוּכִית וּסְרָטִים מְגֻוָּנִים עַל צַוָּארָהּ. הַשַּׁרְוַלִּים הַמְרֻקָּמִים שֶׁל חֻלְצָתָהּ הַלְּבָנָה הִרְהִיבוּ אֶת הָעַיִן מִתּוֹךְ הֶחָזְיָה הָאֲדֻמָּה שֶׁל קְטִיפָה, כַּאֲשֶׁר תִּלְבַּשְׁנָה בְּנוֹת הָאִכָּרִים שֶׁל אוּקְרָאִינָה. עִם יְהוּדִים לֹא נִפְגְּשָׁה. הִיא מָנְעָה רַגְלֶיהָ גַּם מִבֵּיתוֹ שֶׁל סַבָּא. אַךְ בָּעֲיָרָה סִפְּרוּ, כִּי פַּעַם אַחַת, בְּשָׁעַת בֵּין הָעַרְבַּיִם, עִם רֶדֶת הַיּוֹם, בָּאָה רְכוּבָה עַל אֹפַנָּיהָ מִקּוֹרְז׳וּבָה, נִכְנְסָה לַחֲצֵרוֹ שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק וּפָנְתָה בְּבַקָּשָׁה אֶל אָטֶלָה אֲחוֹתָהּ, לִשְׁאֹל אֶת פִּי סַבָּא וְסַבְתָּא, אִם יִתְּנוּ לָהּ רְשׁוּת לְהִכָּנֵס לְתוֹךְ הַבַּיִת. כְּדֵי לִרְאוֹת אֶת פְּנֵיהֶם. סַבְתָּא הִסְכִּימָה תֵּכֶף לְבַקָּשָׁתָהּ שֶׁל נֶכְדָּתָהּ הָאֲהוּבָה, אַךְ שְׁמוּאֵל יִצְחָק פָּקַד עָלֶיהָ חֲמוּרוֹת, כִּי לֹא תָּעֵז לִדְרוֹךְ עַל סִפַּת בֵּיתוֹ.

בְּכָלַל נִשְׁתַּנָּה מְאֹד שְׁמוּאֵל יִצְחָק שְׁקוֹדְנִיק בַּזְּמַן הָאַחֲרוֹן. הִתְרַחֵק מִן הַפְּרִיוֹת וְלֹא רָצָה לִרְאוֹת פְּנֵי אִישׁ. מֵאוֹתוֹ הַבֹּקֶר אַחֲרֵי הַלַּיְלָה הַשֵּׁנִי שֶׁל הַהֲרָגָה, כַּאֲשֶׁר בִּשְׂרָה לוֹ אָטֶלָה אֶת הַבְּשׂוֹרָה, כִּי פַּנְיָה עוֹמֶדֶת לְהִנָּשֵׂא לְמַרְקֶלוֹ, מִן הַבֹּקֶר הַנּוֹרָא הַהוּא כָּפְפָה קוֹמָתוֹ, נַעֲשָׂה קָטָן וְשָׁפָל בְּעֵינֵי עַצְמוֹ. חָדַל לְחַוּוֹת דַּעְתּוֹ הַמַּקִּיפָה בְּעִסְקֵי צִבּוּר, לֹא הִתְעַנְיֵן בַּעֲסָקָיו הַמְרֻבִּים שֶׁלּוֹ וּפָרַשׁ מִכָּל הֲוָיוֹת הָעוֹלָם. בֵּיתוֹ הָיְתָה, אֲשֶׁר קָרַן וְצָהַל בְּשִׂמְחַת עֲלוּמִים, נַעֲשָׂה עַתָּה רֵיק וְשׁוֹמֵם. אָטֶלָה הִתְהַלְּכָה עֲצוּבָה וְלִבָּהּ מָלֵא גַּעְגּוּעִים עַל אַנְדְּרְיוּשָׁה אֲהוּבָהּ. אָמְנָם גַּם הוּא אָהַב אוֹתָהּ, אַךְ לְעִתִּים רְחוֹקוֹת הָיָה בָּא לִרְאוֹת פָּנֶיהָ. כִּי אָבִיו דְּיוֹיְרְיָה אָבְצָ׳רוּק הִתְנַגֵּד בְּכָל תֹּקֶף לְבִקּוּרִים אֵלֶּה. הָאָכָר הַזָּקֵן אִים עַל בְּנוֹ הַיָּחִיד לְהַעֲבִירוֹ מִבַּחֲלָתוֹ, אִם יָמִית חֶרְפָּה עַל מִשְׁפַּחְתּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה מַרְקֶלוֹ, בְּקַחְתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה אֶת הַיְהוּדוֹנִיָּה שֶׁל שְׁקוֹדְנִיק. גַּם שְׁאָר יְדִידָיהָ וּמוֹדָעֶיהָ

מִן הַחֲבָרָה הַנּוֹצְרִית בְּדַבּוֹבָה, הִתְרַחֲקוּ מִמֶּנָּה, מָנְעוּ רַגְלֵיהֶם מִבֵּית זְקֵנָה הַיְהוּדִי. כֻּלָּם נַעֲשׂוּ שַׁתְקָנִים. נִזְהָרִים הָיוּ אִתָּהּ כְּאִלּוּ שָׁמְרוּ בְּלִבָּם אֵיזֶה סוֹד אָיֹם. רַק הַחוֹבֵשׁ דִּיבְיאַטְקִין הִבִּיעַ לְפָנֶיהָ בְּגָלוּי אֶת שִׂנְאָתוֹ הַצִּינִית לַיְהוּדִים. הָיָה מְבַקֵּשׁ וּמוֹצֵא מַקְשִׁיבִים לְסִפּוּרָיו הַמְּבֻדָּחִים עַל הַיְהוּדִים הַפְּצוּעִים וּמְרֻסְּקֵי הָאֲבָרִים, שֶׁהֵבִיאוּ בִּימֵי הַהֶרְגָּה לְבֵית הַחוֹלִים שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַפְּפָּרִית. הָיָה מְחַקֶּה אֶת גְּנִיחוֹתֵיהֶם וּתְנוּעוֹת פְּנֵיהֶם הָעֲלוּבִים. לֹא שָׁמְרָה פִּיהָ הַפַּעַם גַּם הַגְּבֶרֶת שְׁנוּרוּק, זוֹ הַמְיֻלֶּדֶת הַנּוֹצְרִית, שֶׁשָּׁקְטָה הַמְּנֻמֶּסֶת שֶׁבְּדַבּוֹבָה. בְּגָלוּי לֵב הָיְתָה מְסַפֶּרֶת לַיּוֹלְדוֹת הַיְהוּדִיּוֹת עַל הַחֲפָצִים הַנָּאִים, שֶׁקִּנְּתָה לָהּ מֵאֵת „מַלָּחֵי" קַזַּקוֹב בְּזִיל הַזּוֹל. דְּבָרֶיהָ הָיוּ בְּטַח וּבְנַמּוּס כְּדַרְכָּהּ, אַף הִבִּיעָה לִפְנֵיהֶן אֶת הַשַּׁעֲרוֹתֶיהָ, כִּי נָכוֹנוּ עוֹד „חֲדָשׁוֹת", עוֹד יִשְׁחֲטוּ בַּעַר וְזָקֵן.

בַּיָּמִים הָהֵם הִשְׁתַּלֵּט עַל כְּפָרֵי אוּקְרָאִינָה הַטֵּרוֹר הָאָדֹם שֶׁל הַצָּבָא הַמּוֹסְקוֹבִי וּבוֹ בַּזְּמַן הִתְחַזְּקוּ חֵילוֹת הַשְּׁחוֹרִים שֶׁל מְתַנְגְּדֵי הַמּוֹעֵצוֹת. עַל פִּי רֹב, קִשְּׁטוּ אֶת עַצְמָם בְּכָל מָקוֹם בִּצְבָעִים לְאֻמִּיִּים, וּמְאֻחָדִים הָיוּ כֻּלָּם בְּשִׂאִיפָה הַזְּרוֹנִית לְהַשְׁמִיד אֶת הַיְהוּדִים. תַּחַת דְּגָלֵי אוּקְרָאִינָה הַלְּאֻמִּית וְהַחָפְשִׁית הָלְכָה אָז הַפְּקִידוּת הָרוּסִית וְהָאִינְטֶלִיגֶנְטִית לְמֶחְצָה, שֶׁהָיְתָה מְנַהֶלֶת אֶת הַמּוֹסָדוֹת שֶׁל הַמֶּמְשָׁלָה בִּימֵי הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן, וְעַתָּה נִשְׁבַּר מַטֵּה לַחְמָם וְנִשְׁמַט הַקַּרְקַע מִתַּחַת רַגְלֵיהֶם, כִּי הַמַּהְפֵּכָה הִשְׁלִיכָתַם הַחוּצָה. תַּחַת הַצְּבָעִים הַמְּשֻׁמָּחִים שֶׁל כָּחֹל וְצָהֹב כְּסוּ אָז אֶת פַּרְצוּפֵיהֶם הַשְּׁחוֹרִים גַּם הַפָּנִים שֶׁל אֲצִילֵי־רוּסְיָה, אֵלֶּה הַמְּפֻנָּקִים, הָרֵיקִים וְהַפּוֹחֲזִים בְּרוּחָם וּבְתַרְבּוּתָם, וּבְרֹאשָׁם הָלְכוּ קְצִינֵי הַצָּבָא, הַקְּצִינִים שֶׁל מְדִינַת רוּסְיָה הַנֶּחֱשֶׁלֶת, אֵלֶּה הַבּוּרִים הַמְטֻמְטָמִים וְהַצְּמֵאִים לְדָם. בְּדֶרֶךְ זוֹ בָּא הַדֶּגֶל הַלְּאֻמִּי שֶׁל אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה, לוֹחֲמֵי הַחֹפֶשׁ, וּפָנָה אֶת הַדֶּרֶךְ לִפְנֵי הַהִסְתָּעֲרוּת הַטַּטָּרִית־הַשְּׁחוֹרָה שֶׁל חֵילוֹת דֵּינִיקִין הַחֲשֻׁפִים, הַשְּׁכוֹרִים וְהָאֲכָזָרִים, שֶׁהִשְׁתּוֹלְלוּ כְּחַיּוֹת טֶרֶף בִּימֵי הַטֶּבַח הַמָּרִבִּים, אֲשֶׁר מַנְהִיגֵיהֶם וּקְצִינֵיהֶם עָרְכוּ בִּיהוּדֵי הֶעָרִים וְהָעֲיָרוֹת בְּכָל רַחֲבֵי

רוסיָה. וְכָךְ קָמָה הָעֲבָדָה הַמְשֻׁנָּה שֶׁל הַיָּמִים הָהֵם, כִּי תַּחַת דֶּגֶל אוּקְרָאִינָה הַמְשֻׁחְרֶרֶת וְהָעַצְמָאִית, בָּאוּ הַלְּאֻמּוֹנִים הַשְּׁחוֹרִים שֶׁל הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן לְהָשִׁיב עַל כַּנּוֹ אֶת הַשִּׁעְבּוּד הַלְּאֻמִּי, שֶׁדְּכָא אֶת עַמֵּי רוּסְיָה בְּמֶשֶׁךְ דּוֹרוֹת וּמֵאוֹת בַּשָּׁנִים.

בְּרֹאשׁ עֵרֶב־רַב כָּזֶה, רַב־גּוֹנִים וְרַב־נְגוּדִים עָלָה קְזַקּוֹב בַּפַּעַם הַשְּׁנִיָּה עַל דְּבוֹבָה.

כג.

הָיָה הַדָּבָר בְּבֹקֶר שֶׁל יוֹם שְׁלִישִׁי, כ' סִיוָן. יָרַד גֶּשֶׁם.

דְּבוֹבָה הָיְתָה אָז מְחֻסֶּרֶת הַגָּנָה לְגַמְרֵי. קְלִימֶנְקוֹ וְעִמּוֹ גְּדוּדֵי הַמִּתְנַדְּבִים, שֶׁאָסַף לוֹ בֵּין אִכְּרֵי הַסְּבִיבָה, עָלוּ עַל אוּמַן הָעִיר, כְּדֵי לְהָלָחֵם בְּשִׁלְטוֹן הַבַּרְזֶל שֶׁל הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים, וּבְרִישְׁקוֹ נַעֲשָׂה אָז אִישׁ פִּרְטֵי. הָיָה עָסוּק רַק בְּתַרְגִּילֵי הַסְפּוֹרְט שֶׁל עֵיגָה וְיטֶלָה. הַבַּחוּרִים שֶׁלּוֹ, בְּנֵי הַגְּדוּד, שֶׁיְּהוּדֵי דְּבוֹבָה כִּלְכְּלוּם וְהִלְבִּישׁוּם, נִשְׁאֲרוּ בְּלִי מִפְקֵד, וּלְאַט לְאַט גַּם הֵם נֶהְפְּכוּ וְהָיוּ לַאֲנָשִׁים פְּרָטִיִּים. אַף הַשּׁוֹטְרִים הַמַּעֲטִים שֶׁבָּעֲיָרָה הִסְתּוֹבְבוּ בְּלִי דַּעַת מַה תַּפְקִידָם וּבְפָנֵי מִי הֵם אַחְרָאִים עַל מַעֲשֵׂיהֶם. שְׁנֵי הַמַּגִּנִּים הָרְשָׁמִיִּים, שֶׁפָּקְחוּ אָז עַל חַיֵּיהֶם וּרְכוּשָׁם שֶׁל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, הָיוּ אָז הַמַּלְחִים לְשֶׁעְבָּר קְפֶּנִיק וְסֶמִילְנִיצְקִי, נְצִיגֵי הַנָּהֳלַת הַ„וְלָדָה" שֶׁל אִכְּרֵי הַמָּקוֹם. הַשְּׁנַיִם הָאֵלֶּה, מִי שֶׁהָיוּ אַנְשֵׁי מַהֲפֵכָה וְאַחֲרֵי כֵן נִמְשְׁכוּ אַחֲרֵי הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית שֶׁל אוּקְרָאִינָה הַמְשֻׁחְרֶרֶת, הֵם שֶׁעָזְרוּ לְמֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים כָּל פַּעַם לַעֲמוֹד עַל הַמִּקָּח עִם רָאשֵׁי הַפֶּגֶפְיוֹת, כִּי יִקְחוּ מִיְּהוּדֵי דְּבוֹבָה „מַס־צְבָאִי" עַל מְנָת לְפַדּוֹתָם מִיְּדֵי אַנְשֵׁי הַשֹּׁד וְהָרֶצַח, שֶׁאָרְבוּ לְנַפְשׁוֹתֵיהֶם.

הַפַּעַם לֹא הִסְפִּיקָה הַשָּׁעָה לְדִין וּדְבָרִים עַל כֹּפֶר נָפֶשׁ. קְזַקּוֹב נָחְפַּז לְבַצֵּעַ אֶת מַלַּאכְתּוֹ הָאֲיֻמָּה. הִגִּיעָה אֵלָיו הַשְּׁמוּעָה, כִּי בְּתַחֲנַת הָרַכֶּבֶת שֶׁל אוּמַן הָעִיר עוֹמֵד הַצָּבָא שֶׁל הַמּוֹעֲצוֹת וּבַתַּחֲנָה הַקְּרוֹבָה חֲרִיסְטִינוֹבְקָה חִכּוּ לְבוֹאוֹ שֶׁל הַקָּרוֹן הַמְשֻׁרְיָן הָאָדֹם, שֶׁהִפִּיל אָז אֵימָה

וָפַחַד עַל כָּל אַנְשֵׁי הַכְּנָפִיּוֹת. וְלָכֵן עָשָׂה הַכֹּל בְּחִפָּזוֹן. כָּל הַטֶּבַח נִמְשַׁךְ חֲמִשָּׁה עָשָׂר יָמִים. נִסְפּוּ בְּסַךְ־הַכֹּל חֲמִשָּׁה עָשָׂר אִישׁ, מִלְּבַד הַפְּצוּעִים וְהַמְרֻסָּקִים, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּעֲלֵי־מוּם עֲלוּבִים לְכָל יְמֵי חַיֵּיהֶם. אוּלָם הַמִּיתוֹת הַמְשֻׁנּוֹת וְהָרְצִיחוֹת הַמְגֻנּוֹת הָיוּ הַפַּעַם אֲיֻמּוֹת כָּל כָּךְ, עַד כִּי לֵיל הַהֲרָגָה בִּימֵי פֶּסַח שֵׁנִי עַל מַעֲשֵׂיהֶם הַמְתֹעָבִים שֶׁל אַנְשֵׁי „הַפְּרוֹת הַהֲפוּכוֹת", הָיוּ לְעֶמְתָּן מִשְׂחָק יְלָדִים.

קַזַּקוֹב הָיָה עוֹד מִלְבָּשׁ „פְּרִינְטֶש"*, זֶה הַמַּלְבּוּשׁ הַדִּימוֹקְרָטִי וְהַתָּפוּר בְּטוּב טַעַם, שֶׁנִּשְׁאַר לוֹ לְזִכָּרוֹן מִן הַיָּמִים הַטּוֹבִים, יְמֵי הַחַג וְהַחֲדָוָה, שְׁטוּפֵי הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁל הַמַּהְפֵּכָה בְּאוֹדֵיסָה. צְנוּעִים בְּמַרְאֵיהֶם הָיוּ גַּם שְׁנֵי חֲבֵרָיו, רָאשֵׁי אוֹתָהּ הַכְּנָפִיָּה, הַלְּבוּשִׁים מְעִילֵי גּוּמִי פְּשׁוּטִים עִם כּוֹבְעֵי הַסְּפּוֹרְט הַקְּטַנִּים מֵעַל מִצְחָם. אֶחָד מֵהֶם הָיָה הָאֶכָּר הֶעָשִׁיר שֶׁבְּצֶ'נְקוֹ, שֶׁבִּכְפָרוֹ טִיקוֹצְ'שִׁי קָנָה לוֹ שָׁם כְּבָחוּר אוֹהֵב תַּעֲנוּגִים. וְהַשֵּׁנִי הָיָה אוֹתוֹ תַּלְמִיד שֶׁל הַסֶּמִינַרְיוֹן הַדָּתִי פּוֹפּוֹב, הַיָּדוּעַ בְּעִירוֹ טִירַסְפּוֹל וְהַסְּבִיבָה כְּגִבּוֹר נוֹעָז לְשֶׁעָבַר בֵּין הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים הָאֲדֻמִּים. מִלְּבַד שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים שֶׁל הַגְּדוּד הַדִּימוֹקְרָטִי בְּתִלְבָּשְׁתָּם וּבַהֲלִיכוֹתֵיהֶם, הָיוּ עוֹד בַּכְּנָפִיָּה כַּמָּה בַּחוּרִים, אֲשֶׁר פְּנֵיהֶם הָצַדִּינִים וְהַמְפֻנָּקִים הֵעִידוּ עַל מוֹצָאָם הָאֲצִילִי. אֵלֶּה בְּנֵי־הָעֲלִיָּה מִבֶּטֶן וּמִלֵּדָה הִרְהִיבוּ אֶת הָעַיִן בְּמַלְבּוּשֵׁיהֶם הַיְקָרִים וְהַמְהֻדָּרִים. עַל שִׂכְמָם נוֹצְצוּ מְעִילֵי גֶּשֶׁם מִן הַמִּינִים הַמְשֻׁבָּחִים עִם בַּרְדָּסִים, שֶׁכָּפְסוּ אֶת רָאשֵׁיהֶם וְנָתְנוּ לָהֶם צוּרָה שֶׁל נְזִירִים.

הָיְתָה זוֹ כְּנָפִיָּה מְשֻׁלֶּשֶׁת וּמְאֻחֶדֶת שֶׁל אוּקְרָאִינִים, רוּסִים וּמוֹלְדָּבָנִים, אֲשֶׁר פּוֹפּוֹב הֵבִיאָם מֵחוֹפֵי הַדְּנִיסְטֶר. בִּרְשׁוּתָם הָיוּ

---

*) „פְּרִינְטֶש" מְעִיל סְפּוֹרְטַאי קָצָר עִם חֲגוֹרָה וְכִיסִים, מוֹצָאוֹ מֵאַנְגְּלִיָּה וְנִקְרָא עַל שֵׁם הַנָּגָר פְּרִינְטֶש, כִּי הִיא תִּלְבָּשְׁתּוֹ הַחֲבִיבָה עָלָיו. בִּימֵי הַמַּהְפֵּכָה בְּרוּסְיָה נִתְחַבְּבָה תִּלְבֹּשֶׁת זוֹ בְּעֹקֶר עַל קְצִינֵי הַצָּבָא וְעַל אַנְשֵׁי הַשְּׁרוּת שֶׁל הַשִּׁלְטוֹן הֶחָדָשׁ כְּסֶמֶל הַפַּשְׁטוּת וְהָעַמְמִיּוּת.

כְּמֵאתַיִם עֲגָלוֹת רֵיקוֹת, כְּמֵאָה פָּרָשִׁים, אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ חַיִל רַגְלִי בְּעֵרֶךְ, מְכוֹנוֹת יְרִיָּה אֶחָדוֹת וְתוֹתָח אֶחָד. הֵם נִכְנְסוּ לָעֲיָרָה בְּנִגִּינָה וְדָגָלִים אֲדֻמִּים בְּיָדָם. אֶת הַכְּתֹבֶת: „שָׁלוֹם לָאֳהָלִים וּמִלְחָמָה בָּאַרְמוֹנוֹת" עוֹד נָשְׂאוּ בְּרֹאשׁ, אַף עִם זֶה כְּבָר הִתְנוֹסֵס לְצִדָּם אָרִיג מֶשִׁי אָדֹם וְעָלָיו הַפְּרוּז בְּאוֹתִיּוֹת עֲנָקִיּוֹת: „הֲמִיתוּ אֶת הַיְּהוּדִים וְהַצִּילוּ אֶת רוּסְיָה". מֵאָחוֹר נִגְרַר עוֹד מִי שֶׁהוּא וּבְיָדוֹ דֶּגֶל כָּחֹל־צָהֹב, קָטָן וְעָלוּב, סֶמֶל הָרֶפְּבְּלִיקָה הָאוּקְרָאִינִית.

הֵם עָמְדוּ לָנוּחַ בַּשּׁוּק תַּחַת הַגֶּשֶׁם הַשּׁוֹטֵף, וּמִשֶּׁהָעוֹשֶׁה־אֹפָנִים הִזְדָּרֵז מְיֻד לָגֶשֶׁת לִפְעֻלָּתוֹ הָרְגִילָה. מִתּוֹךְ חֲרִיצוּת רַבָּה פִּלֵּס לוֹ דֶּרֶךְ בֵּין שׁוּרוֹת הַמַּהֲנֶה שֶׁל הַבָּאִים, כְּדֵי לְהַגִּיעַ אֶל הַלִּשְׁכָּה שֶׁל הַ„וַלְדָּה" וְשָׁם פָּנָה אֶל סְמִילְנִיצְקִי וְקַפְּנִיק, הַמְּנַגְּנִים הַמְּשֻׁבָּעִים שֶׁל הָעֵדָה הַיְּהוּדִית בְּדֶבּוֹבָה, כִּי יָחִישׁוּ לְעֶזְרָה. אַף שְׁנֵי הַמְּלִיצִים רָפוּ יְדֵיהֶם. כְּנִרְאֶה, בָּאוּ רַק לָקַחַת אֶת הַנֶּפֶשׁ וְלֹא אֶת הָרְכוּשׁ — אָמְרוּ הֵם בְּלַחַשׁ וְהֵנִידוּ בְּרָאשֵׁיהֶם. רֹאשׁ הַגְּדוּד הוֹצִיא פְּקֻדָּה לְכָל הַגְּבָרִים הַיְּהוּדִים שֶׁבָּעֲיָרָה לְהִתְאַסֵּף מְיֻד בְּבֵית הַכְּנֶסֶת לִישִׁיבָה, אֲבָל נוֹדַע לָהֶם מִפִּי „הַחַיָּלִים", כִּי אוֹמְרִים לִלְכּוֹד אֶת הַיְּהוּדִים בַּפֶּתַח וְאַחֲרֵי כֵן לְהַצִּית אֶת בֵּית הַכְּנֶסֶת וּלְשָׂרְפָם חַיִּים. סִפְּרוּ לוֹ זֹאת בְּלַחַשׁ וְצִוּוּ עָלָיו לָרוּץ מְיֻד הַבַּיְתָה אֶל אִשְׁתּוֹ וְיַלְדָּיו הַפָּעוּטִים. הֵם קִוּלוּ עַל עַצְמָם לְהַזְהִיר לַיְּהוּדִים כִּי לֹא יֵלְכוּ לְבֵית הַכְּנֶסֶת לַאֲסֵפָה, מִפְּנֵי שֶׁמּוּכָנָה שָׁם לָהֶם מַלְכֹּדֶת.

וְאָמְנָם כֵּן. אַף יָצָא הַחוּצָה וְלִקְרָאתָם בָּאוּ יְהוּדִים אֲחוּזֵי פַּחַד בְּדַרְכָּם לְבֵית הַכְּנֶסֶת הַגָּדוֹל, כִּי „הַחַיָּלִים" קָרְאוּ בְּשֵׁם רֹאשׁ הַגְּדוּד אֶת כָּל יְהוּדֵי הָעִיר לַאֲסֵפָה. סְמִילְנִיצְקִי פָּקַד עֲלֵיהֶם בְּתֹקֶף לָשׁוּב וְאַל יָעֵז אַף אֶחָד מֵהֶם לִדְרֹךְ עַתָּה עַל מִפְתַּן בֵּית הַכְּנֶסֶת, וְאַל יִתְהַלְּכוּ בָּרְחוֹב כְּלָל. יֵשֵׁב כָּל אִישׁ וְאִישׁ בְּפִנַּת בֵּיתוֹ. אַף בְּאוֹתוֹ רֶגַע נִגְּשָׁה אֲלֵיהֶם אִכָּרָה זְקֵנָה וְהוֹרָתָה לָהֶם בְּיָדָהּ הָאַחַת לְצַד הַגַּגִּים וְהַבָּסְתָּנִים לְהִמָּלֵט שָׁמָּה עַל נַפְשׁוֹתֵיהֶם. וְעִם זֶה הִצְטַלְּבָה וְגִמְגְּמָה בְּשֶׁקֶט וּבַחֲרָדָה:

— בְּנֵי־הַשָּׂטָן... הַחַל הַטֶּבַח...

משֶׁה אָחַז בִּידֵי הַשּׁוֹטֵר, שֶׁעָמַד לְצִדּוֹ וְיַחַד עִמּוֹ חָצָה שׁוּב אֶת הַשּׁוּרוֹת שֶׁבְּמַחֲנֵה הַלִּסְטִים. בְּבוֹאוֹ הַבַּיְתָה, נִכְנַס לְבֵית־מַלַאכְתּוֹ וְעָמַד לַעֲשׂוֹת עֲבוֹדָתוֹ הָרְגִילָה מִתּוֹךְ שְׁקִידָה מְשֻׁנָּה. הַפַּעַם עָזַר לוֹ גַּם בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ חֲנַנְיָה, הַמְּפֻנָּק וְהָאָהוּב. אִשְׁתּוֹ וְיַלְדָיו הַקְּטַנִּים נִשְׁאֲרוּ לָשֶׁבֶת בַּבַּיִת. אַף גַּם הָאִשָּׁה לֹא יָשְׁבָה בְּשָׁעָה זוֹ בְּחִבּוּק יָדַיִם. הִיא תָּפְרָה בִּמְהִירוּת בַּמְּכוֹנָה, כְּדֵי שֶׁתִּדְפֹּק וְתִרְעַשׁ בְּלִי הֶרֶף, אַף הַיְלָדִים הִכּוּ בְּכַפּוֹת עַל הַשֻּׁלְחָן.

אוֹתָהּ שָׁעָה מָצְאוּ לָהֶם הַפּוֹרְעִים מָקוֹם נוֹחַ לְהִתְאַכְסֵן. בֶּחָצֵר הָצֲנָקִית שֶׁל מַרְכִּבוֹת־הַדֹּאַר, אֲשֶׁר שָׁם הָיוּ אֲרוֹת־סוּסִים מְסֻדָּרוֹת וְדִירִים רַחֲבֵי־יָדַיִם בִּשְׁבִיל עֶגְלוֹתֵיהֶם. אַנְשֵׁי „הַלִּשְׁכָּה" הָרָאשִׁית עַל שְׁלֹשֶׁת רָאשֵׁיהֶם שֶׁל הַגְּדוּד סִדְּרוּ אֶת עַצְמָם בְּנוֹחִיוּת לְמַעְלָה, בַּקּוֹמָה הַשְּׁנִיָּה, בְּדִירָתוֹ הַנָּאָה וְהַמְּרֻוָּחָה שֶׁל בַּעַל־הַבַּיִת וְהוֹכֵר הַדֹּאַר יַעֲנְקֵל פֶּלְדְמַן. לְאָשְׁרוֹ וּלְאָשְׁרָם שֶׁל בְּנֵי־מִשְׁפַּחְתּוֹ בָּרְחוּ בְּעוֹד מוֹעֵד מִדֵּבּוֹבָה וּבֵיתָם עָמַד רֵיק.

אַף לְמַטָּה, בַּקּוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה, הָיְתָה עוֹד דִּירָה, וְשָׁם גָּרוּ הַזָּקֵן גְּצִיל פּוֹרְטִיגוּל, אִשְׁתּוֹ בַּתְיָה וּבְתּוֹ הַחוֹרֶגֶת סוֹסְיָה. דִּירָה זוֹ הָיְתָה נְמוּכָה וּמְאֻרְפֶּלֶת, וּמִצַּד הֶחָצֵר לֹא רָאוּ אוֹתָהּ כְּמַעַט וְלֹא שָׂמוּ לֵב לְחַלּוֹנוֹתֶיהָ הַקְּטַנִּים, שֶׁהֵצִיצוּ מִתּוֹךְ הָאֲדָמָה, כְּאִלּוּ הָיוּ שֶׁל אֵיזֶה מַחְסָן עָלוּב. וּמִטַּעַם זֶה נַעֲשָׂה הַמָּעוֹן הַדַּל הַזֶּה לְמָקוֹם מְקֻלָּט בָּטוּחַ בְּשָׁעַת הַפְּרָעוֹת בִּיהוּדֵי הָעֲיָרָה. לְדִירָתוֹ שֶׁל גְּצִיל הַזָּקֵן הָיוּ נִמְלָטִים לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁם כָּל בָּנָיו וּבְנוֹתָיו עִם הַנִּכְדִּים וְכָל קְרוֹבָיו וִידִידָיו שֶׁבָּעֲיָרָה.

כָּכָה עָשׂוּ גַּם הַפַּעַם. עוֹד בְּטֶרֶם הִשְׁתַּלְּטָה הַכְּנָפִיָּה עַל הֶחָצֵר, הָיָה כְּבָר מְעוֹנוֹ שֶׁל גְּצִיל מָלֵא אֲנָשִׁים עַד אֶפֶס מָקוֹם, וַכַּאֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַסַּכָּנָה הָאוֹרֶבֶת לָהֶם, לֹא הָיָה לָהֶם זְמָן לָנוּס, כִּי הֶעֱמִידוּ בִּכְנִיסָתָם אֶל הֶחָצֵר עַל יַד הַשַּׁעַר שְׁנֵי שׁוֹמְרִים שְׁלוּפֵי חֶרֶב, כְּדֵי לִשְׁמוֹר עַל הַיּוֹצְאִים וְהַבָּאִים.

הַפּוֹרְעִים נֶחְלְקוּ מִיָּד לַחֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת וְעָלוּ עַל בָּתֵּי הַיְהוּדִים. שָׁם פָּקְדוּ עַל בַּעֲלֵיהֶם לִפְתֹּחַ אֶת הָאַרְגָּזִים וְאֶת הָאֲרוֹנוֹת וְלָקְחוּ מִכָּל בַּיִת אֶת הַטּוֹב וְהַיָּקָר שֶׁבָּא לְיָדָם. עִם זֶה סָחֲבוּ אֶל „הַלִּשְׁכָּה הָרִאשִׁית" כָּל יְהוּדִי, שֶׁנִּמְצַא עַל יָדָם בָּרְחוֹב אוֹ בְּמַחֲבוֹאוֹ.

אוֹתָהּ שָׁעָה אָסְפוּ הַלִּסְטִים לְתוֹךְ הֶחָצֵר שֶׁל הַדַּאר אֶת הַפָּרוֹת שֶׁל הַיְהוּדִים לִשְׁחִיטָה. וּבְשׁוֹטִים בִּידֵיהֶם רָדְפוּ אַחֲרֵי נְשֵׁיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם, חָטְפוּ וּמָשְׁכוּ אוֹתָן אֶל הֶחָצֵר הַהִיא לְבַשֵּׁל וְלַעֲשׂוֹת מַטְעַמִּים מִן הַבָּשָׂר שֶׁל הַבָּקָר הַיְהוּדִי הַמְרֻסָּק, וְאֶת הַנְּעָרוֹת סָחֲבוּ לְמַעְלָה אֶל ה„לִּשְׁכָּה" לְשָׁרֵת אֶת הַקָּצִינִים וּלְבַדַּח אֶת הַחַיָּלִים...

אֶת הַנָּשִׁים הִכּוּ בְּמַקָּלוֹת וְשׁוֹטִים, כְּשֶׁסָּחֲבוּ אוֹתָן לַקּוֹמָה הַשְּׁנִיָּה וְצַעֲקוֹתֵיהֶן הַמְּחֻרִידוֹת עָלוּ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם, וְאֶת הַגְּבָרִים הָרְגוּ עַל הַמָּקוֹם, רִסְּקוּ אֶת אֵבָרֵיהֶם וְהִשְׁלִיכוּם לְתוֹךְ מַרְתֵּף, שֶׁנִּמְצָא עַל יַד הַשָּׁעַר.

הַטֶּבַח הַזֶּה עָבַר בְּשֶׁקֶט גָּמוּר. הַמְּפַקֵּחַ עָלָיו הָיָה פּוֹפּוֹב בְּעַצְמוֹ, אוֹתוֹ הַתַּלְמִיד רָם הַקּוֹמָה שֶׁל הַסֶּמִינַרְיוֹן הַדָּתִי בְּטַרַסְפּוֹל. הוּא שֶׁהוֹצִיא פְּקֻדָּה חֲמוּרָה לָחוּס עַל הַבַּדּוּרִים וּלְהָמִית אֶת כָּל הָאֲנָשִׁים בְּנֶשֶׁק קַר. אֶת פְּקֻדָּתוֹ זֹאת שָׁמְרוּ אֲנָשָׁיו בְּדִיּוּק. לֹא נַעֲנוּ לְתַחֲנוּנֵיהֶם שֶׁל הַנְּדוֹנִים לָשִׂים קֵץ לְחַיֵּיהֶם בְּכַדּוּר־מָוֶת. עַל פִּי פְּקֻדָּתוֹ אָנְסוּ גַּם אֶת כָּל נְשֵׁי הַיְהוּדִים וּבְנוֹתֵיהֶם. שֶׁנִּחְטְפוּ בִּרְחוֹבוֹת הָעִיר, אֲבָל חָסוּ הַפַּעַם עַל נַפְשׁוֹתֵיהֶן. הוּא עָמַד עַל יַד הַמַּרְתֵּף שֶׁהֶחְצֵר וְהוֹצִיא אֶת פְּקֻדּוֹתָיו הָאֲיֻמּוֹת כְּשַׂר־צָבָא, אַךְ לֹא נָתַן לָגֶשֶׁת ל„עֲבוֹדָה" חֲשׁוּבָה זוֹ אֶת בְּנֵי אַפְּרֵי־אוּקְרָאִינָה. הַלָּלוּ עָסְקוּ בְּעִקָּר בְּטִעִינַת הָרְכוּשׁ הַנִּשְׁדָּד שֶׁל יְהוּדֵי הַמָּקוֹם עַל הָעֲגָלוֹת הָרֵיקוֹת וְלִיַּד הַמַּרְתֵּף הַפָּתוּחַ עָמְדוּ רַק מוֹלְדָבָנִים וְרוּסִים, כֻּלָּם מְזֻיָּנִים בְּגַרְזְנִים וַחֲרָבוֹת. בְּהַגִּישָׁם אֶת הַקָּרְבָּן הָאָמְלָל לִפְנֵי הַמַּפְקֵד, חָזַר הַלָּה בְּכָל פַּעַם עַל פְּקֻדָּתוֹ מִתּוֹךְ קֶצֶב צְבָאִי: אַחַת, הָרֵם אֶת הַחֶרֶב! שְׁתַּיִם, הָרֵם אֶת הַחֶרֶב. תַּךְ!...

לְפוֹפוֹב עַצְמוֹ הוֹדִיעוּ גַּם עַל מְעוֹנוֹ שֶׁל גְּצִיל פּוֹרְטִיגוֹל, אֲשֶׁר בַּקּוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה. הָעֲגָלוֹנִים הַנּוֹצְרִים שֶׁל מַרְכְּבוֹת־הַדֹּאַר רָמְזוּ לוֹ עַל פִּנָּה נִסְתָּרָה זוֹ, שֶׁיְּהוּדִים רַבִּים מָצְאוּ לָהֶם שָׁם מָקוֹם מִקְלָט.

הַפּוֹרְעִים הִתְפָּרְצוּ אֶל הַדִּירָה הַהִיא וּמִיָּד הוֹצִיאוּ מִשָּׁם אֶת כָּל הַבַּחוּרוֹת וְהֶעֱלוּ אוֹתָן לְמַעְלָה אֶל הַ„לִּשְׁכָּה", וּלְעֵינֵי גְּצִיל הַזָּקֵן הָרְגוּ אֶת חָתָנוֹ שָׁלוֹם דַּיִיטְשְׁמַן, וּבִשְׁעַת מַעֲשֶׂה פָּקְדוּ עַל בִּתּוֹ דְּבוֹרָה דַּיִיטְשְׁמַן, כִּי תֵּשֵׁב בִּמְקוֹמָהּ וְתִסְתַּכֵּל אֵיךְ מְמִיתִים אֶת בַּעְלָהּ. זֶה הָיָה אוֹתוֹ הַיְּהוּדִי יָפֶה הַתֹּאַר, שֶׁבִּגְלַל קוֹמָתוֹ הַזְּקוּפָה וְהַדְּרַת פָּנָיו הִשְׁתַּתֵּף בַּמִּשְׁלַחַת הַיְּהוּדִית אֶל קְלִימֶנְקוֹ, יָדֵי לְפָאֵר בְּהַדּוּרוֹ הַחִיצוֹנִי אֶת שְׁלִיחֵי הָעֵדָה. הַפַּעַם קִצְּצוּ אֶת אֶצְבְּעוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו מִתּוֹךְ זֶמֶר רוּסִי: לוֹ נָאֶה וְלוֹ יָאֶה לִהְיוֹת קוֹמִיסַר אֵצֶל הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים.

בְּנוֹ דוּדִיק, בָּחוּר בֶּן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, הִצְלִיחַ לְהִשְׁתַּמֵּט מִיָּדֵי הָרוֹצְחִים, כְּשֶׁעָרְפּוֹ הָיָה כְּבָר פָּצוּעַ וְשָׁבוּר. הוּא נָס מִן הַבַּיִת, וּבְלִוְיַת צְחוֹקָם הַמִּתְפָּרֵץ שֶׁל אִכְּרֵי הַמָּקוֹם רָץ לְעֵבֶר הַכְּפָר, כְּדֵי לְהִמָּלֵט מִמְּבַקְּשֵׁי נַפְשׁוֹ, אַךְ בָּחוּר צָעִיר כְּמוֹהוּ מִבְּנֵי הַנַּעַר הַכְּפָרִי, שֶׁלָּמַד עִמּוֹ יַחַד בְּנַצְרוּתוֹ בְּבֵית הַסֵּפֶר הַמְּקוֹמִי שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית, תָּפַשׂ אוֹתוֹ בָּרְחוֹב וּמְסָרוֹ שׁוּב לִידֵי הַמְרַצְּחִים. הָרְגָה אוֹתוֹ בְּפִגְיוֹנָהּ „הָאָחוֹת הָרַחֲמָנִיָּה", שֶׁהָלְכָה עִם „הַצָּבָא" שֶׁל הַלֶּגְיוֹן. הִיא שֶׁהֵמִיתָה אֶת דּוּדִיק הַפָּצוּעַ וְהִשְׁלִיכָה אֶת גּוּפָתוֹ לְתוֹךְ בּוֹר־הַשּׁוּפְכִין שֶׁבֶּחָצֵר.

אַחֲרֵי כֵּן בָּא גְּזַר הַדִּין גַּם עַל גְּצִיל בֶּן־הַשִּׁבְעִים. הוּא הָיָה אִישׁ זָקֵן, תָּשׁוּשׁ וְכָפוּף. הִתְחַנֵּן לִפְנֵי הָרוֹצְחִים, כִּי יִתְּנוּ לוֹ לִחְיוֹת, כְּדֵי לִרְאוֹת אֶת פְּנֵי בָּנָיו שֶׁבַּאֲמֵרִיקָה. הוּא לֹא יָגוּר כָּאן בְּאוּקְרָאִינָה, כִּי אִם יִסַּע אֶל בָּנָיו שֶׁמֵּעֵבֶר לַיָּם. וְחַיָּלֵי פּוֹפוֹב שָׂמוּ לֵב לְתַחֲנוּנָיו שֶׁל הַיְּהוּדִי הַזָּקֵן וְהִשְׁאִירוּהוּ בַּחַיִּים. אוּלָם בֵּינָתַיִם קָרָה אָסוֹן לְבִתּוֹ הַחוֹרֶגֶת, וּבְשָׁלָה בָּא קִצּוֹ הַפַּעַם.

זוֹ הָיְתָה סוֹסְיָה, בַּת הַזְּקֵנִים שֶׁל אִשְׁתּוֹ מִבַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן.

אִמָּהּ, בַּתְיָה פּוֹרְטִיגוֹל, שָׁמְרָה עָלֶיהָ כְּעַל בָּבַת עֵינָהּ. חָשְׁקָה נַפְשָׁהּ שֶׁל הַנַּעֲרָה בְּהַשְׂכָּלָה, וְהָאֵם חָשְׁכָה בְּמֶשֶׁךְ שָׁנִים לֶחֶם מִפִּיהָ וְשָׂלְחָה אֶת בִּתָּהּ לִלְמוֹד בְּאוּמַן הָעִיר, עַד אֲשֶׁר גָּמְרָה שָׁם שֵׁשׁ מַחְלְקוֹת שֶׁל הַגִּמְנַסְיָה, וּבָזֶה רָאֲתָה הָאֵם אֶת אָשְׁרָהּ שֶׁל בִּתָּהּ הָאֲהוּבָה. בכ׳ סִיוָן תרע״ט הָיְתָה סוֹסְיָה בַּת עֶשְׂרִים וְאַחַת. הִיא הִקְסִימָה אֶת רוֹאֶיהָ בְּיָפְיָהּ. בַּצַּלַּת קוֹמָה, לִבְנַת פָּנִים וּכְחַלַּת־עֵינַיִם, וּשְׂתֵי צַמּוֹת עַרְמוֹנִיּוֹת אֲרֻכּוֹת יוֹרְדוֹת לָהּ עַל עָרְפָּהּ. כַּאֲשֶׁר הֶעֱלוֹהָ לְמַעְלָה לַ״לִשְׁכָּה״, פָּרְצָה מִיָּד תִּגְרָה בְּגָלָלָהּ בֵּין הַפּוֹרְעִים. כָּל אֶחָד מֵהֶם מָשַׁךְ אוֹתָהּ אֵלָיו. הִתְנַפְּלוּ אִישׁ עַל רֵעֵהוּ מִתּוֹךְ פְּרָצוּפִים שְׁטוּפֵי דָּם וְדָקְרוּ זֶה אֶת זֶה בְּסַכִּינוֹתֵיהֶם. סוֹסְיָה עָמְדָה בֵּינֵיהֶם וְחִבּוְרָה תַּחַת עֵינֶיהָ. פְּרוּעַת שֵׂעָר, אִלֶּמֶת וּמְטֻמְטֶמֶת נָתְנָה לְסָחוֹב אֶת עַצְמָהּ מִיָּד לְיָד. הַזְּרוֹעוֹת הַחֲזָקוֹת שָׁבְרוּ אֶת עַצְמוֹתֶיהָ, קָרְעוּ מֵעָלֶיהָ אֶת בְּגָדֶיהָ, מָרְטוּ אֶת שַׂעֲרוֹת צַמָּתָהּ הַמְּפֹאָרָה וְצָבְטוּ עַד זוֹב־דָּם אֶת בְּשָׂרָהּ שֶׁל גּוּפָהּ הַיָּפֶה. וְשׁוּב הִתְנַפְּלוּ אִישׁ עַל אָחִיו בְּאֶגְרוֹפֵי הַבַּרְזֶל, שׁוּב שָׁלְפוּ אֶת הַחֲרָבוֹת מִנִּי הֶחָזוֹת הַחֲשׂוּפִים.

סוֹף־סוֹף נִמְנוּ וְגָמְרוּ לַהֲמִיתָהּ בִּירִיָּה. גַּם לִי גַּם לְךָ לֹא תִהְיֶה. הָמֵת יְמִיתוּהָ בַּמָּקוֹם הַזֶּה, אַחֲרֵי כֵן יַשְׁלִיכוּ אֶת גּוּפָתָהּ אֶל מֵאֲחוֹרֵי הָאָרוֹת, וְהַמְפֻקָּד לֹא יֵדַע מִזֶּה דָּבָר וַחֲצִי דָּבָר. אַךְ בּוֹ בַּזְּמַן שֶׁהַפּוֹרְעִים הִסְעָרִים דָּנוּ בֵּינֵיהֶם, מָה לַעֲשׂוֹת בַּיְּהוּדִיָּה הַיְּהוּדִית, וְאִישׁ אִישׁ פָּגַע בַּחֲבֵרוֹ בַּקֶּת שֶׁל רוֹבֵהוּ, קָם מַלָּח מוֹלְדָבַנִי גוּץ, אָחַז בְּיָדָהּ שֶׁל סוֹסְיָה וְיָצָא עִמָּהּ אֶל מֵעֵבֶר לַדֶּלֶת.

— הַבְטִיחִי לִי, כִּי תְקַבְּלִי אֶת אֱמוּנָתִי הַנּוֹצְרִית וְתִהְיִי לִי לְאִשָּׁה, אָז אַצִּילֵךְ. הֵן עוֹד מְעַט יְמִיתוּךְ וַיַּשְׁלִיכוּ אֶת גּוּפֵךְ הַיָּפֶה לַכְּלָבִים.

כֹּה אָמַר אֵלֶיהָ הַמַּלָּח הַגּוּץ, אֲשֶׁר שְׁפָתָיו הָיוּ גַּסּוֹת וּשְׁפָמוֹ הַשָּׁחוֹר הָיָה אָרֹךְ. סוֹסְיָה הַמְטֻמְטֶמֶת וְהַמְאֻבֶּנֶת נִעְנְעָה בְּרֹאשָׁהּ לְאוֹת הַסְכָּמָה לְהַצָּעָתוֹ. אָז הוֹרִיד אוֹתָהּ בַּחֲשַׁאי מֵעַל הַמַּדְרֵגוֹת וְיָצָא עִמָּהּ אֶל הֶחָצֵר לְעֵינֵי הַמְפֻקָּד וְעוֹזְרָיו. שָׁהוּ עֲסוּקִים וּטְרוּדִים

בּ„מְלַאכְתָּם" הָאֵימָה לְיַד מַרְתֵּף הַהֲרָגָה. אִישׁ לֹא שָׂם לֵב לַזּוּג הַמּוּזָר, וְכָךְ הִגִּיעוּ לָרְחוֹב הַכָּפְרִי שֶׁבִּקְצֵה הָעֲיָרָה. הַמַּלָּח הִכְנִיס אֶת הַנַּעֲרָה לְבֵיתוֹ שֶׁל הָאִכָּר וּבִקֵּשׁ מִמֶּנּוּ, כִּי יִתֵּן מְקוֹם לְנַעֲרָה יְהוּדִית זוֹ, שֶׁהִיא אֲרוּסָתוֹ. בְּעוֹד יוֹמַיִם יָבוֹא וְיִקָּחֶנָּה מִזֶּה, יוֹלִיכֶנָּה יָשָׁר לַכְּנֵסִיָּה, כְּדֵי לְנַצְּרָהּ וְלָשֵׂאת אוֹתָהּ לְאִשָּׁה כַּדָּת וְכַדִּין. וּכְרַע מִהַר הַמַּלָּח לְעַזּוֹב אֶת הָעֲיָרָה.

בֵּין כֹּה וְלֹה קָמָה מְהוּמָה בּ„לִשְׁכָּה" שֶׁל הַכְּנֵסִיָּה, בִּרְאוֹתָם כִּי פִּתְאֹם נֶעֱלְמָה הַיְּהוּדִיָּה הַיְפֵהפִיָּה וְאֵינֶנָּה. הַפּוֹרְעִים פָּנוּ כֻלָּם אֶל הַפֶּתַח וּבְמְרוּצָה פְּרִאִית יָרְדוּ מֵעַל הַמַּדְרֵגוֹת לְבַקֵּשָׁהּ וּלְחַפְּשָׂהּ בֶּחָצֵר. עַל יַד הַשַּׁעַר עָמְדוּ הָעֲגָלוֹנִים שֶׁל מַרְכְּבוֹת הַדֹּאַר, הַסַּקָּרָנִים ו„הַיּוֹדְעִים" הַכֹּל, וְהִבִּיטוּ לָהֶם בְּמְנוּחָה, אֵיךְ רוֹצְחִים אֶת יְהוּדֵי הַמָּקוֹם בְּפֶתַח הַמַּרְתֵּף. הֵם הֵעִידוּ, כִּי רָאוּ מַלָּח מוֹלְדָנִי, גּוּץ וּבַעַל־שָׂפָם שָׁחוֹר יוֹצֵא עִם הַנַּעֲרָה אֶל הֶחָצֵר. עִם זֶה הוֹסִיפוּ מִצִּדָּם הַשְׁעָרָה, כִּי אֶל נָכוֹן שֶׁלֹּם לוֹ הַשֵּׂד הַזָּקֵן בַּעַל הַקּוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה, בְּמֵיטַב כַּסְפּוֹ, כִּי הַנַּעֲרָה בְּתּוֹ הִיא.

הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הִצִּיתוּ אֵשׁ־לֶהָבָה בְּפַרְצוּפֵיהֶם שֶׁל הַפּוֹרְעִים. שְׁאָגָה אֵימָה הִרְעִידָה אֶת הָאֲוִיר, כְּמוֹ יְלֵלַת חַיּוֹת טָרֶף. מַחֲנֶה שֶׁל אֲנָשִׁים מְשֻׁתּוֹלְלִים יָרְדוּ בִּמְרוּצָה אֶל הַמַּעוֹן בַּקּוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּיְּהוּדִי הַזָּקֵן, אֲשֶׁר גָּזַל מֵיָּדָם אֶת בִּתּוֹ הַיָּפָה. וְכָךְ הוֹצִיאוּ שׁוּב לַהוֹרֵג אֶת גְּצִיל פּוֹרְטִיגוֹל, הַתָּשׁוּשׁ, הַצָּנוּם וְהַכָּפוּף מִזִּקְנָה. בִּתְקוּ אוֹתוֹ בַּחֲרָבוֹת עַל הַמַּדְרֵגוֹת שֶׁל הַמַּרְתֵּף, וְאֶת שְׁתֵּי יָדָיו קִצְּצוּ עַל קֶרֶשׁ־הָאַטְרִיוֹת, שֶׁהָיָה תָּלוּי עַל הַקִּיר בְּאוֹתוֹ הַמַּרְתֵּף.

כד.

וּבְכָל זֹאת הִתְרַחֲשׁוּ נִסִּים בְּדֻבּוֹבָה בְּאוֹתוֹ יוֹם הַהֲרָגָה שֶׁל כ' סִיוָן.

בְּלֵילוֹת הַשַּׁבָּת שֶׁל חֹדֶשׁ מַאי פָּסְחוּ עַל בֵּית הָרַב לוֹבְשֵׁי הַפְּרוּוֹת הַמְּהֻפָּכוֹת מִבְּנֵי הַמָּקוֹם, וְהַפַּעַם שׁוּב אֵרַע נֵס. פּוֹרְעִים

אֲחָדִים הִתְפָּרְצוּ לְבֵיתוֹ שֶׁל הָרַב, אַךְ לֹא נָגְעוּ שָׁם בְּאִישׁ. הָרַב כְּבָר הָיָה תָּשׁוּשׁ מִפְּנֵי זִקְנָה מְפֻלֶּגֶת וְחוֹלֶה מֻהֲמַת צָרוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁל הַיָּמִים הָהֵם, יְמֵי הַזַּעַם שֶׁבְּאוּקְרָאִינָה. הָיָה מוּטָל בַּמִּטָּה. הָרַבָּנִית הַזְּקֵנָה וַהַזְּרִיזָה טִפְּלָה בּוֹ בְּמֶרֶץ וּבְמָסִירוּת. מִזְמַן לִזְמַן הִזְמִינָה אֵלָיו אֶת הָרוֹפֵא וְהָיְתָה קוֹנָה בְּבֵית הַמִּרְקַחַת כָּל מִינֵי טִפּוֹת, כְּדֵי לְחַזֵּק אֶת לִבּוֹ הַחָלָשׁ. הַפּוֹרְעִים שֶׁל קוֹזַקוֹב פָּקְדוּ עַל הַיְּשִׁישׁ הַחוֹלֶה לָרֶדֶת מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ, כִּי עֲלֵיהֶם לַעֲרוֹךְ חִפּוּשׂ, אוּלַי טָמוּן נֶשֶׁק בְּמִטָּתוֹ.

— הַגִּידִי־נָא לָהֶם בִּלְשׁוֹנָם, שֶׁאֲנִי חוֹלֶה. קָשֶׁה עָלַי לָקוּם.

— אָמַר הָרַב אֶל הָרַבָּנִית. הַזְּקֵנָה, הַיָּפָה וַהַזְּרִיזָה הִתְחַנְּנָה לִפְנֵיהֶם בִּלְשׁוֹנָם הַמְּתוּקָה. הֵרָאֲתָה לָהֶם אֶת הַטִּפּוֹת לְמִינֵיהֶם עִם הַצְּלוֹחִיּוֹת הַקְּטַנְטַנּוֹת, שֶׁקָּנְתָה בְּשָׁבִילוֹ בְּבֵית־הַמִּרְקַחַת הַמְּקוֹמִי. הָיָה לָהּ פִּקָּדוֹן שָׁטָר בֶּן־מֵאָה רֶבָלִים מִימֵי הַמֶּלֶךְ נִיקוֹלַי, נָתְנָה לָהֶם בְּמַתָּנָה רְכוּשָׁהּ זֶה, שֶׁיִּקְנוּ לָהֶם כְּעָכִים.

אֲבָל הַלִּסְטִים הֵשִׁיבוּ אֶת הַכֶּסֶף לְיָדָהּ. הִתְבּוֹנְנוּ יָפֶה אֶל הַבַּיִת עִם הַזָּקֵן הַחוֹלֶה וְהַצָּנוּם, שֶׁהָיָה מוּטָל בַּמִּטָּה וּמַרְאֵהוּ כְּגַל עֲצָמוֹת, וְיָצְאוּ בְּשֶׁקֶט אֶת הַבַּיִת.

הַגֵּס הַגָּדוֹל הֵשִׁנִּי אֵרַע בְּאוֹתוֹ יוֹם בְּבֵיתוֹ שֶׁל הַקַּצָּב דָּוִד פּוֹרְמַן.

בְּלֵיל־הַהֶרְגָה הָרִאשׁוֹן, בְּפֶסַח שֶׁנִּי, רָצְחוּ בְּמְעוֹנוֹ שֵׁשׁ נְפָשׁוֹת. אִשְׁתּוֹ וְלַטָּה וּשְׁנֵי יְלָדֵיהֶם הַקְּטַנִּים נִשְׁאֲרוּ בַּעֲלֵי־מוּם עֲלוּבִים לְכָל יְמֵי חַיֵּיהֶם. וּבְכָל זֹאת בָּאוּ גַּם הַפַּעַם בְּמְרוּצָה יְהוּדִים אֶל הַסְּמָטָא הַצָּרָה הַהִיא לְחַפֵּשׂ לָהֶם מָקוֹם מַחֲבוֹא בְּבֵיתוֹ. אֶחָד הַיְּהוּדִים, שֶׁהָיָה אִישׁ בּוֹדֵד וּבְמֻשָּׁךְ שָׁנִים הָיָה סוֹחֵר בְּכָל מִינֵי מַרְכֹּלֶת עַל יַד אַטְלִיזוֹ שֶׁבַּשּׁוּק, אָמַר לוֹ בְּפַשְׁטוּת, כִּי רוֹצֶה הוּא לָמוּת דַּוְקָא בֵּין כָּתְלֵי בֵּיתוֹ. וְלַטָּה שָׁכְבָה אָז בְּמִטַּת יוֹלֶדֶת. הָרוֹכֵל חָטַף מִתּוֹךְ מִטָּתָהּ אֶת הַכַּר עִם הַיּוֹנֵק וְהִתְחִיל מִתְחַנֵּן, שֶׁיַּרְשׁוּ לוֹ לְהַחֲזִיק בָּעוֹלָל, אוּלַי, בִּזְכוּתוֹ יִשָּׁאֵר בַּחַיִּים. שֶׁכֵּן אַחֵר רָצָה אַף הוּא לַהֲנוֹת מֵאוֹתָהּ

הַזְּכוּת שֶׁל הַיֶּלֶד הַתָּמִים, וְהוּא הִפִּיל תְּחִנָּתוֹ לְפָנָיו, כִּי יִתְּנוּ לוֹ לְאָחֵזוֹ בְּזְרוֹעוֹתָיו מְזֻמָּן לִרְגָעִים מִסְפָּר. וֵאלֹהִים עָשָׂה הַפַּעַם חֶסֶד עִם בֵּיתוֹ שֶׁל דָּוִד פּוּרְמָן. עַתָּה שָׁמְעוּ הָרוֹצְחִים לְקוֹל תַּחֲנוּנֵיהֶם שֶׁל הַנֶּחְבָּאִים וְהִשְׁאִירוּ אֶת כֻּלָּם בַּחַיִּים. בֵּין כָּל הַפּוֹרְעִים שֶׁהִתְפָּרְצוּ לְתוֹךְ הַבַּיִת, הָיָה רַק אֶחָד, שֶׁרָצָה לִגְזוֹל מִזַּלְטָה אֶת צַגִּילֶיהָ וְיַחַד עִמָּם לִכְרוֹת דַּוְקָא אֶת אָזְנֶיהָ. אַף מִסָּבִיב עָמְדוּ בַּחוּרֵי הָאִכָּרִים מִן הַכְּפָרִים הַסְּמוּכִים, וְאֵלֶּה בְּנֵי הַמָּקוֹם חָמְלוּ עַל זַלְטָה הַקַּצָּבִית טוֹבַת־הַלֵּב, וְלָכֵן פָּצְרוּ בַּחֲבֵרֵם בֶּן הַנֶּכָר, כִּי יִקַּח לוֹ רַק אֶת הָצַגִּילִים בְּלִי אָזְנֶיהָ. וּמִשְּׁנֵי הַיְּהוּדִים, שֶׁהִתְרַפְּקוּ עַל הַתִּינוֹק שֶׁבַּפַּר, חָלְצוּ רַק אֶת מַגָּפֵיהֶם.

אוּלָם הַנֶּזֶק הַגָּדוֹל בְּיוֹתֵר אֵרַע בַּיּוֹם הַהוּא בְּבֵיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף סוֹלוֹדוֹבְנִיק, יְהוּדִי נִכְבָּד בְּדֶבּוֹבָה.

הַפּוֹרְעִים, אֲשֶׁר הִתְפָּרְצוּ לְדִירָתוֹ, הָרְגוּ אֶת בְּנוֹ הַבְּכוֹר לֵיבּ סוֹלוֹדוֹבְנִיק, שֶׁבָּא זֶה עַתָּה בִּלְוַיַּת אִשְׁתּוֹ וִילָדָיו מִבּוּגוּפוֹל לְבֵית־הוֹרָיו שֶׁבְּדֶבּוֹבָה, כְּדֵי לְמָצוֹא שָׁם מַחֲבוֹא לוֹ וְלִבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. אֶת לֵיבּ הָרְגוּ בְּאַכְזָרִיוּת אֲיֻמָּה. קִצְּצוּ מִגּוּפוֹ אֵבָרִים, אֵבָרִים בְּאַלְצָם אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ הַזְּקֵנִים לָשֶׁבֶת עַל שְׁנֵי כִּסְאוֹת בְּאֶמְצַע הָאוּלָם שֶׁבְּבֵיתָם הַיָּפֶה וּלְהִתְבּוֹנֵן אֶל עִנּוּיֵי בְּנָם. הִכְרִיחוּ אוֹתָם גַּם לְהַבִּיט, אֵיךְ שֶׁאָנְסוּ אֶת בִּתָּם, נַעֲרָה בַּת אַרְבַּע עֶשְׂרֵה. וְכַאֲשֶׁר הֵבִיא בְּנָם הַקָּטָן כּוֹס מַיִם לְהָשִׁיב אֶת רוּחָהּ שֶׁל אֲחוֹתוֹ הַמִּתְעַלֶּפֶת, אָמְרוּ הָרוֹצְחִים לַהֲרֹג גַּם אוֹתוֹ לְעֵינֵי הוֹרָיו הָאֻמְלָלִים, אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע נִשְׁמְעָה תְּרוּעַת חֲצוֹצְרָה — וְהָרוֹצְחִים בָּרְחוּ מֵהַבַּיִת.

זֶה הָיָה הָאוֹת שֶׁנִּתַּן לַפּוֹרְעִים, כִּי יַעַזְבוּ אֶת הָעֲיָרָה.

בַּשּׁוּק הַדֶּבּוֹבִי הִתְאַסְּפוּ אָז הָאִכָּרִים הַמְּקוֹמִיִּים חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת. הֵם עָזְרוּ לַלִּסְטִים מִן הַנֵּכָר לִשְׁדּוֹד אֶת הַחֲנֻיּוֹת שֶׁל הַיְּהוּדִים וְנָהֲגוּ לְמַרְאֵה הָרְקוּדִים שֶׁל הָעַלְמָה הַזְּקֵנָה וְהַמְטֻרֶפֶת מִינְדֶל פַּסְטֶרְנַק. בִּזְמַן רָגִיל שָׁמְרוּ עָלֶיהָ בְּנֵי־מִשְׁפַּחְתָּהּ וְלֹא נָתְנוּ לָהּ לָצֵאת מִן הֶחָצֵר. אַךְ בְּשָׁעָה שֶׁהוֹצִיאוּ לַהוֹרֵג אֶת אָבִיהָ הַזָּקֵן

וְאֶת אָחִיהָ הַצָּעִיר, בְּרָחָה הַשּׁוּקָה וְעָמְדָה לִרְקוֹד עִם הַשּׁוֹדְדִים.

הַמְצָאָה זוֹ שֶׁל הַמְשֻׁגַּעַת בְּדָחָה אֶת הַפּוֹרְעִים מְאֹד וְהֵם שָׂמְחוּ לִקְרַאתָהּ בְּרִקּוּדֵיהֶם. הַשְּׁקוּהָ יַיִן־שָׂרָף, נָגְנוּ לְפָנֶיהָ בְּמַפּוּחִיּוֹת וְזָרְקוּ עָלֶיהָ סְפָרִיּוֹת וּמַמְתַּקִּים, שֶׁסָּחֲבוּ מִן הַחֲנֻיּוֹת שֶׁל הַיְּהוּדִים לִטְעוֹן עַל עֶגְלוֹתֵיהֶם. אֲבָל הֵם נֶאֶלְצוּ לְהַפְסִיק עֲבוֹדָתָם בְּאֶמְצַע וְלָצֵאת מִן הָעֲיָרָה. הַחֲצוֹצְרָה שׁוּב הִרְעִישָׁה אֶת הָאֲוִיר בְּתִרוּעָתָהּ. מִתַּחֲנַת הָרַכֶּבֶת הַקְּרוֹבָה חֵרִיסְטִינוֹבְקָה אֵים הַקָּרוֹן הַמְשֻׁרְיָן שֶׁל הָאַדְמִים — אוֹתוֹ הַקָּרוֹן, שֶׁיְּהוּדֵי אוּמַן כִּנּוּהוּ בְּשֵׁם „הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל", וְהַפּוֹרְעִים יָצְאוּ אֶת הָעֲיָרָה מִתּוֹךְ שִׁירָה וְנִגִּינָה בְּלִוְיַת הַנֹּעַר הַמְּקוֹמִי שֶׁל הַכְּפָר.

כה.

אַחַת מִבְּנוֹת הָאִכָּרִים דָּפְקָה בַּחַלּוֹן שֶׁל מִשֶּׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנַיִם. הִיא חָזְרָה עַל דְּפִיקוֹתֶיהָ שֵׁנִית, אַךְ בַּבַּיִת פְּנִימָה הֶחֱרִישָׁה אֶת הָאָזְנַיִם מְכוֹנַת הַתְּפִירָה, שֶׁזְּמְזְמָה בְּלִי הֶרֶף. הַיְלָדִים הִתְחַלְּחֲלוּ מֵרֹב פַּחַד וְהִתְרַפְּקוּ עַל אִמָּם, הָעוֹשָׂה מְלַאכְתָּהּ וּמַקִּישָׁה בַּמְּכוֹנָה. הָאִכָּרָה שׁוּב דָּפְקָה בַּחַלּוֹן. הִיא קָרְאָה אֶת מִשֶּׁה, כִּי יֵלֵךְ לְהַצִּיל אֲנָשִׁים. אֵין אִישׁ רוֹצֶה לָרֶדֶת לְתוֹךְ הַמַּרְתֵּף. הַכֹּל מְפַחֲדִים...

הַדָּבָר הָיָה בְּשָׁעָה שֶׁהַפּוֹרְעִים יָצְאוּ מִן הָרְחוֹבוֹת הַכְּפָרִיִּים שֶׁבָּעֲיָרָה. בַּשּׁוּק הָיָה כְּבָר שֶׁקֶט. מִינְדָל פִּסְטֶרְנַק הַמְטֹרֶפֶת יָשְׁנָה עַל יַד אֲסַם בָּר, בְּהַשְׁעִינָהּ רֹאשָׁהּ עַל הַכִּתֵּף הָרָטֹב. וּלְיַד הַחֲנֻיּוֹת שֶׁל הַיְּהוּדִים, שֶׁדַּלְתוֹתֵיהֶן הָיוּ שְׁבוּרוֹת, הִסְתּוֹבְבוּ יַלְדֵי הָאִכָּרִים וְחִפְּשׂוּ לָהֶם בַּז, כְּדֵי לַחֲטֹף מַשֶּׁהוּ מִן הַהֶפְקֵר. וְלִבְרוֹחַ עַל נַפְשָׁם.

עַל יַד מַרְתֵּף הַהֶרְגָה הִתְאַסֵּף קָהָל רַב מִן הָאִכָּרִים, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים מִבְּנֵי הָעִיר, וּלְצִדָּם עָמְדוּ וְיִלְלוּ נְשֵׁי הַיְּהוּדִים וְיַלְדֵיהֶן.

— יֵצֵא מִי שֶׁחַי! — הִשְׁמִיעוּ הָאִכָּרִים קוֹלָם לְתוֹךְ הַמַּרְתֵּף הָאָפֵל, וְאַחֲרֵיהֶם נִשְׁמְעוּ קוֹלוֹת הַבְּכִי שֶׁל הַנָּשִׁים הַיְּהוּדִיּוֹת בְּאוֹתָהּ הַהַשְׁכָּה הָאַלֶּמֶת שֶׁמִּתַּחַת הָאֲדָמָה.

יְרָאָה כָּל מִי שֶׁעוֹדָנוּ בַּחַיִּים! שָׁקְטָה הָעִיר.

אוֹתָהּ שָׁעָה יָצְאוּ מִמַּחֲבוֹאָם יְהוּדִים בּוֹדְדִים. הָאַלְמָנָה אוֹקְלַמַּן רָצָה בְּסָפְקָה אֶת כַּפֶּיהָ. הִיא חִפְּשָׂה אֶת בְּנָהּ יְחִידָהּ אָמְצָנִיו. הוּא, הָעֲלוּי הַדָּבוּבִי, נִלְקַח גַּם הוּא אֶל „הַלִּשְׁכָּה הַצְּבָאִית" שֶׁבַּחֲצַר הַדַּאר. בְּבֵית אִמּוֹ לֹא נָגְעוּ הַפּוֹרְעִים בְּשׁוּם דָּבָר, וְרַק אוֹתוֹ, אֶת הַבֵּן יַקִּיר לָהּ, הֶעֱנִיג וְהֵרַךְ, שֶׁיָּשַׁב עַל הַגְּמָרָא הַפְּתוּחָה, גָּזְלוּ מִמֶּנָּה.

אַךְ הִנֵּה בָּא מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים. הוּא מָצָא יִמְצָא אֶת כֻּלָּם. גַּם לוֹ אֵרַע גֶּם: כָּל אוֹתוֹ זְמַן שֶׁל הַהֲרָגָה בָּעֲיָרָה עָמַד לְיַד הַדֶּלֶת שֶׁל בֵּית־מְלַאכְתּוֹ אֵיזֶה אִכָּר וְהִכְרִיז בָּרַבִּים, כִּי כָּאן עוֹשִׂים אוֹפַנַּיִם מִן הַמֻּבְחָרִים בְּשֶׁבֶל נוֹצְרִים מַאֲמִינִים וְיְשָׁרִים. אֵין זֶה כִּי אִם שָׁלִיחַ מֵאֵת הַהַשְׁגָּחָה הָעֶלְיוֹנָה בִּזְכוּת הָעֵדָה כֻּלָּהּ. נְשֵׁי הָעֲיָרָה הַמְיַבְּבוֹת הִקִּיפוּ אֶת מֹשֶׁה וְהִתְחַנְּנוּ לְפָנָיו, כִּי יַעֲשֶׂה מַשֶּׁהוּ. מִי יֵרֵד לַמַּרְתֵּף, אִם לֹא הוּא? וְאָמְנָם כֵּן, אִישׁ לֹא זָז מִמְּקוֹמוֹ. הַיְּהוּדִים וְשִׁכְנֵיהֶם הַנָּכְרִים עָמְדוּ כְּמְאֻבָּנִים מִפַּחַד עַל יַד פֶּתַח הַמַּרְתֵּף הַפָּתוּחַ וְהָאָפֵל. וְרַק הוּא לְבַדּוֹ, מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם. לֹא נָפַל בְּרוּחוֹ.

הוּא הָרִאשׁוֹן הִצִּיג אֶת רַגְלוֹ עַל הַסֻּלָּם, וְאַחֲרָיו צָעֲדוּ עוֹד יְהוּדִים שֶׁנֶּחְשְׁבוּ לְאַמִּיצֵי לֵב. גַּם הַנָּשִׁים, הַבּוֹכְיוֹת וְהַשּׁוֹפְכוֹת מְרִי שִׂיחָן לִפְנֵי הָאָב שֶׁבַּשָּׁמַיִם, אַף הֵן הִתְאַזְּרוּ עֹז וְיָרְדוּ לְמַטָּה בְּעִקְבוֹת הַגְּבָרִים, אֲבָל כַּאֲשֶׁר דָּרְכוּ רַגְלֵיהֶן עַל גּוּפוֹת שֶׁל בְּנֵי־אָדָם, מוּמָתִים וּמְרֻסָּקִים, נִרְתְּעוּ לַאֲחוֹרֵיהֶן מִתּוֹךְ חַלְחָלָה וְצַעֲקוֹתֵיהֶן הֵרְעִידוּ שׁוּב אֶת חֲלַל הָאֲוִיר.

בֵּינָתַיִם נוֹסְפוּ עוֹד שְׁנֵי יְהוּדִים, גְּבָרִים אַמִּיצֵי לֵב. יָרְדוּ לְתוֹךְ הַמַּרְתֵּף וְגָרוֹת דּוֹלְקִים בִּידֵיהֶם, וְתֵכֶף נִרְאָה מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם עַל הַסֻּלָּם וְהָרוֹג מְלֻכְלָךְ בְּדָם עָמוּס עַל שִׁכְמוֹ.

הוֹצִיאוּ אֶת כֻּלָּם. הֵרִימוּם לְמַעְלָה אֶחָד אֶחָד וְהִנִּיחוּם בְּשׁוּרָה לְמַעַן יַכִּירוּם. הָיוּ אֵלֶּה שַׁקֵּי עֲצָמוֹת מְרֻסָּקוֹת. נוֹרָא הָיָה מַרְאֵה הַפְּצוּעִים. אֲחָדִים מֵהֶם עוֹד גָּמְגְּמוּ מִלִּים וּבִקְּשׁוּ עֶזְרָה. אֵימָה מְשֻׁנָּה תָּקְפָה פִּתְאֹם אֶת הֲמוֹן הָאִכָּרִים, הַגְּבָרִים וְהַנָּשִׁים, אֲשֶׁר עָמְדוּ מִתּוֹךְ סַקְרָנוּת כָּאן, עַל יַד הַמַּרְתֵּף הַפָּתוּחַ. אִלְּמִים וּמְבֻהָלִים

הִצְטַלְבוּ וּבִקְשׁוּ רַחֲמִים מֵאֵת אֱלֹהִים, כְּאִלּוּ פָּחֲדוּ מִפְּנֵי חֲמָתוֹ וְנִקְמָתוֹ. מִתּוֹךְ דּוּמִיָּה עָזְבוּ אֶחָד אֶחָד אֶת מְקוֹם־הַמֵּתִים הָאָיֹם.

וְהָאִלְמָנָה אוֹקֶלְמַן עוֹד הוֹסִיפָה לְחַפֵּשׂ אֶת בְּנָהּ הַיָּחִיד. הִיא לֹא חָדְלָה מִצְּעוֹק עַל כְּתָנְתּוֹ הַלְּבָנָה, וְהָרוֹג לָבוּשׁ כְּתֹנֶת כָּזֹאת לֹא נִמְצָא בַּמַּרְתֵּף. הִיא פָּצְרָה בְּמֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, כִּי יֵרֵד עִמָּהּ עוֹד הַפַּעַם לְמָטָּה. יְחַפְּשׂוּ נָא עִם בֵּין הֶחָבִיוֹת. וְאָמְנָם כֵּן, מִתַּחַת הֶחָבִית הַגְּדוֹלָה הִרְגִּישׁוּ בְּנֶפֶשׁ חַיָּה, שֶׁהִשְׁמִיעָה אֵט אֶת אֲנָחוֹתֶיהָ, וְכִשֶּׁנִּגְּשׁוּ אֶל הַמָּקוֹם בְּמְנוֹרָה, רָאוּ בֶּן־אָדָם יוֹשֵׁב, רֹאשׁוֹ מָחוּץ, שְׁתֵּי עֵינָיו דְּקוּרוֹת, אַךְ עוֹדָנּוּ חָי.

זֶה הוּא אָמְצָנִיו! — רָעַד קוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מִתּוֹךְ דְּמָעוֹת.

אוּלָם הָאֵם לֹא יָכְלָה לְהַכִּירוֹ. שׁוּב עָלוּ זַעֲקוֹתֶיהָ מִן הַחֲשֵׁכָה. הִיא הִמְשִׁיכָה לִצְעוֹק עַל דְּבַר כְּתֹנֶת לְבָנָה, שֶׁבְּנָהּ הָיָה לָבוּשׁ בָּהּ בְּאוֹתוֹ יוֹם, וְזֶה הֶהָרוֹג עִם עֵינָיו הַדְּקוּרוֹת לָבוּשׁ כְּתֹנֶת אֲדֻמָּה. פִּתְאֹם נִתְקַל מַבָּטָהּ בַּחֲתִיכַת שַׁרְוָל לָבָן מֵאוֹתָהּ הַכָּתֹנֶת, הַצְּבוּעָה בַּדָּם שֶׁל הֶהָרוֹג הַחַי... אָז הִכִּירַתְהוּ.. הִיא כָּרְעָה לִפְנֵי בְּנָהּ וְחִבְּקָה אֶת עַצְמוֹתָיו הַשְּׁבוּרוֹת, וַתִּצְעַק: אָמְצָנִיו! אָמְצָנִיו! אַךְ לְשׁוֹנוֹ כְּבָר נֶאֱלְמָה בְּפִיו. מִן הַמַּרְתֵּף הֶעֱלוּ שַׁק עֲצָמוֹת עָטוּף כְּתֹנֶת אֲדֻמָּה.

קָבְרוּ אֶת הַהֲרוּגִים רַק מִמָּחֳרַת הַיּוֹם לִפְנוֹת עֶרֶב, כִּי פָּחֲדוּ לָלֶכֶת לְבֵית הַקְּבָרוֹת, לִשְׁנֵי הַשּׁוֹמְרִים הָרְשָׁמִיִּים שֶׁל קְהִלַּת דְּבוֹבָה, קַפְּנִיק וּסְמֶלְנִיצְקִי, נוֹדַע פִּתְאֹם, כִּי כְּנָפָיָה חָדְשָׁה אוֹמֶרֶת לְהִתְנַפֵּל עַל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה. אוּלָם בְּיוֹם הַשֵּׁנִי אַחֲרֵי הַהֲרָגָה הָלַךְ יְהוּדִי זָקֵן מִבֵּית לְבֵית שֶׁל הָעֲיָרָה, דָּפַק בְּדַלְתֵי הַיְּהוּדִים הַפְּגוּרוֹת וְעוֹרֵר לְהָבִיא אֶת הַהֲרוּגִים לְקֶבֶר יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁגְּדוֹל הַחֹם וְהֵם מְסַכְּנִים אֶת הָאֲנָשִׁים שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים.

וּלְאַחַר שְׁקִיעַת הַחַמָּה, בְּשָׁעָה שֶׁדְּמָדוּמֵי קַיִץ, סְפוּגֵי בֹּשֶׂם שֶׁל גַּנִּים וְשָׂדוֹת, עָטְפוּ אֶת הָעֲיָרָה הַמְעֻפָּשֶׁת עַל יְדֵי רֵיחַ הַמֵּתִים, שֶׁלֹּא בָּאוּ לִקְבוּרָה, הִתְחַמְּקוּ בְּנֵי הָעֵדָה הַיְּהוּדִית לָצֵאת מִתְּחוּם

הָעֲיָרָה בְּדַרְכָּם אֶל בֵּית הַקְּבָרוֹת וְהֵבִיאוּ בַּחֲשָׁאי אֶת הַהֲרוּגִים לִמְנוּחַת עוֹלָמִים.

אוּלָם נִגְזַר עַל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, כִּי גַּם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי אַחֲרֵי הַהֲרָגָה עוֹד יִתְעַסְּקוּ בִּקְבוּרַת חַלְלֵיהֶם. אֶת גְּצִיל פּוֹרְטִיגּוֹל הַזָּקֵן קָבְרוּ רַק עִם יָדוֹ הָאַחַת, כִּי הַיָּד הַשְּׁנִיָּה נֶעֱלְמָה וְלֹא יָכְלוּ לִמְצֹא אוֹתָהּ. אֲבָל מִפְּחֶרֶת אַחֲרֵי הַהַלְוָיָה, נָתְנָה אִשְׁתּוֹ בַּתְיָה בְּמַתָּנָה אֶת תַּפּוּחֵי הָאֲדָמָה מִמַּרְתֵּף הַהֲרָגָה לְכָפְרִית עֲנִיָּה שֶׁבָּעֲיָרָה, וְזוֹ מָצְאָה אֶת הַיָּד הַקְּצוּצָה שֶׁל גְּצִיל מִתְגּוֹלֶלֶת בְּתוֹךְ תַּפּוּחֵי הָאֲדָמָה שֶׁבָּאַרְגָּז. "מִנַּיִן" יְהוּדִים הֵבִיאוּ אֶת יָדוֹ שֶׁל גְּצִיל לְבֵית הַקְּבָרוֹת, בִּקְּשׁוּ מֵאֵת הַמֵּת סְלִיחָה וּמְחִילָה, וְאֶת יָדוֹ קָבְרוּ לְחוּד.

כו.

כַּעֲבוֹר יָמִים מִסְפָּר אַחֲרֵי הַהֲרָגָה "הַקְּטָנָה" שֶׁל כ' סִיוָן, בָּאוּ לְדֶבּוֹבָה שְׁנֵי בָּאֵי־כֹחַ מֵאֵת "הַצָּלָב הָאָדֹם" רוּסִי. אֱלֹהֵי הִזְמִינוּ אֶת אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם מִבֵּין הַנּוֹצְרִים וְהַיְּהוּדִים גַּם יַחַד, לְיַסֵּד וַעַד־עֶזְרָה, כְּדֵי לֶאֱסוֹף צָרְכֵי מָזוֹן לִנְגוּעֵי הַפְּרָעוֹת. אוּלָם יְהוּדֵי הָעֲיָרָה סֵרְבוּ לְהִשְׁתַּתֵּף בְּכָל וַעֲדָה שֶׁהִיא. מֵאָנוּ לְהִתְעָרֵב בְּשׁוּם דָּבָר. מִן הַנּוֹצְרִים הַהֲגוּנִים בְּיוֹתֵר שֶׁבָּעִיר בָּחֲרוּ כְּבָא־כֹחָם אֶת הַסַּנְדְּלָר דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי. גַּם אַחֲרֵי אֲשֶׁר נָתַן מִקְלָט בְּבֵיתוֹ לְקַזַּקּוֹב עוֹד נֶחְשַׁב לְאִישׁ "חָפְשִׁי" בְּדֵעוֹתָיו. בֵּין כָּל תּוֹשָׁבֵי הַמָּקוֹם הָיָה הוּא בָּעֵת הַהִיא הַנּוֹצְרִי הַיְחִידִי, שֶׁעָשָׂה חֶסֶד עִם יְהוּדִי.

כֻּלָּם הָיוּ מְחַסְּרֵי יֵשַׁע.

אַחֲרֵי הַשַּׁבָּת בַּמַּרְתֵּף שָׁתְקוּ חַיֵּי הַיְּהוּדִים בְּדֶבּוֹבָה לַגְּמָרֵי. לֹא הָיָה רָצוֹן בָּאִישׁ מֵהֶם לִפְתּוֹחַ אֶת הַנְּוּחוֹ. אִישׁ לֹא דָאַג כְּלָל לְפַרְנָסָתוֹ. בַּיּוֹם חֲמִישִׁי, יוֹם הַשּׁוּק בַּמָּקוֹם, רָצְתָה הָעֲיָרָה כְּרָגִיל, אַךְ הַיְּהוּדִים פָּחֲדוּ לָצֵאת מִבָּתֵּיהֶם, כִּי כָּל הָאֲסוֹנוֹת וְהַפְּרָעוֹת בַּהֲמוֹנִים דַּרְכָּם שֶׁמַּתְחִילִים בִּימֵי הַשּׁוּק. רַק הַנְּשִׁים הִתְגַּבְּרוּ עַל פַּחְדָן וְהֵעֵזוּ לָצֵאת לַשּׁוּק, כְּדֵי לִקְנוֹת דָּבָר לִכְבוֹד הַשַּׁבָּת. אוּלָם

גַּם הֵן אֲחוּזוֹת בַּלָּהוֹת וַחֲסֵרוֹת כֹּחַ חַיִּים. אֵין מְבַשְּׂלוֹת אֲרוּחוֹת־צָהֳרַיִם, אֵין לָהֶן רָצוֹן לְנַקּוֹת וּלְסַדֵּר אֶת בָּתֵּיהֶן. מָעַט הָרְכוּשׁ, שֶׁנִּשְׁאַר לִפְלֵיטָה מִידֵי הַפּוֹרְעִים, קָבוּר בְּמַרְתֵּפִים. הַכֹּל אָרוּז. הַכֹּל מוּכָן לִבְרִיחָה. בַּכֹּל שְׁמָמָה וְחָרְבָּן. בַּלַּיְלָה הָאֲנָשִׁים יְשֵׁנִים לְבוּשֵׁי בְּגָדִים. בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה, עַל שְׁכֵנִים וְעַל יְדִידִים, קָרוֹב וְרָחוֹק מְכֻנָּסִים תַּחַת גַּג אֶחָד, וְאוֹר הַיּוֹם מַטִּיל עַל הָעֲיָרָה אֵימָה שֶׁל צַעַר וָנָעַם. הָאֲנָשִׁים אֲחוּזִים מָרָה שְׁחוֹרָה. הַיְדִיעוֹת הַמַּגִּיעוֹת מִן הַסְּבִיבָה עֲלוּלוֹת לְהוֹצִיא מִן הַדַּעַת. אֵין מָנוֹס וְאֵין מִפְלָט.

בְּלַדִּיז׳נְקָה שָׁחֲטוּ רוֹצְחֵי הַמָּקוֹם אֶת כָּל הַתּוֹשָׁבִים הַיְהוּדִים. הִשְׁאִירוּ בַּחַיִּים רַק נַפָּח עִוֵּר וְסַנְדְּלָר חִגֵּר. וּשְׁנֵי הַנְּכִים הַיְהוּדִים הָאֵלֶּה מְבַדְּחִים אֶת לִבָּם בְּכָל יוֹם רִאשׁוֹן. מַכְרִיחִים אֶת שְׁנֵיהֶם לִרְקוֹד לִפְנֵי הַקָּהָל הַחוֹגֵג וְלָשִׁיר אֶת שִׁיר „הַדֻּבִּינוּשְׁקָה". (שִׁיר רוּסִי מַהֻפְכָנִי עֲמָמִי) וּבְשָׁכָר זֶה מְנַדְּבִים לָהֶם בְּכֶסֶף שֶׁל ה„סּוֹבִיטִים״ שֶׁאַבְּרֵי הַמָּקוֹם מְזַלְזְלִים בּוֹ וְאֵין לוֹ שׁוּם עֵרֶךְ בְּעֵינֵיהֶם.

וְהָרוֹקֵחַ הַיְהוּדִי־הַדֻּבּוֹבִי, שֶׁהִתְהַלֵּךְ כָּל יָמָיו עִם שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל מִן הַחֶבְרָה הַנּוֹצְרִית בָּעֲיָרָה, הִרְגִּישׁ פִּתְאֹם אַחֲרֵי הַטֶּבַח „הַקָּטָן", כַּמָּה קָשֶׁה לִהְיוֹת יְהוּדִי. אָז בָּא לְעֶזְרָתוֹ יְדִידוֹ הַכֹּמֶר מִילְשִׁינְקִי וְהִכְנִיס אוֹתוֹ וְאֶת בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּנֵסִיָּה הַנּוֹצְרִית. אֲבָל קֹדֶם שֶׁנַּעֲשָׂה נוֹצְרִי הָיָה מֻכְרָח לְשַׁלֵּם לַקְּהִלָּה הַיְהוּדִית עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֶבֶל בְּשִׁטְרֵי־כֶּסֶף שֶׁל מֶמְשֶׁלֶת קֶרֶנְסְקִי.

זֶה הָיָה מַס כָּפוּל לְקֶרֶן־הַשּׁוֹדְדִים, שֶׁהָעֲיָרָה הִטִּילָה עָלָיו, וְהוּא נֶאֱלַץ לְסַלֵּק אֶת הַחוֹב, כְּשֶׁיָּשַׁב כְּבָר בָּעֲגָלָה בְּדַרְכּוֹ לִשְׁמָד. מִשֶּׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים אָחַז בְּרֶסֶן הַסּוּס, אַף עַל פִּי הָרוֹקֵחַ הַיְהוּדִי הֵגֵן הָעֶגְלוֹן הַנּוֹצְרִי. לְעֶזְרָתוֹ בָּאוּ עוֹד אֲנָשִׁים כִּבְּנֵי אִכְּרֵי הַמָּקוֹם. אֲבָל הַצַּד הַשֵּׁנִי לֹא נִרְתָּע. הֲמוֹן יְהוּדִים הִקִּיפוּ אֶת הָעֲגָלָה, שֶׁבָּהּ יָשַׁב הָרוֹקֵחַ, וְדִבְּרוּ אִתּוֹ קָשׁוֹת. הֵם טָעֲנוּ, כִּי בְּשָׁעָה זוֹ עוֹדֵנוּ יְהוּדִי וְעָלָיו לְשַׁלֵּם אֶת מִסֵּי הַקְּהִלָּה הַמַּגִּיעִים מִמֶּנּוּ.

אוּלָם אֶת חוֹבוֹ שֶׁל הָרוֹקֵחַ הַיְהוּדִי גָּבָה הַגַּנָּב וְהַגַּזְלָן הַיָּדוּעַ

מְדֻבּוֹבָה הַכְּפָרִית, וּשְׁמוֹ מִיטְקָה פְּלַחוֹטְנִי. בִּימֵי הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים הִכְרִיז עַל עַצְמוֹ כְּקוֹמוּנִיסְט מִטַּעַם זֶה, שֶׁמַּתִּירִים, עַל פִּי הַחֹק, לִשְׁדּוֹד כָּל מַה שֶּׁהַלֵּב חוֹמֵד. הַפַּעַם שָׁמַע אֶת הַטַּעֲנוֹת וְהַתְּבִיעוֹת שֶׁל שְׁנֵי הַצְּדָדִים, וּבוֹ בַּמָּקוֹם הוֹצִיא פְּסַק דִּין, כִּי הַצֶּדֶק עִם הָעֵדָה הַיְהוּדִית וְעַל הָרוֹקֵחַ לְשַׁלֵּם אֶת הַנְּדָרָשׁ מִמֶּנּוּ.

כָּךְ פָּסַק מִיטְקָה וְהָרוֹקֵחַ גָּאֲלַץ לְסַלֵּק אֶת חוֹבוֹ לִבְנֵי עֲדָתוֹ. יְהוּדֵי דֻּבּוֹבָה בֵּרְכוּהוּ עַל דַּרְכּוֹ, שֶׁיִּזְכֶּה עוֹד לְבַקֵּשׁ לוֹ מָקוֹם מִקְלָט בַּעֲלִיוֹת־הַגַּג שֶׁל בָּתֵּי יְהוּדִים, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ הַמְשֻׁמָּדִים הַחֲדָשִׁים בְּאוּמַן, אֲשֶׁר שִׁכְנֵיהֶם הַנּוֹצְרִים לֹא אָבוּ לְהַכְנִיסָם תַּחַת צֵל קוֹרָתָם, כִּפְנֵי שֶׁהֵמִירוּ אֶת דָּתָם וְרוֹבְצֶת עֲלֵיהֶם קְלָלַת אֱלֹהֵיהֶם.

וּבְרָכָה זוֹ שֶׁל יְהוּדֵי דֻּבּוֹבָה נִתְקַיְּמָה. לְאַחַר הַמָּרַת דָּתוֹ גָּאֲלַץ הָרוֹקֵחַ הַיְהוּדִי לִמְסוֹר אֶת בֵּית הַמִּרְקַחַת שֶׁלּוֹ לַמַּשְׁבִּיר הַנּוֹצְרִי שֶׁיָּגֵן עָלָיו. כְּדֵי לְהַעֲלִים מֵעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת אֶת חָטְמוֹ הַיְהוּדִי הָיָה מֻכְרָח לְהַזְמִין לְבֵית הַמִּרְקַחַת רוֹקֵחַ נוֹצְרִי כְּעוֹזֵר. אִשְׁתּוֹ וְיַלְדּוֹ נִשְׁאֲרוּ לָשֶׁבֶת בְּוִילְשִׁינְקִי הַכְּפָר תַּחַת חָסוּתוֹ הָאֲבָהִית שֶׁל הַכֹּמֶר, וּבְזְמַן שֶׁהִתְנַפְּלוּ שׁוֹדְדִים עַל הָעֲיָרָה, הָיָה הָרוֹקֵחַ הַמּוּמָר עַצְמוֹ רַק כְּפוּף בֵּין הַשֻּׁבָּלִים שֶׁל הַשָּׂדוֹת לְחַפֵּשׂ לוֹ מָגֵן בְּוִילְשִׁינְקִי תַּחַת כַּנְפֵי הוֹד קְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל אִישׁ חַסְדּוֹ הַכֹּמֶר.

בָּעֵת הַהִיא נִבְהַל מִפְּנֵי יַהֲדוּתוֹ גַּם הָעוֹרֵךְ־דִּין הַדֻּבּוֹבִי נִיסְטְרוֹבְסְקִי וְגַם הוּא בִּקֵּשׁ לוֹ יְשׁוּעָה בְּוִילְשִׁינְקִי הַכְּפָר. אֲבָל לְלֶכֶת יָשָׁר אֶל הַכְּנֵסִיָּה וּלְהִתְנַצֵּר לְעֵינֵי הַכֹּל הָיָה, בְּכָל זֹאת, קָשֶׁה לְעוֹרֵךְ־דִּין הַבָּא בַּיָּמִים, וְצַל כֵּן עָשָׂה עִמּוֹ חֶסֶד הַכֹּמֶר הַוִילְשִׁינְקַאי וְהֵקֵל מֵעָלָיו אֶת הָעֲבוֹדָה. בְּלִי טֹקֶס רִשְׁמִי נָתַן לוֹ וְלְאִשְׁתּוֹ תְּעוּדַת הַמָּרָה. נִיסְטְרוֹבְסְקִי הַזָּקֵן לֹא נִפְרַד מִן הַתְּעוּדָה הַזֹּאת אַף לְרֶגַע. הִיא הָיְתָה תְּלוּיָה בְּצַוָּארוֹ כְּעֵין קֶמַע. אוּלָם גַּם הוּא לֹא מָצָא בְּנַצְרוּתוֹ אֶת תִּקּוּנוֹ. כְּשֶׁהִתְפָּרְצָה לָעֲיָרָה כְּנֶפְיָה שֶׁל רוֹצְחִים, הָיוּ הוּא וְאִשְׁתּוֹ מִן הָרִאשׁוֹנִים שֶׁחָשׁוּ לַמַּרְתֵּף. וּבְרִבְצוֹ בְּפִנָּה חֲשֻׁכָּה בְּמַעֲמַקִּים, לָחַץ אֶל חָזֵהוּ אֶת תְּעוּדַת הַנַּצְרוּת וְקָרָא וְדוּי בְּלָחַשׁ.

מִלְבַד שְׁנֵי הָאִינְטֶלִיגֶנְטִים הָאֵלֶּה לֹא נִמְצָא בֵּין הָעֵדָה הַיְהוּדִית שֶׁבְּדִבּוֹבָה עוֹד אִישׁ, אֲשֶׁר בְּקֶשׁ לוֹ עֶזְרָה אֵצֶל הַכֹּמֶר הַטּוֹב שֶׁבְּוִילְשִׁינְקִי. הַכֹּל בְּקֶשׁוּ רַק תַּחְבּוּלוֹת לְהִמָּלֵט אֶל מְחוּץ לָעִיָּרָה, וְהַמִּבְצָר הַיְהוּדִי הַבָּטוּחַ בַּסְּבִיבָה הָיְתָה בַּיָּמִים הָהֵם הָעִיָּרָה גוֹלוֹבַנִיבְסְק אֲשֶׁר שָׁם נִתְאַרְגְּנָה הֶגְנָה עַצְמִית עַל יְדֵי עֲשָׂרוֹת בַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הִזְדַּיְנוּ בְּנֶשֶׁק וְשָׁמְרוּ עַל עֲיָרָתָם בִּפְנֵי הַפּוֹרְעִים מִבַּיִת וּמִחוּץ.

עַל בַּחוּרֵי גוֹלוֹבַנִיבְסְק אַמִּיצֵי־הַלֵּב הַלָּלוּ הָיוּ מְסַפְּרִים נִפְלָאוֹת. עַל גְּבוּרָתָם וּמְסִירוּת נַפְשָׁם בַּהֲגָנָתָם עַל בְּנֵי־צַמָּם נֶאֶרְגוּ אַגָּדוֹת בֵּין כָּל יְהוּדֵי הָעֲיָרוֹת וְהָעֲיָרוֹת שֶׁל מְחוֹזֵי קִיוֹב וּפוֹדוֹלְיָה. אוּלָם מוּעָטִים הָיוּ הַמְאֻשָּׁרִים, אֲשֶׁר הִגִּיעוּ שָׁמָּה, כִּי עַל כָּל הַדְּרָכִים, הַמּוֹבִילוֹת לְגוֹלוֹבַנִיבְסְק הַמְבֻצֶּרֶת, אָרְבוּ שׁוֹדְדִים וּמְרַצְּחִים לִיהוּדִים עוֹבְרִים וְשָׁבִים בַּעֲגָלוֹת וּבָרֶגֶל. רוֹדְפֵי הַשֹּׁד וּצְמֵאֵי הַדָּם הַלָּלוּ הִתְקַשְּׁטוּ אָז רֻבָּם כְּכֻלָּם בִּצְבָעִים לְאֻמִּיִּים, וּמִסְפָּרָם הָיָה תָּלוּי בָּזֶה, כַּמָּה רַב הָיָה הַמֶּרְחָק בֵּין הַקָּרוֹן הַמְשָׁרְיָן שֶׁל הָאַדְמִים עַד תַּחֲנַת־הָרַכֶּבֶת הַקָּרוֹבָה חֲרִיסְטִינוֹבְקָה. עַל דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ הָאוּמָנִית נִסּוּ עוֹד יְהוּדִים אֶת מַזָּלָם וּמִזְּמַן לִזְמַן הִצְלִיחָה עֲגָלָה יְהוּדִית לָבוֹא בְּשָׁלוֹם הָעִירָה. אֲבָל שָׁם, בְּאוּמַן, הִתְחַלֵּף בַּיָּמִים הָהֵם הַשִּׁלְטוֹן פַּעֲמַיִם וְשָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּיוֹם כְּדֶרֶךְ שֶׁמִּתְחַלְּפוֹת הַתְּמוּנוֹת בָּרְאִי־נוֹעַ. הַתּוֹשָׁבִים הַנּוֹצְרִים שֶׁל אַרְבַּעַת פַּרְבָּרֵי אוּמַן הִסְתַּגְּלוּ מֵיָד לַשִּׁלְטוֹן הָעוֹלֶה, בְּהַחֲלִיפָם אֶת הַפַּרְוָה הַמְהֻפֶּכֶת בַּסֶּרֶט הָאָדֹם וּלְהֶפֶךְ.

יְהוּדֵי אוּמַן הָיוּ מְחַסְּרֵי־מָגֵן בִּזְמַן כָּל הַשִּׁלְטוֹנוֹת לְצִבְעֵיהֶם וְגוֹנֵיהֶם הַמְּרֻבִּים. בָּעִיר הַצִּיקָה לָהֶם הַפְּלֻגָּה הַשְּׁמִינִית שֶׁל הַמּוֹעֲצוֹת. זֶה הָיָה שְׁמָהּ הָרִשְׁמִי, אֲבָל לְמַעֲשֶׂה הָיְתָה זוֹ כְּנֻפְיַת פּוֹרְעִים תַּחַת דֶּגֶל אָדֹם. אַנְשֵׁי הַפְּלֻגָּה הַזֹּאת רָכְבוּ עַל פְּנֵי הָעִיר מְקֻשָּׁטִים בִּסְרָטִים אֲדָמִים וְשָׁדְדוּ אֶת הָרְכוּשׁ שֶׁל תּוֹשָׁבֵיהָ הַיְהוּדִים. הָיוּ מְאַנְּסִים נָשִׁים יְהוּדִיּוֹת בְּרֹאשׁ חוּצוֹת. לְעֵין הַשֶּׁמֶשׁ, וּבַלֵּילוֹת שָׁבְרוּ חַלּוֹנוֹת וּדְלָתוֹת בָּתֵּי הַיְהוּדִים, הִתְפָּרְצוּ פְּנִימָה וְדָרְשׁוּ, כִּי יוֹצִיאוּ אֲלֵיהֶם אֶת

הַנָּשִׁים וְהַבָּנוֹת. וּמַצָּשֶׂה שֶׁאָמְרוּ לִרְצוֹחַ נַעֲרָה יְהוּדִית, שֶׁנִּזְדַּמְּנָה בְּדַרְכָּם, עַל אֲשֶׁר בִּיְפְיָהּ הִיא כּוֹבֶשֶׁת וְצוֹדָה אֶת הַלְּבָבוֹת שֶׁל הַגְּבָרִים.

אֵלֶּה "הָאֲדָמִים" עָמְדוּ בְּתוֹךְ הָעִיר, וּמְחוּצָה לָהּ אָרְבוּ הַכְּנֻפְיוֹת הַלְּאֻמִּיוֹת. לִפְעָמִים הָיוּ מַחֲלִיפִים מְקוֹמוֹתֵיהֶם. אֲז נֶעֱשְׂתָה הָעִיר הֶפְקֵר לְגַמְרֵי. הַמֶּגֶן הַיְחִידִי עַל הַיְהוּדִים הָיָה בָּצַת הַהִיא רַק קְזִימִירִיק, הָרֹאשׁ וְהַמַּנְהִיג הַיָּדוּעַ שֶׁל הַגַּנָּבִים בְּאוּמַן. קְזִימִירִיק הָיָה אוֹרֵחַ בְּכָל בָּתֵּי־הַסֹּהַר שֶׁבְּאוּקְרָאִינָה. הָיָה גַּנָּב, שִׁכּוֹר וְשַׁחְקָן בְּקֻלָפִים. שָׁנִים רַבּוֹת הָיָה שְׁמוֹ לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּאוּמַן עִיר מוֹלַדְתּוֹ. וְאוֹתוֹ הָאִישׁ הָיָה הַיְחִידִי אָז, בִּימֵי הַקַּיִץ הָאֵימִים שְׁנַת תרע"ט, שֶׁהֵגֵן עַל יְהוּדֵי אוּמַן, הַבָּתּוּנִים לְמִשְׁפָּה, מִתּוֹךְ מְסִירוּת נֶפֶשׁ שֶׁאֵין כָּמוֹהָ. הוּא וּשְׁלֹשֶׁת חֲבֵרָיו הַיְהוּדִים יָשְׁבוּ עַל הַגַּג שֶׁל בֵּית־הַחוֹלִים הַיְהוּדִי, וּמִמְּכוֹנַת־הַיְרִיָּה, שֶׁהָיְתָה בִּרְשׁוּתָם, הִמְטִירוּ כַּדּוּרֵי־אֵשׁ עַל הַפּוֹרְעִים וּמָנְעוּ אוֹתָם מִבּוֹא אֶל הָעִיר הָעֲזוּבָה, עַד אֲשֶׁר נִשְׁמְעָה יְרִיַּת הַתּוֹתָח שֶׁל הָאֲדָמִים לְבַשֵּׂר כִּי הוֹלֵךְ וּבָא לַתַּחֲנָה חֲרִיסְטִינוֹבְקָה "הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל", הוּא הַקָּרוֹן הַמְשֻׁרְיָן שֶׁל אוֹתָם הָאֲדָמִים.

בְּכָל זֹאת נִמְלְטוּ אָז מִדְּבוֹבָה לְאוּמַן הָעִיר כְּעֶשְׂרִים מִשְׁפָּחוֹת, כִּי אַחֲרֵי הַפְּלֻגָּה הַשְּׁמִינִית הַפְּרוּעָה, שֶׁנִּקְרָאָה עַל שֵׁם הַמּוֹעֵצוֹת, בָּא לְאוּמַן צָבָא אָדֹם בַּעַל־מִשְׁמַעַת, מֻרְכָּב מֵחַיָּלִים רוּסִים, הוּנְגָּרִים, סִינִים וִיהוּדִים. אֵלֶּה הִגְנוּ בֶּאֱמֶת עַל יְהוּדֵי אוּמַן, וְכַאֲשֶׁר נֶאֶלְצוּ הַמַּגִּנִּים הָאֵלֶּה לַעֲזוֹב לִזְמַן מָה אֶת הָעִיר, לָקְחוּ עִמָּהֶם בְּרָצוֹן יְהוּדִים, גְּבָרִים, נָשִׁים וִילָדִים, אֲשֶׁר רָצוּ אַחֲרֵיהֶם, בְּהִיוֹתָם אֲחוּזֵי פַּחַד לְהִשָּׁאֵר בָּעִיר בְּלִי מָגֵן. פְּלֻגּוֹת כָּאֵלֶּה שֶׁל הַמּוֹעֵצוֹת הָיוּ פּוֹגְשִׁים בַּיָּמִים הָהֵם בַּדְּרָכִים וְאַחֲרֵיהֶן נוֹסְעוֹת עֲגָלוֹת עֲמוּסוֹת נָשִׁים וִילָדִים יְהוּדִים. לִפְעָמִים הָיוּ אֵלֶּה שְׁאֵרִית הַפְּלֵיטָה שֶׁל עֲיָרָה יְהוּדִית שְׁלֵמָה, הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים הָאַחֲרוֹנִים, אַחֲרֵי שֶׁנִּשְׁחֲטוּ כָּל הַגְּבָרִים עַל יְדֵי הַפּוֹרְעִים. מִנְּדִיבַת לִבּוֹ שֶׁל צָבָא הַמּוֹעֵצוֹת נֶהֱנוּ גַּם פְּלִיטֵי דְּבוֹבָה, שֶׁעָקְרוּ לְאוּמַן, אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא עָצְרוּ כֹּחַ עוֹד

לַעֲמֹד בִּפְנֵי פַּחַד הַמָּוֶת. הֵן אַחֲרֵי הַהֲרָגָה „הַקְּטַנָּה" בְּדֻבּוֹבָה עָבְרָה עַל רֹאשָׁם גַּם הַהֲרָגָה „הַשְּׁקֵטָה" אֲשֶׁר בְּאוּמַן.

כז.

הַדָּבָר הָיָה בְּעֶשְׂרִים וְתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ יוּנִי, כְּאוֹר הַבֹּקֶר הַצַּח עִם צֵאת הַשֶּׁמֶשׁ. בִּרְחוֹבוֹת הָעִיר, הַמְיֻשָּׁבִים עַל יְדֵי הַנּוֹצְרִים, הִשְׁכִּימוּ הַגְּבִירוֹת וְהָעַלְמוֹת הַפּוֹלָנִיּוֹת וְיָצְאוּ הַחוּצָה, לְבוּשׁוֹת כֻּלָּן לָבָן וּצְרוֹרֵי פְּרָחִים בִּידֵיהֶן, לְקַדֵּם בִּבְרָכָה אֶת הַכְּנֶפְיָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת שֶׁל סוֹקוֹל, סְטֵיצוּרָה וְנִיקוֹלְסְקִי, שֶׁנִּכְנְסָה מְאֻחֶדֶת לְאוּמַן מִתּוֹךְ צִלְצוּלֵי נְגִינָה צַעֲקוֹת פּוֹרְעִים, כְּרָגִיל בַּיָּמִים הָהֵם.

לְפִי דִבְרֵי הַהִתְנַצְּלוּת, שֶׁהָאִינְטֶלִיגֶנְצְיָה הַפּוֹלָנִית בְּאוּמַן הִכִּיעָה אַחֲרֵי כֵן לִפְנֵי הַצִּבּוּר, רְמוּ אוֹתָהּ בִּידִיעָה מְסֻלָּפֶת. אֲנָשִׁים חֲשׁוּדִים בִּשְׁרוּ לָהֶם, כִּי צָבָא פּוֹלָנִי בָּא לִכְבּוֹשׁ אֶת אוּמַן. אוּלָם הָרֹשֶׁם שֶׁל הַפְּגִישָׁה הַזֹּאת הָיָה אָיֹם.

כָּל שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים שֶׁל הַכְּנֶפְיָה הַמְאֻחֶדֶת הָיוּ תּוֹשָׁבֵי אוּמַן מִבְּנֵי הָצַלְיָה שֶׁל הַצִּבּוּר הַנּוֹצְרִי בַּמָּקוֹם. הַזָּקֵן שֶׁבַּחֲבוּרָה הָיָה הַמַּצְבִּיא נִיקוֹלְסְקִי, הַיָּדוּעַ כְּשׁוֹנֵא יִשְׂרָאֵל מִימֵי הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן. הַכֹּל הִכִּירוּ גַּם אֶת חֲבֵרוֹ סוֹקוֹל, הַמּוֹרֶה שֶׁל בֵּית הַסֵּפֶר הָעַמָּמִי הָאוּקְרָאִינִי. מוֹצָאוֹ שֶׁל הַמַּצְבִּיא הָיָה מֵאוֹתָהּ מִשְׁפָּחַת נִיקוֹלְסְקִי רָמַת הַמַּצָּלָה, שֶׁיְּהוּדֵי אוּמַן יָדְעוּ יָפֶה אֶת שַׁלְשֶׁלֶת יְחוּסוֹ, מִפְּנֵי שֶׁדּוֹדוֹ הָיָה הַכֹּמֶר נִיקוֹלְסְקִי, אֲשֶׁר קָנָה לוֹ שֵׁם בְּעִירָם כְּחָבֵר נֶאֱמָן לְ„מַאֲה הַשְּׁחוֹרָה" בְּזְמַן הַמִּשְׁטָר הַיָּשָׁן. בִּימֵי קֶרֶנְסְקִי טָרְחוּ וְיָגְעוּ יְהוּדֵי אוּמַן לְחַלְּצוֹ עַל יְדֵי בַּקָּשׁוֹתֵיהֶם וַחֲתִימוֹתֵיהֶם מִמַּאֲסָר שֶׁל הַמִּבְצָר הַקִּיּוֹבִי, שֶׁהָיָה כָּלוּא שָׁם בַּעֲוֹן הַהֶסְתָּה הַפְּרוּעָה נֶגֶד הַמִּשְׁטָר הֶחָדָשׁ וְהָיָה צָפוּי לְעֹנֶשׁ חָמוּר שֶׁל שְׁעַת חֵרוּם.

רֹאשׁ הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל הַלִּסְטִים הַמְאֹרְגָּנִים הָיָה הַלּוּדֶר־הָעָנָק שֶׁל הַקְּרָקָס הָאוּמָנִי סְטֵיצוּרָה. הוּא הָיָה מְפֻרְסָם בָּעִיר וְחָבִיב מְאֹד עַל הַקָּהָל. מַרְאֵהוּ, שֶׁל גִּבּוֹר עִם תַּלְתַּלֵּי־רֹאשׁוֹ הָעַרְמוֹנִיִּים רָכְשׁוּ

לוֹ הֶמוֹן מַעֲרִיצוֹת גַּם בֵּין הַנָּשִׁים הַיְהוּדִיּוֹת. גַּם הוּא חָבַב אֶת בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל שְׁחוֹרוֹת עֵינַיִן וְחַמּוֹת הַמֶּזֶג. בְּרָצוֹן רַב הָיָה מְטַיֵּל בָּרְחוֹב עִם הַבַּחוּרוֹת הַיְהוּדִיּוֹת, שֶׁהִתְאַהֲבוּ בּוֹ. לְאַחַר הַטֶּבַח הָרִאשׁוֹן, כַּאֲשֶׁר נִסְגַּר הַקַּרְקָס הָאוּמָנִי, וּסְטֶיצוּרָה נִשְׁאַר מְחֻסַּר עֲבוֹדָה, אָסַף לוֹ חֲבוּרָה מִבֵּין הָאֲסַפְסוּף הַנּוֹצְרִי שֶׁבָּעִיר וְיָצָא עִמָּה לָעֲיָרוֹת שֶׁבַּסְּבִיבָה לִשְׁדּוֹד וְלַהֲרֹג יְהוּדִים.

הַהֶרְגָה „הַשְׁקֵטָה" בְּאוּמָן נִמְשְׁכָה אַרְבַּע שָׁעוֹת. אַךְ נִכְנְסוּ הַפּוֹרְעִים לְתוֹךְ הָעִיר הִשְׁתַּלְּטָה עָלֶיהָ פִּתְאֹם דּוּמִיָּה נוֹרָאָה. עַל פְּנֵי הָרְחוֹבוֹת הָרֵיקִים מֵאָדָם, לְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁל הַיּוֹם הַבָּהִיר, רָכַב עַל סוּס מְפֻשָּׁם הַמַּצְבִּיא נִיקוֹלְסְקִי, הַזָּקוּף וְהֶחָסֹן, יָדָיו עֲטוּפוֹת כְּסָיוֹת לְבָנוֹת וּפִרַּח לָבָן בְּדַשׁ בִּגְדוֹ. וּבְתוֹךְ שֶׁקֶט־הָאֵימִים, בְּאוֹרָה שֶׁל הַשֶּׁמֶשׁ הַזּוֹרַחַת נִשְׁמַע הֵד קוֹלוֹ הֶחָזָק:

— הַרְבּוּ מֵתִים, אַחַי!... הַרְבּוּ מֵתִים!.

וְשׁוּב הִשְׁתַּלְּטָה הַדְּמָמָה הַנּוֹרָאָה.

רַק מִזְּמַן לִזְמַן הִרְעִישׁוּ אֶת הָאֲוִיר זַעֲקוֹתֵיהֶן שֶׁל הַמְּעֻנּוֹת וְהָאֲנוּסוֹת, וְאוֹתָהּ שָׁעָה בָּקְעוּ וְעָלוּ מִבֵּית הָרוֹפֵא הַפּוֹלָנִי צְלִילֵי נְגִינָה שֶׁל בָּנָיו הָעֲנֻגִּים וְהַמְּחֻנָּכִים, הַפּוֹרְטִים עַל הַפְּסַנְתֵּר.

וּבְתוֹךְ הַדְּמָמָה הַקַּפּוֹאָה הַזֹּאת חָתְכוּ אֵבָרִים שֶׁל אָבוֹת וְאִמּוֹת, בָּנִים וּבָנוֹת, יְלָדִים וִילָדוֹת, אֲשֶׁר שָׁכְבוּ בַּצָּרִיסוֹתֵיהֶם. נְעָרוֹת רַכּוֹת מִבֵּין תּוֹשָׁבֵי הָעִיר הַנּוֹצְרִים הִבִּיטוּ בְּסַקְרָנוּת אֵיךְ עוֹקְרִים מִפִּיו שֶׁל בֶּן־אָדָם חַי אֶת לְשׁוֹנוֹ. חַיָּלִים מְקֻשָּׁטִים בַּעֲנִיבוֹת אֲדֻמּוֹת עַל חֲזוֹתֵיהֶם הִתְפָּרְצוּ לְבָתֵּי הַיְהוּדִים וְדָרְשׁוּ אֶת נֶפֶשׁ בַּעֲלֵיהֶם, וּסְטֶיצוּרָה וַחֲבֵרָיו מִבְּנֵי־הַכְּרָךְ אָנְסוּ בְּעִקָּר נָשִׁים. עַל פִּי רֹב, סָבְלוּ אוֹתָן הַמִּשְׁפָּחוֹת הַיְהוּדִיּוֹת, שֶׁבָּהֶן הָיוּ הַבָּנוֹת מִן הַמַּעֲרִיצוֹת אוֹתוֹ וְהַיְדוּעוֹת לוֹ.

וּבַשֶּׁקֶט הַנּוֹרָא שֶׁל אוֹתוֹ בֹּקֶר הִתְאַסְּפוּ חֲמֵשׁ מֵאוֹת מוֹרִים עֲמֻמִּיִּים, שֶׁבִּקְּרוּ אָז בְּסֶמִינַרְיוֹן הָאוּמָנִי, כְּדֵי לַחְקוֹר אֶת מְקוֹרוֹת הַשָּׂפָה הָאוּקְרָאִינִית וְסִפְרוּתָהּ וְלִלְמוֹד גַּם פֶּרֶק בְּמַדָּעֵי הַחֶבְרָה

הַסּוֹצְיָאלִיִּים וְהַכַּלְכָּלִיִּים. הַלָּלוּ בָּחֲרוּ מִקְרְבָּם מִשְׁלַחַת, שֶׁהָלְכָה אֶל שְׂלֹשֶׁת רָאשֵׁי הַמְרַצְּחִים לַעֲמוֹד וּלְבַקֵּשׁ מֵהֶם תְּמִיכָה כַּסְפִּית בִּשְׁבִיל מוֹסָדָם־הַחָנּוּכִי וְהַתַּרְבּוּתִי.

וּבְכָל זֹאת נִמְצָא אָז בְּאוּמַן אֲנָשִׁים אֲחָדִים בַּעֲלֵי־מַצָּפוֹן מִבֵּין הַצְּבוּר הַנּוֹצְרִי, אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ תַּחְבּוּלוֹת לַעֲצוֹר אֶת שְׁפִיכַת הַדָּמִים „הַשְּׁקֵטָה" וְהַמְּשֻׁתֶּקֶת בֵּין יְהוּדֵי עִירָם. לְמַטָּרָה זוֹ הִזְמִינוּ אֶת סוֹקוֹלוֹב לִישִׁיבָה דְחוּפָה בְּעִירָיָה.

בַּתְּחִלָּה סֵרֵב לָלֶכֶת, אֲבָל סוֹף סוֹף נַעֲנָה לְהַזְמָנָתָם שֶׁל תּוֹשָׁבֵי הָעִיר וּבָא בְּלוֹוַית שְׁנֵי חֲבֵרָיו. חַבְרֵי הָעִירִיָּה הַנּוֹצְרִים, שֶׁהִתְאַסְּפוּ לִישִׁיבָה זוֹ קִדְּמוּ בִּבְרָכָה אֶת סוֹקוֹלוֹב וַחֲבֵרָיו, נִיקוֹלְסְקִי וּסְטֵיצוּרָה. וְדֶרֶךְ אַגַּב הִזְכִּירוּ לָהֶם, כִּי הֵם עַצְמָם בְּנֵי אוּמָן, וּמוּבָן מֵאֵלָיו, כִּי יִשְׁמְרוּ עַל תּוֹשָׁבֶיהָ הַשְּׁקֵטִים. עַל זֶה עָנָה נִיקוֹלְסְקִי, כִּי הוּא אָדָם מְשֻׁעְבָּד לְמַנְהִיגוּת פְּלֶגְתּוֹ. הוּא יַעֲשֶׂה רַק אֶת אֲשֶׁר יְצַוֶּה עָלָיו רֹאשׁ הַפְּלֶגָה. וְסוֹקוֹלוֹב הֵשִׁיב תְּשׁוּבָה בְּרוּרָה, כִּי יְהוּדֵי אוּמָן נִדּוֹנוּ לְטֶרוֹר לְאָמֵי עַל יְדֵי ה„וְלַדָּה", כִּי יְהוּדֵי קְרִיזוֹפוֹל הֵמִיתוּ לוֹחֲמִים אוּקְרָאִינִים. אָז קָם מְפַקּוֹמוֹ הַמּוֹרֶה הָאוּקְרָאִינִי חוֹחוֹל וְאָמַר, כִּי שְׁפִיכַת הַדָּמִים שֶׁל יְהוּדִים שְׁקֵטִים וַחֲפִים מִפֶּשַׁע תִּהְיֶה אוֹת קָלוֹן עַל הַתְּנוּעָה הַלְּאֻמִּית שֶׁל אוּקְרָאִינָה, וְעִם זֶה קָרָא בְּקוֹל רָם, כִּי אִם עוֹד פַּעַם יַעֲבֹר עַל הָעִיר מַה שֶּׁעָבַר בְּאוֹתוֹ בֹּקֶר, אֲזַי יַהֲרְגוּ קֹדֶם אוֹתוֹ עַצְמוֹ.

הַמִּלִּים הָאֵלֶּה עָשׂוּ רֹשֶׁם כַּבִּיר עַל סוֹקוֹלוֹב, וּבוֹ בַּמָּקוֹם הִבְטִיחַ בְּהֶן צִדְקוֹ, כִּי יַעֲשֶׂה סֵדֶר בָּעִיר. וְאָמְנָם כֵּן, אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם חָדְלָה שְׁפִיכַת הַדָּמִים, וְרַק הַנָּשִׁים הַנּוֹצְרִיּוֹת מִן הַפַּרְבָּרִים הוֹסִיפוּ עוֹד לְשַׁדֵּד אֶת הַחֲנֻיּוֹת הַיְהוּדִיּוֹת וְלִסְחוֹב אֶת הַשָּׁלָל לְבָתֵּיהֶם, אוּלָם הָאִינְטֶלִיגֶנְצִיָּה הַנּוֹצְרִית נֶעֱלְמָה מִן הָרְחוֹב לְגַמְרֵי.

כח.

אַחֲרֵי הַהֲרָגָה „הַשְׁקֵטָה" בְּאוּמַן נִתְבַּשְּׂרָה דְּבוֹבָה, כִּי שָׁם בְּעִיר פִּלְסוֹ דֶּרֶךְ לְלִבּוֹת ה„גּוֹיִים". בַּעֲלֵי־אֲחָזוֹת, הָאֲצִילִים, כְּמָרִים, סְטוֹדֶנְטִים, מוֹרִים וּגְבִירוֹת צַדִּינוֹת, כֻּלָּם עוֹמְדִים עַתָּה לְהָגֵן עַל הַיְהוּדִים. הָצַיָּרָה, הַבּוֹדֶדָה וְהָעֲוִוטָה, מָצְאָה גֶּחָמָה בַּפְּשׁוּרוֹת הַטּוֹבוֹת הָאֵלֶּה וְהִתְחִילָה גַּם הִיא לְבַקֵּשׁ שְׁבִיל לְלִבּוֹת ה„גּוֹיִים" שֶׁבַּמָּקוֹם. מִשֶּׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים הִשְׁתַּמֵּשׁ לְשֵׁם כָּךְ בְּכֹחַ הַשָּׁפְעָתוֹ שֶׁל פּוֹעֵל הַמְפֻרְנָס אֶת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו בִּיגִיעַ כַּפָּיו, וּבְיָדוֹ עָלָה לְהוֹצִיא מִפִּי הַנּוֹצְרִים „הַמְעֻלִּים" שֶׁבְּעַיָּרָה אֶת הַבְּטָחָתָם הַנְּדִיבָה, כִּי בְּעֵת צָרָה יַמְלִיצוּ עַל הָעֵדָה הַיְהוּדִית לִפְנֵי אַנְשֵׁי הַכְּנָפַיּוֹת, שֶׁהִשְׁתַּלְּטוּ עַל הָאָרֶץ, וּבְמִקְרֶה שֶׁתִּתְפָּרֵץ לָעַיָּרָה אֵיזוֹ כְּנָפָיָה, תֵּלֵךְ אֲלֵיהֶם מִשְׁלַחַת מִנִּכְבַּדֵּי הַמָּקוֹם, נוֹצְרִים וְיְהוּדִים גַּם יַחַד, לְבַקֵּשׁ וּלְחַלּוֹת אֶת פְּנֵיהֶם בְּעַד הַתּוֹשָׁבִים הַשְּׁקֵטִים, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ זֹאת בְּאוּמַן.

בֵּין חַבְרֵי הַמִּשְׁלַחַת נִמְנוּ שְׁלֹשָׁה יְהוּדִים, מִלְבַד שְׁנֵי הַנְּצִיגִים הָרְגִילִים שֶׁל הַצִּבּוּר הַיְהוּדִי, מִשֶּׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים וּגְדַלְיָה קוֹרְצְקִי, נִסְפַּח עֲלֵיהֶם הַפַּעַם גַּם הָעוֹרֵךְ דִּין נִיסְטְרוֹבְסְקִי, כְּשָׁלִישׁ שְׁלִישִׁי, יְהוּדִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּעוּדָה וּבָהּ כָּתוּב שָׁחוֹר עַל גַּבֵּי לָבָן, כִּי בַּעְלָהּ יָצָא כְּבָר מִכְּלָל יִשְׂרָאֵל. וּמִבֵּין הַנּוֹצְרִים הִסְכִּימוּ לְהִשְׁתַּתֵּף בַּמִּשְׁלַחַת הַכֹּמֶר שֶׁל הָעַיָּרָה, הַקָּצִין לְשֶׁעָבַר בְּצִבָּא פֶּטְלִיוּרָה, אַנְדְּרֵי אָבְצַ׳רוּק, מִתּוֹךְ הַכָּרַת־תּוֹדָה לִיהוּדֵי דְּבוֹבָה, שֶׁהִצִּילוּהוּ פַּעַם מִידֵי מְבַקְּשֵׁי נַפְשׁוֹ, הַקַּצָּפִים הָאַדְמִים בְּנֵי־נוֹבִי־אַרְחַנְגֶּלְסְק, הַמֵּלִיץ הַשְּׁלִישִׁי לָעֵדָה הַיְהוּדִית בְּדְבוֹבָה הָיָה הַסַּנְדְּלָר דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי, הַחָפְשִׁי בְּדַעוֹתָיו וְהָאוֹהֵב יִשְׂרָאֵל. אֶל אֵלֶּה הִשְׁלִשָּׁה נִלְווּ שְׁנֵי מָגִנֵּי הַיְהוּדִים הַשְּׁכִירִים קַפְּנִיק וּסְמֶלְנִיצְקִי, שֶׁעָבְדוּ בַּמִּשְׁטָרָה הַמְּקוֹמִית.

לֹא עָבְרוּ אֶלָּא יָמִים אֲחָדִים וְשׁוּב קָרָה אָסוֹן. קָרָה פִּתְאֹם, כְּרָגִיל בַּיָּמִים הָהֵם. הַקָּרוֹן הַמְּשֻׁרְיָן שֶׁל הָאַדְמִים הִתְרַחֵק קְצָת מִתַּחֲנַת הָרַכֶּבֶת חֲרָסְטִינוֹבְקָה וּבָזֶה הִשְׁתַּמְּשׁוּ סוֹקוֹלוֹב וַאֲנָשָׁיו לָצֵאת

אֶת אוּמַן וְלָלֶכְט לְגוֹלוֹבאַניְבסְק, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּיְהוּדִים הַמְחֻצְפִּים, אַנְשֵׁי הַהֶגְנָה הָעַצְמִית. הַדֶּרֶךְ לְגוֹלוֹבאַניְבסְק עוֹבֶרֶת עַל יַד דְּבוּבָה, וּבְכֵן פָּרְשׂוּ מִן הַמַּחֲנֶה עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה פָּרָשִׁים וְהִתְפָּרְצוּ לָעֲיָרָה, כְּדֵי לְהִתְעַלֵּל קְצָת בַּיְהוּדִים שָׁם.

הַדָּבָר הָיָה בְּיוֹם הַשִּׁשִּׁי אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם. יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, בְּשָׁמְעָם אֶת הַצְּפִצוּף הַמַּדְהִים וְהַצְּעָקָה הַפְּרוּעָה שֶׁל הַבְּרִיוֹנִים, נָשְׂאוּ רַגְלֵיהֶם וּבָרְחוּ לַבָּסָתָנִים. נִשְׁאַר עַל מִשְׁמַרְתּוֹ רַק הַחַיָּל הַגֶּאֱמָן שֶׁל הָעֲדָה משֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים. הוּא רָץ מִיָּד לֶאֱסוֹף אֶת חַבְרֵי הַמִּשְׁלַחַת, אַךְ עַד אֲשֶׁר הִגִּיעַ לְבֵיתוֹ שֶׁל גְּדַלְיָה קוֹרְצְקִי, הִסְפִּיק כְּבָר הַלָּה לְהִתְחַבֵּא בְּמָקוֹם מִקְלָט. הָעוֹרֵךְ דִּין נֶיסְטָרוֹבְסְקִי, הַשָּׁמוּר עַל יְדֵי תְּעוּדַת הַנְּצָרוּת, הִתְלוֹנָה עַל צַוָּארוֹ, נִלְוָה עַל משֶׁה לָלֶכֶת עִמּוֹ, אֲבָל כַּאֲשֶׁר הָלְכוּ וְקָרְבוּ אֶל הַמָּקוֹם, שָׁם עָמְדוּ הַפּוֹרְעִים, נָעֲלַם פִּתְאֹם. משֶׁה חָשׁ אֶל הַנֶּעֱשֶׂה לִקְרוֹא אֶת חַבְרֵי הַמִּשְׁלַחַת הַנּוֹצְרִים אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַנָּהָר. לְיַד בֵּית הַמִּשְׁטָרָה עָמְדוּ אֲנָשִׁים רַבִּים מִבֵּין אִכָּרֵי הַמָּקוֹם. הוּא נִגַּשׁ אֲלֵיהֶם וְהִתְחִיל לְהִתְחַנֵּן לִפְנֵיהֶם, כִּי מִישֶׁהוּ מֵהֶם יִלְוֶה אוֹתוֹ בְּדַרְכּוֹ לְבֵית הַפְּקִיד, אֲשֶׁר הִבְטִיחַ לְהִשְׁתַּדֵּל בַּמִּשְׁלַחַת. אוּלָם אִישׁ לֹא נַעֲנָה לְבַקָּשָׁתוֹ. כָּל הַנֶּאֱסָפִים יָעֲצוּ לוֹ פֹּה אֶחָד, כִּי לֹא יְבַקֵּשׁ מִשְׁלַחַת, אֶלָּא יְמַהֵר לְבַקֵּשׁ מָקוֹם מִקְלָט, כִּי אֵלֶּה הָאוֹרְחִים שֶׁבָּאוּ יַעֲשׂוּ כָּאן מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּאוּמַן הָעִיר. אוֹתָם הַדְּבָרִים הִשְׁמִיעַ בְּאָזְנָיו דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי, שֶׁעָמַד לְיַד פֶּתַח בֵּיתוֹ.

סוֹף סוֹף הוֹאִיל הַסַּפָּר הַזָּקֵן דּוֹרוֹטֵי, אֲשֶׁר שְׁנֵי בָנָיו הָיוּ פּוֹרְעִים יְדוּעִים, לָלֶכֶת עִמּוֹ לְבֵית הַפְּקִיד. אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע הִסְתָּעֲרוּ עָלֵיהֶם שְׁנֵי פָּרָשִׁים, וּבְקִפִּיצָה אַחַת נִגְּשׁוּ אֶל משֶׁה, בְּהַחֲזִיקָם אֶת רוֹבֵיהֶם בְּיָדָם. אֲבָל רֹאשׁ הַמִּשְׁטָרָה סְמֶלְנִיצְקִי מֵהֵר וְהִכְנִיסוֹ לָחָצֵר. הַפָּרָשִׁים קָצְפוּ עַל הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה, הִתְחִילוּ לְדַבֵּר קָשׁוֹת, מַדּוּעַ זֶה הִסְתִּירוּ אֵיזֶה יְהוּדוֹנִי בַּחֲצַר הַמִּשְׁטָרָה. אוּלָם סְמֶלְנִיצְקִי עָנָה לָהֶם חֲמוּרוֹת, כִּי יְהוּדוֹנִי זֶה, הוּא אֶחָד מִשֻּׁלָּחֵם וַאֲנָשִׁים מִן הַחוּץ אֵין לָהֶם לְהִתְעָרֵב בֵּינֵיהֶם. קַהַל הָאִכָּרִים שָׁתַק. אַחֲרֵי כֵן הוֹסִיף סְמֶלְנִיצְקִי,

כִּי עַל יְהוּדוֹנִי זֶה הוּטַל לֶאֱסֹף עַתָּה אֶת שְׁלֹשִׁים אֶלֶף הָרֶבָלִים כְּפֶר־נֶפֶשׁ, שֶׁהֵם דּוֹרְשִׁים מִיהוּדֵי הַמָּקוֹם. הוּא גַּם יִתֵּן לָהֶם מָזוֹן וּמַגָּפִים.

הַפּוֹרְעִים קָבְעוּ לְכָךְ שָׁעָה אַחַת, וְאִם מִקֵּץ שָׁעָה זוֹ לֹא יַמְצִיאוּ לָהֶם אֶת כָּל זֶה, יִקְחוּ אֶת הַיְהוּדוֹנִי הַשָּׁחוֹר עִמָּהֶם אֶל הַמַּחֲנֶה.

אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הַבְּרוּרִים הָאֵלֶּה מִהֵר מֹשֶׁה אֶל הַבָּסְתָּנִים שֶׁעַל יַד הָעֲיָרָה לְחַפֵּשׂ יְהוּדִים נֶחְבָּאִים מִן הָאֲמִידִים, כְּדֵי לֶאֱסֹף אֶת שְׁלֹשִׁים אֶלֶף הָרֶבָלִים. וְאוֹתָהּ שָׁעָה עָרַךְ רֹאשׁ הַמִּשְׁטָרָה עַל חֶשְׁבּוֹן הָעִדָּה הַיְהוּדִית סְעֻדָּה לְעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה הַפָּרָשִׁים עִם יַיִן־שָׁרָף וְכָל מִינֵי מַטְעַמִּים. אוּלָם עֲשָׂרָה זוּגוֹת מַגָּפַיִם לֹא יָכְלוּ לִמְצוֹא בַּמָּקוֹם. מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה אוֹפַנִּים וְסַמְלָנִיצְקִי הָיוּ גֶּאֱלָצִים לְבַקֵּשׁ מֵאֵת הַלּוֹסְטִים, שֶׁיְּוַתְּרוּ הַפַּעַם עַל דְּרִישָׁתָם זוֹ, מִפְּנֵי שֶׁמַּגָּפִים אֵינָם בְּנִמְצָא כָּאן בָּעֲיָרָה לִמְכִירָה. וְאָמְנָם הַפּוֹרְעִים נַעֲנוּ לְבַקָּשׁוֹתֵיהֶם וְיָצְאוּ בְּשֶׁקֶט אֶת הָעִיר.

הָיְתָה כְּבָר שְׁעַת בֵּין הָעַרְבַּיִם.

מֹשֶׁה רָץ שׁוּב אֶל הַבָּסְתָּנִים לְבַשֵּׂר לִבְנֵי עֲדָתוֹ אֶת הַבְּשׂוֹרָה הַטּוֹבָה. בֵּין הַשָּׂדוֹת וְגִנֵּי־הַפְּרִי, הַפּוֹרְחִים וְהָרַעֲנַנִּים, קָרָא בְּקוֹל רָם, כִּי הַגְּבָרִים יֵלְכוּ לְבֵית הַכְּנֶסֶת לְקַבֵּל פְּנֵי הַשַּׁבָּת וְהַנָּשִׁים תְּמַהֲרְנָה לְבָתֵּיהֶן לְבָרֵךְ עַל הַנֵּרוֹת.

כט.

אַחֲרֵי הַנַּס שֶׁאֵרַע לִיהוּדֵי דְּבוֹבָה שֶׁנִּצְּלוּ מִידֵי פָּרָשֵׁי סוֹקוֹלוֹב, הִתְחִילוּ שׁוּב לְבַקֵּשׁ תַּחְבּוּלוֹת, אֵיךְ לָהָגֵן עַל נַפְשׁוֹתֵיהֶם. אָפְסָה תִּקְוָתָם עַל רִגְשׁוֹת הָרַחֲמִים שֶׁהִתְעוֹרְרוּ בְּלֵב „הַגּוֹיִם". הָלְכָה וְנִתְמַעֲטָה גַּם „קֶרֶן־הַפּוֹרְעִים", שֶׁבְּעֶזְרָתָהּ פָּדוּ בְּנֵי הָעֲיָרָה מִידֵי רָאשֵׁי הַכְּנֻפְיוֹת אֶת הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכוּשׁ. מִי שֶׁהָיָה לוֹ עוֹד מְעַט כֶּסֶף וְתַכְשִׁיטִים, שָׂמַר עַל הוֹנוֹ בְּפִנַּת בֵּיתוֹ, כְּדֵי שֶׁבָּרֵגַע הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה לוֹ בַּמֶּה לְהַצִּיל מִידֵי הַפּוֹרְעִים אֶת נַפְשׁוֹ וְנַפְשׁוֹת בְּנֵי־בֵיתוֹ. לְמַעַן

כַּסּוֹת אֶת הוֹצָאוֹת־הַמַּס הַמֻּרְבּוֹת לַלְּסָטִים לְמִינֵיהֶם, עָמְדוּ לִמְכּוֹר לַ„גּוֹיִים" הַמְקוֹמִיִּים שְׁנֵי בָּתִּים גְּדוֹלִים שֶׁל יְהוּדִים, שֶׁבַּצְּלֵיהֶם הָעֲשִׁירִים וְהַמְאֻשָּׁרִים הִצְלִיחוּ בְּעוֹד מוֹעֵד לְהַמְלֵט לְגוֹלוֹבאנְיִבְסְק, הַקְּיֻמֶת בְּזְכוּת הַהַגָּנָה הָעַצְמִית. בֵּין דְּבוֹבָה וְאוּמַן נִפְסְקוּ אָז כָּל הַקְּשָׁרִים, כִּי עַל דֶּרֶךְ־הַמֶּלֶךְ הָאוּמָנִי הִשְׁתַּלְטוּ אָז קָזַקוֹב וַחֲיָלָיו, הַשּׁוֹדְדִים וְהָרוֹצְחִים. בְּזְמַן שֶׁנִּשְׁקְפָה לָהֶם סַכָּנָה מִצַּד הַקָּרוֹן הַמְשֻׁרְיָן שֶׁל הָאֲדָמִים, הַמַּשְׁמִיעַ אֶת דְּבַר בּוֹאוֹ בְּרַעַם תּוֹתָחָיו, נָתְנוּ לוֹ וְלַאֲנָשָׁיו מָקוֹם מִקְלָט בִּכְפָרֵיהֶם אִכָּרֵי הַסְּבִיבָה, אֲשֶׁר עִמָּהֶם חָלַק קָזַקוֹב אֶת רְכוּשָׁם שֶׁל הַיְּהוּדִים הַנִּשְׁחָטִים.

וְהָעֲיָרָה הַיְּהוּדִית חִכְּתָה מִתּוֹךְ פַּחַד וְדָאוֹן לַ„חֲדָשׁוֹת". יוֹם יוֹם הִתְאַסְּפוּ בָּרְחוֹב חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת. הַכֹּל נַעֲשׂוּ הוֹלְכֵי בָטֵל. נַעַר וְזָקֵן הִשְׁתּוֹקְקוּ רַק לִשְׁמוֹעַ, מַה שֶּׁמְּסַפְּרִים בָּרְחוֹב. „וְהַשְּׁמוּעוֹת" הֵבִיאוּ אֲנָשִׁים לִידֵי טֵרוּף. פְּקִידַת הַטֶּלֶפוֹן שֶׁבְּדְבוֹבָה, הַגְּבֶּנֶת וְהַזְּרִיזָה, הוֹסִיפָה לְמַסּוֹר יְדִיעוֹת עַל קָזַקוֹב יְדִידָהּ וַאֲהוּבָהּ, כִּי עוֹד יָבוֹא לְדְבוֹבָה וְיִשְׁחַט יְהוּדִים מִכָּל הַגִּילִים, מְזַקְנִים מְפָלָגִים עַד עוֹלָלִים בַּעֲרִיסוֹתֵיהֶם. בּוֹ בַּזְּמַן הֵבִיא מִמְּגוּ „פְּרִיסַת־שָׁלוֹם" גַּם אֶחָד מִבְּנֵי הָאִכָּרִים שֶׁבַּמָּקוֹם, שֶׁהָיָה חָבֵר בַּכְּנֶסְיָה הַמְאֻחֶדֶת עַל שֵׁם רָאשֶׁיהָ—וְעָבַר בְּתוֹךְ חֵיָלֵיהָ אֶת דַּרְכָּהּ לְגוֹלוֹבאנְיִבְסְק. בְּחוּר זֶה הָיָה חַיָּל מְנֻסֶּה בִּצְבָאוֹת פֶּטְלִיוּרָה וְשָׁב הַבַּיְתָה מִן „הֶחָזִית" וְשִׁתֵּי יָדָיו מְקֻשָּׁטוֹת טַבָּעוֹת יְקָרוֹת. הוּא הִתְפָּאֵר לִפְנֵי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם, כִּי בְּפְרוֹסְקוּרוֹב וּבְטֶפְּלִיק נָפַל בְּחֶלְקוֹ לַהֲרוֹג יְהוּדִים מִכָּל הַמִּינִים, אַרְבָּעָה עָשָׂר בְּמִסְפָּרָם. מִפִּיו נִתְבַּשְּׂרָה הָעֲיָרָה, כִּי קָזַקוֹב עוֹד עוֹמֵד לָבוֹא לְדְבוֹבָה.

וִיהוּדֵי הָעֲיָרָה שׁוּב בִּקְשׁוּ תַּחְבּוּלוֹת שׁוֹנוֹת וּמְשֻׁנּוֹת לְהַבְטִיחַ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעֶזְרַת הַשְּׁאֵרִית שֶׁל רְכוּשָׁם. בַּסֵּתֶר מֵעֵינֵי שְׁכֵנֵיהֶם הַנּוֹצְרִים, בָּנוּ לָהֶם מַחֲבוֹאִים בְּעֻמְקֵי הָאֲדָמָה. חָפְרוּ לָהֶם כּוּכִים בְּתוֹךְ כָּתְלֵי הַמַּרְתֵּפִים. חָתְרוּ חֲתִירוֹת בְּחֶשְׁכַת קִירוֹתֵיהֶם וְחָסְמוּ אֶת הַמְּבוֹאוֹת לַעֲלִיּוֹת הַגַּג שֶׁעַל בָּתֵּיהֶם עַל יְדֵי אֲבָנִים וּלְבֵנִים,

בְּהַשְׁאִירָם סְדָקִים גְּסָתָרִים לְזִחוּל וְלַחְדוֹר פְּנִימָה אֶל הַמַּחֲבוֹאִים שֶׁנִּבְנוּ בְּחָכְמָה סוֹדִית. אַחֲרֵי כֵן כָּלְאוּ אֶת עַצְמָם בְּבָתֵּיהֶם, הַסְּגוּרִים וְהַמְסֻגָּרִים עַל דַּלְתוֹתֵיהֶם וּתְרִיסֵיהֶם, וְהֶקְשִׁיבוּ לְכָל רִשְׁרוּשׁ מִן הַחוּץ. מִתּוֹךְ שְׁתִיקָה אִלֶּמֶת זוֹ שָׁמַע כָּל אִישׁ אֶת דְּפִיקַת לִבּוֹ. שְׁעוֹנֵי הָעִיר הִרְעִידוּ בְּכָל פַּעַם אֶת דְּמָמַת הַמָּוֶת, בְּמִנּוֹתָם אֶת שְׁעוֹת הַזְּמַן הָאֵין־סוֹפִי שֶׁל חִכָּיוֹן לְדָבָר־מָה אָיִם. בֵּינָתַיִם הֵבִיאוּ הֲרוּגִים לָעֲיָרָה. הוּבְאוּ מִכָּל הַדְּרָכִים שֶׁבַּסְּבִיבָה, וְיוֹם־יוֹם הָיוּ בְּנֵי הָעִיר נֶאֱלָצִים לְטַפֵּל בִּקְבוּרָתָם.

אַךְ לֹא אָבְדָה עוֹד הַתִּקְוָה. קֶרֶן־אוֹר חָדְרָה פִּתְאֹם לְתוֹךְ הַחֶשְׁכָה שֶׁל הָעֵדָה הַיְהוּדִית הָעֲזוּבָה וְהַנִּדּוֹנָה לִכְלָיָה. בָּא פָּלִיט מֵאוּמָן וְסִפֵּר, כִּי אֲמֶרִיקָה שָׁלְחָה צְבָאוֹתֶיהָ לְהַצִּיל אֶת יְהוּדֵי אוּקְרָאִינָה. עִם חֵילוֹת אֲמֶרִיקָה הוֹלְכִים יְהוּדִים אֲמֶרִיקָאִיִּים, כְּדֵי לְהַצִּיל הוֹרִים זְקֵנִים, אַחִים וַאֲחָיוֹת, נָשִׁים וִילָדִים.

בְּתִקְוָה זוֹ, הַמְּזַהִירָה וְהַמְּאִירָה, הִתְנַחֲמוּ יְהוּדֵי דְּבוֹנָה עַד תִּשְׁעָה־בְּאָב.

ל.

„הַחַיִל" הַפֶּטְלְיוּרוֹבִי יָדַע אֶת הַדְּבָרִים כַּהֲוָיָתָם. קְזַקּוֹב אָמְנָם בָּא לְדְבוֹנָה כַּאֲשֶׁר אָמַר. בְּיוֹם שְׁלִישִׁי חָל תִּשְׁעָה בְּאָב וּלְמָחֳרָת בַּבֹּקֶר שֶׁל יוֹם רְבִיעִי נִכְנְסוּ לָעֲיָרָה כְּשִׁשִּׁים אֲלָפִים אִישׁ מֵחֵילוֹ הַפָּרוּעַ מִתּוֹךְ צְעָקוֹת מַדְהִימוֹת שֶׁל שִׂכּוֹרִים, וּצְלִילֵי נְגִינָה עִם שִׁירֵי עָם אוּקְרָאִינִים בְּפִיהֶם.

כְּנִיסָתוֹ שֶׁל הַמַּרְגֵּנָה הִרְהִיבָה אֶת הָעַיִן בִּשְׁלַל הַצְּבָעִים. בֵּין דִּגְלֵי אַרְגָּמָן הַמְרֻבִּים, הַמְרֻקָּמִים בְּחוּטֵי זָהָב וְהַמְקֻשָּׁטִים בְּצִיצִיּוֹת קְלוּעוֹת וְכִבְדוֹת־מִשְׁקָל, הִתְנוֹסֵס עַל מוֹט מְכֻסָּף גַּם דֶּגֶל אוּקְרָאִינָה הַכָּחֹל־צָהֹב, כֻּלּוֹ מֶשִׁי טָהוֹר רַךְ, עָדוּי גְּדִילִים שֶׁל קְטִיפָה. קְזַקּוֹב, עַצְמוֹ הִבְהִיק בַּזָּהָר הַצִּבְעוֹנִי שֶׁל תִּלְבָּשְׁתּוֹ. בִּמְקוֹם מְעִיל־הַפַּרְנֶטש וּמִכְנְסֵי־גָּלִיפֵי, הַפְּשׁוּטִים וְהַדְּמוֹקְרָטִיִּים שֶׁל עַסָּקֵנֵי הַמַּהְפֵּכָה, הָיָה

לָבוּשׁ מִכְנָסַיִם אֲדֻמִּים, רָחָבִים וּמְקֻפָּלִים, וְאֵפוֹד שָׁחוֹר עָשׂוּי קְטִיפָה מְרֻקֶּמֶת. עַל חָזֵהוּ הִתְנוֹצְצוּ שַׁרְשְׁרוֹת עִם שָׁעוֹן שֶׁל זָהָב, וְעַל יָדָיו הִבְרִיקוּ צְמִידִים וְטַבָּעוֹת מְשֻׁבָּצוֹת אַבְנֵי־חֵן.

כָּכָה הָיוּ מִלְבָּשִׁים גַּם שְׁלֹשִׁים דֻּבְרָיו וְעוֹזְרָיו, חַבְרֵי לִשְׁכָּתוֹ הַנּוֹדָדֶת.

„חֵילָיו" הִתְקַשְּׁטוּ הַפַּעַם גַּם הֵם כֻּלָּם בְּחֻלְצוֹת עֲשׂוּיוֹת רִקְמָה, עִם חֲגוֹרוֹת אֲדֻמּוֹת לָמָתְנֵיהֶם וְצִיצִיּוֹת מֶשִׁי תְּלוּיוֹת מֵעַל כּוֹבְעֵיהֶם הַגְּבֹהִים. רֻבָּם כֻּלָּם בַּחוּרֵי־כְּפָר מִבְּנֵי הָאִכָּרִים וּצְעִירֵי הֶהָמוֹן הַנּוֹצְרִי שֶׁל הַכְּרָךְ. פָּנִים שֶׁל אִינְטֶלִיגֶנְטִים כִּמְעַט שֶׁלֹּא, נִרְאוּ בֵּינֵיהֶם. בַּמַּחֲנֶה נִמְצְאוּ רַק סְטוּדֶנְטִים מוּעָטִים מְאֹד בְּמִסְפָּרָם. וְגַם עַל אֵלֶּה הֵגֵן אַחֲרֵי כֵן הַכֹּמֶר הַמְּקוֹמִי, בְּאָמְרוֹ לְשֵׁם הִתְנַצְּלוּת, כִּי הַשָּׁטָן הֵסִית אוֹתָם רַק לָאֻנּס נָשִׁים יְהוּדִיּוֹת, אַךְ יְדֵיהֶם הָיוּ נְקִיּוֹת מִשְׁפִּיכַת דָּמִים.

סְטוּדֶנְט אֶחָד הָיָה גַּם בֵּין שֵׁשֶׁת הַפָּרָשִׁים, שֶׁהֻקְדִּימוּ לָבוֹא לִפְנֵי הַמַּחֲנֶה כְּצוֹפִים. יְהוּדֵי הָעֲיָרָה נִמְלְטוּ מִיָּד לְבָסְתֵּי הָאִכָּרִים, וְאֵלֶּה הַמְאֻשָּׁרִים שֶׁבָּנוּ לָהֶם „מִבְצָרִים", סוֹדִיִּים „וּבְטוּחִים", בְּבָתֵּיהֶם הִסְתַּתְּרוּ בְּמַחֲבוֹאָם.

בֵּינָתַיִם תָּפַשׂ מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים בָּרְחוֹב יְהוּדִי אִישׁ־שִׁיבָה וְהָלַךְ עִמּוֹ לְחַפֵּשׂ אֶת שְׁנֵי שׁוֹמְרֵי הָעֵדָה הַשְּׁכִירִים, קַפְּנִיק וְסֶמֶלְנִיצְקִי.

כַּאֲשֶׁר נִגְּשׁוּ אַרְבַּעְתָּם לְתַחֲנַת הַטֶּלֶפוֹן, אֲשֶׁר שָׁם שָׁהוּ הַצּוֹפִים לְשֵׁם שִׂיחָה טֶלֶפוֹנִית, עָמְדוּ כְּבָר כָּל שֵׁשֶׁת הָרוֹכְבִים שֶׁל הַחֲבוּרָה לְיַד פֶּתַח הַבַּיִת.

סֶמֶלְנִיצְקִי הִצִּיג לִפְנֵיהֶם אֶת הַשְּׁלִיחִים שֶׁל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה. בְּרָכָם עַל סוּסֵיהֶם, נָתְנוּ הַלָּלוּ אֶת עֵינֵיהֶם בִּשְׁנֵי הַיְּהוּדִים הָעֲלוּבִים פָּקְדוּ לָתֵת מִסְפּוֹא לַסּוּסִים וּלְחַשֵּׁל פַּרְסוֹת בַּרְזֶל לְרַגְלֵיהֶם. אַחֲרֵי כֵן הוֹסִיפוּ, כִּי גַּם הֵם רְעֵבִים. מֹשֶׁה שָׁלַח מִיָּד לְחַשֵּׁל אֶת סוּסֵיהֶם וְאֶת כָּל שֵׁשֶׁת הָרוֹכְבִים הַזְּמִין לְבֵיתוֹ לִסְעוֹד אֶת לִבָּם. נִלְוּוּ עֲלֵיהֶם גַּם שְׁנֵי שׁוֹמְרֵי הָעֵדָה הַנִּכְרִים. אִשְׁתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה עָרְכָה אֶת הַשֻּׁלְחָן.

בֵּן רָגַע הֵבִיאוּ יַיִן־שָׁרָף, לֶחֶם, גְּבִינָה וְדָג מָלוּחַ. וּבֵינְתַיִם נַעֲשָׂה מֹשֶׁה עַצְמוֹ תַּקִּיף יוֹתֵר בְּדַעְתּוֹ. הִרְהִיב לָשֶׁבֶת בֵּין "הָאוֹרְחִים" כְּאִישׁ "מִשֶּׁלָּנוּ" וְאָמַר מִתּוֹךְ פַּשְׁטוּתוֹ הָרַגִּילָה, כִּי הוּא, כִּיהוּדִי הַחַי מִיגִּיעַ כַּפָּיו, רָשָׁאי לְהַגִּיד דְּבָרִים בְּרוּרִים. הוּא מַצִּיעַ לְרֹאשׁ הַמַּחֲנֶה שֶׁלָּהֶם, כִּי יוֹאִיל בְּטוּבוֹ לֶאֱסֹף אֶת אִכְּרֵי הַכְּפָר דֶּבוֹבָה, לְמַעַן יֵרָאוּ לָהֶם, מִי מִתּוֹשָׁבֵי הָעֲיָרָה הַיְּהוּדִים הֵם קוֹמוּנִיסְטִים.

עַל זֶה עָנָה לוֹ אֶחָד מִשִּׁשֶׁת הָאוֹרְחִים, שֶׁיָּשְׁבוּ עַל יַד שֻׁלְחָנוֹ, כִּי הֵם, ה"חַיָּלִים" הַנֶּאֱמָנִים שֶׁל אַבָּא קַזַּקוֹב, אֵין לָהֶם צֹרֶךְ לִשְׁאֹל וְלַחְקוֹר אֶת אִכָּרֵי הַמָּקוֹם, מִי הוּא הַנֶּאֱשָׁם. עַתָּה הִגִּיעַ הַזְּמַן לְהַכְרִיעַ לַטֶּבַח אֶת כָּל הַיְּהוּדִים — וָדַי!

מִן הַצַּד עָמַד אֶחָיו פַּחַד־מָוֶת אוֹתוֹ הַיְּהוּדִי, שֶׁמֹּשֶׁה תְּפָשָׂהוּ בָּרְחוֹב כְּשָׁלִיחַ שֶׁל הָעֲדָה. וְעוֹד יְהוּדִים אֲחָדִים, צְהֻבֵּי־פָּנִים וּבְהוּלֵי־עֵינַיִם, נִגְּשׁוּ וּבָאוּ בַּחֲשָׁאי מִן הַחוּץ, וּמִתּוֹךְ חֲרָדָה שָׁאֲלוּ בְּלַחַשׁ עַל הַמַּצָּב. מֹשֶׁה עָנָה לָהֶם, כִּי עַל כָּל אִישׁ לַעֲשׂוֹת לְפִי הֲבָנָתוֹ וְהוּא עַצְמוֹ הִטָּה אֶת קַפְּנִיק מִן הַשֻּׁלְחָן הַצִּדָּה וּבִקְּשׁוֹ, כִּי יְדַבֵּר עִמָּהֶם, אוּלַי רוֹצִים הֵם בְּכָסֶף.

פִּתְאֹם נִזְכְּרוּ "הָאוֹרְחִים", כִּי הֵם יוֹשְׁבִים בְּבֵיתוֹ שֶׁל יְהוּדִי. וְלָכֵן קָמוּ מִיָּד מִמְּקוֹמוֹתֵיהֶם לָלֶכֶת. הֵם שָׁלְחוּ אֶת מֹשֶׁה לְהָבִיא לָהֶם סִיגָּרִיוֹת, וְעַל הַשֻּׁלְחָן הַשֵּׁנִי שֶׁל הַיְּהוּדִים, שֶׁעָמַד דּוֹמֶם כְּאֶבֶן, קָצְפוּ קָצֶף גָּדוֹל וְצִוּוּ עָלָיו לָלֶכֶת מִיָּד, לְבַל יִרְאוּהוּ עֵינֵיהֶם.

כַּאֲשֶׁר הֵבִיא מֹשֶׁה אֶת הַסִּיגָּרִיוֹת, מָצָא אֶת כָּל שֵׁשֶׁת הַצּוֹפִים יוֹשְׁבִים בְּבֵית הַמִּשְׁטָרָה עַל יַד בַּקְבּוּק יַיִן־שָׁרָף. קַפְּנִיק יָצָא לְקָרְאתוֹ וּמָסַר לוֹ אֶת תְּשׁוּבָתָם הַמְּחֻלֶּטֶת. הֵם דּוֹרְשִׁים כֹּפֶר־נֶפֶשׁ מָאתַיִם אֶלֶף רֶבֶל בְּכֶסֶף אוֹקְרַאִינִי. מֹשֶׁה בִּקְּשָׁהוּ, כִּי יִנָּשֵׂא לַעֲמוֹד עַל הַמִּקָּח. הַיְּהוּדִים נִדְלְדְּלוּ כֻּלָּם. נִשְׁאֲרוּ בָּעֲיָרָה הַפְּרוּטוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת. בּוֹ בַּזְּמַן דִּבֵּר תַּחֲנוּנִים אֶל הָאִכָּרִים, שֶׁעָמְדוּ עַל יַד הַבַּיִת הַצִּבּוּרִי, כִּי יוֹצִיאוּ מִפִּיהֶם גַּם הֵם מִלָּה לְטוֹבַת יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע יָצָא קַפְּנִיק שׁוּב הַחוּצָה וּמָסַר לוֹ, כִּי הַלָּלוּ מְסָרְבִים כְּבָר

לְקַחַת אֶת מָאתַיִם אֶלֶף הָרֶבֶל. הֵן בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ, אוֹמְרִים הֵם, כִּי יַהַרְגוּ אֶת כֻּלָּם וְכָל רְכוּשָׁם יִשָּׁאֵר בִּרְשׁוּתָם. בְּכָל זֹאת הוֹסִיף הַשּׁוֹטֵר:

— קוּם נָא, מָשְׁקֶה, וְנֵלֵךְ לְקַוַּקוֹב עַצְמוֹ.

אוּלָם מֹשֶׁה הָיָה שָׁבוּר וְרָצוּץ מְאֹד, וְהוּא עָנָה לוֹ, כִּי אֵין בּוֹ כֹּחַ לָלֶכֶת, מוּטָב שֶׁיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם, הוּא וּסְמֶלְנִיצְקִי, וְהוּא יְחַכֶּה פֹּה. מַה שֶּׁיִּדְרְשׁוּ, הוּא מְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ לְהַמְצִיא מִיָּד. בֵּינָתַיִם פָּנָה שׁוּב אֶל הָאִכָּרִים שֶׁמְּסָבִיב לְבַקְּשָׁם מִתּוֹךְ תַּחֲנוּנִים, כִּי יַעֲשׂוּ מִצְּדָם דָּבָר, לְבַל יַעַרְכוּ טֶבַח בְּעֵדָה שְׁלֵמָה שֶׁל יְהוּדִים חַפִּים מִפֶּשַׁע. אַךְ כָּל הַקָּהָל שָׁתַק... קַפְּנִיק וּסְמֶלְנִיצְקִי הָלְכוּ לְבַדָּם, אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע חָזְרוּ מִתּוֹךְ רִיצָה וּבֶהָלָה. מִצַּד הַכְּפָר נִשְׁמְעוּ יְרִיּוֹת. חֵיְלֵי הַפּוֹרְעִים כְּבָר נִגְּשׁוּ אֶל הַגֶּשֶׁר. בַּהֲרִיסָם לְמַעְלָה אֶת חֲרְבוֹתֵיהֶם הַנּוֹצְצוֹת לְנֹכַח הַשֶּׁמֶשׁ הַזּוֹרַחַת, וְהַדְּגָלִים הַמְּהֻדָּרִים הִתְנוֹסְסוּ מֵעַל לָרָאשֵׁיהֶם, הִתְפָּרְצוּ לְתוֹךְ הָעֲיָרָה. הַשְּׁרִיקוֹת וְהַצְּפְצוּפִים פִּלְּחוּ אֶת הָאֲוִיר וְהִדְהִימוּ אֶת כָּל הַסְּבִיבָה.

— כֻּלְּכֶם אֲבוּדִים! — נֶעְנַע קַפְּנִיק בְּרֹאשׁוֹ לְצַד מֹשֶׁה, שֶׁעָמַד מִיָּאֵשׁ — הַחֵל הַהֶרֶג...

זֶה עַתָּה נָפַל הַקָּרְבָּן הַיְּהוּדִי הָרִאשׁוֹן. בְּרֶגַע זֶה הֵמִיתוּ עַל יַד הַגֶּשֶׁר אֶת אִיסַק וִינִיצְקִי. חֶתְנוֹ שֶׁל הָעוֹרֵךְ־דִּין נָסְטְרוֹבְסְקִי. הַקָּצִין הַפֶּטְלִיוּרוֹבִי הַמְּאֻכְזָב אַנְדְּרֵי אָבְצֶ׳רוּק, אֲשֶׁר שָׁקַד יוֹם וָלַיְלָה עַל הַסֵּפֶר הַפָּתוּחַ, הָיָה יְדִידוֹ הַקָּרוֹב. שָׁעוֹת שְׁלֵמוֹת הָיוּ מְבַלִּים יַחְדָּו בְּקִרְיָאָה וּבְשִׂיחָה. בְּאוֹתוֹ בֹּקֶר יָשְׁבוּ שְׁנֵיהֶם בְּגַנּוֹ שֶׁל אָבְצֶ׳רוּק תַּחַת הָעֵץ וְקָרְאוּ בְּעִתּוֹנִים, שֶׁנָּפְלוּ לִידֵי וִינִיצְקִי בְּמִקְרֶה וְהוּא הֵבִיאָם לִידִידוֹ. בִּרְאוֹתוֹ אֶת הַפּוֹרְעִים הַמִּתְפָּרְצִים, קָם אַנְדְּרֵיוּשָׁה לִבְרוֹחַ לְתוֹךְ הַבַּיִת וְוִינִיצְקִי רָץ אַחֲרָיו, אַךְ הַלָּה סָגַר בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ הַיְּהוּדִי אֶת הַדֶּלֶת בָּרֶגַע שֶׁזֶּה כְּבָר עָמַד עַל סַף בֵּיתוֹ, וִינִיצְקִי נוֹרָה וְנָפַל מֵת מֵאֲחוֹרֵי חֲלוֹנוֹ.

בֵּין כֹּה וְכֹה רָץ מֹשֶׁה הַבַּיְתָה וּבַפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה הוֹרִיד אֶת אִשְׁתּוֹ וַחֲמִשֶּׁת יְלָדָיו לַמַּרְתֵּף. עוֹד שְׁנֵי יְלָדִים הִקְדִּימָה כְּבָר הָאֵם

לְשָׁלְחָם לְמַחֲבוֹאוֹ „הַבָּטוּחַ" שֶׁל בֶּרְסַלְבְּסְקִי, הָעוֹשֶׂה־כּוֹבָעִים. הָיוּ אֵלֶּה יַלְדָּה בַּת אַרְבַּע עֶשְׂרֵה וְיֶלֶד בֶּן שֵׁשׁ. אָמְנָם הַקָּטָן בָּכָה מַר וְלֹא אָבָה לְהִפָּרֵד מֵאִמּוֹ, אַךְ הָאִשָּׁה פָּחֲדָה, שֶׁמִּסְפַּר יְלָדֶיהָ גָּדוֹל מְאֹד, וְהִיא לֹא תּוּכַל לְהַסְתִּיר כֻּלָּם, וְלָכֵן שָׁלְחָה שְׁנַיִם מֵהֶם מִתּוֹךְ אֹנֶס.

מֹשֶׁה הֶחְבִּיא יָפֶה אֶת שֵׁשׁ הַנְּפָשׁוֹת שֶׁלּוֹ וְעִמָּהֶן יַחַד גַּם שְׁתֵּי שְׁכֵנוֹתָיו הַצְּעִירוֹת, שֶׁבָּאוּ לְבֵיתוֹ לְחַפֵּשׂ לָהֶן מָקוֹם מִקְלָט, אִשָּׁה אִשָּׁה וְתֵינוֹקָהּ עַל יָדֶיהָ. הוּא הִסְתִּיר אֶת כֻּלָּן בַּמַּרְתֵּף בֵּין חִשּׁוּקֵי־הַבַּרְזֶל, שֶׁתִּקֵּן בָּהֶם אֶת הָאוֹפַנַּיִם וְאֶת הַדֶּלֶת חָסַם בִּבּוּלֵי עֵץ מִבֵּית מְלַאכְתּוֹ. נָתַן לָהֶם לֶחֶם וְשִׁלְשֵׁל אֲלֵיהֶם לְמַטָּה גַּם דְּלִי מָלֵא דֻּבְדְּבָנִים. אַהֲרֵי כֵּן אָץ לַסְּמָטָא שֶׁל הַנְּפָחִים. נַפָּחֵי־הָרְחוֹב הַיְּהוּדִים הִבִּיטוּ אֲלָיו מִבֹּהַלִים וְנִדְהָמִים, בְּסָפְקָם אֶת כַּפֵּיהֶם. הֵם עָמְדוּ בְּפִתְחֵי הַמַּפָּחוֹת וְגִמְגְּמוּ מִתּוֹךְ פָּחַד:

— אִם מֹשֶׁה כְּבָר בּוֹרַחַ, סִמָּן רַע הוּא.

הוּא עָבַר עַל יָדָם מִתּוֹךְ רִיצָה מְשֻׁנָּה וְהִתְפָּרֵץ לְתוֹךְ מַפָּחָה שֶׁל „גּוֹי". שָׁם פָּשַׁט מֵעָלָיו אֶת מְעִילוֹ וְעָמַד לַעֲבוֹד. מִצַּד הַשֵּׁנִי שֶׁל הַסְּמָטָא נִשְׁמְעוּ הַקּוֹלוֹת הַצְּרוּדִים וְהַחֲנִיקִים שֶׁל שְׁנֵי יְהוּדִים, שֶׁהוּצְאוּ לַהוֹרֵג מִמַּחֲבוֹאָם בְּחֶצֵר שֶׁל „גּוֹי" מִגֶּזֶד. מֹשֶׁה דָּפַק בְּפַטִּישׁ עַל אֲצְבָּעוֹתָיו וְצִינָיו מָלְאוּ דָּם. הוּא בִּקֵּשׁ מֵאֵת בֶּן הַנַּפָּח, כִּי יַעֲשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד וְיִגַּשׁ אֶל קִפְנִיק לְמָסוֹר לוֹ, כִּי מֹשֶׁה נִמְצָא כָּאן בַּמַּפָּחָה. אִם יִהְיֶה צָרָךְ בּוֹ, הוּא מוּכָן.

וּבֵינָתַיִם פָּקַד עָלָיו הַנַּפָּח הַזָּקֵן, כִּי יֵלֵךְ לוֹ מִזֶּה. מֹשֶׁה הִרְבָּה לְהִתְחַנֵּן אֵלָיו, כִּי יָחוּס עָלָיו, אַךְ הַלָּה עָנָה קְצָרוֹת, כִּי מְפֻחָד הוּא מִפְּנֵי נְקָמָה. אוֹמְרִים, כִּי אָדָם הָגוּן אָסוּר לוֹ כָּעֵת לָתֵת מִקְלָט בְּבֵיתוֹ לִיהוּדִי. וּבְכָל זֹאת נִכְמְרוּ רַחֲמָיו עָלָיו וְהֶרְאָה לוֹ עַל יַד הַמַּפָּחָה אֵיזֶה דִּיר עִם עֲלִיַּת גַּג, אֲשֶׁר בּוֹ הוּא יָכוֹל לְהִתְחַבֵּא. מֹשֶׁה נֶעְלַם בְּמַחֲבוֹאוֹ וְשָׁם חִכָּה לִידִיעוֹת, שֶׁיָּבִיא לוֹ הַנַּפָּח הַצָּעִיר. כָּכָה עָבַר עָלָיו הַיּוֹם. הַחֹם הָיָה גָּדוֹל. בַּשְּׁדוֹת שְׁטוּפֵי הַשֶּׁמֶשׁ אֲשֶׁר

מְסָבִיב קָצְרוּ אֶת הַתְּבוּאָה הַמְּוֻהָבָה וְהַבְּשֻׁלָה. וּבוֹ בַּזְּמַן בָּקְעוּ וְעָלוּ עַד הַשָּׁמַיִם הַכְּחֻלִּים וְהַזַּכִּים, זַעֲקוֹתֵיהֶם שֶׁל הָאֲנוּסוֹת וְאֶנְקוֹתֵיהֶם שֶׁל הַמְעֻנִּים.

לְפָנוֹת עֶרֶב שָׁב הַנַּפָּח. הוּא הֶעֱלָה אֵלָיו לְמַעְלָה אֶת מְעִילּוֹ וְאֶת כּוֹבָעוֹ, שֶׁהִשְׁאִיר לְמַטָּה בַּמַּפָּחָה. אַחֲרֵי כֵּן עָלָה עַל הָעֲלִיָּה הַבָּחוּר עַצְמוֹ, כְּדֵי לְסַפֵּר לוֹ מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה בָּעֲיָרָה.

הוּא סַח בְּקִצּוּר נִמְרָץ. קְפָנִיק וְסֶמְלָנִיצְקִי אָמְרוּ לוֹ, כִּי אֵין בְּיָדָם לַעֲשׂוֹת מְאוּמָה. וְתוֹךְ דִּבּוּרוֹ קָרָא לְפָנָיו בְּשִׁמּוֹתֵיהֶם שֶׁל עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אִישׁ, שֶׁרָאָה מוּטָלִים בָּרְחוֹב וְאֵין בָּהֶם רוּחַ חַיִּים. גַּם שָׁמַע בַּכְּפָר, כִּי „הַחַיָּלִים" נִשְׁאָרִים לָלוּן בַּמָּקוֹם. שָׁם בַּכְּפָר רַבָּה הַשִּׂמְחָה. מְנַגְּנִים בְּמַפּוּחִיוֹת וּבְמַנְדָּלִינוֹת, שׁוֹתִים יַיִן־שָׂרָף עַל יַד שֻׁלְחָנוֹת עֲרוּכִים בַּחֲצֵרוֹת הַמְּלֵאוֹת אֲנָשִׁים, וְהַנַּעַר רוֹקֵד. „הַחַיָּלִים" קִשְּׁטוּ אֶת כָּל הַנְּעָרוֹת בְּטַבָּעוֹת וּצְמִידִים.

מִתּוֹךְ צַעַר וָזַעַם עָבַר עָלָיו עַל מִשָּׁה הַלַּיְלָה, בְּהַקְשִׁיבוֹ לְיִלְלוֹתֵיהֶם וְלְאֶנְקוֹתֵיהֶם שֶׁל הַגּוֹסְסִים. בַּבֹּקֶר הִתְחִילוּ לְצַלְצֵל בְּפַעֲמוֹנֵי הַכְּנֵסִיָּה בְּקוֹל אַדִּיר, כְּמוֹ בְּשָׁעַת שְׂרֵפָה. מֹשֶׁה שָׁלַח מִיָּד אֶת הַנַּפָּח — סַבּוֹן לְהָבִיא לוֹ יְדִיעוֹת. הַלָּה שָׁב כַּעֲבוֹר רָגָעִים סְפָּר וּמָסַר לוֹ, כִּי רֹאשׁ הַמַּחֲנָה כִּנֵּס אֶת הָאִכָּרִים הַמְקוֹמִיִּים לַאֲסֵפָה. אָז שָׁלַח אוֹתוֹ מֹשֶׁה לְהַגִּיד לְסֶמְלָנִיצְקִי וּלְקְפָנִיק, כִּי הוּא מְבַקֵּשׁ מֵהֶם לְהַשְׁפִּיעַ עַל הַתּוֹשָׁבִים הַשְּׁקֵטִים וְהַהֲגוּנִים שֶׁל כְּפָר דְּבוּבָה שֶׁיְּבַקְּשׁוּ מִצִּדָּם מֵאֵת קְזַקוֹב לַעֲצוֹר בְּעַד שְׁפִיכַת הַדָּמִים. גַּם בִּקֵּשׁ מֵאֵת הַנַּפָּח לָסוּר לַמַּרְתֵּף שֶׁל בֵּיתוֹ וְלִרְאוֹת מַה שְּׁלוֹם בְּנֵי־מִשְׁפַּחְתּוֹ, לְהַגִּיד לָהֶם כִּי הוּא חַי וְלִזְרוֹק לְתוֹךְ הַמַּרְתֵּף פְּרוּסוֹת לֶחֶם אֲחָדוֹת בִּשְׁבִיל הַיְלָדִים.

כַּעֲבוֹר שְׁעָתַיִם, שָׁב הַנַּפָּח וַחֲדָשׁוֹת בְּפִיו. קְזַקוֹב אָסַף אֶת אַנְשֵׁי הַכְּפָר עַל יַד הַכְּנֵסִיָּה וְאָמַר לָהֶם, כִּי עַתָּה הִגִּיעָה הַשָּׁעָה לִשְׁחוֹט אֶת כָּל הַיְּהוּדִים. הַאִם הֵם מַסְכִּימִים לְכָךְ? וְתוֹשָׁבֵי הַכְּפָר עָנוּ פֶּה אֶחָד, כִּי מֻתָּר לוֹ לַעֲשׂוֹת בַּיְּהוּדִים כַּטּוֹב בְּעֵינָיו, רַק אַל יִגַּע בַּנַּפָּחִים הַיְּהוּדִים שֶׁבַּמָּקוֹם, כִּי עַתָּה עֵת הַקָּצִיר וּבִלְעֲדֵיהֶם אִי

אֶפְשָׁר לְהִתְקַיֵּם. וְרֹאשׁ הַמַּחֲנֶה אָמַר: טוֹב, יַעֲשֶׂה כִּרְצוֹנָם וְיִשְׁמֹר עַל חַיֵּי הַנַּפָּחִים הַיְּהוּדִים. גַּם סִפֶּר לוֹ הַצָּעִיר, כִּי מַרְתִּפּוֹ שָׁלֵם וּבְנֵי־בֵיתוֹ נִמְצָאִים בַּחַיִּים. "חַיָּלִים" נִגְּשׁוּ פְּעָמִים אֲחָדוֹת אֶל הַבַּיִת, אַךְ הַיְלָדִים יָשְׁנוּ, מְסֻבִּיב הָיָה שֶׁקֶט, וְהֵם הָלְכוּ לָהֶם כְּלַעֲמַת שֶׁבָּאוּ. אוֹתָהּ שָׁעָה זָרַק לַיְלָדִים פְּנִימָה פְּרוֹסַת לֶחֶם.

אַחֲרֵי הַפְּשׁוּרוֹת הָאֵלֶּה נִשְׁאַר מֹשֶׁה יוֹשֵׁב בְּמַחֲבוֹאוֹ עַד אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם. וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה הֶעֱלָה אֵלָיו הַנַּפָּח הַצָּעִיר אֶת בְּנוֹ חֲנַנְיָה בּוֹכֶה וּמְבֻלְבָּל. הַנַּעַר סָח לוֹ, כִּי כֻּלָּם נֶאֶלְצוּ לִבְרוֹחַ מִן הַמַּרְתֵּף, כִּי הַיּוֹם יוֹם חֲמִשִּׁי וְאַבְּרֵי הַסְּבִיבָה בָּאוּ אֶל הַשּׁוּק כְּרָגִיל. כָּל הַיּוֹם הֵם שׁוֹדְדִים אֶת בָּתֵּי הַיְּהוּדִים וַחֲנֻיּוֹתֵיהֶם. אֶת הָרְכוּשׁ הֵם טוֹעֲנִים בַּעֲגָלוֹת. הַפּוֹרְעִים הוֹרְגִים וּבוֹזְזִים. הֵם הִתְנַפְּלוּ גַּם עַל הַמַּחְסָן שֶׁל הָאוֹסְפִנִּים וְכָךְ נִגְלָה מְקוֹם הַמַּחֲבוֹא שֶׁבַּמַּרְתֵּף. הַפּוֹרְעִים הִסְעִירוּ מְיֻד אֶת הָעָם וּפָקְדוּ עַל כֻּלָּם לָצֵאת הַחוּצָה. אֶת שְׁתֵּי הַנָּשִׁים עִם הַתִּינוֹקוֹת בְּזָרוֹעוֹתֵיהֶן גֵּרְשׁוּ לַשּׁוּק, וְהוּא, חֲנַנְיָה, הִתְחַבֵּן לִפְנֵיהֶם, כִּי יַשְׁאִירוּ בַּחַיִּים אוֹתוֹ וְאֶת אִמּוֹ עִם אָחִיו וַאֲחִיּוֹתָיו הַקְּטַנִּים, וְהֵם נֶעְתְּרוּ לְתַחֲנוּנָיו הַנִּמְרָצִים. הוּא אָמַר לָהֶם, כִּי אַבָּא הוּא פּוֹעֵל עָנִי וְאֵין הוּא יוֹדֵעַ אֵיהוּ. עַתָּה בָּרְחוּ הָאֵם וְהַיְלָדִים לְבֵיתוֹ שֶׁל קַפְּנִיק וְהוּא לְבַדּוֹ רָץ לְחַפֵּשׂ אֶת אַבָּא.

מֹשֶׁה וַחֲנַנְיָה יָשְׁבוּ בַּעֲלִיַּת הַגַּג כָּל אוֹתוֹ יוֹם וְהִקְשִׁיבוּ אֶל הָרַעַשׁ שֶׁל הַשּׁוּק עִם הָאֲנָקוֹת הָאֲיֻמּוֹת שֶׁל הַמּוּמָתִים. לִפְנוֹת עֶרֶב בָּא הַנַּפָּח וְהֵבִיא לָהֶם יְדִיעָה, כִּי רֹאשׁ הַמַּחֲנֶה פָּקַד עַל אַנְשֵׁי הַשּׁוּק לְהַשְׁלִיךְ אֶת כָּל הַהֲרוּגִים הַיְּהוּדִים אֶל מֵאֲחוֹרֵי הָהָר, לְתוֹךְ הַבּוֹרוֹת שֶׁל ה"חֲמָרִיָּה", בִּמְקוֹם שֶׁמַּשְׁלִיכִים אֶת פִּגְרֵי הַסּוּסִים וְכָל נְבֵלָה.

מֹשֶׁה הִקְשִׁיב לִדְבָרָיו שֶׁל הַנַּפָּח וּפִתְאֹם נַעֲשָׂה זָרִיז עַד מְאֹד. הוּא פָּקַד עַל חֲנַנְיָה לִכְתּוֹב מִכְתָּב אֶל הַכֹּמֶר, מִלָּה בְּמִלָּה לְפִי הַנַּפָּח שֶׁהוּא יַכְתִּיב לוֹ. יֶאֱסַף נָא הַכֹּמֶר אֲנָשִׁים הֲגוּנִים וִיבַקֵּשׁ מֵהֶם, כִּי יַצִּילוּ לְכָל הַפָּחוֹת, אֶת הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים. וְהַנַּפָּח יֵלֵךְ וְיָמְסֹר לוֹ אֶת הַמִּכְתָּב.

הַלָּה לָקַח אֶת הַפִּתְקָא וְיָרַד מֵצַלַּת הַגַּג, אַךְ מִיָּד שָׁב כְּשֶׁפִּסַּת הַנְּיָר בְּיָדוֹ וּבְפִיו פְּקֻדָּה נִמְרָצָה: מָשְׁקָה, צֵא מִפֹּה!" וְעִם זֶה נָתַם אוֹתוֹ בְּבִשּׁוֹרָה, כִּי לְאוּמַן נִכְנַס הַמַּצְפִּיא הַפֶּטְלִיוּרוֹבִי פַּבְלוֹב וְהַלָּה פָּקַד עַל קַזַּקוֹב לַחְדוֹל מֵהָרוֹג נָשִׁים וִילָדִים. אוּלָם „הַחַיָּלִים" עוֹד נִשְׁאָרִים פֹּה הַלָּיְלָה.

מִשֶּׁה וַחֲנַנְיָה הִתְחַנְנוּ לְפָנָיו, כִּי יַרְשֶׁה לָהֶם עוֹד לָשֶׁבֶת כָּאן עַד לְמָחֳרַת בַּבֹּקֶר, אוּלָם „הַגּוֹי" לֹא שָׂם לֵב לְתַחֲנוּנֵיהֶם וְאִיֵּם עֲלֵיהֶם לְגַלּוֹת אֶת מַחֲבוֹאָם לְחוֹתַנְתּוֹ, שֶׁקָּנְתָה לָהּ שָׁם שֶׁל גַּזְלָנִית עוֹד בַּשָּׁנִים כְּתִקוּנָן.

— קוּמָה, בְּנִי, — אָמַר מִשֶּׁה לַחֲנַנְיָה — נֵלֵךְ לָמוּת בְּבֵיתֵנוּ.

הֵם הִתְנַשְּׁקוּ וְיָרְדוּ מֵעַל הָעֲלִיָּה לְבִסְתָּנוֹ שֶׁל הַנַּפָּח, אֲשֶׁר מֵאֲחוֹרֵי גְּדֵרוֹ נִמְצְאוּ בּוֹרוֹת הַטִּיט שֶׁל ה„חֲמָרְיָה". הָאָב וּבְנוֹ הֶחְלִיטוּ לְהִפָּרֵד אִישׁ מֵרֵעֵהוּ וְלָלֶכֶת כָּל אֶחָד לְבַדּוֹ, אוּלַי יַצְלִיחַ אֶחָד מֵהֶם לְהִשָּׁאֵר בַּחַיִּים. וְשׁוּב הִתְחַבְּקוּ וְהִתְנַשְּׁקוּ, אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע נִשְׁמְעוּ מֵאֲחוֹרֵי הַגָּדֵר צַעֲקוֹתֶיהָ הַמְּחֻרִידוֹת שֶׁל חַיָּה שְׁקוֹדָנִיק הַזְּקֵנָה, שֶׁרוֹצְחֵי הַמָּקוֹם מִבְּנֵי הַכְּפָר סְחָבוּהָ חַיָּה לְקֶבֶר.

חֲנַנְיָה הִשְׁתַּמֵּט מִזְּרוֹעוֹת אָבִיו וּבָרַח עַל נַפְשׁוֹ לְתוֹךְ הַמֶּרְחָב שֶׁל הַשָּׂדוֹת וּמִשֶּׁה הִתְכּוֹפֵף וְעָבַר בְּגִשּׁוּשׁ בֵּין גְּדֵרֵי הַחֲצֵרוֹת כְּחֻתּוּל, עַד אֲשֶׁר הִגִּיעַ לְבֵיתוֹ. הוּא יָרַד לְתוֹךְ מַרְתֵּף וְנָפַל שָׁם מִתְּצַלָּף.

כַּאֲשֶׁר הִתְעוֹרֵר, כְּבָר עָלָה הַשַּׁחַר. שׁוּב צִלְצְלוּ בְּקוֹל אַדִּיר בַּכְּנֵסִיָּה, כְּמוֹ בְּשָׁעַת שְׂרֵפָה. מִשֶּׁה שָׁמַע אֶת דִּבְרֵי הָאִכָּרִים הַמְּקוֹמִיִּים, הַלּוֹקְחִים לָהֶם מִמַּחְסָנוֹ לְמַעְלָה חִשּׁוּקֵי הָאוֹפַנַּיִם. בְּשָׁעָה שֶׁאֶחָד מֵהֶם פִּקְפֵּק, אִם מָתָר לָקַחַת רְכוּשׁ זָר, עָנוּ לוֹ מִכָּל עֵבֶר: מָתָר, מָתָר. הֵן בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ הַכֹּל כְּבָר שַׁיָּךְ לָנוּ. הֲלֹא אֶת כֻּלָּם הֵמִיתוּ. מִשֶּׁה שָׁמַע גַּם עַל זֶה, שֶׁמְּצַלְצְלִים בַּכְּנֵסִיָּה וְקוֹרְאִים לַאֲסֵפָה. אוֹמְרִים לְבַקֵּשׁ מֵאֵת רֹאשׁ הַמַּחֲנֶה, כִּי יְרַחֵם עַל הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים.

מִשֶּׁה שָׁכַב בַּמַּרְתֵּף עַל הָאֲדָמָה הַקָּרָה וְהִבִּיט מִתּוֹךְ טִמְטוּם

הַמּחַ לְתוֹךְ הַחֲשֵׁכָה. מִצְחוֹ הָיָה רָטֹב מִזֵּעָה קָרָה וְכֻלּוֹ הָיָה קָפוּא. נִשְׁמַע קוֹל נְגִינָה מֵאֵיזֶה מָקוֹם. חַיָּלִים שָׁרוּ אֶת שִׁירֵיהֶם וּלְמַעְלָה, בַּמַּחְסָן, קָרְאוּ לוֹ בִּשְׁמוֹ קוֹלוֹת שׁוֹנִים מוּדָעִים לוֹ. הַפַּעַם בָּאוּ קַפְּנִיק וְסֶמֶלְנִיצְקִי לְחַפֵּשׂ אוֹתוֹ וּמְצָאוּהוּ בַּמַּרְתֵּף.

— עֲלֵה, מָשָׁקֶה, לְמַעְלָה! — קָרְאוּ לוֹ שׁוּב — הֵם כְּבָר יוֹצְאִים אֶת הָעֲיָרָה.

אַךְ משֶׁה לֹא יָכוֹל לָזוּז מִמְּקוֹמוֹ. אָז יָרְדוּ שְׁנֵיהֶם וְהֶעֱלוּהוּ בְּהַחֲזִיקָם בְּיָדוֹ. מִסָּבִיב עוֹד עָמְדוּ אִכָּרֵי הַמָּקוֹם. הַלָּלוּ הִגִּישׁוּ לוֹ מְעַט מַיִם לִשְׁתּוֹת וּבֵשְׂרוּ לוֹ, כִּי אִשְׁתּוֹ וִילָדָיו נִשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים. אֶת בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ הִסְתִּירוּ בַּשָּׂדֶה. הוּא הֵסִיר אֶת כּוֹבָעוֹ עִם הַצִּיּוּן שֶׁל הַגְּמַנְסְיָה וְיַחַד עִם נַעֲרֵי הַכְּפָר אָסַף אֶת הַקָּמָה.

— הַאִם נִשְׁאֲרוּ עוֹד יְהוּדִים בָּעֲיָרָה? — שָׁאַל אוֹתָם.

— מוּעָטִים.

— אַיֵּה הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים?

— אֵצֶל דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי. הוּא סִדֵּר בְּבֵיתוֹ מְקֻלָּט וְאָסַף אֶת כֻּלָּם אֵלָיו.

— וְאֵיֵּה הָרוֹגִים?

— בַּ„חֲמִרְיָה". אַךְ עַתָּה כְּבָר שֶׁקֶט—הִרְגִּיעוּ אוֹתוֹ הָאִכָּרִים— אֶת בֶּן הָרַב הָרְגוּ רַק עַתָּה וְדַי...

משֶׁה לָפַת אֶת רֹאשׁוֹ בְּשֶׁתֵּי יָדָיו וּמִתּוֹךְ צְעָקוֹת שֶׁל טֵרוּף נָשָׂא רַגְלָיו וָרָץ עַל פְּנֵי הָרְחוֹב.

לא.

וְשׁוּב נִתְרַחֲשׁוּ נִסִּים בָּעֲיָרָה.

בְּשָׁעַת הַהַרְגָּה הַגְּדוֹלָה בְּדֻבּוֹנָה נִשְׁמְדָה כָּל הָעֵדָה הַיְהוּדִית שֶׁבַּמָּקוֹם. אֲבָל אֱלֹהִים הֵרְאָה אֶת אוֹתוֹתָיו הַנִּפְלָאִים גַּם הַפַּעַם. בְּדֶרֶךְ גֵּס נִשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים הַמְּעַטִּים, וְקָרָה הַדָּבָר בְּזְכוּתוֹ שֶׁל תִּינוֹק.

אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם שֶׁל יוֹם חֲמִישִׁי, כַּאֲשֶׁר גִּלּוּ בְּבֵיתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם אֶת מְקוֹם הַמַּחֲבוֹא שֶׁל בְּנֵי־מִשְׁפַּחְתּוֹ, בָּרְחוּ שְׁתֵּי שְׁכֵנוֹתָיו הַצְּעִירוֹת עַל נַפְשָׁן אֶל הָרְחוֹב, בְּהַחֲזִיקָן בִּזְרוֹעוֹתֵיהֶן אֶת הַתִּינוֹקוֹת שֶׁלָּהֶן. אַחַת מֵהֶן מָצְאָה מִפְלָט בִּצְרִיפוֹ שֶׁל צוֹעֲנִי וְנִשְׁאֲרָה בַּחַיִּים, וְהַשְּׁנִיָּה רָצָה אֶל בָּתֵּי הַנַּפָּחִים הַיְּהוּדִים, שֶׁשָּׁם מָצְאוּ לָהֶם אֲנָשִׁים רַבִּים מַחֲסֶה וּמָגֵן, כִּי לְפִי בַּקָּשׁוֹת אִכְּרֵי הַמָּקוֹם הַפּוֹרְעִים פָּסְחוּ עַל בָּתֵּיהֶם מִבְּלִי לִנְגּוֹעַ בָּהֶם. אוּלָם בַּמַּפָּחוֹת הָיָה הַמָּקוֹם צַר וְהָאֲוִיר מַחֲנִיק מֵחֲמַת הַחֹם, וּבְכֵן בָּרְחָה הָאִשָּׁה לְבֵית הַנַּפָּח שֶׁמִּגֶּדֶ, אוּלָם בְּעָבְרָהּ אֶת הָרְחוֹב, נִתְקְפָה עַל יְדֵי אֶחָד הַפּוֹרְעִים שֶׁאָמַר לְאָנְסָהּ. הַנִּתְקֶפֶת הָיְתָה שָׂרָה נֶמִירוֹבְסְקָה, אִשָּׁה גְּבוֹהַת הַקּוֹמָה וַחֲסָנָה וְהִיא נֶאֶבְקָה עִם הָרוֹצֵחַ בְּכָל מַאֲמַצֵּי כֹּחָהּ, עַד כִּי הַהוּא הֵנִיף אֶת חַרְבּוֹ וּבְתֵּק אֶת גַּלְגַּלְתָּהּ.

הִיא נָפְלָה אַרְצָה, עַל תִּינוֹקָהּ נָזָה דָּמָהּ הַחַם וְהַיֶּלֶד הִתְחִיל לִצְעוֹק מָרָה. הָרוֹצֵחַ לָקַח אֶת הַיֶּלֶד עַל זְרוֹעוֹתָיו וְנָפָה לְהַרְגִּיעוֹ, אַךְ הַתִּינוֹק הוֹסִיף לִצְעוֹק. נִמְאַס עָלָיו הַדָּבָר. הַקּוֹלוֹת שֶׁל הַיְצוּר הָרַךְ הִרְגִּיזוּהוּ, אַף כִּי חָמַל עָלָיו בְּרֶגַע שֶׁהָרַג אֶת אִמּוֹ. וּבְכֵן נָשָׂא אֶת הַיֶּלֶד הַצּוֹעֵק וְהִמְפָּרֵפֶר בִּזְרוֹעוֹתָיו אֶל הַ"חֲמָרִיָּה". אַךְ שָׁם עָמְדוּ נְשֵׁי הָאִכָּרִים וְהִבִּיטוּ מִתּוֹךְ סַקְרָנוּת. כֵּיצַד מַשְׁלִיכִים אֲנָשִׁים חַיִּים וּמֵתִים לְתוֹךְ הַקְּבָרִים שֶׁל הַטִּיט הַלַּח. וּבְרֹאוֹתָן אֶת הַיֶּלֶד, אָמְרוּ אִשָּׁה אֶל רֵעוּתָהּ, כִּי חֵטְא גָּדוֹל הוּא לִפְנֵי אֱלֹהִים לְזָרוֹק לַבּוֹר נֶפֶשׁ חַיָּה רַכָּה וּתְמִימָה, וְאַחַת מֵהֶן לָקְחָה אֶת הַתִּינוֹק הַיְּהוּדִי מִידֵי הַגַּזְלָן וְנָשְׂאָה אוֹתוֹ לְבֵית "הַמַּשְׁבִּיר" הַנּוֹצְרִי שֶׁבָּעֲיָרָה. שָׁם נֶאֱסְפוּ מִסָּבִיב לַיֶּלֶד הָמוֹן רַב מִבְּנֵי הַכְּפָר, בְּעִקָּר נָשִׁים, וְאַחַת מִן הַקָּהָל, אִשָּׁה צְעִירָה וְרַכָּה בְּשָׁנִים, שֶׁחִבְּקָה בִּזְרוֹעוֹתֶיהָ אֶת תִּינוֹקָהּ שֶׁלָּהּ, קִפְּלָה עַל עַצְמָהּ לְהֵינִיק אֶת הַיֶּלֶד הַיְּהוּדִי וְלִקְחַתּוּ אֵלֶיהָ.

אוּלָם מְמָחֶרֶת, עִם הֶנֵץ הַחַמָּה, הֵבִיאָה הָאֵם הַצְּעִירָה אֶת הַתִּינוֹק הַיְּהוּדִי הַצּוֹעֵק שׁוּב לְבֵית "הַמַּשְׁבִּיר" וְסִפְּרָה כְּתוֹךְ דְּאָגָה רַבָּה, כִּי הַיֶּלֶד אֵינוֹ רוֹצֶה לִינוֹק מִשָּׁדֶיהָ שֶׁל הַמֵּינֶקֶת הַנָּכְרִיָּה וְאִי

אֶפְשָׁר לְהַשְׁקִיטוֹ. סִפּוּרָהּ עָשָׂה רֹשֶׁם מַחֲרִיד עַל נַפְשִׁי הָאֲפָרִים, שֶׁעָמְדוּ צְפוּפוֹת מְסָבִיב לַתִּינוֹק הַיְהוּדִי הַמְיֻתָּם, וְאֵלֶּה הֵרִימוּ אֶת קוֹלוֹתֵיהֶן הַנִּמְרָצִים, כִּי נִבָּלָה הִיא לַהֲרֹג אִמּוֹת שֶׁל יְלָדִים רַכִּים. אֱלֹהִים לֹא יִסְלַח לְאִישׁ עָוֹן אֲשֶׁר כָּזֶה. אָז הִתְעָרֵב בְּעִנְיָן דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי "הַחָפְשִׁי בְּדֵעוֹת" וְהִצִּיעַ לְצַלְצֵל מִיָּד בְּפַעֲמוֹנֵי הַכְּנֵסִיָּה לְכַנֵּס אֲסֵפָה דְחוּפָה שֶׁל כָּל תּוֹשָׁבֵי הַכְּפָר, וַעֲלֵיהֶן עַל הַנָּשִׁים, לָלֶכֶת וְלִדְרוֹשׁ מֵרֹאשׁ הַמַּחֲנֶה, כִּי יַחְדְּלוּ לַהֲרֹג נָשִׁים וִילָדִים. הוּא דִּימִיטְרוֹ, נָכוֹן לָתֵת אֶת בֵּיתוֹ לְמִקְלָט בִּשְׁבִילָם וְאֶת כֻּלָּם יֶאֱסֹף אֵלָיו לַחֲצֵרוֹ.

הַדָּבָר הָיָה כָּבָר בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי בַּבֹּקֶר. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל הַשַּׁבָּת, כְּשֶׁנִּשְׁאֲרוּ בָּעֲיָרָה בַּחַיִּים רַק מֵאָה וְעֶשֶׂר אַלְמָנוֹת וּכְמָאתַיִם יְתוֹמִים.

אָמְנָם אַחֲרֵי כֵן יָצְאוּ מִמַּחֲבוֹאָם אֲשֶׁר בְּבַסְתְּנֵי הַסְּבִיבָה עוֹד שִׁבְעָה עָשָׂר גְּבָרִים שֶׁנִּמְלְטוּ מִמָּוֶת, וְכַאֲשֶׁר צָרְפוּ אֲלֵיהֶם אֶת מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם, הָיוּ שְׁמוֹנָה עָשָׂר בְּמִסְפָּרָם.

לב.

בְּאוֹתוֹ בֹּקֶר אֶרַע עוֹד גַּם גַּם בְּבֵיתוֹ שֶׁל הָרַב.

אָמְנָם בַּבַּיִת הַהוּא רָאוּ מַעֲשֵׂי פְלָאִים לֹא פָּעַם. בְּשָׁעַת הַהֲרָגָה הָרִאשׁוֹנָה עַל יְדֵי בַּעֲלֵי "הַפְּרוֹוֹת הַמְהֻפָּכוֹת", הֶעֱלִימוּ הַפּוֹרְעִים אֶת עֵינֵיהֶם מִבֵּיתוֹ שֶׁל הָרַב. גַּם בְּכֹ' סִיוָן לֹא נָגְעוּ לָרָעָה בַּבַּיִת הַזֶּה הַלִּסְטִים הַמְסֻכָּנִים מִבְּנֵי הָאַסַפְסוּף הַזָּר שֶׁל קְזַקּוֹב וַחֲבֶרְיוֹ.

הָעֲבֵרוֹת הָאֵלֶּה עָשׂוּ רֹשֶׁם כַּבִּיר עַל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה. הַלָּלוּ הִתְחִילוּ לְהַאֲמִין, כִּי לַפּוֹרְעִים אֵין שְׁלִיטָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל הָרַב, וְכָל אֶחָד מֵאַנְשֵׁי הָעֵדָה, שֶׁנִּשְׁאַר עוֹד בְּיָדוֹ חֵפֶץ יָקָר, הֵבִיאָהוּ אֶל הָרַבָּנִית מִתּוֹךְ בַּקָּשָׁה לְגָנְזוֹ בְּבֵיתָהּ, כְּדֵי שֶׁיִּמָּצֵא בְּמְחִיצַת הָרַב.

כָּל אַרוֹנוֹתֶיהָ וַאֲרַגְזֵיהָ נִתְמַלְּאוּ רְכוּשׁ זָר. הֵבִיאוּ לָהּ תַּכְשִׁיטִים יְקָרִים וַחֲבִילוֹת חֲבִילוֹת שֶׁל שִׂטְרֵי־כֶּסֶף לְמִינֵיהֶם, שֶׁהִיא, הָרַבָּנִית מְדֻבּוֹבָה, לֹא יָדְעָה אֲפִילוּ אֶת שְׁמָם וְעֶרְכָּם. בְּכָל פִּנּוֹת

בֵּיתָהּ הָיוּ תְּלוּיִים בִּגְדֵי מֶשִׁי וּמְעִילֵי פַּרְוָה מְהֻדָּרִים. עֶשֶׂר רַב הִפְקִידוּ בְּיָדֶיהָ.

וּבְזֹאת שֶׁכְּנֶפֶת פּוֹרְעִים הִתְפָּרְצָה אֶל הָעֲיָרָה, אָצוּ רָצוּ נַעַר וְזָקֵן לְבֵית הָרַב. וּמִי שֶׁהִצְלִיחַ לְהַמְלֵט פְּנִימָה, הָיָה בָּטוּחַ שֶׁיִּשָּׁאֵר בַּחַיִּים בִּזְכוּתוֹ שֶׁל הָרַב. קֶמַח לֹא חָסַר בְּבֵיתָהּ שֶׁל הָרַבָּנִית, וְהִיא אָפְתָה עוּגוֹת וְהֶאֱכִילָה אֶת קְהַל אוֹרְחֶיהָ, עַד שֶׁנִּתְעוֹרְרוּ רַחֲמֵי אֱלֹהִים וְהַסַּכָּנָה עָבְרָה.

בִּימֵי הַזַּעַם הָאֵלֶּה הִתְאַמֵּץ הָרַב הַזָּקֵן לִהְיוֹת מְלֻכָּשׁ, וְשׁוֹכֵב הָיָה תָּמִיד עַל הַסַּפָּה שֶׁבַּחֲדָרוֹ, זֶה הַמָּכְנֶה בְּפִי בְּנֵי־בֵיתוֹ בְּשֵׁם לִשְׁכַּת בֵּית־דִּין. סֵפֶר פָּתוּחַ הָיָה מֻנָּח עַל הַשֻּׁלְחָן לְפָנָיו.

מִזְּמַן לִזְמַן קָרָא אֵלָיו אֶת הָרַבָּנִית וְהוֹהִיר אוֹתָהּ שֶׁלֹּא תִּשְׁכַּח לָתֵת תֵּה לַמֵּינִיקוֹת וְלַיְלָדִים הַקְּטַנִּים. פְּעָמִים קָרָא אֵלָיו אֶת בְּנוֹ, כִּי יַחֲלִיף לוֹ אֶת הַסֵּפֶר. בַּאֲכִילָה הִמְעִיט. הָיָה טוֹעֵם מַשֶּׁהוּ רַק בְּדֵי לְהָשִׁיב אֶת נַפְשׁוֹ. הִתְקַיֵּם בְּעִקָּר עַל מִינֵי טִפּוֹת לְשֵׁם חִזּוּק לִבּוֹ.

כָּכָה חֵי הָרַב כָּל יְמֵי הַקַּיִץ עַד תִּשְׁעָה בְּאָב, עַד הַהֲרָגָה הַגְּדוֹלָה.

מִמָּחֳרַת יוֹם תִּשְׁעָה בְּאָב, כַּאֲשֶׁר הִתְפָּרְצוּ חַיָּלוֹת קָזָקוֹב לְדֻבּוֹבָה, בַּהֲנִיפָם אֶת חַרְבוֹתֵיהֶם וּפִגְיוֹנוֹתֵיהֶם הַמַּבְרִיקִים, רָצוּ יְהוּדֵי הָעֲיָרָה כְּדַרְכָּם לְבַקֵּשׁ לָהֶם מִפְלָט בְּבֵית הָרַב, שֶׁלֹּא הָיְתָה לָהֶם לְרוֹצְחִים שְׁלִיטָה עָלָיו.

הָרַבָּנִית נִגְּשָׁה מִיָּד לַעֲבוֹדָתָהּ, לֶאֱפוֹת לַחֲמָנִיּוֹת וְעוּגוֹת כְּדַרְכָּהּ. עַל הַשֻּׁלְחָן רָתַח הַמַּיְחָם, כְּדֵי לָתֵת כּוֹס חַמִּין לַמֵּינִיקוֹת וְלַיְלָדִים הַקְּטַנִּים לְהָשִׁיב נַפְשָׁם. הָרַב בִּקֵּשׁ מֵאֵת בְּנוֹ לְהַלְבִּישׁ אוֹתוֹ בְּגָדָיו, רוֹצֶה הוּא לְשָׁכַב עַל הַסַּפָּה שֶׁבִּלְשְׁכַּת בֵּית־דִּין. בְּכָל רֶגַע הִתְפָּרְצוּ מִן הָרְחוֹב אֲנָשִׁים נָשִׁים וְטַף, אֲחוּזֵי פַּחַד. בַּבַּיִת נַעֲשָׂה צַר הַמָּקוֹם. כָּל הַחֲדָרִים, הַמִּטְבָּח וְהַמַּבּוֹא, הָיוּ מְלֵאִים אֲנָשִׁים. כָּל יְהוּדֵי דֻבּוֹבָה אָמְרוּ לְהַצִּיל אֶת חַיֵּיהֶם בְּזְכוּת רַבָּם הַזָּקֵן וַהֲחוֹלֶה.

כָּכָה עָבְרוּ שָׁעוֹת אֲחָדוֹת, וּפִתְאֹם קָרָה אָסוֹן.

הַטָּחָה מִבַּחוּץ זִעְזְעָה אֶת הַקִּיר. זְגוּגִיּוֹת הַחַלּוֹנוֹת נָפְצוּ מִתּוֹךְ צְלָצוּל. לְתוֹךְ הַבַּיִת פָּרְצָה חֲבוּרַת לִסְטִים, כֻּלָּם צְעִירִים, וַחֲרָבוֹת וּבוֹלֵי־צֵץ בִּידֵיהֶם. כְּרֶגַע הִתְנַפְּלוּ עַל הָרַב, אֲשֶׁר שָׁכַב בְּשֶׁקֶט עַל הַסַּפָּה הַמְּצָעַת. בִּצְרִיחוֹת שֶׁל פְּרָאִים נִדְחֲפוּ אֵלָיו, וְעַל הָעֲצָמוֹת שֶׁל הַזָּקֵן הַצָּנוּם הוּרְדוּ יְדֵיהֶם הַטְּמֵאוֹת...

זְעָקָה מָרָה וַאֲטוּמָה נִשְׁמְעָה בָּרְחוֹב בְּעֵד הַפֶּתַח הַפָּתוּחַ, וְהַקָּהָל הַגָּדוֹל בָּרַח בְּאֵימָה וּבְפַחַד מִבֵּית הָרַב אָל כָּל אֲשֶׁר נְשָׁאוּהוּ רַגְלָיו.

כָּכָה נָפַל "הַמִּבְצָר" הָאַחֲרוֹן, אֲשֶׁר הֵגֵן עַל יְהוּדֵי דְּבוֹבָה.

הַפּוֹרְעִים הִכּוּ אֶת הָרַב בְּאַכְזְרִיּוּת רַבָּה. מֵאָזְנָיו נָזַל דָּם. אֶת יָדוֹ הָאַחַת פִּתְּלוּ אֲחוֹרַנִּית. אַךְ מִלְּבַדּוֹ לֹא נָגְעוּ בְּאִישׁ לְרָעָה. הֵם פָּנוּ מִיָּד לָאֲרוֹנוֹת וְלָאַרְגָּזִים, שֶׁבָּהֶם הָיְתָה טְמוּנָה שְׁאֵרִית הָרְכוּשׁ שֶׁל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, וְזֶה סִנֵּוֵר אֶת עֵינֵיהֶם.

הַפּוֹרְעִים הָיוּ מְקֻסָּמִים מִן הַכֶּסֶף וְהַתַּכְשִׁיטִים בְּמִדָּה כָּזוֹ, עַד כִּי לֹא שָׂמוּ לֵב לָאֲנָשִׁים. הֲהוֹן וְהַחֲפָצִים הַיְקָרִים, שֶׁיְּהוּדֵי דְּבוֹבָה וּנְשׁוֹתֵיהֶם מָסְרוּ לִרְשׁוּתָהּ שֶׁל הָרַבָּנִית, הָפְכוּ אֶת אָהֳלוֹ הַצָּנוּעַ שֶׁל הָרַב לְבֵית שֶׁל אוֹצָרוֹת גְּנוּזִים, בּוֹ בַּזְּמַן שֶׁכָּל בָּתֵּי הַיְּהוּדִים שֶׁבָּעֲיָרָה הָיוּ כְּבָר רֵיקִים לְגַמְרֵי.

הַחַיָּלִים הַבְּרִיּוֹנִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהִתְפָּרְצוּ שָׁמָּה בְּמִקְרֶה, יָצְאוּ מִשָּׁם עֲמוּסֵי כֶּסֶף רַב וְתַכְשִׁיטִים. וְהַפּוֹרְעִים מָסְרוּ אֶת הַדָּבָר אִישׁ לְרֵעֵהוּ. כָּכָה נִתְפַּשְּׁטָה הַשְּׁמוּעָה בַּמַּחֲנֶה, כִּי בְּבֵיתוֹ הַקָּטָן שֶׁל הָרַב הַיְּהוּדוֹנִי מָצְאוּ אוֹצָר גָּנוּז, וְהַכֹּל נָהֲרוּ לְשָׁם, כְּדֵי לַחֲטוֹף וְלִזְכּוֹת מִן הַחֲבִילוֹת שֶׁל שְׁטָרֵי־כֶּסֶף, מַטְבְּעוֹת זָהָב וְכָל כְּלֵי חֶמְדָּה.

חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת הִתְפָּרְצוּ לְתוֹךְ הַבַּיִת מְזֻיָּנִים בְּגַרְזְנִים וּבוֹלֵי־עֵץ. וּבְחַפְּשָׁם בָּאֲרוֹנוֹת, בָּאַרְגָּזִים וּבְכָל כְּלֵי הַבַּיִת, שָׁבְרוּ וְהָרְסוּ כָּל מַה שֶּׁבָּא לְיָדָם.

הָרַב שָׁכַב בִּלְשְׁכַּת בֵּית־דִּין עַל הַסַּפָּה הַמְּצֻעַת כָּרִים וּכְסָתוֹת,

מִשְׁכָּב רַךְ לְגוּפוֹ הַפָּצוּעַ. עַל הַשֻּׁלְחָן הָיָה מֻנָּח עוֹד סִפְרוֹ הַפָּתוּחַ. הָרַבָּנִית יָשְׁבָה בְּדוּמְיָה לְיָדוֹ עַל הַכִּסֵּא וְשָׂמָה תַּחְבֻּשׁוֹת קָרוֹת עַל רֹאשׁוֹ. הַשּׁוֹדְדִים הִשְׁתּוֹלְלוּ. שָׁבְרוּ שֻׁלְחָנוֹת וְסַפְסָלִים, הָפְכוּ אֶת הָאֲרוֹנוֹת הַמּוּרָקִים מִלְמַטָּה לְמַעְלָה, נִפְצוּ אֶת הַתַּנּוּר, אַךְ לֹא נָגְעוּ בִּשְׁנֵי הַזְּקֵנִים. לֹא הִבִּיטוּ אֲלֵיהֶם, כְּאִלּוּ עֵינֵיהֶם לֹא רָאוּ אוֹתָם כְּלָל.

כָּךְ נִמְשַׁךְ הַדָּבָר, כָּל עוֹד נִמְצָא בַּבַּיִת מַשֶּׁהוּ לְשָׁדוֹד. אֲבָל סוֹף־סוֹף אָזְלוּ דִּינָרֵי הַזָּהָב עִם הַתַּכְשִׁיטִים שֶׁל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, וְאָז נָתְנוּ הַגַּזְלָנִים עֵינֵיהֶם בְּזוּג הַזְּקֵנִים הַשְּׁקֵטִים, הַיּוֹשְׁבִים בְּלִשְׁכַּת בֵּית־דִּין הַשְּׁבוּרָה וְהַשְּׁדוּדָה.

בְּרֹאשָׁם אֶת הָאֲרוֹנוֹת הַהֲפוּכִים וְהִנֵּה רֵיקִים הֵם, הִתְנַפְּלוּ הַפּוֹרְעִים עַל הָרַב הַזָּקֵן, בַּהֲרִימָם עָלָיו אֶת בּוּלֵי־הָעֵץ שֶׁבִּידֵיהֶם.

— הַגֵּד, שֵׁד זָקֵן, אֵיפֹה טָמַנְתָּ אֶת כַּסְפְּךָ? — לֹא חָדְלוּ מִצְּעוֹק אֵלָיו, בְּהַכּוֹתָם בְּקָתוֹת רוֹבֵיהֶם.

וְהָרַב מְדַבֵּר הִמְשִׁיךְ לִשְׁכַּב עַל הַכָּרִים וְהַכָּסָתוֹת, הַמְּכֻתָּמִים בְּדָמוֹ הַשָּׁפוּךְ. עַל הַשֻּׁלְחָן לְיָדוֹ מֻנָּח עוֹד סִפְרוֹ הַפָּתוּחַ וְהָרַבָּנִית בַּצַּלַּת־הַמֶּרֶץ הִתְחַנְּנָה. הִיא נִשְׁבְּעָה, כִּי אֵין לָהּ עוֹד כֶּסֶף. הַפּוֹרְעִים הִתְמַרְמְרוּ עַל הָעַקְשָׁנוּת הַזֹּאת שֶׁל זוּג הַזְּקֵנִים, שֶׁאֵינָם רוֹצִים לְגַלּוֹת אֶת הַסּוֹד, אֵיפֹה הִסְתִּירוּ אֶת הוֹנָם הָרָב.

הַתְּחִילָה פָּרְשַׁת הָעִנּוּיִים. דַּרְדֵּק זוֹ חָשְׁבוּ לְהוֹצִיא מִפִּיהֶם אֶת סוֹדָם. בְּעִקֵּר עִנּוּ אֶת הָרַב. בְּדָלָיִים שָׁפְכוּ עָלָיו אֶת כָּל הַמַּיִם שֶׁבַּחֲבִית הַמֻּלֵּאָה, שָׂעְמָדָה בַּמִּטְבָּח. אַחֲרֵי כֵן סָחֲבוּהוּ מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ אַרְצָה וּבָעֲטוּ בְּרַגְלֵיהֶם בְּרֹאשׁוֹ. אַךְ לְאַחַר שֶׁעָזְבוּ אֶת הַבַּיִת, שָׂמָה הָרַבָּנִית כַּר לְמַרְאֲשׁוֹתָיו, כִּשְׁכְּבוֹ עַל הָרִצְפָּה. הוּא בִּקֵּשׁ, שֶׁיַּנִּיחוּ לְפָנָיו עַל כִּסֵּא אֶת סִפְרוֹ הַפָּתוּחַ.

מַרְאֵה הַזָּקֵן הַפָּצוּעַ וְהַמְּלֻכְלָךְ בְּדָמוֹ, הַשּׁוֹכֵב עַל הָרִצְפָּה וְהַסֵּפֶר הַפָּתוּחַ עַל יָדוֹ, עוֹרֵר צְחוֹק פֶּרֶא בֵּין הַפּוֹרְעִים. הֵם הוֹסִיפוּ עוֹד לָלֶכֶת לְבֵית הָרַב חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת, כְּדֵי לְחַפֵּשׂ שָׁם כְּלֵי זָהָב וַחֲבִילוֹת שֶׁל שְׁטָרוֹת כֶּסֶף.

— הַגֵּד, שֵׂד וָקֶן, אַיֵּה הָאֵל הַיְהוּדוֹנִי, אֱלֹהֶיךָ? — צָעֲקוּ הַפּוֹרְעִים, מִתּוֹךְ צְחוֹקָם הַפָּרוּעַ, בְּדָקָרָם אֶת הָרַב בְּחַרְבוֹתֵיהֶם.

וְהָרַב מְדֻבּוֹבָה הִשְׁמִיעַ קוֹלוֹ סוֹף־סוֹף וְאָמַר אֶל הָרַבָּנִית:

— הַגִּידִי־נָא לָהֶם בִּלְשׁוֹנָם, שֶׁמּוּטָב לָהֶם לִירוֹת בִּי כַּדּוּר.

— מוּטָב לָכֶם לִירוֹת בּוֹ כַּדּוּר — חָזְרָה הַזְּקֵנָה עַל בַּקָּשָׁתוֹ מִלָּה בְּמִלָּה בַּשָּׂפָה הָאוּקְרָאִינִית.

צְחוֹק פָּרוּעַ הִשְׁתִּיק אֶת דְּבָרֶיהָ הַשְּׁקֵטִים, הַסְּפוּגִים צַעַר וְדֶמְעָה.

— הַגֵּד, אַיֵּה הָאֵל הַיְהוּדוֹנִי, אֱלֹהֶיךָ?

— רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם, הֲרֵינִי מְקַבֵּל בְּאַהֲבָה אֶת הַיִּסּוּרִים שֶׁנִּגְזְרוּ עָלַי... אַךְ אֵינִי יָכוֹל לְסַבּוֹל אֶת חִלּוּל הַשֵּׁם... בַּקְּשִׁי־נָא מֵאִתָּם שׁוּב... חַלִּי־נָא בִּלְשׁוֹנָם... כַּדּוּר... אֵינִי יָכוֹל לְסַבּוֹל אֶת חִלּוּל הַשֵּׁם... בִּלְשׁוֹנָם...

דִּבּוּרוֹ הָיָה חָלָשׁ. דִּבֵּר בַּחֲצָאֵי מִלִּים, אַךְ הָרַבָּנִית חָזְרָה עַל דְּבָרָיו בְּאוּקְרָאִינִית עֲמֻמִית, לְבָבִית וְרַכָּה. הִתְחַנְּנָה וּבָכְתָה. הִיא בְּקָשָׁה כַּדּוּר גַּם בִּשְׁבִיל עַצְמָהּ.

אֲבָל פּוֹרְעֵי קְזַקּוֹב לֹא נָעֲנוּ לְבַקָּשׁוֹתֵיהֶם שֶׁל הָרַב וְהָרַבָּנִית מְדֻבּוֹבָה. לֹא רָצוּ לַהֲמִיתָם בְּכַדּוּרֵי רוֹבֵיהֶם. אוֹתוֹ עִנּוּי מִיּוֹם רְבִיעִי עַד בֹּקֶר שֶׁל יוֹם שִׁשִּׁי, וְהִיא עָמְדָה כָּל הַזְּמַן עַל הַמִּשְׁמָר, כְּדֵי לְטַפֵּל בּוֹ עַד יְצִיאַת נִשְׁמָתוֹ. נִדְמָה לָהּ כָּל הַזְּמַן, כִּי הוּא גּוֹסֵס, אַף כִּי דִּבֵּר וְדַעְתּוֹ הָיְתָה צְלוּלָה עָלָיו. לֹא חָדַל מִקְּרוֹא „וַיּוֹ", וְקוֹלוֹ הָלַךְ וְנֶחְלַשׁ.

הָרַבָּנִית הִלְבִּישָׁה אוֹתוֹ לְבָנִים נְקִיִּים. הֵכִינָה גַּם אֶת טַלִּיתוֹ וְאֶת חֲלוּקוֹ הַלָּבָן, שֶׁלָּבַשׁ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּבַלֵּילוֹת הַ„סְּדָרִים" שֶׁל חַג הַפֶּסַח. הִיא הֵכִינָה כָּל זֶה מֵרֹאשׁ, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַחְמִיץ אֶת הַשָּׁעָה. כְּשֶׁתֵּצֵא נִשְׁמָתוֹ הַטְּהוֹרָה, תָּרוּץ מִיָּד לְחַפֵּשׂ לָהּ שְׁנַיִם־שְׁלֹשָׁה יְהוּדִים זְקֵנִים לַהֲבִיאוֹ תֵּכֶף לִקְבוּרָה, וְעַל יְדֵי זֶה תִּמְנַע מִמֶּנּוּ בִּזָּיוֹן הַמֵּת, כִּי הַמְרַצְּחִים לֹא יְטַמְּאוּ בְּמַגָּעָם אֶת גּוּפוֹ.

כָּכָה הִרְהֲרָה הָרַבָּנִית. אוּלָם הָיְתָה לָהּ תָּכְנִית אַחֶרֶת. עָלָה

בְּלִבָּהּ לְהִתְאַמֵּץ בִּשְׁאֵרִית כֹּחָהּ וּלְשַׁאתוֹ לְאֵיזֶה מָקוֹם נִסְתָּר בַּבַּסְתָּן שֶׁל אִבָּר לֹא רָחוֹק מֵהַבַּיִת. כַּאֲשֶׁר יַחְדָּלוּ לְהַכּוֹתוֹ, אוּלַי עוֹד יָשׁוּב לְאֵיתָנוֹ. אַךְ הִיא לֹא יָכְלָה לָזוּז מִמְּקוֹמָהּ, כִּי מִתּוֹךְ יְשִׁיבָה בְּבֵיתָהּ שָׁמְרָה עַל עֲלִיַּת הַגַּג, אֲשֶׁר שָׁם הִתְחַבְּאוּ בְּנָהּ עִם כַּלָּתָהּ וַחֲמֵשֶׁת יַלְדֵיהֶם הַקְּטַנִּים.

זֶה הָיָה מֶנְדִּיל, אָחִיו הַצָּעִיר שֶׁל מִיכָה יוֹסֵף בֶּרְדִּיצֶ׳בְסְקִי.

יַד אֱלֹהִים הָיְתָה בִּבְנֵי־זְקוּנִים זֶה שֶׁל הָרַב מִדְּבוֹבָה. הוּא הָיָה כְּבָר אִישׁ בִּשְׁנוֹת־הַעֲמִידָה, אַבְרֵךְ בֶּן שִׁשִּׁים וָשֵׁבַע, אָב לְשִׁשָּׁה יְלָדִים. בְּנוֹ הַבְּכוֹר נִלְקַח כְּבָר לַצָּבוֹדַת הַצָּבָא, אַךְ הָאָב עוֹדֶנּוּ נִשְׁאָר בִּיפִי עֲלוּמָיו, כְּאִלּוּ זֶה עַתָּה יָצָא חָתָן מֵחֻפָּתוֹ. בְּעֵינָיו הַשְּׁחוֹרוֹת עוֹד יָקְדָה אֵשׁ נְעוּרִים. תַּלְתַּלֵּי רֹאשׁוֹ הַכֵּהִים הִבְרִיקוּ בְּזֹהַר שֶׁל קְטִיפָה. גּוֹוֹ מוּצָק וְזָקוּף בַּהֲלִיכָתוֹ. וְכָל הַסְּגֻלּוֹת הָאֵלֶּה הָיוּ חֲשׁוּדוֹת בְּעֵינֵי ה„גּוֹיִים", אֲחוּזֵי הַשִּׁרּוּף שֶׁל הַיָּמִים הָהֵם. מַרְאֵהוּ שֶׁל מֶנְדִּיל בֶּרְדִּיצֶ׳בְסְקִי הָיָה כְּמַרְאֵה קוֹמוּנִיסְט מְבֻהָק, וְעַל כֵּן גָּדוֹל הָיָה הַפַּחַד שֶׁנָּפַל עָלָיו בְּאוֹתוֹ קֵיץ תרע"ט, הַרְבֵּה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עַל שְׁאָר אַבְרְכֵי דְּבוֹבָה. כַּאֲשֶׁר פָּרְצָה מְהוּמָה כָּל שֶׁהִיא בָּעֲיָרָה, הִזְדָּרְזוּ מְיֻדָּ לְהַסְתִּיר אֶת מֶנְדִּיל בֶּן הָרַב, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמְשֹׁךְ אֵלָיו אֶת מַבָּטֵי ה„גּוֹיִים" כְּתַלְתַּלֵּי רֹאשׁוֹ הַשְּׁחוֹרִים וְהַמַּבְרִיקִים.

מָקוֹם מַחֲבוֹאוֹ קָבַע לוֹ בַּעֲלִיַּת הַגַּג שֶׁל בֵּית אָבִיו.

בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַשָּׁבָת הַגָּדוֹל, בִּזְמַן שֶׁהַפּוֹרְעִים הֵרִאוּ אֶת שְׁלִיטָתָם עַל בֵּית הָרַב, עָלוּ אֶל מֶנְדִּיל בָּעֲלִיָּה גַּם אִשְׁתּוֹ וַחֲמֵשֶׁת יְלָדָיו הַקְּטַנִּים. עֲלֵה אִתָּם גַּם יְהוּדִי קַצָּב, שְׁכֵנוֹ שֶׁל הָרַב.

– הֵם הִסְתַּדְּרוּ שָׁם בְּנוֹחִיּוּת. הֶעֱלוּ אֲלֵיהֶם מַצָּעוֹת, דְּלִי מָלֵא מַיִם, קֻפְסַת סָכָּר, לֶחֶם וְחֻמְאָה. אַחֲרֵי כֵּן סִלְּקוּ אֶת הַסֻּלָּם וְהַזְּקֵנִים נִשְׁאֲרוּ לְמַטָּה יוֹשְׁבִים לְבַדָּם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעֲלֶה עַל לֵב אִישׁ, כִּי זוּלָתָם יֵשׁ עוֹד מִישֶׁהוּ.

אַךְ בּוֹ בַּזְּמַן הָיָה עִכּוּב מְסֻכָּן, הֶעָלוּל לְהָבִיא אָסוֹן עַל הַמִּשְׁפָּחָה

הַנְּחִבָּאָה. רִיזֶה׳לֶה בַּת הַשֶּׁבַע, יַלְדָּתוֹ שֶׁל מֶנְדִיל, לֹא רָצְתָה לָשֶׁבֶת בַּצַּלְיִת הַגַּג יַחַד עִם אָבִיהָ וְאִמָּהּ. הִיא בָּחֲרָה לִהְיוֹת לְמַטָּה יַחַד עִם סַבָּא וְסַבְתָּא. וּמִתּוֹךְ פַּחַד, כִּי תִּבְכֶּה וְתַשְׁמִיעַ אֶת קוֹלָהּ מֵעַלְיַת הַגַּג, עָשׂוּ רְצוֹנָהּ שֶׁל הַקְּטַנָּה וְהוֹרִידוּהָ מֵעַל הָעֲלִיָּה. וְכָךְ נִשְׁאֲרָה הַיַּלְדָּה כָּל הַזְּמַן עַל יַד זוּג הַזְּקֵנִים. כַּאֲשֶׁר הִתְפָּרְצוּ הַשּׁוֹדְדִים לְהַכּוֹת אֶת הַזְּקֵנָה, הָיְתָה הַקְּטַנָּה מִתְחַבְּאָה מֵאֲחוֹרֵי הַסַּנְדָּוִר, וְאִישׁ לֹא רָאָה אוֹתָהּ. אַחֲרֵי כֵּן הָיְתָה שׁוּב יוֹשֶׁבֶת עַל הָרִצְפָּה יַחַד עִם סַבְתָּא וּמַבִּיטָה, אֵיךְ שָׂמָה תַּחְבֹּשׁוֹת עַל רֹאשׁ סַבָּא.

כָּכָה יָשְׁבָה רִיזֶה׳לֶה בֵּין הַזְּקֵנִים עַד הַלַּיְלָה שֶׁל יוֹם חֲמִישִׁי.

אוּלָם בְּשָׁעָה מְאֻחֶרֶת לְאַחַר חֲצוֹת נָפַל פִּתְאֹם פַּחַד עַל הַיַּלְדָּה מִפְּנֵי הַפּוֹרְעִים. הִיא בִּקְּשָׁה לַצְּלוֹת לְאִמָּא. וּלְאַחַר שֶׁהַזְּקֵנָה הֶעֱלְתָה אוֹתָהּ עַל הָעֲלִיָּה, חִבְּקָה הַיַּלְדָּה אֶת הָאֵם וְקָרְאָה מִתּוֹךְ בְּכִי:

— אִמָּא, אֲנִי מְפֻחֶדֶת... הַפּוֹרְעִים נִקְרוּ אֶת עֵינֵי סַבָּא...

הַדָּבָר כְּבָר הָיָה עִם עֲלוֹת הַשַּׁחַר. הָרַב שָׁכַב כְּהָרוּג, אֲבָל עוֹד גְּמָגֵם מִלִּים בּוֹדְדוֹת. הוּא הוֹסִיף לְבַקֵּשׁ לוֹ כַּדּוּר.

— בִּלְשׁוֹנָם... בַּקְּשִׁי... בִּלְשׁוֹנָם... אֶסְתֵּר...

אַךְ הָרַבָּנִית לֹא הֶאֱזִינָה עוֹד לִדְבָרָיו, בָּרֵגַע הָאַחֲרוֹן נֶאֶלְצָה לַעֲזוֹב אֶת מִשְׁמַרְתָּהּ הַנֶּאֱמָנָה. הִיא יָשְׁבָה עַל סַף הַבַּיִת. רֹאשָׁהּ מָחוּץ, דָּמָהּ שׁוֹתֵת, וּבְכָל כֹּחָהּ הִכְתָּה בְּאַגְרוֹפֶיהָ עַל לְבָהּ מִתּוֹךְ תְּפִלַּת „עַל־חֵטְא". גַּם הִיא כְּאִישָׁהּ קָרְאָה „וִדּוּי", וְעִם זֶה הִתְפַּלְּלָה לִפְנֵי אֱלֹהִים שֶׁיָּגֵן עַל הַקֵּן עִם הָאֶפְרֹחִים הַקְּטַנִּים שֶׁבַּצַּלְיַת הַגַּג: „עֲשֵׂה לְמַעַן הַתִּינוֹקוֹת הַתְּמִימִים!"

אֲבָל בְּאוֹתוֹ רֶגַע שׁוּב הִתְפָּרְצָה חֲבוּרַת פּוֹרְעִים, צְעִירִים וּמְזֻיָּנִים. אִשָּׁה כְּפָרִית, שֶׁעָבְרָה בְּאוֹתוֹ רֶגַע עַל יַד הַבַּיִת וּדְלִי מַיִם בְּיָדָהּ, חִלְּצָה אֶת הָרַבָּנִית הַמִּתְעַלֶּפֶת מִיְּדֵי הָרוֹצְחִים. הֵם אָמְרוּ כְּבָר לָצֵאת, אַךְ הִנֵּה נִשְׁמַע קוֹל שְׁעוֹל מֵעֲלִיַּת הַגַּג.

הִשְׁמִיעַ שְׁעוֹל הַשָּׁכֵן שֶׁל הָרַב מֹשֶׁה הַקַּצָּב. כָּל יָמָיו הָיָה רָגִיל בִּשְׁעוֹל. שְׁלֹשָׁה יָמִים רְצוּפִים הֶאֱכִילָה אוֹתוֹ כַּלָּתָהּ שֶׁל הָרַב

סַכָּר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּעֵל, אַף פִּתְאֹם הִשְׁמִיעַ אֶת שְׁעוֹלוֹ.

וַעֲדַת הַפּוֹרְעִים צָהֲלָה וְשָׂמְחָה. מִתּוֹךְ צְעָקוֹת מַחֲרִידוֹת וּצְחוֹק פָּרוּעַ סָחֲבוּ אֶת כֻּלָּם מֵעַל הָאֲלִיָּה. וְכַאֲשֶׁר רָאוּ אֶת מֶנְדִּיל, מוּבָן, כִּי קָרְאוּ בְּקוֹל פֶּה אֶחָד: הִנֵּה „קוֹמוּנִיסְט״!

הָאִכָּרִים הַמְקוֹמְיִים הִפְשִׁיטוּ אֶת בִּגְדָיו. מֶנְדִּיל בֶּרְדִּיצֶ׳בְסְקִי הָיָה לָבוּשׁ תָּמִיד בְּגָדִים נָאִים מִן הַמִּבְחָר. בֵּין הַגּוֹיִים פָּרְצָה מִלְחָמָה בְּשֶׁל הַמַּלְבּוּשִׁים הָאֵלֶּה. לֹא יָכְלוּ לַחֲלֹק בֵּינֵיהֶם אֶת כָּתָנְתּוֹ הַיָּפָה וְנַעֲלָיו, עַד אֲשֶׁר נַעַל אַחַת נִשְׁאֲרָה בְּיַדֵי שׁוֹדֵד אֶחָד וְהַשֵּׁנִיָּה נָפְלָה בְּיַדֵי אִישׁ יְרִיבוֹ.

אַחֲרֵי כֵּן הָרְגוּ אֶת מֶנְדִּיל. וְכֵיוָן שֶׁרָאוּ בְּפֹעַל מַמָּשׁ, כִּי הוּא קוֹמוּנִיסְט, קִצְּצוּ אֶת אֶצְבְּעוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו. אֶת הַיְהוּדִי הַפָּשׁוּט מִשֶּׁה הַקַּצָּב הָרְגוּ בִּירִיָּה.

וְאָז קָרָה הַנֵּס.

בְּדִיּוּק בְּאוֹתוֹ רֶגַע נִשְׁמַע צְלְצוּל הַפַּעֲמוֹנִים בְּבֵית הַכְּנֶסֶת. זֶה הָיָה כְּבָר בְּקֶר שֶׁל יוֹם שִׁשִּׁי. עוֹד עִם קָנֵץ הַמַּמָּה קָרְאוּ לָאָסֵפָה, אִכָּרֵי דֻּבּוֹבָה כְּבָר עָיְפוּ לִסְחוֹב אֶת הַיְהוּדִים הַהֲרוּגִים לְבוֹרוֹת הַטִּיט, וּבְיוֹם הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל הַשָּׁבָת דָּרְשׁוּ מֵאֵת קְזַקוֹב, כִּי יֶחְדַּל מֵהָרֹג נָשִׁים וִילָדִים. וְכָךְ נִשְׁאֲרָה בַּחַיִּים הָרַבָּנִית הַזְּקֵנָה, גִּלְגֻּלְתָּהּ שְׁסוּעָה וְעִמָּהּ גַּם כַּלָּתָהּ הַצְּעִירָה עִם חֲמֵשֶׁת יְלָדֶיהָ הַקְּטַנִּים. הָאֲבִירוּ אֶת כֻּלָּם לְבֵית הַמִּחְסֶה שֶׁל דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי, שֶׁהוּא, ה„גּוֹי״ הַטּוֹב, יַשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם.

וּבְבֵית הַכְּנֶסֶת הִמְשִׁיכוּ לְצַלְצֵל. הַשַּׁמָּשׁ יָצָאָה וַה„גּוֹיִם״ הַמְקוֹמְיִים אָסְפוּ אֶת הַהֲרוּגִים. עַל יַד בֵּית הָרַב עָמַד קָרוֹן גָּדוֹל רָתוּם לְזוּג סוּסִים חֲסֻנִּים. הוּא הָיָה מָלֵא וְגָדוּשׁ יְהוּדִים הֲרוּגִים מִכָּל הַגִּילִים וְהַמִּינִים, אֲנָשִׁים נָשִׁים וָטָף. שְׁנֵי הָעֶגְלוֹנִים זָרְקוּ עַל עֲרֵמַת הַמֵּתִים אֶת מֹשֶׁה הַקַּצָּב וְאֶת הָרַב וּבָנוֹ. עִם זֶה חָלְקוּ בֵּינֵיהֶם אֶת הַטַּלִּית וְאֶת הֶחָלוּק הַלָּבָן שֶׁל הָרַב, שֶׁהָרַבָּנִית הַחֲזִיקָה אוֹתָם מוּכָנִים לַעֲטוֹף אֶת הָרַב לִפְנֵי קְבוּרָתוֹ.

הוֹבִילוּ אוֹתוֹ בְּמוֹרַד הָהָר וְהִשְׁלִיכוּהוּ לַ"חֲמָרִיָּה" יַחַד עִם בְּנֵי עֲדָתוֹ.

לג.

וְעוֹד גַּס קָרָה בְּאוֹתָם יְמֵי הַהַרְגָּה שֶׁבְּדָבוֹרָה.

עִם דְּמְדּוּמֵי עֶרֶב שֶׁל יוֹם רְבִיעִי, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁחֲזִירִים וּכְלָבִים סָחֲבוּ כְּבָר בָּרְחוֹב אֵבָרִים מְרֻסָּקִים שֶׁל בְּנֵי אָדָם, נִכְנְסָה לָעֲיָרָה חֲבוּרַת נֹעַר שֶׁל יְהוּדֵי דְּבוֹרָה. הַנְּעָרִים וְהַנְּעָרוֹת הָאֵלֶּה, שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה בְּמִסְפָּרָם, עָבְדוּ אָז בִּשְׁדוֹת הַסֶּלֶק לְיַד בֵּית הַחֲרֹשֶׁת בַּכְּפָר פֶּרֶיגוֹנוֹבְקָה. הֵם הָיוּ בָּנִים וּבָנוֹת לְהוֹרִים אֲמִידִים בָּעֲיָרָה, אַךְ בַּיָּמִים הָהֵם חִפְּשׂוּ לָהֶם אֶפְשָׁרוּת לַעֲבוֹד עֲבוֹדַת כַּפַּיִם אֵצֶל אִכָּרֵי הַסְּבִיבָה בַּכְּפָרִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ ה"גּוֹיִם" הַמְּקוֹמִיִּים, כִּי הוֹלְכֵי בָטֵל הֵם. הַנַּעַר הָעוֹבֵד הַזֶּה שָׁב עַתָּה לְשַׁבַּת נַחֲמוּ הַבַּיְתָה לְאַחַר שִׁשֶּׁת הַשָּׁבוּעוֹת שֶׁעָבְדוּ בַּשָּׂדוֹת, כֻּלָּם אֲמִיצִים, רַעֲנָנִים וְשׂוּפֵי שֶׁמֶשׁ.

אַךְ בְּעָבְרָם אֶת רְחוֹבוֹת הַכְּפָר דְּבוֹרָה, פָּגְשׁוּ אוֹתָם בְּנֵי הָאִכָּרִים בְּצַצָּקוֹת־פֶּרָא וּבְלַעַג אֶרֶס וְרָגְמוּ אוֹתָם בַּאֲבָנִים. שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה הַנְּעָרִים וְהַנְּעָרוֹת נָשְׂאוּ רַגְלֵיהֶם וּבָרְחוּ עַל נַפְשָׁם לְעֵבֶר הַגֶּשֶׁר, כְּדֵי לְהִמָּלֵט לַעֲיָרָתָם, וּמֵעֵבֶר הַנָּהָר הָיוּ צְפוּיִים לְסַכָּנָה לִפּוֹל בִּידֵי הַפּוֹרְעִים הַמִּשְׁתּוֹלְלִים.

אַךְ אֱלֹהִים שָׁלַח לָהֶם הַצָּלָה בְּדַרְכָּךְ גַּס. בַּגְּדַר שֶׁל בֶּסְתָּן סָמוּךְ לַחוֹף נִפְתַּח פִּתְאֹם לִקְרָאתָם פִּשְׁפֵּשׁ, וְאִכָּר בָּא־בַיָּמִים הִכְנִיס כֻּלָּם בַּחֲשָׁאי לְתוֹךְ גִּנּוֹ שֶׁל בֵּצִי פְּרִי. זוֹ הָיְתָה חֲצֵרָם שֶׁל שְׁנֵי הָאַחִים אַנְטוֹן וְרֵיוֹר מֶלְנִיק. שִׁלְשָׁה יָמִים הִסְתִּירוּ הָאִכָּרִים אֶת הַנְּעָרִים וְהַנְּעָרוֹת שֶׁל הַיְּהוּדִים בְּבֶסְתָּנָם, בְּשָׁלוּ בִּשְׁבִילָם תַּפּוּחֵי אֲדָמָה, נָתְנוּ לָהֶם לֶחֶם לֶאֱכוֹל וּמַיִם לִשְׁתּוֹת. וּבְיוֹם הַשִּׁשִּׁי אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם, כַּאֲשֶׁר עָזְבוּ הַפּוֹרְעִים אֶת הָעֲיָרָה, הוֹצִיאוּ שְׁנֵי הָאַחִים מִדְּבוֹרָה הַכְּפָר אֶת הַנַּעַר הַיְּהוּדִי מִמַּחֲבוֹאוֹ, שֶׁיֵּלֵךְ לְחַפֵּשׂ לוֹ אֶת

אַבָּא וְאִמָּא. אוּלָם אֶת הוֹרֵיהֶם וְכָל בְּנֵי מִשְׁפַּחְתָּם לֹא מָצְאוּ הַבָּנִים בַּחַיִּים. כִּמְעַט כֻּלָּם הֻמְּתוּ הַפּוֹרְעִים וְהִשְׁלִיכוּם לַ„חֲמָרְיָה".

לד.

אַף הַגֵּס הַגָּדוֹל בְּיוֹתֵר אֵרַע לְנַפְחֵי דְבוֹבָה.

אֱלֶה הָיוּ שָׁלֹשׁ מִשְׁפָּחוֹת יְהוּדִיּוֹת, וּמִכָּל עֲדַת הַיְהוּדִים שֶׁבַּמָּקוֹם רַק לָהֶן נִתְּנָה הַזְכוּת לְהִשָּׁאֵר בַּחַיִּים, מִפְּנֵי שֶׁלְּאִכְרֵי הַכְּפָר דְּבוֹבָה הָיָה צֹרֶךְ בַּעֲבוֹדָתָם. רֹאשׁ הַפּוֹרְעִים קַזַּקוֹב נַצָּנָה לְבַקְּשָׁתָם בְּחֹפֶץ לֵב, מִשּׁוּם שֶׁנַּפְחֵי דְבוֹבָה הַיְהוּדִים הֵבִיאוּ גַּם לוֹ תּוֹעֶלֶת. כָּל שִׁלְשֶׁת יְמֵי הַקַּיִץ שְׁטוּפֵי הָאוֹר, יְמֵי הַהֲרָגָה הַגְּדוֹלָה, חָשְׁלוּ הֵם אֶת פַּרְסוֹת הַסּוּסִים שֶׁל חֵילוֹ הַמִּשְׁתּוֹלֵל וְלָטְשׁוּ אֶת חַרְבוֹתֵיהֶם וּפְגִיוֹנוֹתֵיהֶם, כְּדֵי לִשְׁחוֹט בָּהֶם אֶת יְהִידֵי הָעֲיָרָה, וְהֵם הֵם, נַפְחֵי דְבוֹבָה הַיְהוּדִים, הָיוּ עֲדֵי רְאִיָּה הַיְחִידִים שֶׁל כָּל הָרְצִיחוֹת הָעֲלוּבוֹת וְהַמְּהִירוֹת הַמְּשֻׁנּוֹת, שֶׁרָאשֵׁי הַ„גּוֹיִים" הַטְּמֵאִים הִמְצִיאוּ בִּשְׁבִיל קָרְבְּנוֹתֵיהֶם הַיְהוּדִים, כְּדֵי לְהַגְבִּיר אֶת עִנּוּיֵיהֶם.

עֵינֵיהֶם רָאוּ, כְּשֶׁפָּחֲבוּ לְקֶבֶר אֶת חַיָּה שְׁקוֹדְנִיק, סַבְתָּא שֶׁל הַמּוּמָרִית פֵּייגָה וִיטָלָה, זַעֲקוֹתֶיהָ הֶחֱרִישׁוּ אֶת הָאָזְנַיִם. אָז יָרוּ בָהּ וְהִשְׁתִּיקוּהָ, אוּלָם דַּעְתָּהּ הָיְתָה עוֹד צְלוּלָה עָלֶיהָ. וְכַאֲשֶׁר הִשְׁלִיכוּ אוֹתָהּ לַ„חֲמָרְיָה" בֵּין בַּחוּרִים וִיהוּדִים בַּצְּלֵי־זָקָן, כִּסְּתָה יָפָה בְּשִׂמְלָתָהּ אֶת רַגְלֶיהָ הָעֲרֻמּוֹת.

וְאוֹתוֹ, אֶת שְׁמוּאֵל יִצְחָק בַּעְלָה, הִכְרִיחוּ אִכָּרֵי הַמָּקוֹם לָמוּת מִתּוֹךְ הִתְעַלְּלוּת רַבָּה, עַד כִּי כָּל בָּאֵי הַ„יְרִיד" הִתְגַּלְגְּלוּ מִצְּחוֹק. הוּא, הַיְהוּדִי הַגַּדְלָן, שֶׁיָּשַׁב בְּבֵיתוֹ הַנֶּהְדָּר מִתּוֹךְ גַּאֲוָה חֲרִישִׁית בְּכָל עֵת צָרָה שֶׁבָּאָה עַל עֲיָרָתוֹ, נָפַל פִּתְאֹם בְּרוּחוֹ. בְּיוֹם הַשֵּׁנִי שֶׁל הַשָּׁבָּת הַגָּדוֹל תָּקַף אוֹתוֹ פַּחַד עַד לִידֵי טֵרוּף הַדָּעַת. הוּא לָקַח אִתּוֹ אֶת מְמוֹנוֹ עִם כְּלֵי הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב, וְיַחַד עִם חַיָּה אִשְׁתּוֹ בָּרְחוּ לַכְּפָר. שָׁם מָצְאוּ לָהֶם מָקוֹם מִקְלָט בְּבֵיתוֹ שֶׁל אִכָּר עָנִי וְיָשָׁר, שֶׁיָּדַע אוֹתוֹ שָׁנִים רַבּוֹת וְעָשָׂה עִמּוֹ חֶסֶד רַב בִּימֵי דָּחְקוֹ. בְּשָׁעָה שֶׁנָּפְלָה עָלָיו אֵימַת

הַמָּוֶת, נִדְמָה לוֹ, כִּי הַטּוֹב בְּיוֹתֵר בֵּין כָּל הַ„גּוֹיִים" בְּדֶבּוֹבָה הוּא הַקַּבְּצָן הֶהָגוּן אֲנִיסְקָה צֶ׳רְנוֹבוֹל. וְהַלָּה הוּא שֶׁמָּסַר אוֹתוֹ לִידֵי הַפּוֹרְעִים מִיָּד לְאַחַר שֶׁהִפְקִיד בְּיָדוֹ אֶת רְכוּשׁוֹ. שְׁקוֹדְנִיק הִשְׁאִיר בְּרְשׁוּתוֹ רַק אֶת שִׁטְרֵי־הַכֶּסֶף בְּנֵי־הָאֶלֶף, „הַיְרָקִים". בְּעֶזְרָתָם אָמַר לְפַדּוֹת אֶחָדִי בֶּן אֶת נַפְשׁוֹ מִידֵי הַמְרַצְּחִים, אַךְ אִכְּרֵי הַמָּקוֹם סָחוּ לָהֶם, כִּי הוּא, שְׁמוּאֵל יִצְחָק, תִּשׁוּקָתוֹ עַזָּה לְאוֹתָם שִׁטְרֵי הַכֶּסֶף „הַיְרָקִים", וְלָכֵן הִכְרִיחוּהוּ לִרְקוֹד בָּרְחוֹב כְּשֶׁ„הָאֲלָפִים הַיְרָקִים" בְּיָדוֹ עַד הַגִּיעוֹ אֶל קִבְרוֹ הַחַי וְהַלַּח אֲשֶׁר בַּ„חָמְרִיָּה".

נַפְחֵי דֶבּוֹבָה רָאוּ בְּעֵינֵיהֶם, כְּשֶׁנִּשְׁאוּ הַחַיָּלִים הַמְרַצְּחִים עַל חַרְבוֹתֵיהֶם אֶת בַּלָּתוֹ הַצְּעִירָה וְהַיָּפָה שֶׁל יוֹסֵף סוֹלוֹדוֹבְנִיק.

זוֹ הָיְתָה אִשָּׁה יְפֵהפִיָּה בַּת תְּשַׁע עֶשְׂרֵה. נוֹלְדָה וְגָדְלָה בְּבֵית הוֹרִים עֲנִיִּים בְּגוֹלוֹבַאנְיבְסְק. בַּת שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה גָּמְרָה אֶת הַגִּמְנַסְיָה, וְכַצָּבוּר שָׁנָתַיִם הָיְתָה כְּבָר רוֹקַחַת מְדֻפְלֶמֶת. הִתְאַהֲבָה בְּזַלְמָן סוֹלוֹדוֹבְנִיק וְנִשְׂאָה לוֹ לִפְנֵי חֲצִי שָׁנָה. זֶה הָיָה זוּג נֶאֱהָבִים וּנְעִימִים, שֶׁרָאוּ אֶת עַצְמָם מְאֻשָּׁרִים.

אוֹתוֹ הָרְגוּ לְעֵינֶיהָ בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַטְּבָח. אַחֲרֵי כֵן הִסְתָּעֲרוּ רוֹצְחֵי בַּעְלָה עָלֶיהָ. הֵם הִתְפַּלְּאוּ עַל יָפְיָהּ וְעִם זֶה קָרְעוּ מֵעָלֶיהָ אֶת בְּגָדֶיהָ, בְּסָחֲבָם אוֹתָהּ מִיָּד לְיָד, אוּלָם הִיא הִרְגִּיעָה אֶת כֻּלָּם. חִיְּכָה מִתּוֹךְ חִבָּה וְלִטְּפָה אֶת רָאשֵׁיהֶם. הִזְמִינָה אֶת כָּל הַחֲבוּרָה לְלֶכֶת עִמָּהּ לַחֲנוּת הַמַּתְמְרוּקִים שֶׁל בַּעְלָהּ. שָׁם תִּתֵּן לָהֶם, לְכֻלָּם בְּמַתָּנָה סַבּוֹן נוֹתֵן רֵיחַ. גַּם הִיא תִּתְבַּשֵּׂם בְּמֵי־קוֹלוֹן, וְאַחֲרֵי כֵן תֵּלֵךְ עִמָּהֶם אֶל הַ„לִּשְׁכָּה" שֶׁלָּהֶם.

נִפְתּוּ לִדְבָרֶיהָ הָרַבִּים וְהָלְכוּ אַחֲרֶיהָ לַחֲנוּת הַמַּתְמְרוּקִים שֶׁל בַּעְלָהּ. שָׁם הִרְעִילָה אֶת עַצְמָהּ בְּחֻמְצָה שֶׁל קַרְבּוֹל לְעֵינֵי כֻּלָּם. הָרוֹצְחִים הַצְּעִירִים הִתְקַצְּפוּ וְהִשְׁמִיעוּ יְלָלָה אֲיֻמָּה שֶׁל זְאֵבִים. הֵרִימוּ אוֹתָהּ עַל כִּידוֹן וְהוֹצִיאוּהָ הַחוּצָה. אַךְ הִיא הָיְתָה כְּבָר מֵתָה.

הַנַּפְחִים הֵעִידוּ גַּם עַל מוֹת קְדוֹשִׁים שֶׁל פֶּסַח זְבוֹרְסְקִי בֶּן הַשִּׁבְעִים, שֶׁהָיָה מְלַמֵּד־גְּמָרָא בְּדֶבּוֹבָה.

הוּא, הַלַּמְדָן, הַשּׁוֹקֵט וְהַיָּשָׁר לְמוֹפֵת, הָיָה נוֹהֵג בִּימֵי הַהַרְגָּה שֶׁל אוֹתוֹ קַיִץ תרע"ט לָשֶׁבֶת בְּבֵיתוֹ הַקָּטָן וְהָרָעוּעַ וְלַעֲיֵן בְּסֵפֶר. בַּת־זוּגָתוֹ הַזְּקֵנָה וּבָנָיו וְנֶכְדָּיו הִתְחַבְּאוּ בְּפִנָּה חֲשֻׁכָה שֶׁבַּעֲלִיַּת הַגַּג וְהוּא שָׁמַר בַּחֲשָׁאי עַל הַבַּיִת, אַךְ בְּשָׁמְעוֹ אֶת הַזְּעָקוֹת שֶׁל הַמְּעֻנִּים. הָיָה פּוֹתֵחַ בְּקוֹל רָם לִקְרוֹא בַּתְּהִלִּים.

וֵאלֹהִים עָשָׂה חֶסֶד עִמּוֹ. אִישׁ לֹא שָׂם לֵב לִצְרִיף הָעֵץ הֶעָלוּב שֶׁלּוֹ. אֲבָל בִּימֵי הַהַרְגָּה הַגְּדוֹלָה שָׁדַד גַּם קִנּוֹ הַדָּל. הַדָּבָר הָיָה עוֹד בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן, וּמְמַחֶרֶת בַּיּוֹם הַשּׁוּק שׁוּב הִתְפָּרְצָה לְבֵיתוֹ כְּנֶפְיָה שֶׁל שְׁכוֹרִים, אֲחוּזֵי קֶצֶף. עַד מְהֵרָה גִּלּוּ אֶת הַמַּחֲבוֹא בַּעֲלִיַּת הַגַּג וְסָחֲבוּ אֶת כֻּלָּם לְמַטָּה. לְעֵינָיו הָרְגוּ אֶת בָּנָיו וְנֶכְדָּיו, וְהוּא הוֹסִיף בְּקוֹל רָם לִקְרוֹא פְּסוּקֵי תְּהִלִּים. אַחֲרֵי כֵּן הוֹצִיאוּ גַּם אוֹתוֹ הַחוּצָה לָרְחוֹב, שֶׁמִּסָּבִיב הוֹמֶה ה„יָּרִיד". קְצָצוּ מִיָּר אֶת יָדוֹ, שֶׁבָּהּ הֶחֱזִיק אֶת סֵפֶר הַתְּהִלִּים. אַךְ הַיְּהוּדִי גָּנַח וְהֵרִימָהוּ בְּיָדוֹ הַשְּׁנִיָּה. אָז קִצְצוּ גַּם אֶת הַיָּד הַזֹּאת. אוּלָם הַמְּלַמֵּד־הַגְּמָרָא הַזָּקֵן לֹא פָּסַק לִקְרוֹא אֶת מִזְמוֹרֵי הַתְּהִלִּים בְּקוֹלוֹ הָרָם. וְכָךְ רִסְּקוּ אֶת אֵבָרָיו אֶחָד אֶחָד תּוֹךְ שִׁירָתוֹ בְּשָׁעַת אֲמִירַת הַתְּהִלִּים עַד שֶׁנִּשְׁתַּתֵּק. אָז הִכְרִיחוּ הָרוֹצְחִים אֶת אִשְׁתּוֹ הַזְּקֵנָה שֶׁעֵינֶיהָ הָיוּ כֻּהוֹת, לְשָׁטוֹף אֶת דְּמֵי אִישָׁהּ מֵחֲרְבוֹתֵיהֶם, וְלַאֲחַר שֶׁמִּלְּאָה אֶת פְּקֻדָּתָם הֶרְגוּהָ בְּאוֹתוֹ הַנֶּשֶׁק הַקַּר וְהַמְּצָחְצָח.

בֵּן לְמִשְׁפַּחַת הַנִּפָּחִים הָיָה גַּם עֵד רְאִיָּה אִלֵּם לְרֶגַע הָאַחֲרוֹנִים שֶׁל גְּדַלְיָה קוֹרָצְקִי, הַמַּשְׁכִּיל וְהָעַסְקָן הַצִּיּוֹנִי שֶׁבְּדֶבּוֹבָה. כַּאֲשֶׁר הִתְנַפְּלוּ הַפּוֹרְעִים עַל אִשְׁתּוֹ הַיָּפָה, הַבָּאָה בַּיָּמִים וַאֲנָסוּהָ בְּבֵיתוֹ לְעֵינָיו, פָּרַץ אֶל הַמִּרְפֶּסֶת וְהִתְחִיל צוֹעֵק בְּרוּסִית: „אֲנִי קוֹמוּנִיסְט! יְחִי לֶנִין וּטְרוֹצְקִי!" וְעִם זֶה הִתְחִיל לָשִׁיר אֶת שִׁירַת „הַמַּרְסֶלְיֶזָה", וּמִתּוֹךְ שִׁירָה נָפַל חָלָל, לְיַד אִשְׁתּוֹ הָאֲנוּסָה וְהַנִּרְצַחַת, מִן הַמַּדּוּרִים שֶׁפּוֹצְצוּ אֶת גְּלְגַּלְתּוֹ.

עַל יַד פִּתְחֵי הַמַּפָּחוֹת שֶׁל הַנַּפָּחִים הַיְּהוּדִים בְּדֶבּוֹבָה סָחֲבוּ חַיִּים אֱלֵי קֶבֶר בְּבוּרוֹת חָטִיט אֶת הַפֶּחָם מִלַּדִּינְקִי עִם בְּנוֹ הַיָּחִיד,

בֵּן הַשְׁתִּים עֶשְׂרֵה. תָּפְשׂוּ אוֹתָם בָּרְחוֹב בְּשָׁעָה שֶׁשְּׁנֵיהֶם הֶחֱזִיקוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, יָד בְּיָד, שְׁנֵיהֶם פְּצוּעִים וַאֲחוּזֵי צָמָא, וּבִקְּשׁוּ מֵאֵת הָאֹבְרִים הַמְּקוֹמִיִּים מְעַט מַיִם לְהָשִׁיב רוּחָם.

לְעֵינֵי הַנִּפְחָים הַיְּהוּדִים הִתִּיזוּ אֶת רֹאשָׁהּ שֶׁל אֶסְתֵּר דִּינְשְׁטַיִן הַצְּעִירָה, שֶׁהָיְתָה הָרָה. בְּתוֹךְ הָרְחוֹב, בְּתוֹךְ הָאֲשְׁפָּה וְהָאָבָק, הִתְגּוֹלֵל רֹאשָׁהּ הַשָּׁחוֹר, הַמְסֹרָק וְהַמְקֻשָּׁט בְּמַסְרְקִים הַקְּטַנִּים מֵעַל הָאָזְנַיִם, וּלְיָדָהּ הִתְגּוֹלֵל גַּם הַוָּלָד, שֶׁהָרוֹצְחִים הוֹצִיאוּהוּ מִבִּטְנָהּ הַמְבֻקָּעָה וְזָרְקוּהוּ זֶה אֶל זֶה כְּכַדּוּר מִשְׂחָק שֶׁל גּוּמִי.

אָזְנֵיהֶם שָׁמְעוּ גַּם אֶת קוֹל הַצְּחוֹק הַפָּרוּעַ שֶׁל הַ„גּוֹיִים" הַמְקוֹמִיִּים בְּשָׁעָה שֶׁהָעֶגְלוֹן שְׁלֹמֹה טֶפְּלִיצְקִי הִתְחַנֵּן אֶל מְרַצְּחָיו, כִּי יִשְׁלְחוּ בּוֹ כַּדּוּר־מָוֶת. אַךְ הֵם לֹא נָתְנוּ לְבַקָּשָׁתוֹ וּבְתָקְפוֹ אוֹתוֹ בְּחַרְבוֹתֵיהֶם. אִכָּרֵי הַמָּקוֹם עָמְדוּ מְסָבִיב וְהִתְגַּלְגְּלוּ מִצְּחוֹק, הִשְׁמִיעוּ הֲלָצוֹת וְחִדּוּדִים עַל הַיְּהוּדִי שֶׁאֵינוֹ נוֹתֵן לַחְתּוֹךְ אֶת גּוּפוֹ.

הַנִּפְחִים הַיְּהוּדִים עָשׂוּ חֶסֶד עִם שָׁאוּל נַחִימוֹבִיץ', בְּשָׁעָה שֶׁסָּחֲבוּ אוֹתוֹ חַיִּים לְבוֹרוֹת הַטִּיט יַחַד עִם יַלְדּוֹ בֶּן הַשָּׁלֹשׁ. הוּא בִּקֵּשׁ, כִּי יַעֲשׂוּ עִמּוֹ חֶסֶד וְיִלְטְשׁוּ הֵיטֵב אֶת הַחֶרֶב וְרוֹצְחָיו שָׂמוּ לֵב לְבַקָּשָׁתוֹ. וְהַנִּפָּח הַיְּהוּדִי הוּא שֶׁלִּטֵּשׁ יָפֶה אֶת הַחֶרֶב, וְרֹאשׁוֹ שֶׁל שָׁאוּל הָתַז עַל סִפֵּי הַמַּפָּחוֹת וְדָמוֹ נִזְרַק עַל הַקִּירוֹת כְּגֶשֶׁם, וְאֶת הַיֶּלֶד בֶּן הַשָּׁלֹשׁ הִשְׁלִיכוּ חַי לַקֶּבֶר הַצִּבּוּרִי שֶׁל הָעֵדָה הַיְּהוּדִית.

נַפָּחֵי דְּבוֹבָה רָאוּ גַּם אֶת מוֹתָם הֶעָלוּב שֶׁל הָעוֹרֵךְ־דִּין נַיְסְטָרוֹבְּרִי וְאִשְׁתּוֹ. אֶת הַזָּקֵן וְהַזְּקֵנָה הוֹצִיאוּ מֵאָסָם שֶׁל בָּר, שְׁנֵיהֶם מְאֻבָּנִים מִפַּחַד וּתְעוּדַת הַנְּצָרוּת תְּלוּיָה עַל צַוָּארָם. הוּא הֵרָאָה לַפּוֹרְעִים אֶת הַ„קֶמַע", שֶׁנָּתַן לוֹ הַכֹּמֶר הַוִּילְשָׁנָקַאי. הַבְּרִיּוֹנִים קָרְעוּ אוֹתוֹ מִתּוֹךְ צְחוֹק שֶׁל הִתְעַלְּלוּת וּמְחִיאוֹת כַּף מִצַּד „הַגּוֹיִים" הַמְקוֹמִיִּים. אַךְ לֹא נוֹדַע, אֵיךְ הֵמִיתוּ אֶת הַזּוּג נַיְסְטָרוֹבְּסְקִי, כִּי שְׁנֵיהֶם נֶהֶרְגוּ מִתּוֹךְ הִתְעַלְּלוּת בְּזוּיָה כָּזוֹ, עַד כִּי בִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם אֵין מִלִּים לְהַבִּיעַ זֹאת.

בָּזֶה מְסַיְּמִים נַפָּחֵי דְּבוֹבָה אֶת גְּבִית הָעֵדוּת שֶׁלָּהֶם עַל

הַהֲרָגָה הַגְּדוֹלָה בִּימֵי י׳, י״א וְהַבֹּקֶר שֶׁל י״ב מְנַחֵם־אָב תרע״ט. וּלְהַלָּן אָנוּ מְקַבְּלִים שׁוּב אֶת הַכְּרוֹנִיקָה הַמְפֹרֶטֶת מִפִּי הָעַסָּקָן הַצִּבּוּרִי הַפְּרוֹלִיטָרִי שֶׁבְּדֶבּוֹבָה, מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים, אֲשֶׁר עָמַד עַל הַמִּשְׁמָר בָּעֲיָרָה הַהֲרוּסָה עַד הַסּוֹף.

לה.

כְּשֶׁיָּצָא מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים מִן הַמַּרְתֵּף בַּבֹּקֶר שֶׁל יוֹם שִׁשִּׁי, נֶאֱלַץ מִיָּד לַעֲמוֹד עַל מִשְׁמַרְתּוֹ הַצִּבּוּרִית.

לְאַחַר שֶׁבָּרַח לְתוֹךְ הֶרְחוֹב מִתּוֹךְ צְעָקָה מָרָה וְנִתְקַל לְיַד בֵּיתוֹ שֶׁל הָרַב בַּחֲבוּרַת בַּחוּרֵי הַכְּפָר, שֶׁהִסִּיפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם אִישׁ בְּרֵעֵהוּ בְּגָלַל הַמְּעִיל וְהַנַּעֲלַיִם שֶׁל מֶנְדִּיל בֶּרְדִיצֶ׳בְסְקִי, שֶׁנִּרְצַח זֶה עָתָה, וְהִגִּיעַ בָּא לִקְרָאתוֹ דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי וּשְׁאָלָהּ בְּפִיו:

— מַה לַּעֲשׂוֹת? הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים הֵם רְצֻבִּים.

הַדָּבָר הָיָה לִפְנֵי שָׁעַת הַצָּהֳרַיִם. פּוֹרְעִים בּוֹדְדִים הִסְתּוֹבְבוּ עוֹד עַל פְּנֵי הָעֲיָרָה. בְּבֵיתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי סָעֲדוּ עוֹד אֲרוּחַת בֹּקֶר קַזַּקוֹב עִם חַבְרֵי „לִשְׁכָּתוֹ״ לְיַד שֻׁלְחָנוֹת, הָעֲרוּכִים בְּמַפּוֹת לְבָנוֹת וּבְמַעֲדַנִּים, וּכְלֵי זֶמֶר נִגְּנוּ לְפָנֵיהֶם. כָּל יְמֵי הַשַּׁבָּת הָיָה קַזַּקוֹב אוֹרֵחַ, וּבַחֲצֵרוֹ שָׁחֲטוּ פָּרוֹת וְעִזִּים מִשֶּׁל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, לְהַאֲכִיל אֶת רֹאשׁ הַמַּחֲנֶה וּבְנֵי־לְוָיָתוֹ. הַחַכְמָנִית הַשְּׁנוֹנָה, טוֹלְיָה שַׁבּוֹלִינְסְקָה, הִמְשִׁיכָה לֶאֱסֹף תַּרְנְגֹלוֹת מֵחַצְרוֹת הַיְהוּדִים, עָרְפָה אֶת רָאשֵׁיהֶן וּמָסְרָה אוֹתָן לִידֵי הַנָּשִׁים הַיְהוּדִיּוֹת, שֶׁיְּבַשְּׁלוּ מַטְעַמִּים לִכְבוֹד „הָאוֹרְחִים״, וּבְשָׂכָר זֶה נִחֲמָה אוֹתָן, כִּי הֵם עוֹמְדִים בְּקֶרוֹב לַעֲזוֹב אֶת הַמָּקוֹם.

דֶּבּוֹבָה הַכְּפָר הוֹסִיף עוֹד לָחֹג. הַשּׁוֹדְדִים הַמְּקוֹמִיִּים הָיוּ עוֹד מְלֻבָּשִׁים אַדְרוֹתֵיהֶם הַמְּהֻפָּכוֹת, הַפְּרָוָה לְמַטָּה וְהַבִּטָּנָה לְמַעְלָה, כּוֹבְעֵיהֶם שְׁמוּטִים אֲחוֹרָנִית, וְהַבְּלוֹרִית עִם הַזָּקָן מְחֻבָּשִׁים בְּמִטְפָּחוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַכִּירוּם. בְּנוֹת־הָאִכָּרִים הַצְּעִירוֹת הִתְקַשְּׁטוּ בְּחָזְיוֹתֵיהֶן שֶׁל יוֹם־רִאשׁוֹן, וּסְרָטִים עִם אַלְמוּגֵי זְכוּכִית רַבֵּי־גַּוָּנִים עָנְדוּ אֶת

צְוִיאַרְיָהּ. כֻּלָּן הָיוּ שְׁתוּיוֹת וְרָקְדוּ בְּשַׁצְרֵי הַחֲצֵרוֹת, מִתּוֹךְ הִתְפָּאֲרוּת בַּצְּמִידִים וְהַטַּבָּעוֹת אֲשֶׁר עַל יְדֵיהֶן. שָׁם בִּרְחוֹבוֹת הַ"גּוֹיִים" לֹא פָסְקָה עוֹד הַנְּגִינָה. הִמְשִׁיכוּ עוֹד לִסְבּוֹא וְלִזְלוֹל עַל יַד הַשֻּׁלְחָנוֹת הֲעֲמוּסִים כָּל טוּב, בִּלְוַיַּת שִׁירֵי יַיִן וּנְגִינָה בְּמַפּוּחִיוֹת וּבְמִצְלְתָּיִם. בַּחֲלַל הָאֲוִיר עוֹד צָהַל הַצְּחוֹק הַמִּתְעָב שֶׁל הַ"גּוֹיִים", הַמִּתְקַלְּסִים בְּאֵלֶּה הַיְּהוּדִים, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ עוֹד בַּחַיִּים.

לְמַחְסָנוֹ שֶׁל דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי, שֶׁבּוֹ מָצְאוּ מִקְלָט הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים שֶׁל הַיְּהוּדִים, הָיוּ נִכְנָסִים מִזְּמַן לִזְמַן בְּרִיּוֹנִים צְעִירִים, מְקוֹמִיִּים וְנָכְרִים, וּבְפִיהֶם שְׁאֵלָה: מִי אֱלֹהֵיכֶם, לֶנִין אוֹ טְרוֹצְקִי? אֶחָד מֵהֶם דָּרַשׁ, כִּי יַלְדֵי הַיְּהוּדִים הַקְּטַנִּים וְהַמְיֻתָּמִים יְנַשְּׁקוּהוּ. כְּשֶׁהַלָּלוּ סָרוּ מִמֶּנּוּ וּמִתּוֹךְ פַּחַד הִתְרַפְּקוּ עַל אִמּוֹתֵיהֶם, צָעַק בְּקוֹל כִּי אֶת כֻּלָּם יַשְׁלִיךְ חַיִּים לַ"חָמִרְיָה". הַנָּשִׁים, הַמְּקֻפּוֹת יְלָדִים בְּהוּלִים, הִתְחַנְּנוּ אֵלָיו וְנָשְׁקוּ אֶת יָדָיו, עַד אֲשֶׁר נָעְתַּר סוֹף סוֹף לְתַחֲנוּנֵיהֶן וְיָצָא בְּשֶׁקֶט אֶת הַמַּחְסָן. חַיּוֹת־טֶרֶף אֵלֶּה בְּדִמּוּת שֵׁד! בְּנֵי אָדָם שֶׁכְּבָר שָׁבְעוּ עַד בְּלִי דַי הֲרֵגוֹת וְרִצִּיחוֹת, עוֹד הוֹסִיפוּ לִסְחוֹב נָשִׁים וְנַעֲרוֹת לְקָלוֹן. מֵעַל הַנָּשִׁים שֶׁהִתְחַפְּשׁוּ לְזִקְנוֹת, קָרְעוּ אֶת הַשְּׂבִיסִים וְהַמִּטְפָּחוֹת, הַבָּלִים וְהַמִּלְכָּלִים, וְגִלּוּ אֶת רָאשֵׁיהֶן עֲטוּרֵי תַּלְתַּלִּים וְצַמּוֹת. אוּלָם לֹא בִקְּשׁוּ עוֹד לָקַחַת אֶת הַנְּפָשׁוֹת. הַמְּרַצְּחִים הַמְּקוֹמִיִּים וְגַם הַנָּכְרִים עָיְפוּ כְּבָר מִשּׁוֹד וָדָם. מַשֶּׂה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים כְּבָר מָצָא מָקוֹם לְהַתְחִיל בְּפְעָלָתוֹ לְטוֹבַת הָעֲיָרָה, כְּדַרְכּוֹ.

רִאשִׁית דָּבָר, מָנָה אֶת יְלָדָיו. שָׁשָׁה בְּמִסְפָּרָם, וְגַם חֲנָנְיָה הַבְּכוֹר בְּתוֹכָם, יָשְׁבוּ כֻּלָּם בְּפִנָּה וְהִתְרַפְּקוּ עַל אִמָּם הַבּוֹכְיָה. חָסֵר לָהּ יַלְדָּהּ הַשְּׁבִיעִי. נָעַדֵּר דַּוְקָא אוֹתוֹ הַנַּעַר הַקָּטָן בֶּן הֵשֵׁשׁ, שֶׁלֹּא רָצָה לְהִפָּרֵד מֵעַל אִמּוֹ. בְּעַל כָּרְחוֹ גָּרְשָׁה אוֹתוֹ מֵעָלֶיהָ וְשָׁלְחָה אֶת הַיֶּלֶד הַבּוֹכֶה יַחַד עִם אֲחוֹתוֹ בַּת הָאַרְבַּע־עֶשְׂרֵה לַמַּרְתֵּף שֶׁל בְּרִיסְלַבְסְקִי הָעוֹשֶׂה־כּוֹבָעִים, מִפְּנֵי שֶׁפָּחֲדָה, כִּי גָּדוֹל מְאֹד מִסְפַּר יְלָדֶיהָ.

אוּלָם הִיא מָצְאָה מִקְלָט בָּטוּחַ בְּשִׁבְיִל שְׁנֵי אֲפְרוֹחֶיהָ. עֶמְדָה לָהּ זְכוּת עֲבוֹדָתוֹ הַצְּבוּרִית שֶׁל בַּעְלָהּ, כִּי יוֹסֵף הָעוֹשֶׂה־כּוֹבָעִים

הִסְפִּים לְהַכְנִיס אֶת שְׁנֵי יְלָדֶיהָ לְמַחֲבוֹאוֹ. הֲלֹא זֶה הָיָה מִבְצַר עֹז. הוּא וְעוֹד שְׁנֵי יְהוּדִים מִבְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ בָּנוּ אוֹתוֹ כָּל הַקַּיִץ. הֵם חָפְרוּ בְּמַעֲמַקֵּי הָאֲדָמָה תַּחַת כָּתְלֵי הַמַּרְתֵּף וְשָׁם עָשׂוּ לָהֶם מַחֲבוֹא לְמוֹפֵת. זֶה הָיָה חֶדֶר עִם נוֹחִיוּת לְכָל צָרְכֵי בְּנֵי אָדָם. בְּעַד הַסְּדָקִים הַנֶּעֱלָמִים מִן הָעַיִן, שֶׁחָצְבוּ לְמַעְלָה, חָדְרוּ לִפְנִים קְוֵי אוֹר וַאֲוִיר לִנְשִׁימָה. וְהַמָּבוֹא הָיָה מְסֻתָּר לְהַפְלִיא, עַד כִּי הַבּוֹנִים עַצְמָם הָיוּ מְכֻרְחִים לַעֲשׂוֹת לָהֶם סְמָנִים כְּדֵי לָדַעַת, אֵיךְ לְהַכְנֵס פְּנִימָה.

ה„מַּחֲבוֹא" הַזֶּה קָנָה לוֹ שֵׁם בְּדֶבּוֹבָה, וְהָרַבֵּה אֲנָשִׁים חָשְׁקוּ בַּמִּקְלָט הַבָּטוּחַ, כְּשֶׁהַגִּיעַ שְׁעַת הַזַּעַם שֶׁל סַכָּנַת נְפָשׁוֹת. הִזְמִינוּ מְקוֹמוֹת בַּמַּרְתֵּף שֶׁל בֶּרִיסְלַבְסְקִי, כְּדֶרֶךְ שֶׁרוֹכְשִׁים בְּנֵי אָדָם כַּרְטִיסִים לַהַצָּגָה מְהֻלֶּלֶת, שֶׁמַּכְרִיזִים עָלֶיהָ בְּעוֹד מוֹעֵד. אַךְ לֹא כָּל אָדָם זוֹכֶה לְאֹשֶׁר כָּזֶה. כִּי הַתָּא שֶׁחָתְרוּ מֵאֲחוֹרֵי הַמַּרְתֵּף לֹא הָיָה גָּדוֹל בְּמִדָּתוֹ, וְיוֹסֶל עַצְמוֹ דָּאַג בְּעִקָּר לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ הַמְרֻבִּים, גַּם רָצָה לֶאֱסֹף אֵלָיו אֶת רֵעָיו וִידִידָיו.

בְּכָל מָקוֹם הִתְנַהֲגוּ כָּכָה בַּיָּמִים הָהֵם. בְּשָׁעָה נוֹרָאָה שֶׁל סַכָּנַת נְפָשׁוֹת וְאֵימַת מָוֶת, הָיוּ הַכֹּל מִתְאַמְּצִים בְּכָל כֹּחָם, שֶׁכָּל בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה יֵשְׁבוּ יַחְדָּו, כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לְמָסוֹר אִישׁ לְאָחִיו אֶת הָרָצוֹן הָאַחֲרוֹן. מִי שֶׁיָּזָּה לְהָשָׁאֵר בַּחַיִּים יֵדַע, מַה לַּעֲשׂוֹת בָּרְכוּשׁ אוֹ כֵּיצַד לְהַבְטִיחַ אֶת הָאַלְמָנָה וְהַיְתוֹמִים, וְאִם נִגְזַר עַל כֻּלָּם לָמוּת, יָבֹאוּ כֻלָּם יַחַד לְקֶבֶר יִשְׂרָאֵל.

רְכוּז מִשְׁפַּחְתִּי זֶה בְּשָׁעַת סַכָּנַת נְפָשׁוֹת הָיָה גַּם מַשְׁאַת נַפְשׁוֹ שֶׁל הַכּוֹבָעְנִי הַמְיֻשָּׁב וְהָאָמִיד יוֹסֵף בֶּרִיסְלַבְסְקִי, וְעַל כֵּן עָמַל הוּא עִם שְׁאָרָיו, חָפְרוּ וְחָתְרוּ תַּחַת הָאֲדָמָה, בְּכָל יְמֵי הַקַּיִץ. הוּא אָמַר לְהַבְטִיחַ אֶת עַצְמוֹ וְאֶת בְּנֵי בֵּיתוֹ, וְגַם אֶת קְרוֹבָיו הַמְרֻבִּים, בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם.

אֲבָל בִּימֵי הַשֶּׁבַח הַגָּדוֹל בְּדֶבּוֹבָה עָלוּ בַּתּוּהוּ כָּל הַתַּחְבּוּלוֹת שֶׁיְּהוּדֵי הָעֲיָרָה הִמְצִיאוּ לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁם. נִגְלוּ כָּל הַמַּעֲלוּמוֹת. אֶת הַתָּא הַנֶּעְלָם שֶׁל בֶּרִיסְלַבְסְקִי, אֲשֶׁר מֵאֲחוֹרֵי קִירוֹת הַמַּרְתֵּף, גִּלּ

בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי אַחֲרֵי הַצָּהֳרַיִם, בְּשָׁעָה שֶׁאַחַד הַיְלָדִים שָׁם אֶת קוֹלוֹ בְּבֶכִי. אַךְ אֵין אִישׁ יוֹדֵעַ, כֵּיצַד הוּמְתוּ שָׁם תֵּשַׁע הַמִּשְׁפָּחוֹת, כִּי עֲדֵי רְאִיָּה לְמוֹתָם הָיוּ רַק כָּתְלֵי הַמַּרְתֵּף הָאֲלֻמִּים, הַסְּפוּגִים דָּם וָמֹחַ שֶׁל גְּוָלוֹת הַנִּרְצָחִים. יַלְדָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים נִמְלְטָה בְּדֶרֶךְ נֵס, כִּי הִצְלִיחָה לְהִתְחַמֵּק מִן הַמַּרְתֵּף הַחוּצָה וְלִבְרוֹחַ עַל נַפְשָׁהּ. אֲבָל הַנַּעֲרָה לֹא זָכְרָה דָּבָר לְסַפֵּר. זַעֲזוּעַ עֲצָבִים תָּקַף אוֹתָהּ מִתּוֹךְ רִיצָה וְהִיא נָפְלָה לְתוֹךְ אֵיזֶה בַּיִת שֶׁעָמַד בְּחָרְבָּנוֹ עַל דַּלְתוֹתָיו וְחַלּוֹנוֹתָיו הַשְׁבוּרִים. הִיא שָׁכְבָה שָׁם כָּל הַלַּיְלָה בֵּין כָּרִים וּכְסָתוֹת קְרוּעִים וְשִׁבְרֵי כֵּלִים לְמִינֵיהֶם, וּבַבֹּקֶר שָׁמְעָה אִכָּרָה אַחַת בְּמַקָּרָה אֶת זַעֲקָתָהּ הַמְטֹרֶפֶת וְהַמַּחֲרִישָׁה אָזְנַיִם. וְהָאִשָּׁה הַהִיא אָחֲזָה אֶת הַנַּעֲרָה הָעֲזוּבָה בְּיָדָהּ וְהוֹלִיכָה אוֹתָהּ לַמַּחְסָן שֶׁל שַׁבּוֹלִינְסְקִי, אוּלָם אָחִיהָ הַקָּטָן נֶאֱסַף שָׁם בַּמַּרְתֵּף בֵּין הָעֲצָמוֹת וְהַגְּלָגְלוֹת שֶׁל בְּנֵי מִשְׁפַּחַת בְּרִיסְלַבְסְקִי הַמְרֻבָּה, שֶׁה„גּוֹיִים" הַמְקוֹמִיִּים הִשְׁלִיכוּם אַחֲרֵי כֵן לְתוֹךְ ה„חָמְרִיָּה".

מוֹתוֹ שֶׁל יַלְדוֹ לֹא הִזִּיל אַף דִּמְעָה מֵעֵינֵי מֹשֶׁה. כָּל לִבּוֹ הָיָה נָתוּן לְגוֹרַל הָאֲנָשִׁים הַחַיִּים.

לו.

בָּעֵת הַהִיא הָיָה לִבּוֹ מָלֵא דְאָגָה לְאֵלֶּה שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים. עַד מְהֵרָה שָׁלַח שְׁלִיחִים לָעֲיָרוֹת הַסְּמוּכוֹת לְבַקֵּשׁ עֵזְרָה בְּשִׁבְיל הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים שֶׁבְּדָבוֹבָה. בִּשְׁלִיחוּת זוֹ נָסְעוּ שְׁנֵי רוֹכְבִים שְׁכִירִים מִבְּנֵי הַמִּשְׁפָּחוֹת הַמּוּעָטוֹת שֶׁל הָאִכָּרִים, שֶׁהִסְתִּירוּ יְהוּדִים בִּימֵי הַהֶרֶגָה וְנָתְנוּ לָהֶם מִקְלָט בְּבָתֵּיהֶם. בֵּין ה„גּוֹיִים" הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים הָאֵלֶּה שֶׁבְּדָבוֹבָה קָנָה לוֹ שֵׁם הָאִכָּר סְנֶיָה רִינְגַאץ'. הוּא וְאִשְׁתּוֹ הִתְחַפְּשׁוּ כְּפוֹרְעִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְשְׁדוּ בָּהֶם, כִּי הֵם חוֹבְבֵי־יְהוּדִים, וּבְדֶרֶךְ זוֹ הִצִּילוּ מִמָּוֶת הַרְבֵּה נָשִׁים וִילָדִים.

וּבְיוֹם שִׁשִּׁי בָּעֶרֶב, כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ קְזַקּוֹב וּבְנֵי־לְוָיָתוֹ לַדֶּרֶךְ מִתּוֹךְ שִׁירָה וּנְגִינָה, וְאַחֲרֵיהֶם הֵרִיעַ הַנַּעַר הַנִּלְהָב מֵרְחוֹבוֹת הַכְּפָר׳

חָבֵשׁ דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי סוּס לִרְכִיבָה, כְּדֵי לְהָבִיא מִכְתָּב מֵאֵת מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים לָרַב מִטַּעַם בְּאוּמַן בְּדָבָר מַתָּן עֵזָרָה לָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים הָרְעֵבִים שֶׁבְּדְבוֹבָה.

הוּא, הַסַּנְדְּלָר דִּימִיטְרוֹ, רָאָה אֶת הָעוֹלָם בְּמַסְעוֹתָיו וְיָדַע לְהִתְהַלֵּךְ עִם בְּנֵי אָדָם, וּבִימֵי הַמַּהְפֵּכָה הָרִאשׁוֹנִים קָנָה לוֹ שֵׁם שֶׁל אָדָם חָפְשִׁי בְּדֵעוֹת. וְעַל כֵּן הֵבִין יָפֶה, כֵּיצַד לְהַבְטִיחַ אֶת עַצְמוֹ מִשְּׁנֵי הַצְּדָדִים בַּזְּמַן הַנּוֹרָא הַהוּא שֶׁל מִלְחֶמֶת הָאֶזְרָחִים. בִּימֵי הַשַּׁבָּת וְלֵילוֹת הַשַּׁבָּת, בִּזְמַן שֶׁאִכְרֵי הַמָּקוֹם עָזְרוּ לְקָזָקוֹב וְגָיְסוֹתָיו לְהַשְׁמִיד אֶת הָעֲיָרָה הַיְהוּדִית, הָיוּ קָזָקוֹב וַאֲנָשָׁי „לִשְׁכָּתוֹ" אוֹרְחֵי בֵּיתוֹ וְאוֹכְלֵי שֻׁלְחָנוֹ, וְהוּא כִּלְכֵּל אוֹתָם בְּכָל טוּב, „שֶׁחַיָּלַי" הַמַּחֲנֶה הֵבִיאוּ מִכָּתֵּי הַיְהוּדִים וַחֲנֻיּוֹתֵיהֶם.

אַחֲרֵי כֵן, כִּכְלוֹת הַשַּׁבָּת, לְאַחַר שֶׁהָעֵדָה הַיְהוּדִית הָשְׁלְכָה כֻּלָּהּ לַקֶּבֶר שֶׁל הַ„חֲמֵרְיָה" וְלִבּוֹת הָאֶבֶן שֶׁל אִמּוֹת הַ„גּוֹיִם" הִתְחִילוּ רוֹעֲדִים לְגוֹרָלָם שֶׁל עוֹלְלֵי הַיְהוּדִים, שֶׁהוֹרֵיהֶם נִרְצְחוּ, הָיָה הוּא דִּימִיטְרוֹ, שֶׁהִצִּיעַ הַצָּעָה לְצַלְצֵל בְּפַעֲמוֹנֵי הַכְּנֵסִיָּה, כִּי יַחְדְּלוּ מֵהַרְגַּת נָשִׁים וִילָדִים. בּוֹ בַּזְּמַן הִכְרִיז, כִּי נוֹתָן הוּא אֶת בֵּיתוֹ לָהֶם כְּמָקוֹם מַחֲסֶה וּמִקְלָט. מִיָּד שָׂרְטָט צְלָבִים אֲדֻמִּים עַל חַלּוֹנוֹת בֵּיתוֹ וּדְלָתָיו. בְּעֵינֵי הַפּוֹרְעִים הַמְּקוֹמִיִּים הָיָה הַבַּיִת מוֹסַד־הַצָּלָה מִטַּעַם „הַצְּלָב הָאָדֹם", וְאִם יִתְפָּרֵץ לְתוֹךְ הָעֲיָרָה גְּדוּד זוֹעֵף מִן הַצָּבָא הָאָדֹם לַעֲנוֹשׁ אֶת הַפּוֹרְעִים, הָיָה דִּימִיטְרוֹ בָּטוּחַ, כִּי הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים שֶׁל הַיְהוּדִים יָגֵנּוּ עָלָיו כְּעַל מַלְאָךְ הַגּוֹאֵל שֶׁהִצִּיל אֶת חַיֵּיהֶם מִיְּדֵי הַמְרַצְּחִים.

בְּתוֹר מָגֵן לַיְהוּדִים הוֹפִיעַ גַּם לִפְנֵי נְצִיגֵי הַקְּהִלָּה שֶׁבְּאוּמַן, וּבְיָדוֹ הַמִּכְתָּב שֶׁל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים.

אוּלָם יְהוּדֵי אוּמַן יָכְלוּ אָז רַק מְעַט לַעֲזוֹר לָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים שֶׁבְּדְבוֹבָה. כִּי גַּם עַל רָאשֵׁיהֶם הָיְתָה מְנֻחַת הַחֶרֶב בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה. מִכָּל עֵבֶר עָלוּ עַל הָעִיר מַחֲנוֹת שֶׁל פּוֹרְעִים, וּכְנֶגְדָּם נִלְחֲמוּ רַק אֵי־אֵלּוּ מֵאוֹת צְעִירִים יְהוּדִים, מְזֻיָּנִים

בְּרוֹבֵי־צַיִד יְשָׁנִים וּצְרוּדִים. אֵלֶּה הָיוּ אוֹתָם הַבַּחוּרִים הַיְהוּדִים, שֶׁקֹּדֶם הִשְׁתַּמְּטוּ מִגִּיוּס לַצָּבָא הָאָדֹם, אַךְ אַחֲרֵי הַהֶרְגָּה „הַשְּׁקֵטָה" שֶׁבְּאוּמַן הֶחְלִיטוּ פֶּה אֶחָד, כִּי טוֹב לָהֶם לָמוּת בַּמִּלְחָמָה עִם הָאוֹיֵב, כְּבוֹלְשֶׁבִיקִים, מֵאֲשֶׁר לִהְיוֹת כַּצֹּאן לַטֶּבַח וּלְהֻשְׁחַט בַּחֲשָׁאי בַּעֲלִיּוֹת הַגַּגוֹת.

וּבְכָל זֹאת לֹא שָׁב שַׁבּוֹלִינְסָקִי מֵאוּמַן בְּיָדַיִם רֵיקוֹת. הוּא סִפֵּר לִפְנֵי עַסְקָנֵי אוּמַן הַיְהוּדִים מֵעַט מִקּוֹרוֹת דָּבוֹנָה, וְהַלָּלוּ הִתְחַלְחֲלוּ. הֵם חָסְכוּ פַּת לֶחֶם מִפִּי הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים שֶׁבְּעִירָם, שֶׁהִתְגּוֹלְלוּ גַּם הֵם בְּרֶחוֹב עָטוּפֵי רָעָב, וְדִימִיטְרוֹ הֵבִיא מֵאוּמַן לְמַשֶּׂה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים עֶשְׂרֶת אֲלָפִים רֶבֶל בִּשְׁטָרוֹת שֶׁל קֶרֶנְסְקִי.

הַדָּבָר הָיָה כְּבָר בְּשַׁבָּת בַּבֹּקֶר. שְׁמוֹנָה־עָשָׂר הַגְּבָרִים, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים בָּעֲיָרָה, הִתְחַבְּאוּ עוֹד בַּעֲלִיּוֹת הַגַּג, כִּי בְּאוֹתוֹ לַיְלָה שׁוּב קָמָה בֶּהָלָה. דֶּרֶךְ דָּבוֹנָה עָבַר הַצָּבָא שֶׁל הַגֶּנֶרָל הַפֶּטְלְיוּרוֹאִי פַּבְלוֹב. אָמְנָם הֵם הוֹצִיאוּ פְּקֻדָּה חֲמוּרָה לַיְהוּדִים, — כִּי לֹא יָעֵזוּ לְהִתְחַבֵּא, וּמִי שֶׁלֹּא יִשְׁמַע לִפְקֻדָּה זוֹ, יְקֻבַּל עָנְשׁוֹ בְּכָל חֻמֶר הַדִּין, מִפְּנֵי שֶׁעֶלְבּוֹן הוּא לַצָּבָא הָאוֹקְרָאִינִי, שֶׁהַתּוֹשָׁבִים הַשְּׁקֵטִים לֹא יִבְטְחוּ בּוֹ, וְאַף עַל פִּי כֵן פָּחֲדוּ הַיְהוּדִים לָצֵאת מֵחֲצֵרוֹ שֶׁל דִּימִיטְרוֹ

וּמֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים הִסְתּוֹבֵב בָּרְחוֹב וְהִתְבּוֹנֵן אֵיךְ שֶׁה„גּוֹיִים" הַמְּקוֹמִיִּים מוֹסִיפִים לִסְחוֹב אֶת גּוּפוֹת הַהֲרוּגִים לַ„חֲמִרְיָה" בְּמוֹרַד הָהָר. בְּשַׁבָּת בַּבֹּקֶר הוֹצִיאוּ הַלָּלוּ מִימֵי הַנָּהָר אֶת אֶטִיל אוֹלְשַׁנִיצְקִי וְאִיזִיק צֶ'רְנוֹב, שֶׁנִּמְלְטוּ מִיְּדֵי הָרוֹצְחִים וּמָצְאוּ אֶת מוֹתָם בַּנָּהָר. אַחֲרֵי כֵן נִשְׁמְעָה בָּרְחוֹב יִלֶּלֶת בִּתָּה הַקְּטַנָּה שֶׁל אֶטִיל, אֲשֶׁר בְּקָשָׁה רַחֲמִים מֵאֵת הַיְהוּדִים, שֶׁיִּקְבְּרוּ אֶת אִמָּהּ, לְבַל יִסְחֲבוּ אוֹתָהּ הַכְּלָבִים. אַךְ אִישׁ לֹא רָצָה לְסַכֵּן אֶת נַפְשׁוֹ וְלָלֶכֶת לְבֵית הַקְּבָרוֹת. גַּם הַנַּפָּחִים וּבְנֵי בֵיתָם פָּחֲדוּ לָצֵאת כִּפְתַח בֵּיתָם. עַתָּה יָשְׁבוּ גַּם הֵם עִם כָּל הַיְהוּדִים בְּמַחֲנֵנוּ שֶׁל שַׁבּוֹלִינְסָקִי. עִם דְּמְדּוּמֵי עֶרֶב, כְּשֶׁהֶחְשִׁיךְ הַיּוֹם, לִפְנֵי קַבָּלַת הַשַּׁבָּת, נָפְלָה עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם אֵימָה בִּפְנֵי הַ„חֲמִרְיָה", שֶׁנִּמְצְאָה מֵאֲחוֹרֵי הַגְּדֵרוֹת שֶׁל חֲצֵרוֹתֵיהֶם, וְהֵם עָזְבוּ

אֶת בָּתֵּיהֶם הַמְּלֵאִים כָּל טוּב וּבָרְחוּ עִם נְשֵׁיהֶם וְטַפָּם לַמַּחֲנֶה הָאָפֵל שֶׁל דִּימִיטְרוֹ, הוּא מָקוֹם הַמַּחֲסֶה שֶׁל הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים הַיְּהוּדִיִּים.

שָׁם הָיָה צַר וָחָם. הָרִבֵּה יְלָדִים חָלוּ בְּבַרְדָּם (דִיסֶנְטֶרְיָה), כִּי שֶׁלֹּשָׁה יָמִים רְצוּפִים הֶאֱכִילוּ אוֹתָם בַּשָּׂדֶה גַּרְעִינֵי־בָר יְבֵשִׁים, שֶׁהוֹצִיאוּ מִן הַשְּׁבֵלִים. שְׁנֵי הַתֵּינוֹקוֹת הַיְתוֹמִים הִרְבּוּ לִצְעוֹק וְאִי אֶפְשָׁר הָיָה לְהַשְׁקִיטָם. אֶחָד מֵהֶם הָיָה עוֹלָלָה שֶׁל שָׂרָה נִימִירוֹבְסְקָה הַנִּרְצָחָה, שֶׁבְּזְכוּתוֹ קָרָה הַנֵּס, כִּי חָדְלוּ מֵהָרוֹג אֶת הַנְּשִׁים וְהַיְלָדִים; וְהַתִּינוֹק הַשֵּׁנִי הָיָה בֶּנָם בְּכוֹרָם שֶׁל זוּג צָעִיר שֶׁנֶּהֶרְגוּ שְׁנֵיהֶם יָחַד. גַּם אֶת זֶה נָשְׂאוּ מִי לְקֶבֶר הַ"חָמֶרְיָה", אַךְ נְשֵׁי־הָאִכָּרִים הַסַּקָּרָנִיּוֹת, שֶׁעָמְדוּ שָׁם נִכְמְרוּ רַחֲמֵיהֶן עָלָיו וְהֶחֱזִירוּהוּ בְּזֵרוֹעוֹתֵיהֶן אֶל הָעֲיָרָה. כָּל הַנָּשִׁים טִפְּלוּ בְּשֶׁנֵּי הַפְּעוּטִים הַלָּלוּ, הֶעֱנִיקוּ לָהֶם מִמֵּיטַב לִטּוּפֵיהֶן, אַךְ אַף לְמֵינֶקֶת יְהוּדִית אַחַת לֹא נִמְצְאָה טִפַּת חָלָב בְּשָׁבִילָם, כֻּלָּם נַעֲשׂוּ צְנוּמוֹת וּצְמוּקוֹת וּמִתּוֹךְ פַּחַד נֶעֱלַם הֶחָלָב בְּשָׁדֵיהֶן. הַנָּשִׁים הַנּוֹצְרִיּוֹת מֵרְחוֹבוֹת הַכְּפָר עָשׂוּ עִמָּהֶן חֶסֶד הַפָּעַם. עִם בּוֹא הַלַּיְלָה הֵבִיאוּ אֲחָדוֹת מִן הָאֲמִידוֹת שֶׁבֵּינֵיהֶן פְּרוּסוֹת לֶחֶם וְכַדֵּי חָלָב חַם בְּשָׁבִיל הַיְלָדִים.

אוּלָם לְמָחֳרַת הַבֹּקֶר, בְּיוֹם שַׁבָּת, יָשְׁבוּ שׁוּב כֻּלָּם רָעֵבִים וּצְמֵאִים וְדִימִיטְרוֹ עִם עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים הָרַבָּלִים שֶׁהֵבִיא מֵאוּמָן, הוֹפִיעַ לָהֶם כְּמַלְאָךְ מִן הַשָּׁמַיִם.

בּוֹ בַּיּוֹם בָּאָה עֶזְרָה גַּם מִטּוֹרְגוֹבִיצָה וּמִן הָעֲיָרָה הַסְּמוּכָה פּוֹקוֹטִילוֹב. יְהוּדִים סִבְּנוּ אֶת נַפְשָׁם וְהֵבִיאוּ שְׁתֵּי עֲגָלוֹת טְעוּנוֹת לֶחֶם בְּשָׁבִיל אַלְמָנוֹת דְּבוֹבָה וְיִתוֹמֶיהָ, וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן הֵבִיאוּ יְהוּדִים מִטַּלְנָה לֶחֶם, שַׂק דָּגָן וּמְעַט סֻכָּר. בְּתוֹךְ הַשַּׂק שֶׁל הַדָּגָן הָיוּ טְמוּנִים גַּם אַלְפַּיִם רֶבַע בְּמִזְמָנִים.

שְׁלִיחֵי טַלְנָה מָסְרוּ לְמֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, כִּי עֲשָׂרָה יְהוּדִים מִבְּנֵי עִירָם רוֹצִים לָשִׂים נַפְשָׁם בְּכַפָּם וְלָצֵאת לַדֶּרֶךְ, שֶׁבָּהּ אוֹרְבִים שׁוֹדְדִים וְרוֹצְחִים לְעוֹבְרִים וְשָׁבִים מִן הַיְּהוּדִים. עֲשֶׂרֶת הַיְּהוּדִים מִטַּלְנָה אוֹמְרִים לָבוֹא וּלְהָבִיא בִּידֵיהֶם סְדִינִים וְטַלִּיתוֹת, לְכָל

הַפָּחוֹת בִּשְׁבִיל הָרַב עִם בְּנוֹ וְזַקְנֵי הָעֵדָה, שֶׁהָשְׁלְכוּ לְבוֹרוֹת הַטִּיט. וְהֵם יַעֲזְרוּ לְהוֹצִיא אֶת הַהֲרוּגִים מִן ה"חָמְרִיָּה" וְלַהֲבִיאָם לְקֶבֶר יִשְׂרָאֵל.

מֹשֶׁה שָׁמַע אֶת דִּבְרֵיהֶם וּמִיָּד הָלַךְ לְרֹאשׁ־הַמִּשְׁטָרָה הֶחָדָשׁ לְהוֹדִיעוֹ. כִּי לְפִי דִינֵי יִשְׂרָאֵל יֶשׁ הֶכְרֵחַ לְהוֹצִיא אֶת הַהֲרוּגִים מִן הַבּוֹרוֹת וּלְהַעֲבִירָם לְבֵית הַקְּבָרוֹת, שֶׁשָּׁם יִמְצְאוּ מְנוּחָתָם.

אַךְ הַלָּה נִתְמַלֵּא חֵמָה וְעָנָה קָשׁוֹת:

— מָשֶׁקֶה, עָצַתִּי לְךָ שֶׁלֹּא לִנְגּוֹעַ בַּדָּבָר. תֵּן תּוֹדָה לֵאלֹהִים. כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשְׁךָ מְמָּוֶת, וְעַתָּה הִשָּׁמֵר לָךְ. הַכָּפָר יִקְרַע אוֹתְךָ כַּדָּג. בְּחֹם לוֹהֵט כָּזֶה אַתָּה אוֹמֵר לִגְרוֹם מַגֵּפָה? הַאִם זוֹמֵם אַתָּה לְהִתְנַקֵּם, מָשֶׁקֶה? שְׁמוֹר אֶת נַפְשְׁךָ. אוֹתְךָ הִשְׁאִירוּ בַּחַיִּים...

אַךְ מֹשֶׁה עָנָה לוֹ חֲמוּרוֹת גַּם הוּא:

— אֲנִי? אִישׁ דַּל כָּמוֹנִי הַיּוֹכֵל לִנְקוֹם נִקְמַת עִיר שְׁלֵמָה שֶׁל נִרְצָחִים וּמוּמָתִים? לוֹעֵג אַתָּה לִי!

לְמִשְׁמַע דְּבָרִים אֵלֶּה רַךְ לִבּוֹ שֶׁל הַהוּא.

— כָּכָה, מָשֶׁקֶה... חוֹטְאִים בְּנֵי־אָדָם. אֱלֹהִים מָכָרַח לִסְלֹחַ לָהֶם. אַךְ עָלֶיךָ אֵין טִינָא בְּלִבּוֹ שֶׁל אִישׁ מֵאִתָּנוּ.

מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים לֹא יָכוֹל לְהַמְשִׁיךְ עִמּוֹ אֶת הַשִּׂיחָה. הוּא בָּלַע אֶת דִּמְעָתוֹ, שֶׁחָנְקָה לוֹ בִּגְרוֹנוֹ, וְשָׁב אֶל הַשְּׁלִיחִים הַטַּלְנָאִים וּבְפִיו תִּשּׁוּבָתוֹ הַבְּרוּרָה שֶׁל רֹאשׁ הַמִּשְׁטָרָה, כִּי "קְדוֹשֵׁי" דְּבוֹבָה אֵינָם יְכוֹלִים לָבוֹא לְקֶבֶר יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁהַנּוֹצְרִים חוֹשְׁשִׁים לְמַגֵּפָה. וְכַאֲשֶׁר פָּרְצוּ הָאַלְמָנוֹת בִּבְכִי מַר, בֵּאֵר לָהֶן מְצִדּוֹ כִּי ה"חָמְרִיָּה" הִיא תְּהוֹם רַבָּה וְהַכֹּל שׁוֹקֵעַ לְתוֹךְ מַצְמֵקֶיהָ, עַד כִּי אֵין אֶפְשָׁרוּת כְּלָל לְהוֹצִיא מִשָּׁם אֶת הַהֲרוּגִים. בְּאוֹתוֹ רֶגַע נִצְנֵץ רַעְיוֹן בְּמֹחוֹ, כִּי בָא הַכְּלָיוֹן עַל הַיְשׁוּב הַיְּהוּדִי שֶׁבְּדָבּוֹבָה. הוּא נִמְהָה מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וְהוּא, מֹשֶׁה, מָכָרַח לִבְרֹחַ מִכָּאן יַחַד עִם בְּנֵי בֵיתוֹ וּלְבַקֵּשׁ בַּגֹּבַר מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָם.

וְאָז נִגַּשׁ לְהַצִּיל אֶת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשֶׁת סִפְרֵי־הַתּוֹרָה, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ עוֹד בִּשְׁלֵמוּתָם בְּבָתֵּי הַכְּנֵסִיּוֹת שֶׁבָּעֲיָרָה.

בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ שֶׁנֶּחֱרַב לֹא נִשְׁאֲרָה לִפְלֵטָה אַף שְׁמֶשָׁה אַחַת וּבֵית הַכְּנֶסֶת עָמַד אַף הוּא בְּחָרְבָּנוֹ, כֻּלּוֹ פְּתוּחַ עַל דָּלָתָיו הַשְּׁבוּרוֹת. בְּ„עֶזְרַת־הַנָּשִׁים" שֶׁלְּמַעְלָה הֵמִיתוּ בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַטֶּבַח שִׁשָּׁה עָשָׂר אִישׁ וְהַקְּרוֹת הַמְסֻיָּדִים לָבָן הָיוּ הֲמוּצִים מִדָּם, כְּאִלּוּ יָרַד עֲלֵיהֶם גֶּשֶׁם אָדֹם. מֹשֶׁה וּבְנוֹ חֲנַנְיָה וְעִמָּהֶם שְׁנֵי הָאַבְרָכִים מְשֻׁלִּיחֵי טַלְנָה צָעֲדוּ בֵּין עֲרֵמוֹת הַסְּפָרִים הַקְּרוּעִים וּשְׁלוּלִיּוֹת הַדָּם הַקָּרוּשׁ, כְּמוֹ דָּם מְשֻׁוָּרִים נִשְׁחָטִים. מְגִלּוֹת בְּדָם הָיוּ גַּם סִפְרֵי הַתּוֹרָה, שֶׁיְּדֵי הַבּוֹזְזִים קָרְעוּ מֵעֲלֵיהֶם עֲטִיפוֹתֵיהֶם וְקִצְּצוּ אֶת יְדוֹת הַכֶּסֶף שֶׁקִּשְּׁטוּ אוֹתָם.

כָּל עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשֶׁת סִפְרֵי־הַתּוֹרָה הוּשְׁמוּ בְּאַרְגָּזִים וְנִשְׁלְחוּ לְטַלְנָה הָעִיר וְאֶת „צִיץ" הַכֶּסֶף, שֶׁנִּמְצָא תַּחַת „הַבִּימָה", לֹא אָבוּ הַשְּׁלִיחִים הַטַּלְנָאִים לָקַחַת עִמָּהֶם מִפְּנֵי סַכָּנַת דְּרָכִים. מֹשֶׁה עָטְפוֹ בְּטַלִּית קְרוּעָה וְטָמַן אוֹתוֹ בָּאֲדָמָה, בַּחֲצַר בֵּית הַכְּנֶסֶת, עַד שֶׁתַּגִּיעַ שְׁעָתוֹ וְתִהְיֶה אֶפְשָׁרוּת לְהַעֲבִירוֹ לְבֵית־תְּפִלָּה שֶׁל יִשּׁוּב יְהוּדִי חָי.

לז.

אַךְ כּוֹס הַיְגוֹנִים שֶׁל יְהוּדֵי דְּבוּבָה לֹא מָלְאָה עוֹד. תְּלָאָה רַבָּה עוֹד עָבְרָה עֲלֵיהֶם עַד שֶׁהִגִּיעָה שְׁעָתָם לַעֲזוֹב אֶת הָעֲיָרָה, עִיר הַחָרְבָּן וְהַמָּוֶת.

בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ שְׁלִיחֵי טַלְנָה אֶת הָעֲיָרָה בְּעִגְלָתָם הַטְּעוּנָה סִפְרֵי תּוֹרָה מְכֻתָּמִי כְּנֵסִיּוֹת שֶׁבְּדְבוּבָה, נָפְלָה שׁוּב עַל הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים הָעֲזוּבִים אֵימַת מָוֶת. עַל יַד הָעֲיָרָה עָבַר הַמַּצְבִּיא שֶׁל פֶּטְלִיוּרָה זִילִיוּנִי עִם פָּרָשָׁיו וְחֵיל הָרַגְלִי. כֻּלָּם הָיוּ לְבוּשִׁים בְּהָדוּר לְאָמֵי: מְכֻנָסַיִם כְּחֻלִּים וּרְחָבִים עִם חֲגוֹרוֹת לְמָתְנֵיהֶם, וְצִיצִיּוֹת קְשׁוּטוֹ אֶת כּוֹבְעֵיהֶם. מֵעַל רָאשֵׁיהֶם נִפְנֵף הַדֶּגֶל הַמְפֹאָר שֶׁל תְּכֵלֶת־צָהֹב, דֶּגֶל אוּקְרָאִינָה הַחָפְשִׁית. הַגְּבָרִים הַמּוּעָטִים שֶׁל הָעֲיָרָה נִמְלְטוּ מִיָּד לְמַחֲבוֹאִים, וְהַנָּשִׁים עִם הַיְלָדִים נָעֲלוּ יָפֶה אֶת דֶּלֶת

הַמַּחְטָן בַּחֲצֵרוֹ שֶׁל שַׁבּוֹלִינְסְקִי וְיָשַׁבוּ צְפוּפוֹת בַּחֹשֶׁךְ מִתּוֹךְ פַּחַד לְנַשְׁמוֹ. אַךְ הַמְפַקֵּד הַפֶּטְלְיוּרוֹאִי זֵילְיוֹנִי וְחַיָּלָיו הָיוּ הַפַּעַם אֲדִיבִים מְאֹד. אָמְנָם בָּעֲיָרָה אִיבְּדוּ הַכְּרִיחַ זֶה עוֹזְרוֹ הַנֶּאֱמָן שֶׁל פֶּטְלְיוּרָה אֶת הַיְּהוּדִים לֶאֱכֹל אֶת רְסִיסֵי הַזְּכוּכִית שֶׁל חַלּוֹנוֹתֵיהֶם הַשְּׁבוּרִים, אֲבָל בִּיהוּדֵי דֻּבּוֹבָה לֹא נָגַע לְרָעָה. הָעֲיָרָה הַגְּחֻרָבָה עַל בָּתֶּיהָ הַצְּבוּעִים בְּדָם וְעַל אֶבְרֵי בְּנֵי־אָדָם הַמְּרֻסָּקִים, שֶׁהִתְגּוֹלְלוּ בָּרְחוֹבוֹת, עָשׂוּ רֹשֶׁם מַחֲרִיד גַּם עַל "חַיָּלָיו" שֶׁל הַמְפַקֵּד זֵילְיוֹנִי.

הֵם עָמְדוּ עַל יַד בֵּיתוֹ שֶׁל שַׁבּוֹלִינְסְקִי, שֶׁהָיָה בּוֹלֵט בַּצְּלָבִים הָאֲדֻמִּים עַל חַלּוֹנוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו, וְשָׁאֲלוּ, מִפְּנֵי מַה כְּלוּאִים וְסְגוּרִים הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים הַיְּהוּדִיִּים. הֲלֹא גַּם לִבְהֵמוֹת וּלְחַיּוֹת־טֶרֶף נוֹתְנִים אֲוִיר לִנְשִׁימָה. אָז פָּתַח דִּימִיטְרוֹ אֶת הַמַּחְטָן וְאָמַר אֶל הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים, כִּי אֵין לָהֶם מַה לְּפַחֵד: בָּא צָבָא מְסֻדָּר וּבַעַל מִשְׁמַעַת, הַמְחֻזָּק בְּכָל מָקוֹם אֶת הַשִּׁלְטוֹן הָאַמִּיץ שֶׁל הָרֶפֶּבְּלִיקָה הָאוּקְרָאִינִית הָעַצְמִית. רֹאשׁ הַגְּדוּד פָּקַד עַל הָאֵמוֹת וִילָדֵיהֶן לָצֵאת הַחוּצָה וְלִרְאוֹת בְּחַיָּלֵי אוּקְרָאִינָה הָאֲמִתִּיִּים.

רִאשׁוֹנִים פָּרְצוּ הַנְּעָרִים, כְּאִלּוּ נֶחְלְצוּ מִכְּלוֹב, וְאַחֲרֵיהֶם חָשׁוּ אִמּוֹתֵיהֶם הַמְבֻהָלוֹת. אוּלָם הַגְּבָרִים עוֹד פָּחֲדוּ לָצֵאת מֵחוֹרֵיהֶם וְלָנוּ עוֹד הַלַּיְלָה בַּעֲלִיּוֹת הַגָּג. אָכֵן, חַיָּלֵי־אוּקְרָאִינָה בַּעֲלֵי־הַמִּשְׁמַעַת שֶׁל הַמְפַקֵּד הַפֶּטְלְיוּרוֹאִי זֵילְיוֹנִי, בְּצֵאתָם מִן הָעִיר, פִּזְּרוּ כְּרוּזִים בְּשֶׁפַע עַל פְּנֵי רְחוֹבוֹת הַכְּפָר דֻּבּוֹבָה, וּבָהֶם נֶאֱמַר: "הַכֵּה בַּיְּהוּדִים וְהַצֵּל אֶת אוּקְרָאִינָה".

הַדָּבָר הָיָה לִפְנוֹת עֶרֶב בְּיוֹם רִאשׁוֹן. מִמַּחֲרַת בִּשְׁעַת הַצָּהֳרַיִם שׁוּב בָּאָה עֲגָלָה מִטַּלְנָה טְעוּנָה לָחֶם. הַשָּׁלִיחַ הֵבִיא אִשּׁוּר מֵאֵת הָרַב הַטַּלְנָאִי עַל קִבָּלַת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשֶׁת סִפְרֵי־הַתּוֹרָה מִדֻּבּוֹבָה. גַּם כָּתַב, כִּי יִשְׁפְּרוּ עַל חֶשְׁבּוֹנוֹ שְׁתֵּי עֲגָלוֹת וְיִשְׁלְחוּ לַעֲיָרָתוֹ חֲמִשִּׁים יְתוֹמִים. הַיְּהוּדִים הַטַּלְנָאִים מְקַבְּלִים עַל עַצְמָם לְהַאֲכִילָם וּלְהַלְבִּישָׁם, לְחַנְּכָם וּלְלַמְּדָם כִּבְנֵיהֶם הֵם.

יְתוֹמֵי דֻּבּוֹבָה, בְּיִחוּד הַנְּעָרִים, נִתְמַלְּאוּ שִׂמְחָה עַל נְסִיעָה זוֹ.

משֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים שָׂכַר שְׁתֵּי עֲגָלוֹת בְּמִחִיר שִׁבְעַת אֲלָפִים רֶבֶל כֶּסֶף אוּקְרָאִינִי, וּמִי מִן הַיְלָדִים שֶׁהָיָה זָרִיז יוֹתֵר תָּפַס לוֹ מָקוֹם בָּעֲגָלוֹת הָהֵן. צְפוּפִים וּדְחוּקִים זֶה בְּצַד זֶה עָזְבוּ אֶת הַמָּקוֹם יְתוֹמֵי דֶּבוֹבָה, הַשְּׂמֵחִים וְהָרוֹעֲשִׁים, בְּדַרְכָּם לְטַלְנָה.

אַךְ לִפְנוֹת עֶרֶב שָׁבוּ כֻּלָּם אֶל הָעֲיָרָה, מְבֹהָלִים וּדְמָעוֹת בְּעֵינֵיהֶם. בְּעָבְרָם אֶת הַכְּפָר מַדְבּוֹרְסְק, בְּמֶרְחַק שְׁמוֹנָה וְרַרְסָטָאוֹת מִטַּלְנָה, יָצָא לִקְרָאתָם פָּרָשׁ אֶחָד וְהוֹדִיעַ לָהֶם, כִּי עַל טַלְנָה הָעִיר הִתְנַפְּלָה כְּנָפָיָה שֶׁל פּוֹרְעִים וְהֵם שׁוֹדְדִים וְהוֹרְגִים אֶת הַיְהוּדִים. הַיְלָדִים הִתְחִילוּ לִבְכּוֹת מָרָה וּלְהִתְחַנֵּן אֶל הָעֲגָלוֹנִים, כִּי יָשִׁיבוּם לְדֶבוֹבָה. חָמְלוּ עֲלֵיהֶם בַּעֲלֵי־הָעֲגָלוֹת וְהֶחֱזִירוּם הַבַּיְתָה, אַךְ מֵאֵת משֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים תָּבְעוּ אֶת שִׁבְעַת אֲלָפִים הָרֶבֶל דְּמֵי הַנְּסִיעָה.

משֶׁה הָיָה שָׂרוּי בְּיֵאוּשׁ. הוּא הֵרָאָה לָהֶם אֶת מִכְתָּבוֹ שֶׁל הָרַב הַטַּלְנָאִי וּבוֹ הָיָה כָּתוּב, כִּי בְּנֵי עֲדָתוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלְּמוּ אֶת דְּמֵי הַהַעֲבָרָה, וְעַל כֵּן בִּקֵּשׁ מֵהֶם לְחַכּוֹת עַד שִׁיְּדַע, מַה נַּעֲשָׂה בְּטַלְנָה. אוּלָם הַנּוֹשִׁים אִימּוּ עָלָיו, כִּי הַפּוֹרְעִים הַמְּקוֹמִיִּים מִבַּחוּרֵי הַכְּפָר יַעֲשׂוּ בּוֹ נְקָמָה. משֶׁה הֵבִין כִּי בְּרַע הוּא וְלָכֵן פָּנָה אֶל בְּרִישְׁקוֹ, כִּי הוּא יַרְגִּיעַ אֶת שְׁנֵי הָעֲגָלוֹנִים, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָדוֹ לְשַׁלֵּם לָהֶם שְׂכַר הַנְּסִיעָה.

וּמַרְקֻלּוֹ הָיָה הַפַּעַם נָדִיב לֵב וְסִלֵּק אֶת הָעִנְיָן לְטוֹבַת משֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים, הוּא פָּקַד עַל שְׁנֵי הָאִכָּרִים כִּי יְחַכּוּ עַד שֶׁיִּהְיֶה בְּיָדוֹ כֶּסֶף צְבוּרִי לְפָרוֹעַ אֶת הַחוֹב.

בַּיָּמִים הָהֵם, אַחֲרֵי הַהַרְגָּה הַגְּדוֹלָה, שָׁב בְּרִישְׁקוֹ וְלָקַח אֶת הָעֲיָרָה תַּחַת חָסוּתוֹ הוּא. הַוּעָדִים הַלְאֻמִּיִּים הָעוֹמְדִים בְּרֹאשׁ מִתְנַדְּבֵי אוּקְרָאִינָה, קִבְּלוּ כְּבָר עֲלֵיהֶם בָּעֵת הַהִיא אֶת עַל הַשִּׁלְטוֹן שֶׁל הַדִּירֶקְטוֹרְיָה הַקִּיּוֹבִית, וּמֵאֵת הַמֶּרְכָּז שֶׁבְּעִיר הַבִּירָה בָּאָה פְּקֻדָּה לִבְרִישְׁקוֹ, כִּי יְמַלֵּא כְּהֹגֶן אֶת תַּפְקִידוֹ, כְּבָא־כֹּחַ הַשִּׁלְטוֹן בְּמְקוֹמוֹ, וְיָגֹן עַל הַתּוֹשָׁבִים הַשַּׁקָּטִים. אֲגַב כְּבָר לָמְדָה פִּיגָה וְיִטָּלָה אֶת תּוֹרַת הָרְכִיבָה עַל הַסּוּס, וְעַל כֵּן הָיָה לוֹ לְבַעְלָה פְּנַאי לַעֲסוֹק בְּשִׁמְרָה

עַל הַסֵּדֶר בְּדֶבּוֹבָה. הוּא מָסַר לִרְשׁוּתָם שֶׁל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים וְעוֹד שְׁנֵי צְעִירִים יְהוּדִים אֲחָדִים מַחְלָיו, שֶׁיַּעַזְרוּ לָהֶם לְנַקּוֹת אֶת רְחוֹבוֹת הָעֲיָרָה וְלֶאֱסוֹף מִשָּׁם אֶת עַצְמוֹת בְּנֵי הָאָדָם וְגֻלְגְּלוֹתֵיהֶם הַמְרֻפָּקוֹת.

לח.

הָעַסְקָן הַצִּבּוּרִי הַזָּרִיז, יְלִיד הַסְּמִטָאוֹת הַדַּלּוֹת בְּדֶבּוֹבָה, כְּבָר נִתְפַּנָּה מֵעֲבוֹדָתוֹ הָרַבָּה בָּעֲיָרָה הַחַיָּה וְהָיָה מְטֻפָּל עַתָּה רַק בְּקִבּוּרַת מֵתִים. יָמִים שְׁלֵמִים הָיָה תּוֹעֶה עַל פְּנֵי הָעֲיָרָה בְּלוֹוַית עוֹזְרָיו וְאוֹסֵף מִתּוֹךְ גַּלֵּי הָאַשְׁפָּה וְהָאָבָק שֶׁבָּרְחוֹב עַצְמוֹת אֲנָשִׁים לְתוֹךְ שַׂקִּים. הָיוּ שָׁם יָדַיִם וְרַגְלַיִם מְקֻצָּצוֹת, אָזְנַיִם, חֻטָּמִים וְרָאשִׁים לְמִינֵיהֶם, רָאשִׁים חֲבוּשֵׁי כּוֹבַע, רָאשִׁים מְקֻשָּׁטִים בְּצַמּוֹת וּבְמַסְרָקִים. וּבְפָנִים הַבָּתִּים מָצָא חֶלְקֵי גּוּף וְאֵבָרִים מְקֻטָּעִים שֶׁל בְּנֵי־אָדָם, שֶׁהִתְגּוֹלְלוּ עַל גַּבֵּי הַשֻּׁלְחָנוֹת וְהַסַּפְסָלִים, בְּמִטּוֹת בֵּין נוֹצוֹת וְסַמַּרְטוּטִים קְרוּעִים, וּבְתוֹךְ הַכֵּלִים הַנּוֹעָדִים לְבִשּׁוּל וְלִכְבִיסָה.

הוּטְלָה עָלָיו עֲבוֹדָה רַבָּה בְּכִסּוּי הַמַּרְתֵּף הֶהָרוּס בְּטַבּוּר הַשּׁוּק, שֶׁלְּתוֹכוֹ הֻשְׁלְכוּ שְׁמוֹנָה אֲנָשִׁים וּבֵינֵיהֶם מִשְׁפַּחַת קוֹרָצְקִי הַנִּכְבָּדָה. קֶרֶן שֶׁמֶשׁ חָדְרָה פַּעַם לְתוֹךְ הַחוּרְבוֹת שֶׁל הַמַּרְתֵּף וְנֶחְשְׁפָה לְעֵינֵי אֲנָשִׁים יָד לְבוּשָׁה בְּשַׁרְוַל מֵאַחַת הַחֲלָצוֹת שֶׁל גִּיסְיָה קוֹרָצְקִי. מֹשֶׁה אָסַף אָז „מִנְיָן" יְהוּדִים וְכִסּוּ אֶת הַמַּרְתֵּף; בְּלוֹוַית „מִנְיָן" יְהוּדִים הֶעֱבִירוּ לְבֵית הַקְּבָרוֹת גַּם אֶת שַׁק הָעֲצָמוֹת וְהַגֻּלְגָּלוֹת, שֶׁאָסְפוּ בְּחוּצוֹת הָעֲיָרָה; וּבְצִבּוּר שֶׁל „מִנְיָן" יְהוּדִים הָיוּ מְכָרְחִים יוֹם יוֹם גַּם לָלֶכֶת לַ„חֲמִרְיָה". בֵּין פִּגְרֵי הַסּוּסִים וְהַבְּהֵמוֹת, שֶׁאִכְּרֵי דְּבוֹבָה הָיוּ מַשְׁלִיכִים לְתוֹכָהּ, מָצְאוּ יוֹם יוֹם שְׁלֹדֵי בְּנֵי־אָדָם עִם סְמָנִים מְבֻהָקִים שֶׁל אֲנָשִׁים יְדוּעִים.

כָּךְ הָיָה מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים עָסוּק יָמִים רְצוּפִים בַּעֲבוֹדָה הַצִּבּוּרִית שֶׁל הָעֵדָה הַמֻּתָּה. עִם בּוֹא הַלַּיְלָה הָיָה נִדְחָק בְּפִנָּה שֶׁבְּמִחְסַן שְׁבוֹלִינְסְקִי, הָיָה יוֹשֵׁב עַל יַד יְלָדָיו הַיְשֵׁנִים וְהִקְשִׁיב

לְסִפּוּרֵי הַנְּשִׁים עַל כָּל הַנִּסִּים וְהַנִּפְלָאוֹת שֶׁקָּרוּ לְכָל אַחַת מֵהֶן בְּשָׁעָה שֶׁנִּמְלְטָה מִמָּוֶת. אִשְׁתּוֹ הוֹסִיפָה לִבְכּוֹת עַל יַלְדָּהּ הַנֶּאֱסָף, שֶׁלֹּא רָצָה לְהִפָּרֵד מִמֶּנָּה וְהִיא עַצְמָהּ שִׁלְּחָה אוֹתוֹ מִפָּנֶיהָ, בְּעַל כָּרְחוֹ, מִתּוֹךְ פַּחַד, כִּי רַב מִסְפַּר יְלָדֶיהָ עַל יָדָהּ. מִשֶּׁהֶחְשִׁיךְ הַיּוֹם, פָּחֲדָה לָצֵאת אֶל מֵעֵבֶר לַדֶּלֶת, כְּכָל שְׁאָר הַנָּשִׁים הַיּוֹשְׁבוֹת בַּמַּחְסָן, הַפַּחַד נָפַל גַּם עַל הַיְלָדִים. הֵם הִטִּילוּ זֶה עַל זֶה אֵימָה בְּבַלְהוֹת ה„חֲמָרְיָה“ וּבְבָתֵּי־הַכְּנֶסִיּוֹת הָרֵיקִים, שֶׁבַּלֵּילוֹת מִתְפַּלְּלִים שָׁם הַהָרוּגִים. וְעַל כֵּן הָיוּ מְפַחֲדִים יְתוֹמֵי דְּבוֹבָה לָלֶכֶת לְבָתֵּי הַתְּפִלָּה לִקְרֹא „קַדִּישׁ“ לְנִשְׁמַת אַבָּא וְאִמָּא שֶׁנִּרְצְחוּ.

מִתּוֹךְ בֵּית הַכְּנֶסֶת הַשָּׁבוּר עָלְתָה זִמְרָתָהּ שֶׁל מִינְדֶל פַּסְטֶרְנַק הַמְטֹרָפֶת. בִּימֵי הַהַרְגָה הַגְּדוֹלָה הָיְתָה רוֹקֶדֶת בְּאֶמְצַע הַשּׁוּק וַאֲנָשֵׁי ה„יְרִיד“ הַנּוֹצְרִים הִתְעַנְּגוּ עַל רְקוּדֶיהָ וְנָגְנוּ לְפָנֶיהָ בְּמַפּוּחִיּוֹת. אַחֲרֵי כֵּן רָאוּ אוֹתָהּ רוֹקֶדֶת גַּם עַל יַד ה„חֲמָרְיָה“. עִמָּהּ מָחֲאָה כַּף מִתּוֹךְ רְקִיד עוֹד אִשָּׁה מְשֻׁגָּעָה זָרָה, שֶׁהֶחֱזִיקָה יֶלֶד עַל יָדָהּ. זוֹ נִמְלְטָה מֵאַחַד הַמְּקוֹמוֹת וְתָעֲתָה בַּדְּרָכִים, עַד שֶׁבָּאָה לְדַבּוֹבָה. נְשֵׁי הָעֲיָרָה יָדְעוּ לְסַפֵּר, כִּי הַיֶּלֶד אֵינוֹ שֶׁלָּהּ; אֶלָּא לְאַחַר שֶׁהָרְגוּ אֶת כָּל יְלָדֶיהָ, גָּנְבָה אוֹתוֹ מִבֵּית הַיְתוֹמִים שֶׁבְּאוּמַן. בַּיּוֹם הָיוּ שְׁתֵּי הַמְשֻׁגָּעוֹת עִם הַיֶּלֶד מְסֻתּוֹבְבוֹת בִּרְחוֹבוֹת הַכְּפָר, מְתְפָּרְנָסוֹת מִפְּרוּסוֹת הַלֶּחֶם, שֶׁנִּשְׁאֲרִים נָתְנוּ לָהֶן מִתּוֹךְ רַחֲמָנוּת, וּבַלַּיְלָה מָצְאוּ לָהֶן מָקוֹם בְּאַחַת הַחוּרְבוֹת שֶׁל הַיְּהוּדִים. וְהֵן מְבַדְּחוֹת אֶת ה„גּוֹיִים“, שֶׁגָּרוּ בְּשָׁכְנוּת, בְּהַשְׁמִיעָן שִׁירֵי־עָם יְהוּדִיִּים וְאוּקְרָאִינִיִּים.

בְּעֲרֵבֵי הַקַּיִץ הַשְּׁקֵטִים הָיוּ שָׁרִים בְּשִׁירִים גַּם נַפְחֵי דְּבוֹבָה „הַמְּאֻשָּׁרִים“, אֲשֶׁר פָּחֲדוּ לָלוּן בְּבָתֵּיהֶם שֶׁעָמְדוּ עַל תִּלָּם. הָיוּ יוֹשְׁבִים בְּבָתֵּי הַמַּרְזֵחַ בַּכְּפָר וְשׁוֹתִים לְשָׂכְרָה עִם ה„גּוֹיִים“ וּמְזַמְּרִים יַחַד אֶת זְמִירוֹתֵיהֶם הָעַלִּיזוֹת.

וּבְלֵילוֹת הַקֵּסֶם שֶׁל אוּקְרָאִינָה, אוֹתָם לֵילוֹת הַיֶּרַח, שֶׁנְּשִׁימָתָם סְפוּגָה בְּשֶׁם שֶׁל גַּנִּים וּבְסָתָנִים עִם פְּרִי בָּשֵׁל, הָיְתָה שָׂרָה גַּם נַכְדָּתָהּ שֶׁל שְׁמוּאֵל יִצְחָק שְׁקוֹדְנִיק, אֶסְתֵּלָה, הָרַכָּה וְהַיָּפָה. בִּימֵי

הַמְּרֻעָה הוֹצִיאוּ הַפּוֹרְעִים אֶת הוֹרֶיהָ, אֲחָיָהּ וַאֲחִיּוֹתֶיהָ הַקְּטַנִּים מִמַּחֲבוֹאָם בַּחֲצֵרָהּ שֶׁל מִשְׁפַּחַת בְּרִישְׁקוֹ. אָבִיהָ, בֶּרִיל הַחַזָּן, בָּרַח בְּשָׁעַת סַכָּנַת נְפָשׁוֹת יַחַד עִם אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו לְבֵית הוֹרָיו שֶׁל חָתָנוֹ וְהֵם, מְחָתָנָיו הַנּוֹצְרִיִּים, בִּקְּשׁוּ רַחֲמִים עַל הַחַזָּן הַיְּהוּדִי וּבֵיתוֹ מֵאֵת רֹאשׁ הַמַּחֲנֶה עַצְמוֹ. עָזְרוּ לָהֶם גַּם הַשְּׁכֵנִים שֶׁבָּרְחוֹב, בְּהַדְגִּישָׁם אֶת זְכוּת הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת בִּגְלַל פִּיָּה וִיטָלֶה. וְקַוַּאקוֹב אָמַנָּם עָשָׂה חֶסֶד עִם חוֹתְנוֹ וְחוֹתַנְתּוֹ שֶׁל בְּרִישְׁקוֹ וְהִשְׁאִירָם בַּחַיִּים יַחַד עִם יְלָדֵיהֶם הַקְּטַנִּים, אַף כִּי חָתָנָם הָיָה אוֹיְבוֹ בְּשִׂדֶה הַקְּרָב.

אֶת אֶטֶלָה הֶחְבִּיאוּ בְּבֵיתָם יְדִידֶיהָ הַנּוֹצְרִים, הֵם רֹאשׁ הַמִּשְׁטָרָה לְשֶׁעָבַר, הָאָדוֹן יַנוֹבִיץ' וְאִשְׁתּוֹ. אַחֲרֵי הַשַּׁבָּת לֹא שָׁבָה לְבֵיתוֹ הַנֶּהְדָּר וְהֶרִיק שֶׁל סַבָּא. הִיא הִתְרַחֲקָה גַּם מֵאַחוֹתָהּ הָאָנוֹכִית, הַמְאֻשֶּׁרֶת בְּאַהֲבָתָהּ, בְּעוֹד אֲשֶׁר הִיא, אֶטֶלָה עַצְמָהּ, הָיְתָה כֹּה אֻמְלָלָה. הִיא הוֹסִיפָה לֶאֱהוֹב אֶת אַנְדְּרִיוּשָׁה, הַשּׁוֹקֵט וְהַחוֹלֵם, שֶׁבִּימֵי הַשַּׁבָּת הִמְשִׁיךְ לָשֶׁבֶת עַל הַמִּרְפֶּסֶת שֶׁל בֵּית הוֹרָיו וְסֵפֶר פָּתוּחַ בְּיָדוֹ. תַּחַת עֲצֵי הַתְּרָזָה, הָעַתִּיקִים וְהָרֵיחָנִיִּים, יָשַׁב וְהִקְשִׁיב לָאֲנָקוֹת הַיְסוּרִים וְאַנְחוֹת הַגְּסִיסָה שֶׁל הַמְּעֻנִּים עַד מָוֶת. בַּזְּמַן הָאַחֲרוֹן נִכְנַע לִרְצוֹן אָבִיו וְחָדַל לְהַפְגִּישׁ עִמָּהּ, וְאֶטֶלָה נִשְׁאֲרָה לָגוּר בְּבֵית מִשְׁפַּחַת יַנוֹבִיץ'. שָׁם הָיְתָה מְבַלָּה אֶת הַלֵּילוֹת בְּהוֹלֵלוֹת בְּחֶבְרַת בְּנֵי הַכֹּמֶר, הַסְּטוּדֶנְטִים הַשּׁוֹדְדִים, וְהַחוֹבֵשׁ דִּיבִיאטְקִין, שֶׁהָיָה מְחַקֶּה בֶּהָרִיצוּת אֶת תְּנוּעוֹתֵיהֶן שֶׁל הַיְּהוּדִיּוֹת הַפְּצוּעוֹת, כְּיַצֵּד הֵן בּוֹכוֹת מָרָה, בְּשָׁמְעָן אֶת תַּנְחוּמָיו, כִּי בְּקֶרוֹב עֲלֵיהֶן לָמוּת.

לט.

וּמִשֶּׁהָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים לֹא חָדַל לַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת אֵיךְ לִבְרוֹחַ מִן הָעֲיָרָה הַמֻּתָּה. הַגְּבָרִים הַסְּפוּרִים שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים וְהָאַלְמָנוֹת עִם יְתוֹמֵיהֶן שָׁמְרוּ אֶת צְעָדָיו וּבִקְּשׁוּ אֶת עֶזְרָתוֹ. כֻּלָּם הִכְרִיזוּ עַל רְצוֹנָם לְמָכוֹר אֶת בָּתֵּיהֶם, אֲבָל לֹא עַל כָּל בַּיִת וּבַיִת נִמְצָא הַקּוֹנֶה בֵּין ה„גּוֹיִים" שֶׁבַּמָּקוֹם. רַבִּים מִבְּנֵיהֶם הַיְּהוּדִים עָמְדוּ בְּחֶרְפָּנָם. עַל

בָּתִּים יְשָׁנִים וּקְטַנִּים לֹא הָיוּ קוֹפְצִים בִּכְלָל. קָנוּ רַק אֶת הַבִּנְיָנִים הַחֲדָשִׁים הַמְסֻדָּרִים וּבְמֶחִיר שֶׁל חֲצִי חִנָּם, כִּי לֹא הָיָה צֹרֶךְ בָּהֶם. גַּם יָדוֹעַ יָדְעוּ, כִּי בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ הַכֹּל יִשָּׁאֵר בִּרְשׁוּתָם. וְאִם קָנוּ בְּכֶסֶף אֶת בָּתֵּי הַיְהוּדִים אַף דָּרְשׁוּ חוֹזִים רְשָׁמִיִּים עַל קִנְיַן הָרְכוּשׁ בַּחֲתִימַת רָאשֵׁי הַקָּהָל בְּשֵׁם הַיְתוֹמִים הָרַכִּים, אֵין זֶה אֶלָּא מִתּוֹךְ אִי־הַבְּטָחוֹן בַּמִּשְׁטָר הַקַּיָּם. הֵם פָּחֲדוּ מִפְּנֵי זְמַנִּים אֲחֵרִים, כַּאֲשֶׁר יִתְהַפְּכוּ שׁוּב „הַפְּרוּוֹת" וְ„הָאֲדֻמִּים" יַעֲלוּ עִם צְבָא הָעֲנָשִׁין שֶׁלָּהֶם.

אוּלָם לְצֵאת מִן הָעֲיָרָה לֹא הָיְתָה עוֹד שׁוּם אֶפְשָׁרוּת. עַל כָּל הַדְּרָכִים, הַמּוֹבִילוֹת אֶל הַיִּשּׁוּבִים הַמְאֻכְלָסִים יְהוּדִים בְּמִסְפָּר הָגוּן, אָרְבוּ פּוֹרְעִים מְזֻיָּנִים. הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים שֶׁבְּדַבּוֹבָה נִסּוּ פְּעָמִים אֲחָדוֹת אֶת מַזָּלָם לָצֵאת לְדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ שֶׁל אוּמַן הָעִיר. הֵן בְּזַמַּנִּים כְּתִקוּנָם הָיוּ תַּלְמִידֵי ה„חֶדֶר" שֶׁל דַּבּוֹבָה רָצִים בְּדֶרֶךְ זוֹ בְּרֶגֶל מֵעֲיָרָתָם אֶל הַכְּרָךְ. אוּלָם כָּל פַּעַם הָיוּ נֶאֱלָצִים הַפְּלִיטִים לָשׁוּב כְּלֶעָמַת שֶׁיָּצְאוּ וְלֹא הִגִּיעוּ לְמֶחְוֹז חֶפְצָם, כִּי מִשְּׁנֵי עִבְרֵי הַדֶּרֶךְ מָצְאוּ יְהוּדִים תְּלוּיִים עַל עֲצֵי הַשַּׁדְרוֹת אוֹ מִתְגּוֹלְלִים בַּשָּׁדֶה לְעֵינֵי כֹּל, מֻשְׁחָרִים עַל יְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ וּמְכֻרְסָמִים בְּשִׁנֵּי הַכְּלָבִים.

צַלֵּיהֶם הָיָה עוֹד לְחַפּוֹת וְמַן רַב, עַד שֶׁתָּבוֹא הַשָּׁעָה הַטּוֹבָה לַעֲזוֹב אֶת חוּרְבוֹת הָעֲיָרָה וּקְבָרֶיהָ. אַךְ פִּתְאֹם קָרָה מִקָּרֶה יוֹצֵא מִן הַכְּלָל, שֶׁנָּתַן יְכֹלֶת לְכָל הַפָּחוֹת, לַאֲנָשִׁים מוּעָטִים לָצֵאת מִן הַמְּצוּר.

הַדָּבָר הָיָה בְּאַחַד הַבְּקָרִים.

בְּיוֹם הַשִּׁשִּׁי אַחֲרֵי הַטֶּבַח הַגָּדוֹל בָּא לְדַבּוֹבָה מַלָּח קָטָן־קוֹמָה וּבְפִיו שְׁאֵלָה עַל נַעֲרָה יְהוּדִיָּה וּשְׁמָהּ סוֹסְיָה. זוֹ הָיְתָה בִּתָּהּ הַחוֹרֶגֶת הַיָּפָה שֶׁל גֶּצִיל פּוֹרְטִיגּוֹל הַזָּקֵן, שֶׁבִּגְלָלָהּ הֻרְגוּהוּ בְּמַרְתֵּף שֶׁבַּחֲצַר הַדּוֹאַר בְּשָׁעַת הַהֲרָגָה „הַקַּטָּנָה". מַלָּח זֶה הוּא שֶׁגָּנַב אוֹתָהּ אָז מִידֵי חֲבֵרָיו הַפּוֹרְעִים וְהֶעֱבִירָהּ לְאֶחָד מִבָּתֵּי הָאֲפָרִים בָּרְחוֹב הַבָּפְרִי שֶׁבִּקְצֵה הָעֲיָרָה. שָׁם בִּקֵּשׁ, כִּי יִשְׁמְרוּ עַל הַנַּעֲרָה הַזֹּאת, הִיא אֲרוּסָתוֹ, וּבְעוֹד יָמִים יָבֹא לְקַחְתָּהּ. אֲבָל הוּא בָּא רַק כַּעֲבוֹר חֳדָשִׁים,

כִּי הִתְחַבֵּא בַּכְּפָרִים הַסְּמוּכִים מֵחֲמַת הַחַיָּלִים שֶׁל קוֹזַקוֹב, אֲשֶׁר לְעֵינֵיהֶם מַמָּשׁ גָּזַל מִיָּדָם אֶת הַיְּפֶהפִיָּה הַיְּהוּדִית.

אֶת הָאוֹרֵחַ הַזֶּה הִכְנִיסָה טוֹלְיָה שַׁבּוֹלִינְסְקִי לַמַּחְנֶה, שֶׁבּוֹ יָשְׁבוּ הַנָּשִׁים הַיְּהוּדִיּוֹת וִילָדֵיהֶן, וּבְפַשְׁטוּת רַבָּה, כְּדַרְכָּהּ אָמְרָה:

— הָאִישׁ הַזֶּה מְחַפֵּשׂ אֶת הַנַּעֲרָה סוֹסְיָה. הֲלֹא תַגִּידוּ לוֹ, אֵיפֹה הִיא גָּרָה.

הַנָּשִׁים הֵצִיצוּ זוֹ בְּפְנֵי זוֹ וְהִמְשִׁיכוּ לִשְׁתּוֹק.

אַךְ טוֹלְיָה, הַחַכְמָנִית הַשְּׁנוֹנָה, עוֹדָדָה אֶת כֻּלָּן.

— נָשִׁים פְּתַיּוֹת, לָמָּה אַתֶּן שׁוֹתְקוֹת? אוֹמֵר הוּא, כִּי אִם לֹא תְמָסְרוּ לְיָדוֹ אֶת סוֹסְיָה, יֶאֱסוֹף הֵנָּה אֶת בַּחוּרָיו... כְּלוּם זֶה חָסֵר לָכֶן כָּעֵת?

שָׁמְעוּ הַנָּשִׁים דְּבָרִים בְּרוּרִים כָּאֵלֶּה, מִיָּד נִפְתַּח פִּיהֶן בְּבַת אַחַת, שָׁאֲלוּ אִשָּׁה אֶת רֵעוּתָהּ: אַיֵּה סוֹסְיָה, אֵיפֹה הִיא גָּרָה? וְיַלְדָּה אַחַת נֶעֱנְתָה וְאָמְרָה, כִּי הִיא יוֹדַעַת אֶת מְקוֹמָהּ. הִיא גָּרָה יַחַד עִם אִמָּהּ בִּקְצֵה הַכְּפָר, בְּצִרְיפוֹ שֶׁל אֶחָד הָאִכָּרִים בֵּין הַבָּסְתָּנִים, יֵשׁ בְּיָדָהּ לְהַרְאוֹת אֵיפֹה זֶה.

חֲבוּרַת נָשִׁים זְרִיזוֹת תָּפְשׁוּ בְּזִרּוֹעוֹתֶיהָן אֶת הַפְּעוּטוֹת שֶׁלָּהֶן וְהָלְכוּ חֵישׁ עִם הַיַּלְדָּה לְחַפֵּשׂ אֶת מְקוֹם מַחֲבוֹאָן שֶׁל בַּתְיָה פּוֹרְטִיגּוֹל וּבְתָּהּ. בֵּינָתַיִם בִּקְשׁוּ מֵאֵת טוֹלְיָה לְהַאֲכִיל אֶת הַמַּלָּח וְלָתֵת לוֹ גַּם כּוֹס יַיִן־שָׂרָף וּלְעַכֵּב אוֹתוֹ בְּבֵיתָהּ עַד שׁוּבָן.

לְפֶתַע פִּתְאֹם קָרָה הָאָסוֹן אֶת בַּתְיָה.

בָּעֵת הַהִיא, אַחֲרֵי הַהֲרָגָה „הַקָּטָנָה" שֶׁל כ' סִיוָן, עָזְבָה אֶת דִּירָתָהּ בַּקּוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁבַּחֲצַר הַדַּאר עִם מַרְתֵּף הַהֲרוּגִים, שֶׁיּוֹם יוֹם הוֹסִיפוּ לִמְצוֹא בּוֹ עֲצָמוֹת בְּנֵי־אָדָם, וְהִיא עִם בִּתָּהּ מָצְאוּ לָהֶן מָקוֹם מְקֻלָּט בֵּין בָּסְתְּנֵי הָאִכָּרִים. אֶחָד מֵהֶם, רַחֲמָן וְטוֹב לֵב, הִשְׁכִּיר לָהֶן דִּירָה בִּסְכָּה נְמוּכָה וְצָרָה, שֶׁהֵצִיצָה מִתּוֹךְ הָאֲדָמָה. כָּל הַקַּיִץ שָׁמְרָה בַּתְיָה עַל בִּתָּהּ כְּעַל בָּבַת עֵינָהּ. הִיא רִפְּאָה בְּמִשְׁחוֹת אֶת גּוּפָהּ, הַמַּכָּה וְהַפָּצוּעַ, רָחֲצָה אוֹתָהּ בְּאַמְבַּטְיוֹת מִבְּשָׂמוֹת מִכָּל מִינֵי

עֲשָׂבִים וּצְמָחִים, שֶׁהִמְצִיאוּ לָהּ נְשֵׁי הָאִכָּרִים הַמְנֻסּוֹת. וֵאלֹהִים שָׁלַח לָהּ עֶזְרָתוֹ. סוֹסְיָה הִבְרִיאָה וְיָפְתָה כְּשֶׁהָיְתָה. שְׁתֵּיהֶן עָבְדוּ בַּחֲצֵרוֹ שֶׁל הָאִכָּר נְדִיב־הַלֵּב הַרְחֵק מִן הַכְּסָתָנִים. וְכָךְ עָלָה בְיָדֵי הָאֵם לְהַסְתִּיר אֶת הַנַּעֲרָה בִּימֵי הַהֲרָגָה הַגְּדוֹלָה, לְבַל יַגִּיעוּ אֵלֶיהָ הַמַּבָּטִים הַמְתַעֲבִים וְהַשְּׁמֵאִים שֶׁל הַפּוֹרְעִים.

וְהִנֵּה פַּעַם בַּבֹּקֶר בָּאָה חֲבוּרַת נָשִׁים וְגִלּוּ לָהּ סוֹד אָיֹם.

בַּתְיָה סָפְקָה כַּפֶּיהָ וְשָׁאֲלָה מִתּוֹךְ צַעַר וּדְמָעוֹת:

— מַדּוּעַ דַּוְקָא קָרָבָנִי? הֲלֹא אֶת חֶלְקִי שִׁלַּמְתִּי כְּבָר...

— הוּא רוֹצֶה דַּוְקָא בְּסוֹסְיָה...

— דַּוְקָא בְּסוֹסְיָה? דַּוְקָא בְּקָרְבָנִי? — גִּמְגְּמָה הָאִשָּׁה בְּמָבוֹכָה. אוּלָם חֲבוּרַת הַנָּשִׁים הִקִּיפוּ אוֹתָהּ בִּלְשׁוֹנוֹתֵיהֶן הַשְּׁנוּנוֹת בְּדְבָרִים הַלְּקוּחִים מִתּוֹךְ „צְאֶינָה וּרְאֶינָה" וּבְקוֹל שֶׁל „תְּחִנּוֹת":

— וּמֶה עָשְׂתָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בִּשְׁעָתָהּ? גַּם הִיא הָיְתָה יָפָה וּבַת־טוֹבִים לֹא פָּחוֹת מִסּוֹסְיָה שֶׁלָּךְ. וְכִי דָּבָר קַל בְּעֵינַיִךְ לְהַצִּיל נְפָשׁוֹת רַבּוֹת מִמָּוֶת? הֲלֹא בְּזְכוּתָהּ תִּשָּׁאֵר בַּחַיִּים שְׁאֵרִית הַפְּלֵיטָה שֶׁל דְּבוֹבָה. הַיְתוֹמִים שֶׁיְּגַדְּלוּ יְסַפְּרוּ עָלֶיהָ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם. שְׁמָהּ יִכָּתֵב לָנֶצַח בַּסְּפָרִים הַקְּדוֹשִׁים כְּשְׁמָהּ שֶׁל אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה. זְכוּת גְּדוֹלָה הִיא לָבַתַּךְ.

— דַּוְקָא קָרָבָנִי! דַּוְקָא קָרָבָנִי! — לֹא חָדְלָה בַּתְיָה לְהִתְאוֹנֵן מָרָה, וּמִתּוֹךְ יֵאוּשׁ דָּפְקָה בְּדֶלֶת שֶׁל סָפָתָהּ הַצָּרָה, קוֹלָהּ הַבָּכְיָנִי רָעַד. הִיא קָרְאָה אֶת בִּתָּהּ.

סוֹסְיָה עָמְדָה כְּקִפּוֹאָה עַל הַסַּף. הִיא נִדְהֲמָה לְמַרְאֵה חֲבוּרַת הַנָּשִׁים, שֶׁהִתְלַחֲשׁוּ עִם אִמָּהּ.

— בִּתִּי — קָרְאָה בַּתְיָה שׁוּב מִתּוֹךְ בְּכִי וְשָׁבָר — בִּתִּי, שׁוֹדֵד בָּא לְקַחְתֵּךְ מִמֶּנִּי, אִם לֹא תֹּאבִי לָלֶכֶת אַחֲרָיו, יַהֲרֹג אֶת כָּל הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים שֶׁבִּדְבוֹבָה. יַלְדָּתִי, מַה תֹּאמְרִי עַל זֶה?

— הוּא לָבוּשׁ כְּמַלָּח? — שָׁאֲלָה הַנַּעֲרָה בַּחֲשָׁאי.

— כְּמַלָּח! — עָנוּ פֶּה אֶחָד הַנָּשִׁים מִתּוֹךְ הִתְפַּעֲלוּת,

בְּשָׁמְעָן כִּי הָאוֹרֵחַ הָאִים מִכִּירָה הוּא.

— קָטָן־קוֹמָה, בַּעַל שָׂפָתַיִם עָבוֹת?

— כֵּן, כֵּן! עָנוּ הַנָּשִׁים מִתּוֹךְ יֶתֶר חֲדָוָה.

— אָכֵן, זֶה הוּא! — נֶעֱנְעָה סוֹסְיָה בְּרֹאשָׁהּ, וְהִיא סִפְּרָה אֶת הַדָּבָר כַּהֲוָיָתוֹ, אֵיךְ שֶׁהַפּוֹרְעִים נִלְחֲמוּ בֵּינֵיהֶם עָלֶיהָ אָז בְּשָׁעַת. הַהֲרָגָה „הַקָּטָנָה", אָמְרוּ לַהֲמִיתָהּ בִּירִיָּה, וְהוּא, הַמַּלָּח, הִצִּיל אוֹתָהּ מִמָּוֶת, אַךְ הִיא נֶאֱלְצָה לָתֵת לוֹ אֶת הַבְטָחָתָהּ לְהִתְנַצֵּר וּלְהִנָּשֵׂא לוֹ לְאִשָּׁה.

בְּשָׁמְעָהּ אֶת הַדְּבָרִים הָאַחֲרוֹנִים, פָּרְצָה בַּתְיָה בִּילָלָה, בְּהוֹסִיפָהּ לְדַבֵּר עַל קָרְבָּנָהּ הַחַי, כְּאִלּוּ קָרָאָה גַּם הִיא מִתּוֹךְ הַ„תְּחִנָּה".

אַךְ הַנָּשִׁים הַמְאֻשָּׁרוֹת לֹא שָׂמוּ לֵב לְיִלּוּלוֹתֶיהָ וְטַעֲנוֹתֶיהָ הַנִּמְרָצוֹת. הֵן שָׁבוּ מִיָּד בִּמְרוּצָה לְבֵיתוֹ שֶׁל שַׁבּוֹלִינְסְקִי לְהָבִיא מִשָּׁם אֶת הַמַּלָּח.

הַבָּחוּר הַמּוֹלְדוֹבָנִי קָטָן־הַקּוֹמָה, שֶׁהָיָה חָבוּשׁ כּוֹבַע שֶׁל מַלָּח, יָשַׁב בְּמֶשֶׁךְ שָׁבוּעַ יָמִים אֵצֶל סוֹסְיָה בִּצְרִיפוֹ שֶׁל הָאִכָּר בֵּין הַבַּסְתָּנִים יָשְׁבָה שָׁם עִמָּהֶם גַּם אִמָּהּ בַּתְיָה פּוֹרְטִיגוֹל. סוֹסְיָה טִיְּלָה בָּרְחוֹב בְּלִוְיַת חֲתָנָהּ. הִיא הִצִּיגָה אוֹתוֹ לִפְנֵי הַנַּעֲרוֹת הַיְּהוּדִיּוֹת וְהַנָּשִׁים הַצְּעִירוֹת, שֶׁנִּזְדַּמְּנוּ לָהֶם לְהִפָּגֵשׁ. עִם זֶה סִפְּרָה לָהֶן סוֹסְיָה. כִּי הוּא חֲתָנָהּ, אָדָם הָגוּן הוּא. בְּטֶרַסְפּוֹל הָעִיר יֶשׁ לוֹ בַּיִת וַחֲנוּת־מַכֹּלֶת, שָׁם גָּרָה גַּם אִמּוֹ הַזְּקֵנָה וַאֲחוֹתוֹ, אִשָּׁה נִכְבָּדָה מְאֹד. הוּא הָלַךְ עִם פּוֹרְעֵי קִזִּקוֹב מִתּוֹךְ אֹנֶס, אַךְ כְּעֵת פָּרַשׁ מֵהֶם בַּסֵּתֶר וּבָרַח מִן הַמַּחֲנֶה.

סוֹסְיָה הָלְכָה עִם חֲתָנָהּ גַּם אֶל הַכֹּמֶר לְבַקְּשׁוֹ, שֶׁיִּכָּנְסָהּ לַדָּת הַנּוֹצְרִית. לְוּ אֶת הַזּוּג נְשֵׁי הָאִכָּרִים מִן הַחֲצֵרוֹת הַסְּמוּכוֹת. הִצְטָרְפָה אֲלֵיהֶם גַּם פְּקִידַת הַטֶּלֶפוֹן יֶלֶנָה וַסִּילֶבָנָה, כִּי גָּדֵל כְּבוֹד הַמַּלָּח בְּעֵינֶיהָ, בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב לִידִידָהּ וַאֲהוּבָהּ אַבָּא קִזִּקוֹב.

אוּלָם הַכֹּמֶר לֹא רָצָה לְנַצֵּר אֶת סוֹסְיָה מִתּוֹךְ אוֹתָן

הַסְּבוֹת, שֶׁסֵּרַב פַּעַם לְהַכְנִיס תַּחַת כְּנָפֵי הַנְּצָרוֹת אֶת פֵּיגָה וִיטֶלָה. לְאַחַר שֶׁהִשְׁמִידוּ אֶת כָּל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה, וַדַּאי שֶׁזֵּהוּ צַעַד מְסֻכָּן מְאֹד. "הַשֵּׂד" הָאָדָם עָלוּל בְּכָל שָׁעָה לַחְדּוֹר לְתוֹךְ הָעֲיָרָה, וְהַלָּה יָשִׂים אֶת עֵינוֹ, רֵאשִׁית כֹּל, בַּכֹּמֶר, הַמְנַצֵּר נְעָרוֹת יְהוּדִיּוֹת וּמַשִּׂיאָן לַפּוֹרְעִים.

וְהַכֹּמֶר הָיָה תַּקִּיף בְּדַעְתּוֹ. אִישׁ לֹא יָכֹל לְשַׁדֵּל אוֹתוֹ. לֹא נֶעְתַּר גַּם לְבַקְשׁוֹתֶיהָ הַנִּמְרָצוֹת שֶׁל יֵלֶנָה וַסִילֶבְנָה.

הַמַּלָּה הֶחְלִיט אֵפוֹא לָקַחַת אֶת הַבַּלָּה אֵלָיו הַבַּיְתָה. שָׁם בְּטֶרַסְפּוֹל יֵשׁ לוֹ אִמּוֹ וַאֲחוֹתוֹ, וְהֵן תְּסַדַּרְנָה הַכֹּל בַּכְּנֵסִיָּה הַפּוֹקְרוֹבִית, אֲשֶׁר הַכֹּמֶר שָׁם מַכִּירָן וּמוֹדָעָן. וְאַחֲרֵי הַנִּשּׂוּאִין יִשָּׁאֲרוּ לָגוּר שָׁם. סוֹסְיָה הִסְכִּימָה גַּם לָכָךְ, אַךְ הִיא רָצְתָה קֹדֶם לְסַדֵּר אֶת הָאֵם. הֶחְלִיטוּ אֵפוֹא לָקַחַת עִמָּהֶם גַּם אֶת הַזְּקֵנָה וּבְדַרְכָּם לְטֶרַסְפּוֹל יָסוּרוּ אֶל הָעֲיָרָה טוֹרְגוֹבִיצָה וְיַשְׁאִירוּהָ שָׁם בְּבֵית בְּתָה הַנְּשׂוּאָה.

תָּכְנִית זוֹ יָשְׂרָה גַּם בְּעֵינֵי בַּתְיָה. רֵאשִׁית כֹּל, תִּמָּנַע מִמֶּנָּה הַ"בַּחַת" לִרְאוֹת בְּשִׁמְחַת הַחֲתֻנָּה בְּשָׁעָה שֶׁנְּשֵׁי הָאִכָּרִים וּבְנוֹתֵיהֶם תְּקַשֵּׁטְנָה אֶת סוֹסְיָה בִּסְרָטִים וְאַלְגּוּמִים מְגֻוָּנִים וּתְלַוֶּינָה אוֹתָהּ לַכְּנֵסִיָּה עִם הָאִיקוֹנִין בִּידֵיהֶן. צָצָה בְּמוֹחָהּ גַּם תִּקְוָה, כִּי שָׁם בְּטוֹרְגוֹבִיצָה יַעֲלֶה בְּיָדָהּ לְהַצִּיל אֶת הַבַּעֲרָה מִידֵי הַשּׁוֹדֵד. הֲלֹא בְּעֶבֶר הַנָּהָר, מוּל הָעֲיָרָה הַיְּהוּדִית, נִמְצָא הַמּוֹשָׁב הַיְּדוּעַ נוֹבִי־אַרְחַנְגֶּלְסְק, שֶׁתּוֹשָׁבָיו הַקַּצָּפִים הֵם אַנְשֵׁי יֶשַׁר, הַמְגִנִּים עַל יְהוּדִים. אֶת קְזַקּוֹב עַצְמוֹ אָמְרוּ פַּעַם לְהָמִית בִּפְצָצוֹת, שֶׁזָּרְקוּ עָלָיו. יָדוּעַ לַכֹּל, כִּי הֵם מְהַלְּכִים עַל פְּנֵי עֲיָרוֹת לְחַפֵּשׂ שׁוֹדְדִים וְרוֹצְחִים, כְּדֵי לְנָקוֹם בָּהֶם נִקְמַת דַּם הַיְּהוּדִים שֶׁשָּׁפְכוּ. הַאִם לֹא יוּכְלוּ לְהִתְגַּבֵּר עַל מַלָּח פָּשׁוּט וְדַל זֶה?

אַךְ תָּבֹא לְבֵית בְּתָה, תִּקַּח עִמָּהּ שְׁנַיִם־שְׁלֹשָׁה יְהוּדִים מִנִּכְבַּדֵּי טוֹרְגוֹבִיצָה וְתַצְבֵּר עִמָּהֶם אֶת הַגֶּשֶׁר לָבוֹא לַמּוֹשָׁב. שָׁם תִּכָּנֵס בְּכִבּוּד הַשּׁוּק אֶת כָּל הַסּוֹחֲרִים הַחֲשׁוּבִים שֶׁבַּיִּשּׁוּב הַקַּצָּפִי יַחַד עִם בְּנֵיהֶם הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים, הַמְגִנִּים עַל הַיְּהוּדִים בְּכָל מָקוֹם וּמָקוֹם, וְהִיא

תְּבַקֵּשׁ מֵהֶם, כִּי יַצִּילוּ אֶת הַנַּעֲרָה. הִיא תַּסְבִּיר לָהֶם, כִּי לֹא הָאֱמוּנָה הַנּוֹצְרִית רָעָה בְּעֵינֶיהָ. הֲלֹא אָב אֶחָד לָנוּ בַּשָּׁמַיִם, אַף בַּמֶּה חָטְאָה יַלְדָּתָה הַיָּפָה וְהַיְשָׁרָה, כִּי נִגְזַר עָלֶיהָ לִהְיוֹת אִשְׁתּוֹ שֶׁל שׁוֹדֵד וְרוֹצֵחַ. הֵם ה„גּוֹיִם" הַהֲגוּנִים, בְּוַדַּאי יְרַחֲמוּ עָלֶיהָ וְיִקְרְעוּ אֶת הַמַּלָּח הַקָּטָן בְּדָג.

כָּכָה הִרְהֲרָה בַּתְיָה, וְאֶת אֲשֶׁר עִם לִבָּהּ סִפְּרָה בְּלַחַשׁ וּבְסוֹד רַק לִפְנֵי הָרַבָּנִית, שֶׁשָּׁכְבָה בְּבֵית הַחוֹלִים עֲטוּפָה תַּחְבּשׁוֹת עַל רֹאשָׁהּ, הַמְנָתָח וְהַמְתָפֵּר.

בֵּינָתַיִם קָם רַעַשׁ בָּעֲיָרָה בִּדְבַר הָעֲגָלָה הַבְּטוּחָה, הַנּוֹסַעַת לְטוֹרְגוֹבִיצָה בְּחָסוּתוֹ שֶׁל הַשּׁוֹדֵד הֶהָגוּן, אֲרִיסָהּ שֶׁל סוֹסְיָה. הוּא כְּבָר נֶחְשַׁב בָּעֲיָרָה לְאֶחָד „מִשֶּׁלָּנוּ" וְהָיָה שׁוֹאֵל מִתּוֹךְ נִמּוּס בִּשְׁלוֹמָן שֶׁל כָּל הַצְּעִירוֹת, שֶׁאֲרִיסָתוֹ הַיְהוּדִית הִצִּיגָה אוֹתוֹ לִפְנֵיהֶן. וְשׁוּב בָּאָה חֲבוּרַת נָשִׁים אֶל בַּתְיָה וּבְפִיהֶן דִּבְרֵי תַּחֲנוּנִים, כְּמוֹ אָז לִפְנֵי שָׁבוּעַ בְּשָׁעָה שֶׁשִּׁדְּלוּ אוֹתָהּ, כִּי סוֹסְיָה בְּתָהּ הִיא אִישִׁיּוֹת חֲשׁוּבָה כְּמוֹ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בִּשְׁעָתָהּ. כֻּלָּן הִתְחַנְּנוּ לְפָנֶיהָ, כִּי תִּקָּחֵן עִמָּהּ. אַף בַּתְיָה טָעֲנָה אֶת שֶׁלָּהּ:

— הֵן אִי־אֶפְשָׁר לָקַחַת אֶת הַכֹּל. יִשְׁאֲלוּ קֹדֶם אֶת פִּי ה„גּוֹי", כַּמָּה נוֹסְעִים יוּכַל לָקַחַת בְּעֶגְלָתוֹ.

רָצוּ אֶל אִכָּר, שֶׁמִּמֶּנּוּ שָׂכְרוּ אֶת הָעֲגָלָה. קָרָה גַּס מִן הַשָּׁמַיִם, וּבַעַל־הָעֲגָלָה הִסְכִּים לִנְסוֹעַ עִם שְׁתֵּי עֶגְלוֹתָיו יַחַד עִם בְּנוֹ, וּמִלְּבַד הֶחָתָן וְהַכַּלָּה עִם הַזְּקֵנָה, הוּא מוּכָן לָקַחַת עוֹד שִׁשָּׁה נוֹסְעִים. כָּאן קָמָה שׁוּב מְהוּמָה, הַכֹּל רוֹצִים לִהְיוֹת בֵּין שֵׁשֶׁת הַנּוֹסְעִים הַמְאֻשָּׁרִים.

סוֹף־סוֹף הִסְכִּימוּ לְהַפִּיל גּוֹרָל, וְשֵׁשֶׁת הַנּוֹסְעִים שֶׁזָּכוּ בַּגּוֹרָל הֵם: אִשְׁתּוֹ שֶׁל זַלְמָן הַזַּגָּג עִם שָׁלֹשֶׁת יְלָדֶיהָ הַקְּטַנִּים, וְעוֹד אִשָּׁה אַחַת עִם בִּנָּהּ הַיָּחִיד, בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה. אָמְנָם שְׁנֵיהֶם אֵין לָהֶם שׁוּם עִנְיָן בְּטוֹרְגוֹבִיצָה, אַךְ הָאִשָּׁה עִם הַנַּעַר צְרִיכִים לְהִתְקַשֵּׁר עִם קִיוֹב עַל יְדֵי הַדּוֹאַר, מִפְּנֵי שֶׁבַּעְלָהּ וְבָנֶיהָ הַמְבֻגָּרִים יוֹשְׁבִים בַּאֲמֶרִיקָה מִכְּבָר, וּלְפִי הַשְּׁמוּעוֹת, יֵשׁ כְּבָר בְּקִיוֹב לְשָׁכוֹת אֲמֶרִיקָנִיּוֹת,

הַמַּצָּבִירוֹת מִכְתָּבִים לַאֲמֵרִיקָה. וְזַלְמָן הַזַּגָּג צָרִיךְ עוֹד לְהִשָּׁאֵר בְּדֶבּוֹבָה זְמַן מָה, כְּדֵי לִגְבּוֹת אֶת כַּסְפּוֹ הַמַּגִּיעַ לוֹ מֵאַכְרֵי הַמָּקוֹם. אַךְ הִיא עִם הַיְלָדִים מְשַׁתְּמְשִׁים בְּהִזְדַּמְּנוּת לִנְסוֹעַ לְעֵת עַתָּה בָּעֲגָלָה הַבְּטוּחָה וְלִבְרוֹחַ מִקֶּן הַשֹּׁד וְהָרֶצַח, הֲלֹא מִטּוֹרְגוֹבִיצָה הַדֶּרֶךְ פְּתוּחָה לְיֶלִיסַוֶטְגְּרַד הָעִיר, וּמִשָּׁם אֶפְשָׁר לְהַבְקִיעַ יָשָׁר לְאוֹדֵיסָה.

וְכָךְ יָצְאוּ בְּבֹקֶר אֶחָד שֶׁל חֹדֶשׁ אֱלוּל שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת מִדְּבוֹבָה בְּלִוְיַת מַבָּטֵי־הַקִּנְאָה שֶׁל הַנְּשִׁים וְהַיְלָדִים, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּמָּקוֹם. בְּמֶרְחַק שְׁמוֹנֶה וְיַרְסְטָאוֹת מִן הָעַיָּרָה, כְּשֶׁעָבְרוּ הָעֲגָלוֹת אֶת חֹרְשַׁת הָאַלּוֹנִים עַל יַד אוֹקְסוֹנִינוֹ הַכְּפָר, הִתְנַפְּלָה חֲבוּרַת פּוֹרְעִים עַל הַנּוֹסְעִים וְהִמְטִירוּ עֲלֵיהֶם יְרִיּוֹת מִשְׁנֵי עִבְרֵי הַדֶּרֶךְ. שׁוּב קָמָה תִּגְרַת־דָּמִים בְּשֶׁל סוֹסְיָה, הַמִּתְנַפְּלִים הָיוּ מֵ„חַיָּלֵי" קְזַקוֹב, שֶׁהִשְׁתּוֹלְלוּ בְּדֶבּוֹבָה בְּשָׁעַת הַהֲרָגָה „הַקָּטָנָה", וְזֶה הַמַּלָּח הַקָּטָן גָּזַל מִיָּדָם אָז אֶת הַבַּעֲרָה הַיְהוּדִית הַיָּפָה לְעֵינֵיהֶם מַמָּשׁ. הֵם חִפְּשׂוּהוּ כָּל הַקַּיִץ בִּכְפָרֵי הַסְּבִיבָה עַד אֲשֶׁר גִּלּוּ אֶת עִקְבוֹתָיו, בְּבוֹאוֹ אֶל הָעַיָּרָה לָקַחַת אֶת הַבַּעֲרָה. אַחֲרֵי כֵּן אָרְבוּ לוֹ בַּדֶּרֶךְ, כְּדֵי לִלְכּוֹד אֶת שְׁנֵיהֶם.

אוּלָם הַמּוֹלְדָּנִי הַקָּטָן הֵגֵן בִּגְבוּרָה עַל עַצְמוֹ וְעַל אֲהוּבָתוֹ. עָזְרוּ לוֹ בְּמִלְחַמְתּוֹ גַּם הָעֶגְלוֹנִים וַאֲחָדִים מִבַּחוּרֵי הַכְּפָר הַנּוֹעָזִים, שֶׁחָשׁוּ לְעֶזְרָה מֵאוֹקְסוֹנִינוֹ הַסְּמוּכָה. וְסוֹסְיָה נִשְׁאֲרָה בִּידֵי חֻתָּנָה. שְׁנֵיהֶם קָפְצוּ עַל הָעֲגָלָה הָרִאשׁוֹנָה. הָעֶגְלוֹן הִצְלִיף עַל הַסּוּסִים, וְאֵלֶּה גָּמְאוּ אֶרֶץ תַּחַת רַגְלֵיהֶם.

נָפְלוּ חָלָל בְּקֶרֶב זֶה רַק חֲמִשָּׁה הַנּוֹסְעִים „הַמְּאֻשָּׁרִים", שֶׁאָמְרוּ לַהַקְדִּים אֶת יְצִיאָתָם מִדְּבוֹבָה, וְהַקָּרְבָּן הַשִּׁשִּׁי שֶׁנִּסְפַּח עֲלֵיהֶם הָיְתָה אִמָּהּ שֶׁל סוֹסְיָה, בַּתְיָה פּוֹרְטִיגוֹל, נִשְׁאֲרָה בַּחַיִּים רַק אִשְׁתּוֹ שֶׁל זַלְמָן הַזַּגָּג. כְּשֶׁהֶחְשִׁיךְ הַיּוֹם, הִתְחַמְּקָה מִבֵּין הַהֲרוּגִים, אֲשֶׁר שָׁכְבָה תַּחְתָּם פְּצוּעָה. כִּלְי דִּמְעָה נָשְׁקָה אֶת שְׁלֹשֶׁת יְלָדֶיהָ הַקְּטַנִּים הַמֵּתִים וּבְתוֹךְ חֶשְׁכַת הַלַּיְלָה עָבְרָה דֶּרֶךְ הַשָּׂרוֹת הַקְּצוּרִים עַד אֲשֶׁר הִגִּיעָה לְדֶבּוֹבָה.

לְמָחֳרַת סִפְּרָה אֶת נַפְשָׁהּ יְהוּדִיָּה זְקֵנָה מֵאוֹקְסוֹנִינוֹ הַכְּפָר.

היא התחפשה במלבושי כפרית והלכה ברגל לעיירה פוקוטילוב לספר שם על האסון שקרה בדרך לגשי דבובה וילדיהו. יהודי המקום שלחו עגלה ואתה אחד מאכרי המקום, והלה הביא את ששת ההרוגים לעיירתם. וביום השני הובאו לקבר ישראל בבית העלמין אשר בפוקוטילוב.

מ.

אחרי המארע המדהים ששרע בשל השודד „הבטוח" של סוסיה, התאוררו נשי דבובה בסבלנות לחכות עד שתגיע השעה לעזוב את העיירה החרבה. דימיטרו שבולינסקי הטוב סדר אותן, את האלמנות היהודיות, בשלשה בתי היהודים, המבחרים שבעיירה. מפני שאצלו במחסן היה צר להן המקום. וחוץ מזה היה היציק לו גם הרעש. ובכל זאת השאיר בחצרו כשלשים נפש משארית הפליטה של יהודי דבובה, כי לא כדאי היה לו להסיר את הצלבים האדמים מעל חלונות ביתו ודלתיו.

גם משה העושה־אופנים ובני משפחתו מצאו להם מקלט בין האלמנות והיתומים אשר בפתים הצבוריים. ביתו הקטן אמנם נשאר בשלמותו, אולם בפנים שרר בו חרבן. הפרים והכסתות הקרועים והכלים השבורים הפילו אימה ופחד. ובכן סתם חננה את החלונות בקרשים ועל הדלת תלה מנעול. את מעט העצים, שנשארו עוד ליד בית־המלאכה שלו, אסף ומסר אותם לדימיטרו, שיהיו מנחים בחצרו עד שיבוא לקחתם. משה התכונן לדרך, ולמראה הכנותיו תקפה בהלה את השרידים וכלם היו אחוזי קדחת לבהר ולברוח מן הקברים והחורבות.

בינתים פלס לו דרך ושב לדבובה תושבה הנתיק אברהם משה זיצ'יק, אשר ברח מן העיירה עוד לפני ההרגה „הקטנה". באומן הגיעה לאזניו השמועה הנוראה, כי האלמנות שבדבובה מוכרות את בתיהן וכלן אומרות לעזוב את העיירה, הוא סבן אפוא

אֶת נַפְשׁוֹ, עֲבַר בְּדַרְךְ הַמֶּלֶךְ הָאוּמַנִי וּבָא לְהַשְׁפִּיעַ עֲלֵיהֶן כִּי לֹא תִמְסֹרְנָה אֶת פְּנוּתֵיהֶן לִידֵי זָרִים. טוֹב לָהֶן לָשֶׁבֶת עַל הַמָּקוֹם. לְפִי שָׁעָה יִתְיַשְּׁבוּ כָּל אֵלֶּה שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בַּחַיִּים בִּרְחוֹב אֶחָד, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיֵּם הַיִּשּׁוּב הַיְהוּדִי בְּמָקוֹמוֹ. אַחֲרֵי כֵן, כַּאֲשֶׁר יַעֲבוֹר הַזַּעַם וְהַחַיִּים יָשׁוּבוּ לְמַסְלוּלָם, יַחְזְרוּ הַפְּלִיטִים הַבַּיְתָה, כִּי רַע מְאֹד לִהְיוֹת מְחֻסַּר בַּיִת וּלְהִתְגּוֹלֵל בַּגָּכָר.

הָיוּ אֲנָשִׁים אֲחָדִים שֶׁהִסְכִּימוּ לְדַעְתּוֹ. הֵם פָּחֲדוּ בֶּאֱמֶת לָצֵאת לַדֶּרֶךְ קְרוּעִים וּבְלוּאִים וְכָל הוֹנָם הֵן הַפְּרוּטוֹת הַמְּעַטּוֹת שֶׁיְּקַבְּלוּ עַתָּה תְּמוּרַת בָּתֵּיהֶם שֶׁיִּמְּכְרוּ. אֲבָל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים לֹא נָתַן לְשַׁדֵּל אֶת עַצְמוֹ, הוּא לֹא יָכוֹל לְהַמְשִׁיךְ וְלָשֶׁבֶת בְּדֶבּוֹבָה וְלָגוּר שׁוּב בִּשְׁכֻנוּת עִם אִכְּרֵי הַמָּקוֹם „הַהֲגוּנִים", שֶׁעָזְרוּ לַפּוֹרְעִים הַזָּרִים לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה מִתּוֹךְ הִתְעַלְּלוּת שֶׁל מִיתוֹת מָשְׁנוֹת. וּבְדַעָה אַחַת עִמּוֹ הָיָה הָרַב, אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלָיו יְמֵי הַהַרְגָה הַגְּדוֹלָה.

בֵּינָתַיִם נוֹדַע בַּכְּפָר, כִּי מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים מֵכִין עַצְמוֹ לַעֲזוֹב אֶת הָעֲיָרָה, וְכֻשֶּׁיִּהְיֶה לָהֶם צֹרֶךְ לְתַקֵּן סְדָן אוֹ לְסַדֵּר זוּג אוֹפָנַיִם, יִהְיוּ נֶאֱלָצִים לְשַׁלּוֹחַ עֲגָלָה הָעִירָה. וְהִנֵּה נִדְבְּרוּ בֵּינֵיהֶם הַזְּקֵנִים וְהַנִּכְבָּדִים שֶׁל רְחוֹבוֹת הַכְּפָר וּבְיוֹם רִאשׁוֹן בְּשַׁבָּת, כְּשֶׁיָּצְאוּ מִבֵּית הַכְּנֶסְיָה אַחֲרֵי תְּפִלַּת הַבֹּקֶר, כִּנְּסוּ אֲסֵפָה רַבַּת־עָם עַל פְּנֵי הַכְּפָר וְשָׁלְחוּ שְׁלִיחַ מְיֻחָד לְהָבִיא אֶת מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, כִּי הַקָּהָל הַנֶּאֱסָף יֵשׁ לוֹ לְדַבֵּר עִמּוֹ בְּעִנְיָן חָשׁוּב מְאֹד. וְכַאֲשֶׁר בָּא, בִּקְּשׁוּהוּ אִכְּרֵי דְּבוֹבָה פֶּה אֶחָד, כִּי יִשָּׁאֵר לָגוּר בָּעֲיָרָה וְגַם יֶתֶר בְּנֵי עֲדָתוֹ יְכוֹלִים עַתָּה לָשֶׁבֶת לָבֶטַח בִּמְקוֹמָם. הֵם כֻּלָּם עֲרָבִים, כִּי לֹא יִקָּרֶה אוֹתָם עוֹד מַה שֶּׁקָּרָה עַד עָתָּה.

אוּלָם מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים עָנָה לָהֶם בִּרְצִינוּת גְּמוּרָה, כִּי אֵין בְּיָדוֹ לְסָמוֹךְ עַל דִּבְרֵיהֶם, אַחֲרֵי אֲשֶׁר שִׁלְטוֹנָם, שִׁלְטוֹן „הַוְּלַדָּה", הוּא רוֹפֵף מְאֹד. לְעֵינֵיהֶם עָרְכוּ טֶבַח בְּכָל יְהוּדֵי הָעֲיָרָה עַל נְשֵׁיהֶם וְטַפָּם, וְאַף אֶחָד מֵהֶם, מִן הָאִכָּרִים, לֹא פָּצָה פֶּה, לֹא נָקַף אֶצְבַּע, וְעַל כֵּן אֵינוֹ יָכוֹל לָשֶׁבֶת בֵּינֵיהֶם.

אַסֵּפָה זוֹ שֶׁל הָאִכָּרִים נֶעֱרָכָה עַל יַד „בֵּית הַמַּשְׁבִּיר", תַּחַת כִּפַּת הַשָּׁמַיִם. משֶׁה אָמַר אֶת אֲשֶׁר בִּלְבּוֹ וְעָמַד כְּבָר לַעֲזוֹב אֶת הַמָּקוֹם, אוּלָם בְּרֶגַע זֶה בָּאוּ עוֹד אֲנָשִׁים מֵרְחוֹבוֹת הַכְּפָר וּבֵינֵיהֶם גַּם הָאִכָּר קְדִימוֹן. הוּא הָיָה בִּימֵי הַהֶטְמֵן שׁוֹטֵר בְּדֶבּוֹלָה, וְכַאֲשֶׁר תָּפְסוּ הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים אֶת הַשִּׁלְטוֹן, נֶאֱסַר כְּמוֹרֵד בַּמַּהְפֵּכָה וְיָצָא מִמַּאֲסָרוֹ רַק עַל פִּי בַּקָּשׁוֹת יְהוּדֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהִגִּנּוּ עָלָיו. הָאִישׁ הַזֶּה בָּא לְחַוּוֹת לִפְנֵי הַקָּהָל אֶת דַּעְתּוֹ הַתַּקִּיפָה, וְהוּא פָּתַח וְאָמַר:

— לָמָּה לָכֶם לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ, כִּי יֶשְׁאֲרוּ לָגוּר בֵּינֵינוּ? הַאֵינְכֶם יוֹדְעִים מָה עוֹשִׂים לַיְּהוּדִים בְּכָל מָקוֹם וּמָקוֹם? שׁוֹחֲטִים אוֹתָם עַד הָאַחֲרוֹן. וְכָכָה נַעֲשֶׂה גַּם אָנוּ.

הֶהָמוֹן הַקָּשִׁיב לִדְבָרָיו מִתּוֹךְ שְׁתִיקָה אִלֶּמֶת, וּבְתוֹךְ הַדְּמָמָה נִשְׁמַע קוֹלוֹ הַשָּׁבוּר שֶׁל הַפּוֹעֵל הַיְּהוּדִי מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים:

— אֶת כָּל הַיְּהוּדִים לֹא תַשְׁמִידוּ, אֱלֹהִים פִּזֵּר אוֹתָנוּ עַל פְּנֵי כָל הָעוֹלָם, לְמַעַן נִחְיֶה לָנֶצַח. כַּאֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אוֹתָנוּ בְּאוּקְרָאִינָה, יִחְיוּ בְּנֵי עַמֵּנוּ בַּאֲמֶרִיקָה, בְּגֶרְמַנְיָה, בְּפוֹלִין וּבְעוֹד אֲרָצוֹת; אֲבָל דְּעוּ לָכֶם, כִּי גַּם עֲלֵיכֶם יָבוֹא יוֹם פְּקֻדָּה וְאַחֲרִיתְכֶם תִּהְיֶה מָרָה. יָבוֹאוּ אֲחֵרִים, אֲשֶׁר יַשְׁמִידוּ גַּם אֶתְכֶם. הַדָּם הַשָּׁפוּךְ שֶׁל עוֹלָלֵינוּ לֹא יִתֵּן דָּמִי לָכֶם.

הַקָּהָל עָמַד דּוֹם וְכִפּוּף רֹאשׁ. הֶחָרִישׁ הִפְעִים גַּם הַשּׁוֹטֵר הַהֶטְמַאנִי לְשֶׁעָבַר, וּמִתּוֹךְ דּוּמִיָּה חֲרִישִׁית הִתְפַּזְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְבָתֵּיהֶם הַמְסֻיָּדִים וְהַמְקֻשָּׁטִים גִּנּוֹת אֲשֶׁר בִּרְחוֹבוֹת הַכְּפָר. קֹמֶץ הַיְּהוּדִים שֶׁבָּעֲיָרָה רָגְזוּ אַחֲרֵי כֵן, תּוֹשָׁבֵי שְׁלֹשֶׁת הַבָּתִּים הַצְּבוּרִיִּים רָבָּם כֻּלָּם הִתְקַצְּפוּ עַל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים, עַל אֲשֶׁר עָנָה קָשׁוֹת לְאִכָּרֵי הַמָּקוֹם.

אֲבָל הַפַּעַם עָנָה מֹשֶׁה קָשׁוֹת גַּם לָהֶם:

— מִי שֶׁרוֹצֶה לְהוֹסִיף וְלָגוּר בְּדֶבּוֹלָה, יְבַקֵּשׁ לוֹ עַסְקָן צְבוּרִי אַחֵר.

מא.

בְּשָׁעַת הַצָּהֳרַיִם שֶׁל יוֹם רִאשׁוֹן דְּבֵר מֹשֶׁה נִמְרָצוֹת עִם אִבְרִי דְּבוֹבָה וְלִפְנוֹת עֶרֶב הִגִּיעָה יְדִיעָה בְּרוּרָה, כִּי קַזַּקוֹב נִמְצָא שׁוּב בִּסְבִיבַת דְּבוֹבָה. הוּא עָמַד בַּכְּפָר הַסָּמוּךְ בַּבַּנְקָה וּלְאָן מוּעָדוֹת פָּנָיו — לֹא יָדַע אִישׁ. בְּרִישְׁקוּ וּפִיגֶה וִיטֶלָה רַעְיָתוֹ, שֶׁבָּאוּ לָגוּר בְּבֵית שְׁקוֹדְנִיק הַנֶּהֱדָר, בָּרְחוּ מִיָּד מִן הָצַיָּרָה. רֹאשׁ הַהַגָּנָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה מָשַׁךְ אַחֲרָיו גַּם אֶת חַיָּלָיו, וְהוּא, מַרְקָלוֹ, לָקַח אִתּוֹ יַחַד עִם הַמַּקְנוֹת, שֶׁהוּטְלוּ עָלָיו מִטַּעַם הַדִּירֶקְטוֹרְיָה הַקִּיּוֹבִית, גַּם אֶת הָאוֹפַנַּיִם שֶׁל רַעְיָתוֹ וְסוּסָהּ הַזָּקוּפִים, הַמְאֻכָּפִים לְרִכְיָבָה.

הַפּוֹרְעִים הַמְקוֹמִיִּים שָׁלְחוּ בֵּינָתַיִם יְדִיעוֹת לְקַזַּקוֹב וְאַנְשֵׁי „לִשְׁכָּתוֹ", כִּי הָאַלְמָנוֹת הַיְהוּדִיּוֹת מָכְרוּ זֶה עַתָּה אֶת בָּתֵּיהֶן וְקִבְּלוּ תְּמוּרָתָם סְכוּמִים גְּדוֹלִים שֶׁל כֶּסֶף עוֹבֵר לַסּוֹחֵר. וְהוּא מִהֵר לָבֹא עִם מָאתַיִם פָּרָשִׁים לְטַלְטֵל שׁוּב אֶת חוּרְבוֹת הַיְהוּדִים שֶׁבָּצַיָּרָה. נִמְשַׁךְ הַדָּבָר רַק שָׁעָה אַחַת, בְּיוֹם בָּהִיר בַּצָּהֳרַיִם, בְּשָׁעָה שֶׁאִכָּרֵי הַמָּקוֹם אָסְפוּ בִּמְנוּחָה אֶת תְּבוּאַת הַשָּׂדֶה אֶל אֲסָמֵיהֶם. הַפַּעַם לֹא הִתְעָרְבוּ בְּמַעֲשֵׂי הַשֹּׁד וְהָרֶצַח וְקַזַּקוֹב עִם הַפּוֹרְעִים שֶׁלּוֹ הִסְפִּיקוּ בְּשָׁעָה אַחַת זוֹ שֶׁל צָהֳרֵי הַיּוֹם הַבָּהִיר וּשְׁטוּף הַשֶּׁמֶשׁ לַהֲרוֹג שְׁמוֹנָה אֲנָשִׁים, לֶאֱנֹס הַרְבֵּה נָשִׁים וּבְיֵנֵיהֶן יְלָדוֹת רַכּוֹת, וְגַם לִגְזֹל מֵאֵת הָאַלְמָנוֹת אֶת כָּל כַּסְפָּן, שֶׁקִּבְּלוּ בְּמְחִיר בָּתֵּיהֶן שֶׁמָּכְרוּ.

בְּשָׁעַת הַהֲרָגָה הָאַחֲרוֹנָה הוֹצִיא נִסִּים הַתּוֹשָׁב הַנֶּאֱמָן שֶׁל דְּבוֹבָה אַבְרָהָם מֹשֶׁה זֵיצִ׳יק, זֶה הָאִישׁ שֶׁסִּפֵּן אֶת נַפְשׁוֹ וּבָא מֵאוּמָּן לַצַּיָּרָתוֹ לְשַׁדֵּל אֶת אָחָיו, שֶׁלֹּא יַפְקִירוּ אֶת הַיְשׁוּב הַיְהוּדִי בַּמָּקוֹם. גַּם לְמֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם אָבְדָה הַפַּעַם נַפְשׁ, הַיְקָרָה וְהָאֲהוּבָה לוֹ. הָרְגוּ אֶת חַנָּנְיָה בְּנוֹ, מְשׁוֹשׁוֹ, תִּקְוָתוֹ וְנַחְמָתוֹ בַּחַיִּים.

כָּל יְמֵי הַהֲרֵגוֹת, שֶׁעָבְרוּ בַּקַּיִץ הַהוּא עַל הַצַּיָּרָה, הָיוּ עֵינֵי הָאָב פְּקוּחוֹת עַל חַנָּנְיָה בְּנוֹ. בְּשָׁעָה שֶׁבָּאָה סַכָּנָה עַל הַצַּיָּרָה, הָיוּ אִשְׁתּוֹ וְיַלְדָּיו הַקְּטַנִּים סוֹגְרִים אֶת עַצְמָם בְּבֵיתוֹ הַנִּדָּח, וְהוּא, חַנָּנְיָה,

בֵּן הַשֵּׁשׁ עֶשְׂרֵה, נִשְׁאַר תָּמִיד עַל יַד אָבִיו, שֶׁהָיָה רָץ לְחַפֵּשׂ מְלִיצִים וּמְגִנִּים בֵּין אַנְשֵׁי הַמִּשְׁטָרָה וַעֲסָקָנֵי הַוַּעֲדוֹת מִן הַצִּבּוּר הַנּוֹצְרִי, כִּי יַעֲזְרוּ לוֹ לָבֹא לִידֵי הֶסְכֵּם עִם רֹאשׁ הַכְּנֻפְיָה.

הַפַּעַם, כַּאֲשֶׁר הִתְפָּרְצוּ הַפּוֹרְעִים בֵּין בָּתֵּי הַיְּהוּדִים, עָמַד מֹשֶׁה לְיַד הַדֶּלֶת שֶׁל הַבַּיִת הַצִּבּוּרִי, שֶׁבּוֹ הִסְתִּיר אֶת בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. הוּא הֶחֱזִיק בִּזְרוֹעוֹתָיו אֶת יַלְדּוֹ הַקָּטָן וַחֲנָנְיָה בְּפָנִים הַבַּיְתָה עַל יַד הָאֵם. בִּרְאוֹתוֹ מִתּוֹךְ פֶּתַח הַדֶּלֶת הַפְּתוּחָה אֶת הָרִיצָה הַפְּרוּעָה שֶׁל פָּרָשִׁים עַל פְּנֵי הָעֲיָרָה, אָמַר הַנַּעַר לָרוּץ הַחוּצָה אֶל אָבִיו, אַךְ אִמּוֹ חָסְמָה בְּיָדֶיהָ לְפָנָיו אֶת הַדָּרֶךְ. בָּרֶגַע הַזֶּה הִתְפָּרְצוּ הַפּוֹרְעִים לְתוֹךְ הַבַּיִת וְהִתְקִיפוּ אֶת הַנָּשִׁים הַצְּעִירוֹת עִם הַיְלָדוֹת הָרַכּוֹת. קָמָה מְהוּמָה נוֹרָאָה. זַעֲקוֹתֵיהֶן שֶׁל הָאֲנוּסוֹת הֵרְעִידוּ אֶת הַקִּירוֹת וּבְתוֹךְ הַמְּהוּמָה הַזֹּאת אָבַד לוֹ לְמֹשֶׁה חֲנָנְיָה בְּנוֹ.

הוּא בָּרַח אֶל הֶרְחוֹב וְעַל יַד בֵּית „הַמַּשְׁבִּיר" הִתְעָרֵב בֵּין הֲמוֹן הָאִכָּרִים, שֶׁעָמְדוּ שָׁם מִתּוֹךְ סַקְרָנוּת. אַךְ בְּאוֹתוֹ רֶגַע רָצְחוּ בַּבַּסְתָּן שֶׁל שַׁבּוֹלִינְסְקִי אֶת הַחָזָן שַׁפִּירָא וְאִשְׁתּוֹ, שֶׁאָמְרוּ לְהַמְלִיט אֶל הֶחָצֵר הַסְּמוּכָה. חֲנָנְיָה נִבְהַל לַמַּרְאֶה הַזֶּה וּבָרַח אֶל הַשָּׂדֶה. פָּגַשׁ אוֹתוֹ שׁוֹדֵד רוֹכֵב עַל סוּס, שֶׁהֶחֱזִיק אֶת רוֹבֵהוּ לְמַעְלָה, אַךְ הוּא עָבַר עַל פְּנֵי הַנַּעַר בְּלִי לִנְגֹּעַ בּוֹ. עַל יַד הַדֶּרֶךְ עָמְדוּ יַלְדֵי אִכָּרִים מִדְּבוֹבָה, אֲשֶׁר רָעוּ אֶת הַצֹּאן בַּשָּׂדוֹת הַקְּצוּרִים. הַפָּרָשׁ שָׁלַח אֲלֵיהֶם אֶת מַבָּטוֹ וְשָׁאַל אוֹתָם, אֵיפֹה מִתְחַבְּאִים פֹּה יְהוּדִים.

— הִנֵּה זֶה הוּא יְהוּדִי — הֵרְאוּ הַיְלָדִים עַל חֲנָנְיָה.

הַנַּעַר אָמַץ אֶת לִבּוֹ וְעָמַד. אֹמֶץ זֶה עוֹרֵר סָפֵק בְּלֵב הָרוֹצֵחַ הַצָּעִיר. מָשַׁכּ אֶת מַבָּטוֹ גַּם כּוֹבָעוֹ עִם הַתָּו שֶׁל הַגִּמְנַסְיָה הָעִירוֹנִית וְחֻלְצָתוֹ הַנְּקִיָּה, שֶׁרַק בְּאוֹתוֹ בֹּקֶר גִּהֲצָה אוֹתָהּ אִמּוֹ.

— לֹא, מַרְאֵהוּ אֵינוֹ שֶׁל יְהוּדִי—אָמַר הַפּוֹרֵעַ מִתּוֹךְ פִּקְפּוּק— הַגֵּד נָא אֶת הַתְּפִלָּה.

חֲנָנְיָה אָמַר מִלָּה בְּמִלָּה אֶת תְּפִלַּת הַשַּׁחֲרִית שֶׁל הַנּוֹצְרִים „אָבִינוּ", אֲשֶׁר שָׁמַע לֹא אַחַת מִפִּי יַלְדֵי הָאִכָּרִים, שֶׁגָּרוּ בִּקְרֻבַת בֵּית הוֹרָיו.

— הִצְטַלֵּב! — פָּקַד עָלָיו שׁוּב הַלָּה.

וַחֲנַנְיָה הִצְטַלֵּב בְּדַיְקָנוּת נִפְלָאָה.

יַלְדֵי הָאִכָּרִים פָּרְצוּ בִּצְחוֹק וְהִתְחִילוּ לִצְעוֹק קוֹל אֶחָד, כִּי זֶה הוּא נַעַר יְהוּדִי וּשְׁמוֹ חֲנַנְיָה, אָבִיו הוּא מָשְׁקֶה, שֶׁעוֹשֶׂה אוֹפַנַּיִם.

הַפָּרָשׁ יָרָה בּוֹ וְהִמְשִׁיךְ אֶת דַּרְכּוֹ לְצַד הַגֶּשֶׁר.

הַכַּדּוּר פָּגַע בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל חֲנַנְיָה וְהוּא נָפַל מֵת בַּמָּקוֹם. הַיְלָדִים רָצוּ מִיָּד הָעִירָה לְבַשֵּׂר אֶת הַבְּשׂוֹרָה לְאָבִיו — — — — — —

— —

לְאַחַר שֶׁהַפּוֹרְעִים עָזְבוּ אֶת הָעֲיָרָה, שָׂכַר מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנַּיִם שְׁתֵּי עֲגָלוֹת שֶׁל אִכָּרֵי הַמָּקוֹם, כְּדֵי לְהַעֲבִיר אֶת שִׁבְעַת הַהֲרוּגִים לְבֵית הַקְּבָרוֹת. אֵלֶּה הָיוּ גְּבָרִים בִּלְבָד. הַקָּרְבָּן הַשְּׁמִינִי, חַיָּה פֵּיגָה הַחַזָּנִית, שָׁכְבָה עוֹד בְּבֵית הַחוֹלִים פְּצוּעָה וְנוֹטָה לָמוּת. מִמְּחֶרֶת קָמוּ הוּא וְדִימִיטְרוֹ וְשָׂכְרוּ בַּכְּפָר שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לַחְפּוֹר קְבָרִים, כִּי גְּבָרִים יְהוּדִים לֹא הָיוּ כְּבָר בְּנִמְצָא. הַיְחִידִים, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ עוֹד בַּחַיִּים, יָשְׁבוּ בְּמַחֲבוֹאֵיהֶם שֶׁבַּבָּתִּים הַצְּבוּרִיִּים, רְצוּצִים וּמְטֻמְטָמִים מִפַּחַד וְיֵאוּשׁ.

מִלְּבַד שְׁלֹשֶׁת חוֹפְרֵי־הַקְּבָרִים הַנּוֹצְרִים, בָּא לְבֵית הָעַלְמִין גַּם שַׁבּוֹלִינְסְקִי, וְאַחֲרֵי מֹשֶׁה נִגְרַר גַּם זְכַרְיָה קוֹזוֹדוֹי הַמְטֻשְׁטָשׁ וּמְרֵי־הַנֶּפֶשׁ. הוּא עוֹד הוֹסִיף לַחֲלוֹם, כִּי יִנָּקוֹם נִקְמַת שְׁנֵי יְלָדָיו הַקְּטַנִּים, אֲשֶׁר „הַפְּרוֹוֹת הַמְהֻפָּכוֹת" מֵאִכָּרֵי הַמָּקוֹם רָצְחוּ בְּלֵיל פֶּסַח שֶׁנִּי בְּבֵית דָּוִד הַקַּצָּב.

אֶת חֲנַנְיָה בָּנוּ קָבַר מֹשֶׁה בְּעַצְמוֹ. לֹא הִרְשָׁה לָאֵם הַשַּׁכּוּלָה לָגַשֶּׁת אֵלָיו. הִיא שָׁכְבָה בְּפִנָּתָהּ שֶׁבַּבַּיִת הַצְּבוּרִי וּשְׁכֵנוֹתֶיהָ פָּקְחוּ עַל לִבָּהּ הַחָלָשׁ. רָגַע רָגַע הֵשִׁיבוּ רוּחָהּ מֵהִתְעַלְּפוּת עַל יְדֵי מִינֵי טִפּוֹת. וְהָאָב נָשַׁק אֶת רֹאשׁוֹ הַמָּאֳרָךְ וְהַמְרֻסָּק, הִבִּיט לְתוֹךְ עֵינָיו הַיְלָדוּתִיּוֹת וְהַפְּקוּחוֹת לְמֶחֱצָה וְהִנִּיחוֹ בְּרֶךְ לְתוֹךְ הַקֶּבֶר. בְּיָדָיו כִּסָּהוּ בְּעָפָר. קָרָא „קַדִּישׁ" וְהִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת „אֵל מָלֵא רַחֲמִים".

אַחֲרֵי הַקְּבוּרָה תָּקַע מֹשֶׁה לְמַרְאַשׁוֹתֵיהֶם שֶׁל הַקְּבוּרִים שִׁבְעָה מַקָּלוֹת וַצְלִיהֶם חֲרוּתִים שְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל הַנִּרְצָחִים. אוֹתוֹ הַדָּבָר עָשָׂה בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, כְּשֶׁהֵבִיאוּ לִמְנוּחַת עוֹלָמִים, בְּסִיּוּעוֹ שֶׁל דִּימִיטְרוֹ, אֶת חַיָּה פִּיגָה הַחַזָּנִית, אֲשֶׁר מֵתָה מִפְּצָעֶיהָ מִתּוֹךְ עִנּוּיִים קָשִׁים בְּבֵית הַחוֹלִים הַמְּקוֹמִי שֶׁל הַמּוֹעֵצָה הַכְּפָרִית.

מב.

בַּיּוֹם הָרְבִיעִי אַחֲרֵי קְבוּרַת בְּנוֹ יָצָא מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים אֶת דְּבוֹבָה בְּלִוְיַת אִשְׁתּוֹ וַחֲמֵשֶׁת יְלָדָיו הַקְּטַנִּים. הוּא שָׂם פָּנָיו לְעִיר מוֹלְדְתּוֹ גוֹלוֹבַּיבְּסְק, — אֶל אוֹתָהּ הָעֲיָרָה הַמְּפֻרְסֶמֶת, שֶׁבַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הֵגִנּוּ שָׁם בְּמֶשֶׁךְ כָּל הַקַּיִץ עַל הַיְשׁוּב הַיְּהוּדִי בִּפְנֵי הַפּוֹרְעִים לְמִינֵיהֶם. בְּכִיסוֹ הָיוּ פְּרוּטוֹת מְעַטּוֹת בְּמִזְמָנִים וּפְקֻדּוֹן צְבוּרִי. לִפְנֵי צֵאתוֹ מִן הָעֲיָרָה חָפַר וְהוֹצִיא מִתּוֹךְ הָאֲדָמָה שֶׁבַּחֲצַר בֵּית הַכְּנֶסֶת אֶת „הַצִּיץ" שֶׁל כֶּסֶף, שֶׁטָּמַן שָׁם עָטוּף בְּטַלִּית, בְּאוֹתוֹ יוֹם שֶׁשְּׁלִיחֵי טַלְנָה הֶעֱבִירוּ לַעֲיָרָתָם אֶת סִפְרֵי־הַתּוֹרָה שֶׁל בָּתֵּי הַכְּנֶסְיוֹת מִדְּבוֹבָה. וֵאלֹהִים לֹא הֵסִיר מִמֶּנּוּ אֶת חַסְדּוֹ. הָעֶגְלוֹן הַנּוֹצְרִי, אִכֵּר מִדְּבוֹבָה, הֵבִיא אוֹתוֹ וְאֶת בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ בְּשָׁלוֹם לְעִיר מְגוּרָיו, שֶׁבָּהּ עָבְרוּ שָׁנוֹת יַלְדוּתוֹ וְאֶת הַ„צִּיץ" מָסַר לְבֵית הַמִּדְרָשׁ שֶׁבַּמָּקוֹם.

כָּךְ נִשְׁאֲרָה הָעֲיָרָה הַהֲרוּסָה בְּלִי שׁוּם הַשְׁגָּחָה צְבוּרִית.

אַחֲרֵי אֲשֶׁר עָזַב מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים אֶת דְּבוֹבָה, נִשְׁאֲרוּ הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים הַיְּהוּדִיִּים תַּחַת פִּקּוּחוֹ שֶׁל דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי. לֹא לְחִנָּם כִּנּוּהוּ בִּרְחוֹבוֹת הַכְּפָר בְּשֵׁם „אַבָּא שֶׁל יְהוּדוֹנִים". בְּשָׁעַת הַטֶּבַח הָאַחֲרוֹן שֶׁבְּדְבוֹבָה שָׁדְדוּ מֵאֵת הָאַלְמָנוֹת הָאֵלֶּה אֶת שְׁאֵרִית רְכוּשָׁן, שֶׁקִּבְּלוּ מֵאַפְרֵי הַמָּקוֹם בְּמִחְיר בָּתֵּיהֶן שֶׁמָּכְרוּ. הֵן וְיַלְדֵיהֶן יָשְׁבוּ בַּבָּתִּים הַצְּבוּרִיִּים, יְחֻפִּים, קְרוּעִים וּבְלוּאִים וְרָעֵבִים לְפַת לֶחֶם חֲרֵבָה. וְהַיְצִיאָה מִן הָעֲיָרָה הָיְתָה עוֹד בְּחֻזְקַת סַכָּנַת נְפָשׁוֹת. וּבְכֵן, הָיָה הוּא הַ„גּוֹי" הַטּוֹב, דּוֹאֵג לְמַחְסוֹרָן. הָיָה נוֹסֵעַ לָאוּמַן, לְטַלְנָה וּלְפוֹקוֹטִילוֹב, וְכָל פַּעַם הֵבִיא לָהֶן מְעַט מְזוֹנוֹת, נִדְבַת

הַקְּהִלּוֹת הַיְּהוּדִיּוֹת, שֶׁגַּם הֵן הִתְרוֹשְׁשׁוּ וְנִדַּלְדְּלוּ מִן הַשֹּׁד וְהָרָצַח.

הוּא הָיָה מַמָּשׁ מַלְאַךְ אֱלֹהִים... אָב לְאַלְמָנוֹת וְיִתוֹמִים שֶׁל יְהוּדִים. כְּעֵת עָמַד עַל הַמִּשְׁמָר וּפָקַח עַל רְכוּשָׁם הַמְּעַט. אֶת הַכֶּסֶף, שֶׁקִּבְּלוּ עַתָּה בִּמְחִיר הַבָּתִּים שֶׁמָּכְרוּ, מָסְרוּ יָשָׁר לִידֵי שַׁבּוֹלִינְסְקִי. לְבֵיתוֹ הֵבִיאוּ גַּם אֶת שְׁאֵרִית הָרְכוּשׁ מִן הַחֲנֻיּוֹת הַיְּהוּדִיּוֹת וּמִכְּלֵי הַבַּיִת, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ עוֹד לִפְלֵיטָה בְּאֵיזוֹ פִּנָּה, שֶׁבְּדֶרֶךְ גַּס לֹא הִגִּיעָה אֵלֶיהָ הַיָּד הַחֲמָנִית שֶׁל הַפּוֹרְעִים. הַכֹּל מָסְרוּ לְפִקּוּחוֹ, שֶׁיְּהֵא מָגֵן בְּתַחוּמוֹ וְעַל אַחֲרָיוּתוֹ עַד אֲשֶׁר תַּעֲבֹר סַכָּנַת הַדְּרָכִים תְּמֻצֵּא אֶפְשָׁרוּת לְהוֹצִיא כָּל זֹאת מֵהָעַיָּרָה.

בְּבֵיתוֹ שֶׁל דִּימִיטְרוֹ נִשְׁאַר גַּם רְכוּשׁוֹ שֶׁל שַׁפִּירָא הַחַזָּן. אִשְׁתּוֹ, חַיָּה פִּיגָה הַחַזָּנִית, הָיְתָה אֵשֶׁת־חַיִל וְלָהּ חֲנוּת גְּדוֹלָה וְיָפָה שֶׁל כְּלֵי חַרְסִינָה בְּדֶבּוֹבָה. טוֹלְקָה, הַחַכְמָנִית הַשְּׁנוּנָה, הָיְתָה יְדִידָתָהּ מִשֶּׁבֶר הַיָּמִים, וְאָצְלָהּ מָצְאָה הַחַזָּנִית מָקוֹם בָּטוּחַ לִרְכוּשָׁהּ. עוֹד מִימֵי הַטֶּבַח הָרִאשׁוֹן הִפְקִידָה הַחַזָּנִית רַבַּת הַמֶּרֶץ אַח הוֹנָהּ אֵצֶל שַׁבּוֹלִינְסְקִי, וְאֶל בֵּיתוֹ וּמַחְסָנָיו הֶעֱבִירָה קֶמַע קֶמַע אֶת כָּל סְחוֹרוֹתֶיהָ מֵחֲנוּתָהּ וְאֶת כָּל הָרְכוּשׁ מִבֵּיתָהּ. הַכֶּסֶף בְּמִזְמָנִים וּכְלֵי־הַכֶּסֶף הַיְקָרִים מָסְרָה לִידֵי שַׁבּוֹלִינְסְקִי עַצְמוֹ. לֹא יָכְלָה לְהִפָּרֵד רַק מֵצַגִּילֶיהָ. שֶׁבָּהֶם הִתְקַשְּׁטָה מִיּוֹם חֻתָּנָתָהּ וְהָיְתָה רְגִילָה בָּהֶם.

אַחֲרֵי הַהֲרָגָה הַגְּדוֹלָה הִתְבּוֹנְנָה חַיָּה פִּיגָה הַחַזָּנִית, כִּי רְכוּשָׁהּ הַמֻּבְטָח בִּידֵי טוֹלְיָה וְדִימִיטְרוֹ אֵינוֹ בְּסֵדֶר. כַּאֲשֶׁר בָּרְחָה בַּלַּיְלָה הַשֵּׁנִי שֶׁל הַטֶּבַח מֵעַלְיַת הַגַּג אֲשֶׁר בְּבֵית הָרַב, כְּדֵי לְבַקֵּשׁ לָהּ מִפְלָט בְּבֵיתוֹ שֶׁל שַׁבּוֹלִינְסְקִי, פָּצְרָה בָּהּ אָז בִּתּוֹ, נַעֲרָה בַּת שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה, כִּי תִּתֵּן לָהּ אֶת הָעֲגִילִים שֶׁבְּאָזְנֶיהָ, וְאִם תִּמָּאֵן לַעֲשׂוֹת בַּקָּשָׁתָהּ, לֹא תַּרְשֶׁה לָהּ לְהִכָּנֵס לְבֵית הוֹרֶיהָ. מוּבָן כִּי חַיָּה פִּיגָה הִתְקִיפָה לֹא נָתְנָה לַבַּת הַקְּטַנָּה אֶת עֲגִילֶיהָ, אֲבָל טוֹלְיָה הָאֵם רָגְזָה בְּשֶׁל זֶה עַל יְדִידָתָהּ הַחַזָּנִית. אַחֲרֵי הַהֲרָגָה הָאַחֲרוֹנָה, כַּאֲשֶׁר שָׁכְבָה הַחַזָּנִית בְּבֵית הַחוֹלִים שֶׁל הַמּוֹצָצָה הַפְּרָטִית עַל עֶרֶשׂ דָּוַי מְרֻסֶּקֶת אֵבָרִים, לֹא חָדְלָה טוֹלְיָה לַחְקוֹר וְלִשְׁאוֹל לַצַּגִּילֶיהָ שֶׁל

חַיָּה פִּיגָה. הִיא בִּקְּשָׁה מֵאֵת כַּלָּתוֹ שֶׁל הָרַב לִשְׁאוֹל אֶת פִּיהָ בְּעוֹד דַּעְתָּהּ צְלוּלָה עָלֶיהָ, אֵיפֹה טָמְנָה אֶת עֲגִילֶיהָ. וְכַאֲשֶׁר שָׁאֲלָה אוֹתָהּ, כְּאִלּוּ לְפִי תֻּמָּהּ, מָה עִנְיָן יֵשׁ לָהּ בָּזֶה, עָנְתָה טוֹלְיָה הַפִּקְחִית בְּצוּרָה מַעֲשִׁית, כִּי הֲלֹא יִהְיֶה צֹרֶךְ בְּתַכְרִיכִים וּבִשְׂאָר צָרְכֵי קְבוּרָה, וּמֵאַיִן יִקָּחוּ כָּל זֶה?

ה„גּוֹי" הַסַּנְדְּלָר דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי, הַמַּחֲזִיק בְּדַעוֹתָיו, עָשָׂה חֶסֶד אֶחָד עִם הַחַזָּן הַיְהוּדִי שֶׁל בֵּית הַכְּנֶסֶת הַגָּדוֹל בְּדֶבּוֹבָה, „חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת". אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִפְקִיד הַחַזָּן בְּיָדוֹ אֶת כָּל רְכוּשׁוֹ, לֹא הִרְשָׁה הַגֶּאֱמָן, שֶׁיַּהֲרְגוּהוּ בַּחֲצֵרוֹ, אֶלָּא פָּקַד עַל הַפּוֹרְעִים שֶׁיִּסְחֲבוּ אוֹתוֹ לְמָקוֹם אַחֵר, וְאֵלֶּה עָשׂוּ אֶת רְצוֹנוֹ.

בְּשָׁעַת הַהֲרֶגָה הָאַחֲרוֹנָה שָׁמַר שְׁמִירָה מְעֻלָּה גַּם עַל שִׁלְשִׁים הָאַלְמָנוֹת וְהַיְתוֹמִים, שֶׁיָּשְׁבוּ בְּמַחְסַן הַמַּקְלָט שֶׁלּוֹ, הַמּוּגָן עַל יְדֵי הַצְּלָבִים הָאֲדֻמִּים שֶׁעַל חַלּוֹנוֹת בֵּיתוֹ וְדַלְתָּיו.

כָּכָה עָמַד דִּימִיטְרוֹ עַל הַמִּשְׁמָר וּפָקַח עַל נְשֵׁי הַיְהוּדִים וִיתוֹמֵיהֶם שֶׁבְּדֶבּוֹבָה עַד הֶרֶגַע הָאַחֲרוֹן שֶׁהָיָה בְּיָדָם לַעֲזוֹב אֶת הָעֲיָרָה הַהֲרוּסָה.

בַּחֲצִי אֱלוּל בְּעֶרֶךְ שָׁקְטוּ בְּמִקְצָת „הַפְּרוֹת הַמְהֻפָּכוֹת" בְּאוּמַן בְּהִשְׁפָּעָתָהּ שֶׁל הַדִּירֶקְטוֹרְיָה הַקִּיּוֹבִית, שֶׁגָּוְעָה לְאַט בָּאֲוִיר הַמָּרָעָל שֶׁל הַשִּׁלְטוֹן הַבָּא, הוּא הַשִּׁלְטוֹן הַדֶּנִיקִינִי הַקּוֹדֵר. אָז עָמַד „אֲבִי הַיְהוּדוֹנִים" שֶׁבְּדֶבּוֹבָה, שָׂכַר עֲגָלוֹת וְשִׁלַּח מֵעֲיָרָתוֹ לְאוּמַן הָעִיר אֶת כָּל אַלְמְנוֹת הַיְהוּדִים וְיתוֹמֵיהֶם. אֵלֶּה לָקְחוּ עִמָּהֶן גַּם אֶת הָרַבָּנִית הַזְּקֵנָה, עַל רֹאשָׁהּ, הַמָּחוּץ וְהֶחָבוּשׁ, שָׂמוּ אֶת שְׁבִיסָהּ, הַצָּבוּעַ בְּדָמָהּ, וְכָךְ הֻבִיאוּהָ לְאוּמַן; גַּם אֶת שְׁתֵּי הַנָּשִׁים הַמְטֹרָפוֹת עִם הַיֶּלֶד, שֶׁהָיוּ רוֹקְדוֹת יוֹם יוֹם עַל יַד ה„חֲמָרְיָה" תַּחַת צְלִיל הַשִּׁירָה וְהַנְּגִינָה שֶׁל בְּנֵי הָאִכָּרִים, לָקְחוּ הַנּוֹסָעוֹת עִמָּהֶן. לְמָחֳרָת בָּא לְאוּמַן דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי בְּעַצְמוֹ וְהֵבִיא לָאַלְמָנוֹת וְלַיְתוֹמִים מִדֶּבּוֹבָה אֶת שְׁאֵרִית כַּסְפָּם, שֶׁקִּבְּלוּ בְּמִחִיר בְּתִיהֶם שֶׁנִּמְכְּרוּ. הֵבִיא עַד הַפְּרוּטָה הָאַחֲרוֹנָה. עָשָׂה חֶסֶד גַּם עִם הָרַבָּנִית הַזְּקֵנָה וְהַפְּצוּעָה.

נַעֲנָה לְבַקָּשָׁתָהּ וְהֶעֱבִיר לַעֲלִית בֵּיתוֹ אֶת סִפְרֵי הָרַב מִן הָאֲרוֹנוֹת הַשְּׁבוּרִים, שֶׁהִתְגּוֹלְלוּ בְּחַדְרוֹ, חֲדַר בֵּית־הַדִּין, הֶחָרֵב וְהַנִּכְתָּם בְּדָמוֹ.

מג.

נְשֵׁי דְּבוֹבָה וִילָדֶיהָ יָצְאוּ אֶת הָעֲיָרָה יָמִים אֲחָדִים לִפְנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וּבְזְמַן הַחַגִּים שֶׁל הַסְּתָיו הָרְסוּ אִכָּרֵי דְּבוֹבָה אֶת בָּתֵּי הַיְּהוּדִים, שֶׁעָמְדוּ בְּחָרְבָּנָם, סִקְּלוּ אֶת הַמָּקוֹם וַחֲרָשׁוּהוּ לְשֵׁם שָׂדֶה וָגָן. הֶחֱרִיבוּ גַּם אֶת בֵּית־הָעַלְמִין הַיְּהוּדִי. אֶת הַמַּצֵּבוֹת שָׁרְפוּ, וְאֶת הַקַּרְקַע חָרְשׁוּ וְזָרְעוּ תְּבוּאַת חֹרֶף. הֶעֱלוּ עַל הַמּוֹקֵד גַּם אֶת הַשְּׁלָחָנוֹת וְהַסַּפְסָלִים שֶׁל שְׁנֵי בָּתֵּי־הַכְּנֶסִיּוֹת הַנֶּחֱרָבִים, שֶׁחַלּוֹנוֹתֵיהֶם וְדַלְתוֹתֵיהֶם הָיוּ שְׁבוּרִים.

כָּל זֹאת רָאוּ שָׁלֹשׁ הַמִּשְׁפָּחוֹת הַיְּהוּדִיּוֹת שֶׁל הַנַּפָּחִים, שֶׁהֵם לְבַדָּם נִשְׁאֲרוּ לָגוּר בְּדְבוֹבָה לַעֲשׂוֹת עֲבוֹדַת הַנַּפָּחוּת בְּשְׁבִיל רְחוֹבוֹת הַכְּפָר שֶׁל הַ"גּוֹיִים" הַשְּׁבֵעִים. אוּלָם שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת מִבֵּין נַפָּחֵי דְּבוֹבָה לֹא עָצְרוּ כֹּחַ לָשֵׂאת אֶת הַסֵּבֶל. עוֹד לִפְנֵי חַג הַסֻּכּוֹת עָזְבוּ אֶת חַצְרוֹתֵיהֶן הַמְסֻדָּרוֹת וְאֶת הַפַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע שֶׁקִּבְּלוּ מִמַּעֲשֵׂי יְדֵיהֶם וּבָרְחוּ לְאוּמַן, כְּדֵי לְחַיּוֹת חַיֵּי פְּלִיטִים וְלִהְיוֹת נָעִים וָנָדִים. נִשְׁאַר רַק נַפָּח אֶחָד, מֹשֶׁה רַבִּינוֹבִיץ' עִם אִשְׁתּוֹ, וְהַלָּה הוֹסִיף לְסָבוֹא עִם ה"גּוֹיִים" בְּבָתֵּי הַמַּרְזֵחַ שֶׁבְּרְחוֹבוֹתֵיהֶם הַכְּפָרִיִּים, עַד אֲשֶׁר מָכַר לָהֶם עַל כּוֹס יַיִן־שָׂרָף אֶת הַחֶרְבָּה שֶׁל בֵּית הַמִּדְרָשׁ הַגָּדוֹל בְּמָחִיר אַלְפַּיִם וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת רֶבָּלִים וְהַכֶּסֶף נִשְׁאַר בְּאוֹתוֹ בֵּית הַמַּרְזֵחַ. וְאֶת בֵּית הַכְּנֶסֶת הַדְּבוֹבִי מָכַר לְאִכָּרֵי הַמָּקוֹם סוֹחֵר־הַסּוּסִים הַדְּבוֹבִי יִצְחָק קוֹרְצ'וֹן בְּמָחִיר אַחַד עָשָׂר אֲלָף רֶבָּלִים. הַדָּבָר הָיָה פַּעַם בְּיוֹם חֲמִישִׁי, כְּשֶׁבָּא הַתַּגָּר לַשּׁוּק הַדְּבוֹבִי לִקְנוֹת לוֹ סוּסִים וּבֵינָתַיִם שָׁתָה כּוֹס יַיִן־שָׂרָף בְּחֶבְרָתָם שֶׁל הַגּוֹיִים מִבֵּין שְׁכֵנָיו לְשֶׁעָבַר. הַסּוֹחֵר הַזֶּה שִׁלֵּשׁ אֶת הַכֶּסֶף לְכִיסוֹ.

פְּלִיטֵי דְּבוֹבָה שֶׁהִתְגּוֹרְרוּ בְּאוּמַן הִתְרַגְּזוּ מְאֹד עַל מַעֲשֶׂה זֶה

שֶׁל חִלּוּל הַשֵּׁם וְתָבְעוּ לָדִין תּוֹרָה אֵצֶל הָרַב מִטַּעַם בְּאוּמַן אֶת שְׁנֵי בְּנֵי עֲיָרָתָם, הַיְהוּדִים הַמְצֻרָעִים בָּאֲוִירָה הַפּוֹשַׁעַת שֶׁל הַסְּבִיבָה. אוּלָם זֶה הָיָה כְּבָר בִּימֵי הַחֹרֶף הָאֲבֵלִים, בִּזְמַן שֶׁחַיָּלֵי דֵינִיקִין הִשְׁתּוֹלְלוּ בְּאוּמַן. אָסְרוּ אָז גַּם אֶת הָרַב, וְעַל הָעִיר הָאֻמְלָלָה עָלוּ שׁוּב מַחֲנוֹת חֲדָשִׁים שֶׁל חַיּוֹת־טֶרֶף בְּצוּרָה שֶׁל בְּנֵי־אָדָם, וְכָךְ נִשְׁאַר הָעִנְיָן הַמֻּבִישׁ בְּלִי פִּתְרוֹן.

בְּאוֹתָם יְמֵי הָאֲבֵל שֶׁל חֹרֶף, בְּסוֹף שְׁנַת 1919, בִּזְמַן שֶׁהַשִּׁלְטוֹן הַדֵּינִיקָנִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹלֵט, שִׁעְשַׁע אֶת עַצְמוֹ בִּרְקוּדֵי־הֶרֶג שֶׁל שְׁכוֹרִים שְׁחוֹרִים בֵּין יְהוּדֵי הֶעָרִים וְהָעֲיָרוֹת, בָּא מְגוּלוּבַּנְיִבְסְקִ לְדֶבּוֹבָה מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים, כְּדֵי לְמָכוֹר אֶת בֵּיתוֹ הָרָעוּעַ וְלָקַחַת אִתּוֹ אֶת מְעַט עֲצֵי הַמַּלְאָכָה, שֶׁהִשְׁאִיר אֵצֶל שַׁבּוֹלִינְסְקִי.

בָּעֲיָרָה שָׁלְטוּ רֹאשׁ הַמִּשְׁטָרָה וְשׁוֹטֵר מִבְּנֵי הַגֶּכָר. הַמִּשְׁטָרָה הָיְתָה זוֹ הַקּוֹדֶמֶת וּבְרִישְׁקוּ הָיָה כְּבָר אִישׁ פְּרָטִי. הוּא גָּר בְּבֵית שְׁקוֹדְנִיק, שֶׁפִּיָּגָה וְיָטְלָה לְבַדָּהּ יָרְשָׁה מִן סַבָּא וְסַבְתָּא הַיְהוּדִיִּים. הוֹרֶיהָ, אֲחֶיהָ וַאֲחְיוֹתֶיהָ הַקְּטַנִּים בָּרְחוּ אַחֲרֵי הַטֶּבַח הַגָּדוֹל לְגוּלוּבַּנְיִבְסְק, וַאֲחוֹתָהּ אֶסְתֶּלָה, הַנָּאָה וְהָעֲנֻגָּה, מִתּוֹךְ מַכְאוֹבֵי לִבָּהּ, עַל אֲשֶׁר אַנְדְּרְיוּשָׁה עָזַב אוֹתָהּ, הָלְכָה לְאוּמַן הָעִיר וְשָׁם נַעֲשְׂתָה לִגְבֶרֶת־צָבָא בֵּין קְצִינֵי דֵינִיקִין, הַשְּׁכוֹרִים הַלְּאֻמִּיִּים. בְּחֶבְרָתָם הִתְמַכְּרָה לְהוֹלֻלוֹת בְּבָתֵּי הַקָּפֶה וְעִמָּהֶם דָּהֲרָה עַל פְּנֵי הָעִיר בַּ"שְׁלִישְׁיוֹת" הָרוּסִיּוֹת הַלְּאֻמִּיוֹת, וּצְחוֹקָהּ הַמְחֻצָּף הִדְהִים אֶת רְחוֹבוֹת הַיְהוּדִים הָאֲלֻמִּים וְהַמְבֻהָלִים.

דִּימִיטְרוֹ שַׁבּוֹלִינְסְקִי אַף הוּא רָאָה אֶת עַצְמוֹ לֹא בְּרָע. הַסְּחוֹרוֹת הַיְהוּדִיּוֹת, שֶׁאַלְמָנוֹת דְּבוֹבָה מָסְרוּ לוֹ פַּעַם לִשְׁמִירָה, מָצְאוּ אֶצְלוֹ אֶת תִּקּוּנָן הַנָּכוֹן. הוּא מָכַר אוֹתָן בַּחֲנוּתוֹ, שֶׁפָּתַח לְשֵׁם כָּךְ, וְעָזַב אֶת מְלָאכֶת הַסַּנְדָּלָרוּת וְאֶת מַעֲמָדוֹ הַפְּרוֹלִיטָרִי. לִנְשֵׁי הַיְהוּדִים, הַשְּׁדוּדוֹת וְהַשַּׁכּוּלוֹת, הָיָה עוֹנֶה כִּי כָּל מַה שֶׁהִפְקִידוּ בְּיָדוֹ גָּנַבוּ מְמֻגוּ. אוֹתָהּ תְּשׁוּבָה קִבֵּל מִמְּגוּ מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים, כַּאֲשֶׁר בָּא אֵלָיו לְתָבְעוֹ אֶת מְעַט הָעֵצִים, שֶׁהִשְׁאִיר בְּבֵיתוֹ.

נֶחֱרַב גַּם בֵּיתוֹ הַדַּל. שָׂדְדוּ מִמֶּנּוּ אֶת הָרָהִיטִים, שָׂבְרוּ אֶת דְּלָתָיו, הָרְסוּ גַּם אֶת הַמִּרְתֵּף תַּחְתָּיו. נִשְׁאֲרוּ רַק הַקִּירוֹת הָעֲרֻמִּים וְהַמְּרוּטִים.

כֹּה עֲלוּבִים נִרְאוּ בָּצַת הַהֵיא גַּם שְׁנֵי בָּתֵּי הַכְּנֶסִיּוֹת. וְכַאֲשֶׁר יָצָא אֶל מִחוּץ לָעֲיָרָה, הִכִּיר בְּקֹשִׁי רַב בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה, הֶחָרוּשׁ וְהַזָּרוּעַ תְּבוּאַת־חֹרֶף — אֶת מְקוֹם בֵּית־הָעַלְמִין הַיְּהוּדִי, שֶׁבְּעֶצֶם יָדָיו קָבַר שָׁם אֶת חֲנִנְיָה בְּנוֹ וְתָקַע לְמְרַאֲשׁוֹתָיו מַקֵּל, שֶׁעָלָיו חָרַת שְׁמוֹ שָׁבוּר וּמְדֻכָּא מִהַר לַעֲזוֹב אֶת הַחֳרְבוֹת שֶׁל הָעֲיָרָה הַיְּהוּדִית לְשֶׁעָבַר, אַף לְפֶתַע פִּתְאֹם הִזְכִּירוּ לוֹ, כִּי הוּא הָיָה כָּאן עַסְקָן צִבּוּרִי. בְּלֶכְתּוֹ בָּרְחוֹב, אָחֲזוּ בּוֹ שְׁנֵי הָאִכָּרִים, אֵלֶּה שֶׁשָּׁכַר מֵהֶם אַחֲרֵי הַהֶרְגָּה הַגְּדוֹלָה שְׁתֵּי עֲגָלוֹת, כְּדֵי לְשָׁלוֹחַ לְטַלְנָה אֶת יְתוֹמֵי דְּבוֹרָה וְהַיְלָדִים הָיוּ נֶאֱלָצִים לָשׁוּב לַעֲיָרָתָם מֵאֶמְצַע הַדֶּרֶךְ, מִפְּנֵי שֶׁהֻגַּד לָהֶם, כִּי כְּנֶפֶת פּוֹרְעִים הִתְנַפְּלוּ עַל טַלְנָה. עָמְדוּ עַתָּה שְׁנֵי הָאִכָּרִים וְתָבְעוּ מִמֶּנּוּ אֶת שִׁבְעַת אֲלָפִים הָרֶבֶל, כְּפִי שֶׁהֻתְנָה אָז בֵּינֵיהֶם. הֵם אִימְּנוּ עָלָיו לַעֲשׂוֹת בּוֹ שְׁפָטִים, אִם לֹא יְשַׁלֵּם לָהֶם מִיָּד אֶת הַמַּגִּיעַ.

מֹשֶׁה הָיָה מְיֻאָשׁ. בְּעָמָל רַב עָלָה בְיָדוֹ לְקַבֵּל אֶת הַסְכָּמָתָם שֶׁל בַּעֲלֵי־הַתְּבִיעָה, שֶׁיֵּלְכוּ עִמּוֹ לְזִקְנָן הָעֲדָה, כִּי יִשְׁמַע אֶת הַטְּעָנוֹת מִשְׁנֵי הַצְּדָדִים, וְכַאֲשֶׁר יֹאמַר כֵּן יִהְיֶה. אוּלָם זְקַן הָעֲדָה הִטִּיל עָלָיו עֲבוֹדָה לֹא קַלָּה: לִנְסוֹעַ עִם שְׁנֵי בַּעֲלֵי־הָעֲגָלוֹת לְטַלְנָה וְלִדְרוֹשׁ מֵאֵת הַיְּהוּדִים שָׁם אֶת שִׁבְעַת הָאֲלָפִים הָרֶבֶל, מִפְּנֵי שֶׁבִּידֵי הַתּוֹבְעִים יֵשׁ מִכְתָּב שֶׁל נִכְבַּדֵי הָעֲיָרָה וּבוֹ כָּתוּב וְחָתוּם, כִּי הֵם יְשַׁלְּמוּ אֶת דְּמֵי הַנְּסִיעָה בְּמֵיטַב כַּסָּפָם, וּשְׁנֵי הָאִכָּרִים הִכְרִיחוּהוּ לִנְסוֹעַ אִתָּם לְטַלְנָה.

אֲבָל שָׁם גָּדַל צַעֲרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שִׁבְעָתַיִם. יְהוּדֵי טַלְנָה לֹא הִכְחִישׁוּ בְּהַבְטָחָתָם בִּכְתָב, אַף גַּם עֲלֵיהֶם עָבְרוּ צָרוֹת רַבּוֹת, שֹׁד וָרֶצַח, עַד כִּי קָצְרָה יָדָם לֶאֱסוֹף בְּבַת אַחַת אֶת הַסְּכוּם שֶׁל שִׁבְעַת אֲלָפִים רֶבֶל. וּכְכָל זֹאת נִמְצָא בַּמָּקוֹם יְהוּדִי אֶחָד, שֶׁהִלְוָה לְוַעַד

הַקְּהִלָּה אֶת הַכֶּסֶף וּשְׁנֵי הָאִכָּרִים מִדְּבוֹבָה שִׁחְרְרוּ אֶת מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפַנִּים הַנֶּעְצָר עַל יָדָם וְשֶׁאִימוּ עָלָיו בְּעֹנֶשׁ מָוֶת.

מֹשֶׁה לֹא שָׁב עוֹד לְדָבוֹבָה.

בְּגוֹלוֹבֶּנְיִבְסְק עָבְרוּ עוֹד עָלָיו הַבַּלָּהוֹת שֶׁל טֶבַח דִּינִיקִין וּבָזֶה מָלְאָה כְּבָר כּוֹס הַיְגוֹנִים, לֹא יָכוֹל עוֹד לִסְבוֹל אֶת הַפַּחַד מִפְּנֵי הַמָּוֶת. וְכַאֲשֶׁר הִשְׁתַּלְּטוּ הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים שׁוּב עַל אוּקְרָאִינָה, עָבְרוּ לְאוֹדֵיסָה וְאִתּוֹ שֵׁשׁ נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ, הַסּוֹבְלוֹת וְהַמְצֻעָרוֹת. סוֹף־סוֹף הִגִּיעַ לָעִיר הַמַּאֻשֶּׁרֶת, שֶׁתּוֹשָׁבֶיהָ הַיְּהוּדִים לֹא יָדְעוּ אֶת הַזְּוָעוֹת, שֶׁעָבְרוּ עַל אַחֵיהֶם בִּימִים הָהֵם, כִּי הָעִיר הַזֹּאת יוֹשֶׁבֶת עַל חוֹף הַיָּם וְחַלּוֹנוֹתֶיהָ פְּתוּחִים לָרְוָחָה מוּל הָאֳנִיּוֹת הַנָּאוֹרוֹת שֶׁבְּאֵירוֹפָּה וּבַאֲמֶרִיקָה, וְהַלְּאֻמּוֹנִים שֶׁל אוּקְרָאִינָה „הַחֲפְשִׁית" וְשֶׁל רוּסְיָה הַגְּדוֹלָה הִתְבַּיְּשׁוּ לַעֲרוֹךְ כָּאן יְמֵי־טֶבַח וְלֵילוֹת־הֶרֶג בַּיְּהוּדִים, כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ זֹאת בְּפִנּים הָאָרֶץ.

וְהַיָּמִים יְמֵי הַקֵּיץ שֶׁל שְׁנַת אֶלֶף תְּשַׁע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים.

מד.

בָּעֵת הַהִיא הֵמִיתוּ הַבּוֹלְשֶׁבִיקִים בִּירְיָה אֶת מַרְקֶלּוֹ בְּרִישְׁקוֹ. כַּאֲשֶׁר יָשַׁב כָּלוּא בְּבֵית הָאֲסוּרִים שֶׁבְּאוּמַן, בָּאָה פֵּיגָה וִיטֶלָּה אֶל פְּלִיטֵי דְּבוֹבָה לְבַקֵּשׁ אֶת חֲתִימוֹתֵיהֶם, שֶׁיַּמְלִיצוּ לִפְנֵי הַשִּׁלְטוֹן, כִּי הוּא, מַרְקֶלּוֹ, הִנְהוּ אָדָם הָגוּן. אֲבָל יְהוּדֵי דְּבוֹבָה מֵאֲנוּ לָתֵת לָהּ אֶת חֲתִימוֹתֵיהֶם לְטוֹבַת בַּעְלָהּ. עַתָּה לְאַחַר שֶׁעֲיֵרְתָּם וּבֵית הַקְּבָרוֹת הַיְּהוּדִי מְחוּצָה לָהּ הָיוּ כְּבָר מְכֻסִּים יֶרֶק פּוֹרֵחַ שֶׁל שָׂדֶה וָגָן, וְגַם בָּתֵּי הַכְּנֵסִיּוֹת הָיוּ זְרוּעִים תַּפּוּחֵי אֲדָמָה — בְּשָׁעָה זוֹ הִרְשׁוּ לָהֶם הָאֲנָשִׁים אֶת הַתַּעֲנוּג הַנַּפְשִׁי לֹא לְהָגֵן בַּחֲתִימוֹתֵיהֶם הַיְּהוּדִיּוֹת עַל צוֹרְרֵי עַמָּם.

פֵּיגָה וִיטֶלָּה כָּעֲסָה מְאֹד בְּגָלַל זֶה עַל יְהוּדֵי דְּבוֹבָה. אֲבָל אַחֲרֵי כֵן נִרְגְּעָה. אַחֲרֵי מוֹת בַּעְלָהּ חָזְרָה לְקוֹרְז׳וֹבָה הַכְּפָר וְנֶעֱשְׂתָה מוֹרָה לַלָּשׁוֹן הָאוּקְרָאִינִית בְּבֵית הַסֵּפֶר הַמְּקוֹמִי. בִּימֵי הַיְרִיד

בְּדֶבּוֹבָה הָיְתָה שׁוּב בָּאָה שָׁמָּה מְקֻשָּׁטָה בְּסָרָטִים וּבְפָנִינֵי־זָכוּכִית, כַּאֲשֶׁר תִּלְבַּשְׁנָה בְּנוֹת אִכָּרֵי אוּקְרָאִינָה. עַד מְהֵרָה הִתְנַחֲמָה הָאַלְמָנָה אַחֲרֵי מוֹת בַּעְלָהּ. נָחָם אוֹתָהּ שׁוּב אִינְטֶלִיגֶנְט אֶחָד מִמַּנְהִיגֵי הַפּוֹרְעִים הַלְּאֻמִּיִּים. זֶה הָיָה הַסּוֹכֵן הַפּוֹלָנִי שֶׁל אֲחֻזַּת קוֹרְז׳וֹבָה לְשֶׁעָבַר, מִי שֶׁהָיָה מֵעוֹזְרָיו הַנֶּאֱמָנִים שֶׁל בְּרִישְׁקוֹ בַּעֲבוֹדַת הָאַרְגּוּן שֶׁל הַטֶּבַח הָרִאשׁוֹן בִּיהוּדֵי דְּבוֹבָה. הוּא הִתְאַהֵב בְּאַלְמָנָתוֹ שֶׁל מְרֻקָּלוֹ וְנָשָׂא אוֹתָהּ לְאִשָּׁה.

אֶת אָשְׁרָהּ הָרַב רָאוּ פְּלִיטֵי דְּבוֹבָה, שֶׁהָיוּ בָּאִים מֵאוּמָן לַעֲיָרָתָם בְּכָל יוֹם חֲמִישִׁי אֶל הַיְרִיד, כְּדֵי לְהָרוֹיחַ פְּרוּטָה לְמִחְיָתָם הַדַּלָּה. עִם זֶה הָיְתָה לָהֶם כָּל פַּעַם עֲבוֹדָה עַל יַד ה„חֲמָרְיָה״, שֶׁבּוּעַ שָׁבוּעַ הָיָה עֲלֵיהֶם לָלֶכֶת שָׁמָּה בְּצִבּוּר שֶׁל „מִנְיָן״ יְהוּדִים כְּדֵי לְכַסּוֹת אֶת עַצְמוֹתֵיהֶם שֶׁל הַהֲרוּגִים, שֶׁנִּתְגַּלּוּ מִבֵּין בּוֹרוֹת הַטִּיט, אֲשֶׁר אִכָּרֵי הַמָּקוֹם הָיוּ לוֹקְחִים מִשָּׁם חֹמֶר לָטוּחַ אֶת בָּתֵּיהֶם. אוּלָם יְהוּדֵי דְּבוֹבָה מִן הַבָּאִים אֶל הַשּׁוּק כְּבָר הִתְרַגְּלוּ לְכָךְ. כֻּלָּם הָיוּ מְדֻכָּאִים, מְדֻלְדָּלִים, קְרוּעִים וּבְלוּאִים וְרָעֵבִים לְלֶחֶם. וְיֵשׁ אֲשֶׁר קָנְאוּ בַּמֵּתִים שֶׁמָּצְאוּ כְּבָר מְנוּחָה.

וְזַכְרְיָה קוֹזוֹדוֹי הוֹסִיף עוֹד לַחֲשׁוֹב עַל נְקָמָה בְּרוֹצְחֵי יְלָדָיו הַקְּטַנִּים. עֲלוּב וּמַר נֶפֶשׁ, בִּקֵּשׁ הַזָּקֵן מִשְׁפַּט צֶדֶק אֵצֶל הַשִּׁלְטוֹן שֶׁל הַמּוֹעֲצוֹת. לַעֲבוֹדָתוֹ זוֹ הִצְטָרְפוּ אֵלָיו שְׁנֵי בַּחוּרִים מִפְּלִיטֵי דְּבוֹבָה, שֶׁבִּימֵי הַהֲרָגָה הַגְּדוֹלָה נִסְפּוּ הוֹרֵיהֶם, אֲחֵיהֶם וְאַחְיוֹתֵיהֶם. וְהַתּוֹבְעִים הָאֵלֶּה הִפִּילוּ אֵימָה וָפַחַד עַל רְחוֹבוֹת הַכְּפָר שֶׁבְּדְבוֹבָה. מִבֵּין כָּל הַיְשׁוּב שֶׁל אִכָּרֵי הַסְּבִיבָה, עַל כְּפָרֶיהָ וְחַוּוֹתֶיהָ, שֶׁתּוֹשְׁבֵיהֶם הִשְׁתַּתְּפוּ רַבָּם כְּכֻלָּם בַּשֹּׁד וּבְרֶצַח שֶׁל יְהוּדֵי דְּבוֹבָה — מִבֵּין כָּל אֵלֶּה מָסַר זְכַרְיָה לִידֵי ה„צ׳. קא״*) הָאוּמְנִית רַק שְׁמוֹנָה מְרַצְּחִים צְעִירִים שֶׁמָּצָא אוֹתָם אֲשֶׁמִים בְּרֶצַח יְלָדָיו הָרַכִּים. וְאוּלָם הַכֹּל פָּחֲדוּ מִפָּנָיו, כֻּלָּם

*) וְעַד מְיָחָד מִטַּעַם הַשִּׁלְטוֹן שֶׁל בְּרִית הַמּוֹעֲצוֹת, וְתַפְקִידוֹ הָעִקָּרִי לְהִלָּחֵם בְּמִתְנַגְּדֵי הַמַּהְפֵּכָה.

הִרְגִּישׁוּ, כִּי יְדֵיהֶם טְבוּלוֹת בְּדַם יְהוּדִי, דַּם נָקִי שֶׁל זְקֵנִים וְעוֹלָלִים, שֶׁשָּׁחֲטוּ עַל שְׁדֵי אִמָּם.

וְעַל כֵּן נָפַל פַּחַד גָּדוֹל עַל בְּנֵי הַיִּשׁוּב הַכָּפְרִי, הֶעָשִׁיר, וְרַחַב־הַיָּדַיִם שֶׁבְּסְבִיבַת דְּבוֹרָה, מִפְּנֵי הַיְהוּדִי הַפָּלִיט, הַנָּע וְהַנָּד׳ זַכַּרְיָה קוֹזוֹדוֹי.

מה.

לֹא נִשְׁתַּנָּה גַּם מִשֶּׁה הָעוֹשֶׂה אוֹפַנַּיִם. בְּבוֹאוֹ לְאוֹדֵיסָה, הִתְעוֹרְרָה בְלִבּוֹ שׁוּב תְּשׁוּקָתוֹ לְעִסְקֵי צְבוּר. הוּא עָשָׂה נְסָיוֹן לְאַרְגֵּן אֶת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם הַמִּשְׁפָּחוֹת מִפְּלִיטֵי דְּבוֹרָה, שֶׁנִּמְלְטוּ גַּם הֵן מֵעָרֵי אוּקְרָאִינָה וַעֲיָרוֹתֶיהָ לְאוֹדֵיסָה, הַכְּרָךְ הַיְהוּדִי הַמְּבֻרָךְ, הָעוֹמֵד עַל שְׂפַת הַיָּם הַצּוֹפֶה לְמֶרְחַקִּים וְחַלּוֹנוֹתָיו פְּתוּחִים לְרְוָחָה מוּל הָאַרְצוֹת הַנְּאוֹרוֹת שֶׁל אֵירוֹפָּה וַאֲמֵרִיקָה.

הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מִשֶּׁה לְסַדֵּר בְּאוֹדֵיסָה מִין מוֹשָׁבָה דְּבוֹרִית, לְהָקִים וֶכֶר לָצַיְרָה שֶׁנֶּחֱרְבָה. לְמַטָּרָה זוֹ נִדְבַּר עִם גַּבָּאֵי בֵּית־הַכְּנֶסֶת הַשַּׁלְשָׁנִי, שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ כֶּסֶף לְהוֹצָאוֹת הַדֶּרֶךְ, כְּדֵי לְהָבִיא מִטַּלְנָה אֶת סִפְרֵי הַתּוֹרָה שֶׁל בָּתֵּי־הַכְּנֶסִיּוֹת הַדְּבוֹרִיִּים, וּלְיַד אוֹתוֹ בֵּית־הַכְּנֶסֶת הַשַּׁלְשָׁנִי לְסַדֵּר „מִנְיָן" שֶׁל גּוֹלֵי דְּבוֹרָה וְשֶׁבְּרֹאשׁוֹ יַעֲמֹד שׁוֹחֵט וְחַזָּן מְשֻׁלָּהֶם, שֶׁאַף הוּא נִמְלַט לְכָאן מִדְּבוֹרָה עִירָתוֹ.

אוּלָם הַתָּכְנִית הַזֹּאת לֹא נִתְגַּשְּׁמָה, מִפְּנֵי שֶׁבֵּית־הַכְּנֶסֶת הַשַּׁלְשָׁנִי, הַמְּבֻסָּס וְהֶעָשִׁיר, יָרַד פִּתְאֹם מִנְּכָסָיו הַצְּבוּרִיִּים אַחֲרֵי הַדְּלֵקָה, שֶׁפָּרְצָה בֵּין כְּתָלָיו הַנֶּהֱדָרִים מֵחֲמַת כַּדּוּר־הַתּוֹתָח שֶׁפָּגַע בּוֹ בְּאֶלּוּל שְׁנַת תרע״ט, כְּשֶׁנִּכְנְסוּ גְּיָסוֹת דֵּינִיקִין לְאוֹדֵיסָה. בֵּית־הַכְּנֶסֶת עָצְמוֹ נִדְלַק מִתּוֹךְ טִלְטוּל לְבָנָיו צַר, כְּפָלִיט מַמָּשׁ, וְעִם הַשִּׁלְטוֹן שֶׁל הַמּוֹעֲצוֹת הִצְטַמְצֵם כֻּלּוֹ בְּפִנָּה צָרָה; פִּנָּה זִיוּוֹ, פִּנָּה הֲדָרוֹ.

הוֹסִיף עוֹד לַחֲלוֹם חֲלוֹם זֶה הַשּׁוֹחֵט הַדְּבוֹרִי, שֶׁהָיָה אָדָם

בִּשְׁנוֹת הָעֲמִידָה, אַף מַרְאֵהוּ כִּיהוּדִי זָקֵן. הוּא הִתְגַּלְגֵּל בַּעֲלִיַּת גַּג אֲפֵלָה יַחַד עִם תִּשְׁעַת יְלָדָיו הָרַכִּים, וּבִינֵיהֶם נָאנְחָה מָרָה הָאֵם הַמְבֹהָלָה וְחוֹלַת־הָעֲצָבִים. תָּמְכוּ בַּמִּשְׁפָּחָה הָצַנְיָה וְהָעֲלוּבָה הַזֹּאת אוֹתָן שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם הַמִּשְׁפָּחוֹת מִפְּלִיטֵי דְּבוּבָה, אַף כִּי גַּם בְּנֵיהֶן הָיוּ רְעֵבִים לְלֶחֶם וְהִתְגּוֹלְלוּ כָּמוֹהָ בְּמַרְתֵּפִים וַעֲלִיּוֹת־גַּג אֲפֵלִים.

בָּאֲפֵלָה שֶׁל מַרְתֵּף הִתְגּוֹרֵר גַּם מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, שֶׁסִּדֵּר לוֹ בְּדִירָתוֹ סַדָּנָה לִמְלָאכֶת־הַחֲרִיטָה בְּעֵץ לְאוֹרוֹ הָאָפֹר שֶׁל הַחַלּוֹן, הַמֻּצָּץ מִתּוֹךְ הָאֲדָמָה. שֵׁשׁ הַנְּפָשׁוֹת שֶׁלּוֹ, הַצְּנוּמוֹת וְהַמְבֹהָלוֹת, לֹא יָכְלוּ שְׁאֵת אֶת זֹהַר הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁבִּרְחוֹבוֹת אוֹדֵיסָה. כְּשֶׁהָיוּ יוֹצְאוֹת מִתּוֹךְ הַחֲשֵׁכָה שֶׁל הַמַּרְתֵּף הַחוּצָה, הִרְגִּישׁוּ מִיָּד סַחֲרוֹרֶת מֵחֲמַת הָאוֹר הַמַּבְהִיק. כֻּלָּם הִתְכַּלְכְּלוּ בְּמָזוֹן דַּל שֶׁל תֶּה קָלוּשׁ וְלֶחֶם סְבִין. דָּלִיל וְקָלוּשׁ כְּמֵימֵי נַעֲשָׂה הַדָּם שֶׁל שִׁבְעַת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה. אַחֲרֵי כֵּן הִגִּיעַ חֹסֶר־הַדָּם לִמְדָה כָּזוֹ, שֶׁהַיְלָדִים הָרַכִּים בִּבְנֵי הַבַּיִת הָיוּ יְשֵׁנִים יָמִים רְצוּפִים. כַּאֲשֶׁר עוֹרְרָה אוֹתָם הָאֵם, כְּדֵי לְהַאֲכִילָם פַּת לֶחֶם וּלְהַשְׁקוֹתָם מְעַט מַיִם חַמִּים, לֹא הָיָה בָּהֶם כֹּחַ לְלָעֹס וְשׁוּב נָפְלוּ עַל מִשְׁכָּבָם אֲחוּזֵי־תְּנוּמָה.

אָז עָלְתָה מַחֲשָׁבָה בְּלִבּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הָעוֹשֶׂה־אוֹפָנִים, כִּי עָלָיו לְבַקֵּשׁ עֵצָה לְהַצִּיל אֶת בְּנֵי בֵיתוֹ מִתַּרְדֵּמַת הָרָעָב בַּחֹשֶׁךְ שֶׁל הַמַּרְתֵּף הָאוֹדֵיסָאִי. כָּאן, בְּאוֹדֵיסָה הַכְּרָךְ, אֵין לוֹ בַּמֶּה וּמַה לַעֲבוֹד. בַּקַּיִץ שְׁנַת אֶלֶף תְּשַׁע מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַחַת עָבַר לְעִיר מוֹלַדְתָּה שֶׁל אִשְׁתּוֹ, הָעֲיָרָה חַשְׁצֵ׳יבָטָה, וְשָׁם בַּפִּנָּה הַשְּׁקֵטָה שֶׁבֵּין עֲרֵי הַשָּׂדֶה יַצִּילוּ אֹחֶךָ אֶת יְלָדָיו מִתַּרְדֵּמַת הָרָעָב.

כָּךְ עָזַב אֶת אוֹדֵיסָה הָעַסְקָן הַפְּרוֹלֶיטָרִי שֶׁל הַצְּבוּר הַיְּהוּדִי בְּדָבוּבָה, הוּא יָצָא מִן הַכְּרָךְ הַיְּהוּדִי הַמְאֻשָּׁר, שֶׁחַלּוֹנוֹתָיו פְּתוּחִים לִרְוָחָה אֶל הָעוֹלָם הַגָּדוֹל וְהַגָּאוֹר, וְהָלַךְ לוֹ לְבַקֵּשׁ מָנוֹחַ לְכַף רַגְלוֹ שׁוּב בַּעֲיָרָה יְהוּדִית, עֲיָרָה שֶׁל פְּגָעִים וְחֶרְפָּן אֲשֶׁר בְּפוֹדוֹלְיָה.

אוֹדֵיסָה, קִיץ, תרפ״א.